

YEARBOOK ²₂₀₂₅ of **Agricultural** and **Food Law**

YEARBOOK
of **Agricultural**
and **Food Law**

YEARBOOK 2 2025

of **Agricultural**
and **Food Law**

Rada Programowa

Jose Martinez (przewodniczący; Georg-August-Universität Göttingen); Jerzy Bieluk (Uniwersytet w Białymstoku); Paweł Blajer (Uniwersytet Jagielloński); Paweł Czechowski (Uniwersytet Warszawski); Milan Damohorsky (Uniwersytet Karola w Pradze); Izabela Lipińska (Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu); Dorota Łobos-Kotowska (Uniwersytet Śląski); Ángel Martínez Gutiérrez (Uniwersytet w Jaén); Gursen de Miranda (Uniwersytetu Federalny w Roraima); Radosław Pastuszko (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie); Fatiha Sahli (Cadi Ayyad University, Marakesz); Ángel Sánchez Hernández (Uniwersytet la Rioja); Rute Saraiva (Uniwersytet w Lizbonie); Aneta Suchoń (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu); Hanna Wolska (Uniwersytet Gdański); Arkadiusz Wudarski (Europejski Uniwersytet Viadrina we Frankfurcie)

Redaktor naczelny

Adam Niewiadomski

Zastępca redaktora naczelnego

Monika A. Król

Redaktor tematyczny

Konrad Marciniuk

Redaktor językowy

Radosław Pawelec

Redaktor statystyczny

Agata Niewiadomska

Redakcja

Przemysław Litwiniuk; Paweł Wojciechowski; Katarzyna Leśkiewicz

Sekretarz Redakcji

Patryk Kalinowski

Recenzenci w 2025 r.

Monika Łata; Rafał Michałowski; Joanna Mikołajczyk; Emilia Nawrotek; Łukasz Sokołowski; Monika Żuchowska-Grzywacz

Projekt okładki

Anna Gogolewska

Grafika na okładce została wygenerowana z pomocą sztucznej inteligencji (DALL-E)

Redaktor prowadzący

Dorota Dziedzic

Redaktor

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego (język polski), Małgorzata Sulęta-Sildatke (język angielski)

© Copyright by Authors 2025

Publication under the Creative Commons Attribution 4.0 (CC-BY) license
(full text available at <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja elektroniczna.

Publikacja finansowana ze środków Uniwersytetu Warszawskiego
w ramach programu „Inicjatywa Doskonałości - Uczelnia Badawcza”

ISSN 3071-7892

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7

www.wuw.pl; e-mail: wuw@uw.edu.pl

Dział Handlowy WUW: tel. (48 22) 55 31 333; e-mail: dz.handlowy@uw.edu.pl

Studio DTP: Beata Stełęgowska

Druk i oprawa: POZKAL

SPIS TREŚCI

KATARZYNA CZERWIŃSKA-KORAL

Posiadanie w słowackim kodeksie cywilnym – zagadnienia wybrane na tle polskiej regulacji prawnej 9

KAROLINA GAMBALA, ZUZANNA KASPERKOWICZ

W kwestii podobieństwa suplementów diety i produktów leczniczych – analiza prawna 25

MARTA GOJNY

Umowa kontraktacji w prawie polskim – charakterystyka, funkcje i aktualne problemy praktyczne 37

MONIKA ŁATA

W sprawie definicji „carbon farming” w prawie UE 51

EWELINA DAGMARA MOGIELNICKA

Przestępczość żywnościowa – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne 65

EWELINA MAKOŚ

Wykorzystanie sztucznej inteligencji (AI) w rolnictwie 105

AGATA NIEWIADOMSKA

Smart village jako koncepcja rozwoju rolnictwa 4.0 115

EMILIA NOWAK

Pestycydy a system bezpieczeństwa żywności w Polsce i Unii Europejskiej 125

PAWEŁ PORĘBNY

Nieważność aktu notarialnego i skutki z tym związane w obrocie cywilnoprawnym gospodarstwami rolnymi 135

IGOR RAPICKI

Status szczególny gospodarstwa rolnego w systemie ustrojowym RP – wybrane zagadnienia 169

ALEKSANDRA RUTANA, MIKOŁAJ DUTKIEWICZ, ALICJA SOBANIK, FILIP WIECZOREK

Zasiedzenie nieruchomości rolnej przez cudzoziemca 183

WIKTORIA STOJEK

Czy prawo żywnościowe nadąża za trendami konsumenckimi? Analiza regulacji dotyczących trzech kategorii produktów: „bezglutenowych”, „bio” oraz tzw. „superfoods” 199

MICHAŁ ŚCIBURA

The Toil for Soil: State of Polish and EU Soil Conservation Law in Anticipation of the Soil Monitoring Directive 209

KATARZYNA CZERWIŃSKA-KORAL

Orzecznictwo w sprawach rolnych 229

TABLE OF CONTENTS

KATARZYNA CZERWIŃSKA-KORAL

Possession in the Slovak Civil Code – Selected Issues in the Context of Polish Legislation 9

KAROLINA GAMBALA, ZUZANNA KASPERKOWICZ

Legal Analysis of the Similarities between Dietary Supplements and Medicinal Products 25

MARTA GOJNY

Cultivation Contract in Polish Law – Characteristics, Functions, and Current Practical Issues 37

MONIKA ŁATA

On the Definition of “Carbon Farming” in EU Law 51

EWELINA DAGMARA MOGIELNICKA

Food Crime – Selected Criminal-Legal and Criminological Aspects 65

EWELINA MAKOŚ

Using Artificial Intelligence (AI) in Agriculture 105

AGATA NIEWIADOMSKA

Smart Village as a Concept for the Development of Agriculture 4.0 115

EMILIA NOWAK

Pesticides and the Food Safety System in Poland and the European Union 125

PAWEŁ PORĘBNY

Invalidity of a Notarial Deed and its Consequences in Civil Law Transactions on Agricultural Farms 135

IGOR RAPICKI

- The Special Status of a Family Farm in the Constitutional System
of the Republic of Poland – Selected Issues 169

ALEKSANDRA RUTANA, MIKOŁAJ DUTKIEWICZ, ALICJA SOBANIK, FILIP WIECZOREK

- Acquisition of Agricultural Property by a Foreigner 183

WIKTORIA STOJEK

- Does the Food Law Keep Up with Consumer Trends? An Analysis of
Regulations Concerning Three Categories of Products: “Gluten-Free”,
“Organic”, and the So-Called “Superfoods” 199

MICHAŁ ŚCIBURA, KATARZYNA CZERWIŃSKA-KORAL

- The Toil for Soil: State of Polish and EU Soil Conservation Law
in Anticipation of the Soil Monitoring Directive 209

KATARZYNA CZERWIŃSKA-KORAL

- Case Law in Agricultural Cases 229

KATARZYNA CZERWIŃSKA-KORAL

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

e-mail: katarzyna.czerwinska-koral@us.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9079-5297

POSIADANIE W SŁOWACKIM KODEKSIE CYWILNYM – ZAGADNIENIA WYBRANE NA TLE POLSKIEJ REGULACJI PRAWNEJ

POSSESSION IN THE SLOVAK CIVIL CODE – SELECTED ISSUES IN THE CONTEXT OF POLISH LEGISLATION

ABSTRACT Possession is one of the fundamental institutions of civil law, both in Polish and Slovak law. The article describes the institution of possession, in particular by analyzing the provisions of the Slovak Civil Code. The publication also contains references to the Polish Civil Code, in order to make a general comparison of the regulation of the institution of possession in the Slovak and Polish legal systems. After analyzing the provisions and, to some extent, the views of the doctrine and jurisprudence, it can be concluded that possession is regulated in a similar way in both legal systems. In particular, the content of possession and its components (*corpus* and *animus*) are treated analogously. Moreover, for both the Slovak and Polish legislators, the effects of possession are primarily important. The protection of possession is particularly important, but it is different in the provisions of the Slovak Civil Code compared to the Polish Code. Moreover, in comparison to the Polish regulation, the Slovak Civil Code provides, in addition to the possession of a thing, also the possession of a right.

KEYWORDS: possession, ownership, factual state, ownership, good faith, bad faith

SŁOWA KLUCZOWE: posiadanie, własność, stan faktyczny, władanie, dobra i zła wiara

1. WSTĘP

Posiadanie jest instytucją obecną w europejskich systemach prawnych, tak prawa kontynentalnego, jak i *common law*.

Posiadanie (slov. *držba*) jest uregulowane w przepisach słowackiego prawa cywilnego. W szczególności przepisy dotyczące posiadania znajdziemy w słowackim Kodeksie cywilnym¹ (Občiansky zákonník, dalej: SKC), gdzie zaliczono je do praw

¹ 40/1964 Zb. Poza SKC posiadanie jest obecne w innych przepisach szczegółowych. Tematykę tę porusza np. J. Ivančík, *Predbežná držba ako inštitút verejného práva*, AIO 2021, t. 16, nr 3, s. 92–104.

rzeczowych. W istocie posiadanie nie jest prawem rzeczowym, bowiem generalnie uznaje się je za stan faktyczny², a nie prawny. Posiadanie jest jednak stanem faktycznym, który wywołuje określone skutki prawne. Co istotne, prawo słowackie zapewnia posiadaniu ochronę, której intensywność jest bliska ochronie prawa własności³.

Regulacja prawna posiadania w słowackim Kodeksie cywilnym jest bardzo fragmentaryczna, ponieważ instytucja ta miała całkowicie zniknąć po 1950 r. w nowych warunkach społecznych⁴.

Celem artykułu jest przedstawienie w ogólnym zarysie kodeksowego unormowania instytucji posiadania w SKC oraz – w pewnym zakresie – poglądów słowackiej doktryny i judykatury na ten temat. Zostanie również dokonane porównanie regulacji posiadania i rozumienia przepisów jego dotyczących z polskim ujęciem tej tematyki, w szczególności z przepisami polskiego Kodeksu cywilnego⁵ (dalej: k.c.) w tym zakresie.

2. POJĘCIE POSIADANIA; POSIADANIE JAKO STAN FAKTYCZNY

Słowacki Kodeks cywilny (podobnie jak polski Kodeks cywilny) nie zawiera definicji posiadania. Przepisy dotyczące posiadania pozwalają zdefiniować ten termin tylko pośrednio.

Według § 129 SKC posiadaczem jest osoba, która traktuje rzecz tak, jakby była jej własnością lub która wykonuje prawo dla siebie. Można posiadać rzeczy i prawa, które pozwalają na stałe lub powtarzające się wykonywanie⁶.

Brak definicji pojęcia posiadania powoduje, że w systemie prawnym Republiki Słowackiej pojęcie to jest używane w kilku znaczeniach, zawsze jednak w odniesieniu do prawnej ochrony określonej sytuacji faktycznej.

² Prawnicy rzymscy określali, że posiadanie jest *res facti, plurium facti*, a nawet mówiono o posiadaniu *iuris possessionis*.

³ Por. co do ochrony własności § 126 (2) SKC.

⁴ Regulacja prawna posiadania była znana w Słowacji już w okresie węgierskiego prawa prywatnego, które obowiązywało do 1950 r. Kodeks cywilny nr 141/1950 Dz.U. zawierał regulację prawną posiadania w § 143–149. Kodeks cywilny nr 40/1964 Dz.U. w pierwotnym brzmieniu nie przyjął tej regulacji prawnej; por. R. Blaho, *Vlastnícke právo a držba v československom občianskom práve v rokoch 1950–1983 (Historickoprávna štúdia)*, „Právny obzor” 2008, t. 91, nr 4, s. 100.

⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 1071 ze zm.).

⁶ Dla porównania zgodnie z art. 336 k.c. posiadaczem rzeczy jest zarówno ten, kto nią faktycznie włada jak właściciel (posiadacz samoistny), jak i ten, kto nią faktycznie włada jak użytkownik, zastawnik, najemca, dzierżawca lub mający inne prawo, z którym łączy się określone władztwo nad cudzą rzeczą (posiadacz zależny).

Po pierwsze, prawo chroni określone zachowania osoby, która ma rzecz w swojej władzy. Posiadanie wówczas polega na traktowaniu rzeczy jak swojej, tzn. zachowanie podmiotu posiadania polega na faktycznym władaniu rzeczą.

Po drugie, uważa się, że posiadanie występuje wtedy, jeśli ktoś ma tytuł prawny do traktowania rzeczy jak swojej własności, ale w rzeczywistości nie ma jej w swoim władaniu.

Trzecie znaczenie posiadania jest wtedy, gdy ktoś rozporządza rzeczą jak swoją własnością, nie mając do niej żadnego tytułu prawnego (nieuprawniony posiadacz – § 131 SKC).

Czwarte znaczenie posiadania polega na tym, że osoba, która ma rzecz w swoim władztwie, jest uważana za prawowitego posiadacza, dopóki nie zostanie udowodnione coś przeciwnego (§ 126 SKC)⁷.

Z tych względów trafne jest stwierdzenie, że posiadanie nie jest ani dobrem, ani złem, ale stoi obok prawa⁸.

Z posiadaniem jako stanem faktycznym łączą się pewne istotne skutki prawne. Są to w szczególności:

- domniemanie własności (w przypadku rzeczy ruchomych za właściciela uważa się posiadacza, chyba że udowodniono inaczej);
- sposób nabywania praw (nabycie faktycznego władania rzeczą jest prawnym sposobem nabycia praw własności, np. w przypadku znalezienia rzeczy);
- nabycie prawa własności w dobrej wierze (wykonywanie w dobrej wierze władzy faktycznej nad rzeczą jest prawną przyczyną powstania prawa własności przez zasiedzenie, a w pewnych wypadkach także przy nabyciu rzeczy od osoby niebędącej właścicielem – § 132 SKC, § 486 SKC i § 446 SKC)⁹.

Podobnie jak w przypadku polskiego prawa, tak i prawa słowackiego, istnieje domniemanie prawne, że posiadacz jest uprawniony do dysponowania rzeczą¹⁰. Wiąże się to z uznaniem, że przeniesienie prawa rzeczowego przynajmniej w przypadku rzeczy ruchomych musi w zasadzie nastąpić przez wydanie rzeczy nabywcy.

Posiadanie i własność mają wiele wspólnego. W przypadku posiadania rzeczy istnieje wrzuszalne domniemanie prawne, że dana osoba jest właścicielem rzeczy (§ 130 SKC). Posiadacz jest chroniony tak jak właściciel (art. 126 (2) SKC).

⁷ I. Fekete, *Občiansky zákonník – Velký komentár (2. zväzok)*, Eurokódex 2015, s. 102.

⁸ A. Randa, *Držba. Právo vlastnícké*, Praga 2008, s. 200.

⁹ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 101.

¹⁰ Art. 341 k.c.: Domniemywa się, že posiadanie jest zgodne ze stanem prawnym.

Z drugiej strony właściciel, jako podmiot prawa własności, może żądać wydania rzeczy od posiadacza¹¹. W tym celu służy mu powództwo o wydanie rzeczy (§ 126 (1) SKC¹²).

Posiadanie może istnieć niezależnie od własności, posiadacz bowiem nie zawsze jest właścicielem rzeczy.

Podczas gdy własność jest najpełniejszym prawem do rzeczy, zawiera w sobie również uprawnienie właściciela do posiadania rzeczy (§ 123 SKC), posiadanie jest jedynie rodzajem stanu faktycznego, który jest chroniony przez prawo¹³.

3. TREŚĆ POSIADANIA

Zgodnie z § 129 SKC posiadanie obejmuje:

- a) faktyczną (rzeczywistą) władzę nad przedmiotem posiadania (*corpus possessionis*), zwaną zewnętrzną stroną posiadania, oraz
- b) wolę posiadania przedmiotu posiadania dla siebie (*animus possidendi*), zwaną wewnętrzną wolą posiadania.

Można zatem uznać, że jeżeli ktoś ma rzecz w swoim władaniu, tzn. rzeczywiście nią działa i zamierza nią władać (*corpore et animo*), jest posiadaczem. Dopiero, gdy zaistnieją oba te elementy, tj. wola traktowania rzeczy jako swojej (wola posiadania) i faktyczne władanie rzeczą, możemy mówić o posiadaniu¹⁴.

Faktyczna władza nad rzeczą stanowi obiektywny element posiadania, który polega na tym, że ktoś ma rzecz w swojej fizycznej władzy i może w ten sposób sprawować nad nią bezpośrednie władanie¹⁵. W ten sposób *de facto* ma rzecz w swoim posiadaniu, jednocześnie – tak jak właściciel – używa rzeczy i korzysta z jej pożytków i innych przychodów z rzeczy.

¹¹ „Konstytucyjna ochrona praw własności opiera się przede wszystkim na ochronie właściciela przed faktyczną ingerencją w jego własność” – orzeczenie Sądu Konstytucyjnego Republiki Słowackiej, PL. US 19/09.

¹² § 126 SKC (1) Właściciel ma prawo do ochrony przed każdym, kto bezprawnie narusza jego prawo własności; w szczególności może żądać zwrotu rzeczy od każdego, kto bezprawnie ją mu zatrzymuje.

¹³ Š. Luby, *Základy všeobecného súkromného práva*, Šamorín: Heuréka 2002, s. 200. Por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 1981 r., III UZP 11/80, OSNC 1981, nr 9, poz. 165: posiadanie jest stanem faktycznym, ale zarazem jest instytucją prawną, ponieważ rodzi skutki prawne.

¹⁴ P. Vojčík, *Občianske právo hmotné*, t. I, Kosice 2010, s. 200.

¹⁵ P. Laho, *Držba v dejinách práva*, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta 2015, s. 21.

Władza faktyczna nie oznacza wyłącznie fizycznej kontroli nad rzeczą. Niezmożność posiadania wywołana przez przeszkodę przemijającą nie przerywa posiadania¹⁶.

Posiadaczem jest także osoba, która sprawuje posiadanie za pośrednictwem innej osoby. Konieczne jest jednak, aby osoba trzecia fizycznie kontrolowała rzecz dla posiadacza i w jego imieniu, np. jako dzierżawca¹⁷.

Faktyczne władanie rzeczą nie ma takiego samego charakteru jak w przypadku własności (patrz § 123 SKC). Postępowanie posiadacza to jedynie faktyczne postępowanie z rzeczą, podczas gdy właściciel ma także możliwość prawnego rozporządzenia rzeczą, np. ma prawo ją zbyć.

W słowackim systemie prawnym faktyczne władanie rzeczą przybiera formy:

- a) własności, która zawiera w sobie posiadanie¹⁸,
- b) posiadania przez podmiot inny niż właściciel, który może być upoważniony (§ 130, § 131 SKC),
- c) samego faktycznego władania (*naturalis possessionis*), które jest wykonywaniem posiadania rzeczy nie dla siebie, ale zazwyczaj na podstawie wiążącego stosunku prawnego dla kogoś innego. Taki posiadacz ma rzecz w swoim władztwie, nie traktuje jej jak swojej, lecz przeciwnie, traktuje ją jak rzecz cudzą¹⁹.

Wewnętrzny aspekt posiadania to traktowanie rzeczy jako własnej lub wykonywanie prawa dla siebie (*animus rem sibi habendi*). Wola posiadacza posiadania rzeczy dla siebie zakłada przynajmniej częściową zdolność do czynności prawnych. Osoby, które nie mają takiej zdolności wcale, nie mogą być zdolne do posiadania, jedynie ich przedstawiciel ustawowy może nabyć posiadanie w ich imieniu.

W przypadku organu statutowego osoby prawnej, który jest kolegialny, wola musi być wyrażona przez większość członków tego organu²⁰.

Treść posiadania uregulowanego w SKC została najlepiej wyrażona przez Sąd Najwyższy Republiki Słowackiej w wyroku z dnia 31 października 2011 r.²¹, który wskazał: „Posiadanie jest stanem faktycznym, w którym posiadacz ma rzecz

¹⁶ Podobnie w art. 340 k.c., który przewiduje domniemanie ciągłości posiadania.

¹⁷ Ro Ns ČR z dnia 17 stycznia 2002, 22 Cdo 728/2000.

¹⁸ P. Vojčík, *Občianske právo hmotné*, t. I, Kosice 2010, s. 196. R. Ihering uznał, że posiadanie jest „urzeczywistnieniem”, „uzewnętrznieniem” własności („Thatsächlichkeit. Sichtbarkeit des Eigentums”) – por. R. Ihering, *Über den Grund des Besitzschutzes*, Jena 1869, s. 66, 144.

¹⁹ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 108.

²⁰ Na ÚS ČR z dnia 8 lipca 1997, III ÚS 77/97.

²¹ 3 M Cdo 7, 8/2011.

w swojej mocy, używa jej i czerpie z niej pożytki i inne dochody, rozporządza nią lub wykonuje czynność, która pozwala na stałe lub powtarzające się wykonywanie. Twierdzenie posiadacza, że rzecz należy do niego i że traktuje ją jak swoją własność, musi być uzasadnione konkretnymi okolicznościami, z których można wnioskować, że przekonanie to posiadacza było uzasadnione przez cały okres posiadania²².

4. PODMIOT POSIADANIA

Przepisy prawa słowackiego (podobnie jak polskiego) nie rozstrzygają, kto może stać się posiadaczem. Podmiotową stronę posiadania można jedynie zrekonstruować na podstawie analizy przepisów odnoszących się do posiadania.

Po pierwsze, posiadanie jest jednym z elementów składowych podmiotowego prawa własności (§ 123 SKC), zatem posiadaczem może być właściciel.

Po drugie, w pewnych okolicznościach posiadanie może należeć do osoby innej niż właściciel.

Generalnie ujmując, posiadaczem jest osoba, która ma rzecz w swoim władaniu (§ 129 SKC).

Przepisy SKC nie określają cech (warunków), które ma spełniać osoba, aby zostać posiadaczem. Uznaje się, że każdy, kto może być podmiotem prawa rzeczowego (w szczególności prawa własności), może być posiadaczem, niezależnie od tego, czy ma zdolność do dokonywania czynności prawnych (np. małoletni)²³. Jednakże osoby niemające zdolności do dokonywania czynności mogą być posiadaczami, ale nie mogą same nabyć posiadania. Mogą one nabyć posiadanie tylko za pośrednictwem przedstawiciela ustawowego, np. rodzica lub opiekuna.

Posiadanie może być wykonywane osobiście lub przy pomocy osoby trzeciej. W odniesieniu do tego, czy posiadanie jest wykonywane bezpośrednio czy za pośrednictwem kogoś innego, można wyróżnić posiadanie bezpośrednie i pośrednie.

W związku z powyższym za posiadacza można uznać po pierwsze osobę (podmiot), która bezpośrednio włada rzeczą (bezpośrednie posiadanie). Bezpośrednim posiadaczem jest osoba, która ma rzecz w swojej bezpośredniej faktycznej władzy, przy czym nie ma znaczenia, czy rzecz jest tymczasowo (przejściowo) we władaniu innej osoby.

Po drugie, posiadaczem może być osoba (podmiot), która wykonuje posiadanie przy pomocy innej osoby (posiadanie pośrednie). Zgodnie z § 104 SKC posiadanie

²² Tak: A. Machnikowska, (w:) W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 33, Legalis/el. 2024, komentarz do art. 336.

²³ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 107; tak w polskiej doktrynie np. J. Ignatowicz, *Ochrona posiadania*, Warszawa 1963, s. 55.

uważa się za pośrednie, jeśli posiadacz nabywa posiadanie od swojego poprzednika prawnego. Posiadanie pośrednie może również powstać przy pomocy osoby trzeciej, np. pomocnika, pracownika.

Szczególnym rodzajem posiadania pośredniego jest posiadanie rzeczy będących własnością państwa. Zarządzanie własnością państwową ma bowiem szerszą treść niż samo posiadanie; obejmuje ono zarówno uprawnienie do posiadania, używania i rozporządzania rzeczą, jak i wiele obowiązków mających na celu efektywne używanie i ochronę takiej rzeczy, w tym stosowanie i obronę tego prawa w postępowaniach przed sądami i innymi organami²⁴.

Po trzeciej, za posiadacza można uznać właściciela rzeczy²⁵. Posiadanie jest immanentną częścią prawa własności, należy ono do triady uprawnień właściciela (§ 123 SKC)²⁶. Jeśli ktoś posiada rzecz, przyjmuje się, że jest jej właścicielem. Poza tym nie każdy posiadacz rzeczy jest jej właścicielem.

W przypadku posiadania, o jakim mowa w § 129 SKC, posiadanie nie stanowi uprawnienia właściciela w ramach przysługującego mu prawa własności. Niezależnie od tego system prawny przyznaje posiadaczowi uprawnienia podobne do uprawnień właściciela i w określonych warunkach pozwala na przekształcenie posiadania w prawo własności (por. § 134 SKC²⁷).

Gdy kilku podmiotom będzie przysługiwać niepodzielne uprawnienie do wspólnego wykonywania tego samego posiadania, mamy wówczas do czynienia ze wspólnym i niepodzielnym posiadaniem (*compossessio plurium in solidum*). Każdemu ze współposiadaczy przysługuje idealny udział w posiadaniu. W takim przypadku poszczególni współposiadacze mają prawo chronić posiadanie nie tylko przed sobą, ale także przed osobami trzecimi²⁸.

Można wyróżnić posiadanie własne (osoba, która włada rzeczą, ma ją w swoim posiadaniu jako swoją własność) i posiadanie cudze (władza nad rzeczą opiera się na zgodzie posiadacza lub na porozumieniu posiadacza i innej osoby).

Przepisy słowackiego Kodeksu cywilnego uznają posiadacza za osobę, która traktuje rzecz jak swoją własną lub wykonuje prawo dla siebie. Biorąc to pod uwagę, wyróżnia się posiadacza rzeczy i posiadacza prawa.

²⁴ Por. Ro Ns ČR z dnia 27 lutego 2003 r., 22 Cdo 3249/2011.

²⁵ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 103.

²⁶ Właściciel ma prawo, w granicach dozwolonych prawem, posiadać, używać, czerpać korzyści i owoce swojej własności oraz nią rozporządzać. Por. P. Vojčík, *Občianske právo hmotné*, t. I, Kosice 2010, s. 198.

²⁷ Posiadacz w dobrej wierze staje się właścicielem rzeczy, jeżeli posiada ją w nieprzerwanym posiadaniu przez okres 3 lat w przypadku rzeczy ruchomych, a przez okres 10 lat w przypadku nieruchomości.

²⁸ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 104–105.

5. PRZEDMIOT POSIADANIA

W słowackim prawie ze względu na przedmiot posiadania wyróżnia się posiadanie rzeczy i prawa²⁹.

Przedmiotem posiadania są przede wszystkim rzeczy materialne (*possessio rei*), przy czym posiadanie może dotyczyć także przynależności (§ 121 (1) SKC) i części składowych rzeczy (§ 120 SKC), ale tylko wtedy, gdy są nieoddzielone od rzeczy głównej. Wobec tego przedmiotem posiadania mogą być również lokale mieszkalne i lokale niemieszkalne, o ile stanowią odrębną nieruchomość. Przedmiotem posiadaniem mogą być także rzeczy zbiorowe (zob. § 151d (1) SKC), zależnie od okoliczności albo jako całość, albo jako pojedyncza rzecz. Przedmiotem posiadania mogą być również papiery wartościowe.

Wyróżnia się posiadanie rzeczy ruchomej i posiadanie rzeczy nieruchomej (§ 119 SKC).

Biorąc pod uwagę zakres posiadania rzeczy, można wyróżnić:

- a) wyłączne posiadanie, które polega na tym, że rzecz należy tylko do jednej osoby;
- b) częściowe posiadanie, które dotyczy odrębnej części rzeczy; zgodnie z § 865 SKC instytucja częściowego posiadania dotyczy korzystania z poszczególnych pomieszczeń lokali mieszkalnych lub obszarów wspólnego użytkowania;
- c) współposiadanie, które może obejmować rzecz, grunt, budynek lub wspólny lokal niemieszkalny w budynku mieszkalnym; małżonkowie mogą być również współposiadaczami tej samej rzeczy (§ 143 i n. SKC)³⁰.

Jednoczesne posiadanie rzeczy i posiadanie prawa nie wykluczają się wzajemnie. W takim przypadku występuje wielokrotne posiadanie. Jest tak, gdy np. ta sama nieruchomość jest w posiadaniu jednej osoby jako posiadacza, a jednocześnie innej osoby, która ma do niej prawo odpowiadające służebności. W przypadku konfliktu między tymi dwoma prawami posiadanie prawa ma pierwszeństwo, a posiadanie rzeczy jest stosowane w zakresie, w jakim nie ogranicza posiadania prawa.

²⁹ Polskie przepisy przewidywały podobne rozróżnienie w dekreście z dnia 11 października 1946 r. – Prawo rzeczowe (Dz.U. nr 57, poz. 319). Zgodnie z art. 296 Prawa rzeczowego posiadaczem rzeczy jest ten, kto nią faktycznie włada jak właściciel; ten zaś, kto rzeczą faktycznie włada w zakresie odpowiadającym treści innego prawa, z którym łączy się władza nad rzeczą w zakresie odpowiadającym treści innego prawa, z którym łączy się władza nad rzeczą, jest posiadaczem tego prawa. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, która weszła w życie 1 stycznia 1965 r., wprowadziła posiadanie samoistne i zależne rzeczy oraz posiadanie służebności.

³⁰ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 112.

Przedmiotem posiadania według SKC może być prawo.

Posiadanie prawa było uznane przez słowackie prawo obowiązujące przed 1950 r. Zgodnie z § 144 SKC nr 141/1950 Dz.U. można było posiadać nie tylko rzeczy, ale także prawa, które zezwalały na stałe lub powtarzające się wykonywanie tego prawa, np. służebności. To uregulowanie zostało przyjęte w § 129 (2) SKC. Obecnie obowiązujący słowacki Kodeks cywilny zezwala na posiadanie praw przede wszystkim dlatego, że przepis § 118 SKC opiera się na szerszej koncepcji przedmiotu stosunków cywilnych i wskazuje, że przedmiotem mogą być nie tylko rzeczy, ale także prawa³¹.

Różnica pomiędzy posiadaniem rzeczy a posiadaniem prawa leży przede wszystkim w przedmiocie posiadania, który w przypadku posiadania prawa ma niematerialną formę. W przypadku posiadania prawa *corpus* polega na faktycznym wykonywaniu prawa. Posiadanie prawa ma zatem miejsce wtedy, gdy ktoś wykonuje prawo we własnym imieniu w stosunku do innej osoby, a ta druga osoba zachowuje się tak, jakby to prawo rzeczywiście należało do posiadacza. Jeżeli prawo polega na działaniu czynnym, posiadanie prawa powstaje, gdy osoba A żąda od osoby B wykonania, a ta ostatnia wykonuje. Posiadanie prawa, którego treścią jest tolerowanie działania innej osoby (np. tolerowanie wykonania prawa odpowiadającego rzeczywistemu ciężarowi, tolerowanie korzystania z własnej rzeczy), powstaje w taki sposób, że osoba A wykonuje prawo w określony sposób z rozpoznawaniem, a osoba B nie sprzeciwia się temu³².

Posiadanie prawa jest więc wykonywaniem prawa, które może być przedmiotem posiadania, z wolą wykonywania dla siebie (w swoim własnym imieniu).

Prawo jako przedmiot posiadania musi spełniać pewne warunki:

- a) nie może być prawem własności ani posiadaniem;
- b) musi być odpowiednie, tzn. ze swej natury pozwalać na bycie przedmiotem posiadania (takiej możliwości nie dopuszczają prawa niematerialne, prawa autorskie itp.);
- c) musi to być prawo, którego wykonywanie jest stałe i powtarzalne;
- d) musi być związane z rzeczą materialną, z rzeczą ruchomą lub nieruchomą.

Przedmiotem posiadania może być przykładowo prawo najmu, dzierżawy, prawa osobiste odpowiadające obciążeniom rzeczowym, prawo zastawnika itp.

Przedmiotem posiadania nie może być prawo, które wygasa po jego wykonaniu. Dotyczy to prawa do wytworzenia rzeczy na podstawie umowy o dzieło, prawa do wydania rzeczy zakupionej i prawa do zapłaty ceny zakupu. Prawa te pozwalają jedynie na jednorazowe wykonanie.

³¹ *Ibidem*, s. 113.

³² I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 114.

Przedmiotem prawa posiadania mogą być:

- a) prawa rzeczowe, np. posiadanie prawa odpowiadającego służebności³³;
- b) inne wartości majątkowe, posiadanie prawa dotyczy tzw. praw do aktywów niematerialnych, takich jak prawa do znaku towarowego przedsiębiorstwa, akcji przedsiębiorstwa, papierów wartościowych, które nie zostały wyemitowane w formie materialnej (patrz § 9 (2) SKC); przedmiotem prawa może być przedsiębiorstwo wraz ze swoimi składnikami materialnymi i niematerialnymi (§ 118 SKC);
- c) wierzytelności (patrz § 488 SKC). Przedmiotem posiadania może być roszczenie osoby uprawnionej do korzystania z rzeczy w ramach długoterminowych stosunków umownych (np. roszczenie najemcy, pożyczkobiorcy, roszczenie przeciwko sprzedawcy, jeżeli dotyczy przykładowo zakupu próbnego lub zastrzeżenia własności w trybie § 601 SKC itp.). Przedmiotem posiadania nie mogą być roszczenia, które wygasną wraz ze spełnieniem jednorazowego świadczenia (np. roszczenie o świadczenia pieniężne, roszczenie o naprawienie szkody, roszczenie o zwolnienie z bezpodstawnego wzbogacenia, roszczenie o wydanie rzeczy lub o spełnienie określonego świadczenia)³⁴.

Posiadaczem prawa jest osoba, która wykonuje odpowiednie prawo dla siebie, np. zastawnik (§ 151e (5) SKC), beneficjent służebności rzeczowej (§ 151 (3) SKC), beneficjent prawa pierwokupu (§ 602 (1) SKC).

Posiadanie prawa, podobnie jak posiadanie rzeczy, może być prawne lub bezprawne, w dobrej wierze i w złej wierze (por. § 130 i 131 SKC).

Prawo może być w posiadaniu dwóch lub więcej osób. W takim przypadku prawo jest we wspólnym posiadaniu (współposiadaniu).

6. RODZAJE POSIADANIA

Można dokonać różnych podziałów instytucji posiadania. Oprócz posiadania rzeczy i posiadania prawa, o których była mowa wyżej, wyróżniono także posiadanie własne i posiadanie cudze. Była też mowa o posiadaniu wyłącznym, posiadaniu częściowym i współposiadaniu.

³³ Nabycie prawa odpowiadającego służebności drogowej nie będzie możliwe w przypadku, gdy osoba wykonująca prawo uważa, że grunt, w odniesieniu do którego wykonywane jest to prawo, należy do gminy, a grunt ten jest również wykorzystywany do poruszania się pieszo i samochodem przez inne osoby (Rc 37/1992).

³⁴ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 115.

Ponadto słowackie prawo, podobnie jak polskie³⁵, wyróżnia posiadanie w dobrej wierze i w złej wierze.

W polskiej literaturze wskazuje się, że o dobrej albo złej wierze posiadacza przesądza okoliczność, czy w danych okolicznościach wiedział on lub powinien był wiedzieć, że nie przysługuje mu uprawnienie do sprawowania faktycznego władztwa nad rzeczą. Jeśli posiadacz wiedział lub w danych okolicznościach powinien był wiedzieć, że nie przysługuje mu uprawnienie do sprawowania faktycznego władztwa nad rzeczą, wtedy, co do zasady, jest w złej wierze³⁶.

Jeśli chodzi o słowackie ujęcie, to jest podobnie. Zgodnie bowiem z § 109 SKC: „Kto z uzasadnionych powodów uważa, że wykonywane przez siebie prawo jest jego własnością, posiada je w dobrej wierze. Kto wie lub w danych okolicznościach powinien wiedzieć, że wykonywane prawo, które do niego nie należy, posiada je w złej wierze”. Oznacza to, że posiadacz jest w dobrej wierze, jeśli uważa, że posiadana rzecz lub wykonywane prawo należą do niego, choć w rzeczywistości tak nie jest. Dobra wiara posiadacza stanowi zatem kategorię psychologiczną i jest to wewnętrzne przekonanie podmiotu, że nie działa on bezprawnie, gdy posiada rzecz lub prawo. Dobrą wiarę należy zawsze oceniać obiektywnie, a nie z subiektywnego punktu widzenia posiadacza. Zakłada się, że posiadacz działa w dobrej wierze, biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności, i wówczas jego posiadanie jest prawne. Prawo słowackie obowiązujące do 1950 r. nie było tak rygorystyczne, ponieważ za dobrego posiadacza uważało również osobę, która nie wiedziała i nie mogła wiedzieć przy dołożeniu zwykłej staranności, że posiada rzecz bezprawnie.

W przypadku posiadania w złej wierze posiadacz wie lub w danych okolicznościach powinien wiedzieć, że właścicielem rzeczy jest ktoś inny. Nie wystarczy subiektywne przekonanie posiadacza, że rzecz (prawo) należy do niego. Błąd posiadacza co do tego, że jest w dobrej wierze, musi być w danych okolicznościach usprawiedliwiony. Błąd jest usprawiedliwiony, jeżeli posiadacz przy zachowaniu zwykłej staranności, której można wymagać od każdego w odniesieniu do okoliczności, charakteru danego przypadku, nie miał lub nie mógł mieć przez cały czas posiadania uzasadnionych wątpliwości, że rzecz lub prawo do niego należą³⁷.

Posiadacz co do zasady uważany jest za posiadacza w dobrej wierze (por. § 134, § 130 SKC).

Status prawny posiadacza w dobrej wierze i złej wierze łączy się ze statusem prawnym posiadacza zgodnego z prawem (§ 130 SKC) i niezgodnego z prawem (§ 131 SKC).

³⁵ W k.c. np.: art. 169 § 1, art. 170, 172 § 1 i 2, art. 174, 176 § 1, art. 192 § 2, art. 224–228, 231 § 1, art. 310, 342, 344 § 1.

³⁶ A. Machnikowska, (w:) W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny...*, komentarz do art. 336.

³⁷ Ro NS ÚS z dnia 16 października 2003 r., 22 Cdo 1417/2001.

Z powyższego wynika, że kryterium rozróżniającym, czy posiadanie jest zgodne z prawem (prawne) czy niezgodne z prawem (nieprawne) jest dobra wola posiadacza.

Fakt, czy posiadanie jest zgodne z prawem czy też nie, ma znaczenie w szczególności w odniesieniu do nabycia praw własności (§ 135b SKC), ochrony posiadania (§ 126 (2) SKC), rozliczenia z właścicielem (§ 130, § 131 SKC).

Kodeks cywilny nie definiuje bezpośrednio pojęcia prawnego posiadania. Uważa się, że legalne posiadanie to przede wszystkim posiadanie właściciela rzeczy. Osoba, która nie jest właścicielem rzeczy, jest uważana za legalnego posiadacza, jeśli posiadanie opiera się na ważnym tytule prawnym innym niż własność, a także ewentualnie, jeśli osoba opiera swoje posiadanie w dobrej wierze na domniemanym tytule prawnym, np. na nieważnej umowie nabycia. W przeciwnym razie jest ona bezprawnym posiadaczem.

W przypadku posiadania zgodnego z prawem istnieje domniemanie prawne, że posiadanie opiera się na ważnym tytule prawnym. Na tej podstawie przyjmuje się, że posiadacz ma prawo do posiadania rzeczy. Takim tytułem prawnym może być czynność prawna (np. umowa kupna), decyzja organu państwowego, zwłaszcza sądu. W niektórych przypadkach tytuł ten wynika bezpośrednio z prawa.

Istnienie tytułu prawnego wskazuje na to, że posiadanie jest zgodne z prawem, niezależnie od tego, czy mogło ono doprowadzić do powstania prawa (zwykle prawa własności). Dotyczy to w szczególności przypadków, w których pomimo wady tytułu prawnego (np. z powodu niezdolności do czynności prawnych, wad oświadczeń woli lub formalnych braków czynności prawnej) nabywca błędnie uznał, że jest to ważny tytuł (tzw. domniemany tytuł)³⁸.

7. NABYCIE I UTRATA POSIADANIA

Aby posiadanie powstało, muszą zaistnieć oba elementy składowe posiadania, czyli *corpus* i *animus*. Innymi słowy, posiadacz nabywa posiadanie, gdy uzyskuje władzę nad rzeczą (prawem) i ma wolę zatrzymania jej dla siebie.

Posiadanie powstaje przede wszystkim przez bezpośrednie fizyczne zajęcie przedmiotu posiadania.

Wyróżnia się pierwotny i pochodny sposób nabycia posiadania.

Typowym przypadkiem pierwotnego nabycia posiadania rzeczy ruchomej jest zajęcie rzeczy, która nie należy do nikogo, np. znalezienie meteorytu. Posiadanie

³⁸ I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 119.

rzeczy można również nabyć przez wykonywanie prawa do polowania, prawa do połowu ryb, prawa do wydobywania minerałów itp.³⁹.

Nabycie posiadania w sposób pochodny następuje poprzez przekazanie przez poprzedniego posiadacza rzeczy nowemu posiadaczowi i przejęcie jej przez niego (*traditio*). Nabycie pochodne może nastąpić przez fizyczne przekazanie, które następuje w momencie osobistego kontaktu zbywcy z nabywcą (tzw. przeniesienie z ręki do ręki), np. przy umowie sprzedaży. Samo przeniesienie posiadania nie oznacza w każdym przypadku, że nabywca automatycznie staje się właścicielem rzeczy (patrz np. § 601 SKC dotyczący zastrzeżenia własności). Może również nastąpić symboliczne przekazanie (*traditio symbolica*), które oznacza, że przeniesienie posiadania następuje przez wydanie i przejęcie dokumentów lub przedmiotów, które umożliwiają rozporządzanie rzeczą będącą przedmiotem posiadania. Takim dokumentem może być dokument upoważniający do rozporządzania rzeczą, np. dowód rejestracyjny pojazdu, klucze w przypadku lokalu mieszkalnego⁴⁰. Posiadacz może się zrzec posiadania na podstawie oświadczenia, które następuje przez pozostawienie rzeczy w posiadaniu innej osoby lub powierzenie komuś posiadania rzeczy, np. gdy posiadacz powierza osobie, która była poprzednim właścicielem rzeczy, przechowanie rzeczy dla niego w przyszłości⁴¹. Do przeniesienia posiadania może dojść przez przekazanie osobie trzeciej. Wreszcie, do przeniesienia posiadania dochodzi w drodze umowy na podstawie dyspozycji aktualnego posiadacza. Taki przypadek ma miejsce, gdy posiadanie jest wykonywane za pośrednictwem osoby trzeciej, np. banku, i na podstawie umowy dotychczasowy posiadacz przenosi posiadanie na rzecz innego posiadacza⁴².

Posiadanie ustaje, gdy ustanie co najmniej jedna z przesłanek istnienia posiadania, a mianowicie faktyczna władza posiadacza lub jego wola posiadania.

Utrata faktycznej władzy nad rzeczą prowadzi do trwałego ustania posiadania, chyba że wiemy, iż nastąpi przywrócenie posiadania.

Jeśli chodzi o wolę posiadania, nie bierze się pod uwagę zmian w niej, które nie są zewnętrznie rozpoznawalne (konieczne jest zmanifestowanie zmiany w zakresie woli). Domniemywa się istnienie woli posiadania, dopóki posiadacz nie zacznie zachowywać się w sposób z nią niezgodny.

³⁹ *Ibidem*, s. 111.

⁴⁰ Ro NS ČR z dnia 25 lipca 2006 r., 22 Cdo 2058/2005.

⁴¹ Zgodnie z § 590 SKC kupujący może nadal przechowywać rzecz zakupioną u sprzedawcy (np. kupujący pozostawia rzecz zakupioną w magazynie sprzedawcy po zakupie). Podobny przypadek ma miejsce, gdy przedmiot zastawu przechodzi na wierzyciela zastawniczego (§ 151e (5) SKC).

⁴² I. Fekete, *Občiansky zákonník...*, s. 112–113.

Posiadanie rzeczy kończy się zazwyczaj porzuceniem rzeczy, to jest wyrażeniem woli, że posiadacz nie chce już nią rozporządzać jako swoją własnością. Posiadanie kończy się również przez to, że ktoś inny staje się posiadaczem przez faktyczne ustanie możliwości władania rzeczą jak swoją własnością (np. utrata przedmiotu posiadania), ustanie samego przedmiotu posiadania i wreszcie przez śmierć konkretnego posiadacza lub likwidację osoby prawnej, która była posiadaczem. Czasowa niedyspozycja posiadacza (jego nieobecność spowodowana np. pozbawieniem wolności itp.) nie powoduje ustania posiadania. Posiadanie nie kończy się również przez powierzenie rzeczy przez posiadacza tymczasowej pieczy innej osobie (np. przez uprawnionego posiadacza, który wydzierżawi rzecz lub pożyczy ją innej osobie).

Posiadanie prawa ustaje, gdy posiadacz otwarcie wyrazi wolę, że nie chce już korzystać z prawa (np. zrzeczenie się prawa na podstawie § 574 SKC) lub po prostu straci możliwość korzystania z prawa, z którego korzystał do tej pory. Posiadanie prawa ustaje również wtedy, gdy ktoś wyraźnie odmawia korzystania z prawa, korzystanie z prawa stało się niemożliwe (por. § 575 SKC), upłynął okres, na który prawo było ograniczone z powodu przedawnienia (§ 583 SKC) itp.

8. OCHRONA POSIADANIA

Pomimo tego, że posiadanie jest stanem faktycznym, prawo zapewnia mu ochronę. Słowacki Kodeks cywilny nie ma odrębnej regulacji ochrony posiadania⁴³.

Jak czytamy w § 126 SKC, (1) właściciel ma prawo do ochrony przed każdym, kto bezprawnie narusza jego prawo własności; w szczególności może żądać zwrotu rzeczy od każdego, kto bezprawnie mu ją zatrzymuje. (2) Podobne prawo do ochrony przysługuje również każdemu, kto jest uprawniony do posiadania rzeczy w swoim posiadaniu.

Zakłócenie posiadania musi osiągnąć pewną intensywność, w przypadku niewielkiego zakłócenia ochrona nie jest w zasadzie zapewniona (ma tu zastosowanie zasada *de minimis non curat pretor*).

Prawo chroni posiadanie przed arbitralną ingerencją, niezależnie od tego, czy posiadanie jest zgodne z prawem czy bezprawne.

Ochrona posiadania jest możliwa tylko wtedy, gdy naruszenie posiadania jest bezprawne. Naruszenie posiadania nie jest bezprawne, jeżeli:

⁴³ P. Vojčík, *Občianske právo hmotné*, t. I, Kosice 2010, s. 201. Odmienne jest w prawie polskim, gdzie jest to przewidziane odrębnie od ochrony własności (art. 433 i n. k.c.). Niemniej jednak właściciel może ochronić swoje posiadanie, korzystając z ochrony przewidzianej dla własności.

- jest dokonywane za zgodą posiadacza (taka ingerencja jest dozwolona w ramach określonego stosunku prawnego);
- prawo do ingerencji wynika z ustawy, np. w przypadku immisji dozwolonych w ramach stosunków sąsiedzkich;
- ingerencja została zarządzona z urzędu, np. wykonanie orzeczenia sądowego.

W przypadku współposiadania każdy z posiadaczy ma prawo ochrony nie tylko przed osobami trzecimi, ale również przed ingerencją innych posiadaczy.

W przypadku posiadania wielostopniowego posiadacz prawa, który jest również posiadaczem rzeczy (zwykle najemca), korzysta także z prawa do ochrony posiadania przed posiadaczem prawa rzeczowego (zwykle wynajmującym), ponieważ jest bezpośrednim posiadaczem rzeczy.

9. ZAKOŃCZENIE

Instytucja posiadania w SKC jest co do zasady uregulowana podobnie jak w polskim Kodeksie cywilnym. Przede wszystkim, choć żaden z przepisów nie definiuje tego terminu, z regulacji możemy wyciągnąć wnioski co do treści posiadania. Należy uznać, że posiadanie w obu systemach prawnych to faktyczne władztwo, połączone z wolą samodzielnego jego wykonywania, we własnym imieniu. Posiadanie trwa przynajmniej pewien czas, pozostaje też zazwyczaj widoczne dla osób trzecich. Istotą posiadania jest zatem pewien określony typ fizycznej i psychicznej władzy osoby względem konkretnej rzeczy.

Ujęcie prawa słowackiego i polskiego pozwala na dokonanie podziału posiadania, biorąc pod uwagę różne kryteria. Szczególnie ważny jest podział na posiadanie w dobrej wierze i w złej wierze, a w konsekwencji na posiadanie prawne i posiadanie sprzeczne z prawem.

Wspólne dla regulacji prawnych słowackich i polskich jest zwrócenie uwagi na skutki posiadania. Na uwagę w obu kodeksach zasługują przepisy dotyczące ochrony prawnej posiadania, które różnią się od siebie. W przepisach SKC ochrona posiadania jest taka jak ochrona własności, podczas gdy polski Kodeks cywilny wprowadza dodatkowo osobną ochronę posesoryjną.

Kolejną niezmiernie istotną różnicą w ujęciu posiadania w obu systemach prawnych jest słowackie posiadanie prawa, którego nie zawierają obecnie obowiązujące polskie przepisy.

REFERENCES

- Blaho R., *Vlastnícke právo a držba v československom občianskom práve v rokoch 1950–1983 (Historickoprávna štúdiá)*, „Právny obzor” 2008, t. 91, nr 4
- Fekete I., *Občiansky zákonník – Velký komentár (2. zväzok)*, Eurokódex 2015
- Ignatowicz J., *Ochrona posiadania*, Warszawa 1963
- Ivančík J., *Predbežná držba ako inštitút verejného práva*, AIO 2021, t. 16, nr 3
- Laho P., *Držba v dejinách práva*, Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta 2015
- Luby Š., *Základy všeobecného súkromného práva*, Šamorín: Heuréka 2002
- Machnikowska A., (w:) W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 33, Legis/el. 2024
- Randa A., *Držba. Právo vlastnícké*, Praga 2008
- Vojčík P., *Občianske právo hmotné*, t. I, Kosice 2010

KAROLINA GAMBALA

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

e-mail: karolina.gambala@gmail.com

ORCID: 0009-0006-2941-1024

ZUZANNA KASPERKOWICZ

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

e-mail: zuzia.kasperkiewicz@o2.pl

ORCID: 0009-0005-4666-1597

W KWESTII PODOBIENSTWA SUPLEMENTÓW DIETY I PRODUKTÓW LECZNICZYCH – ANALIZA PRAWNA

LEGAL ANALYSIS OF THE SIMILARITIES BETWEEN DIETARY SUPPLEMENTS AND MEDICINAL PRODUCTS

ABSTRACT This article undertakes a legal analysis of the phenomenon of supplements becoming more frequently identified with medicinal products, which, despite their different legal status, are increasingly seen as mutually interpenetrating categories. The starting point is a comparison of the definitions of the two categories under the current legislation. Then, special attention is given to cases of attributing medicinal properties to dietary supplements, which may constitute an infringement of the law. The phenomenon of comparative advertising, in which the line between information and misrepresentation is sometimes blurred, especially in the context of presenting the effects of supplements in comparison with medicines, is also analysed.

KEYWORDS: dietary supplement, medicinal product, comparative advertising, act of unfair competition, medicinal properties

SŁOWA KLUCZOWE: suplement diety, produkt leczniczy, reklama porównawcza, czyn nieuczciwej konkurencji, właściwości lecznicze

WSTĘP

W obrocie gospodarczym można znaleźć towary będące środkami spożywczymi, które określane są mianem produktów z pogranicza (tzw. *borderline products*). Łączą one cechy charakterystyczne zarówno dla żywności, jak i dla produktów leczniczych. Znacznie częściej mylne utożsamianie żywności z lekami wynika jednak

z działań marketingowych, które podejmują przedsiębiorcy z sektora spożywczego. Działania te polegają m.in. na przedstawianiu produktów w sposób, który może skutkować wprowadzeniem konsumentów w błąd – sugerując, że wykazują one właściwości lecznicze¹. Suplementy diety są obecnie powszechnie stosowane przez osoby w różnym wieku, a praktyka ta wynika najczęściej z niewystarczającej wiedzy zarówno na temat składu, jak i działania tych preparatów. Wiele suplementów należy do kategorii środków spożywczych, jednak często bywają one błędnie utożsamiane z produktami leczniczymi, które powinny być stosowane wyłącznie w przypadku wystąpienia stanów chorobowych². Celem tej publikacji jest przedstawienie zagadnienia podobieństwa na gruncie prawa suplementów diety i produktów leczniczych oraz wskazanie problemów, które się z nim wiążą.

DEFINICJA SUPLEMENTU DIETY I PRODUKTU LECZNICZEGO

Polski ustawodawca zdecydował się na uregulowanie definicji legalnej suplementu diety w art. 3 ust. 3 pkt 39 ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia³, z której wynika, że do kwalifikacji konkretnego produktu jako suplementu diety niezbędne jest, aby był on środkiem spożywczym, który dodatkowo spełnia w sposób łączny następujące przesłanki:

- 1) uzupełnienia normalną dietę,
- 2) stanowi skoncentrowane źródło witamin, minerałów lub innych składników o właściwościach odżywczych lub wpływających na funkcje organizmu, które występują samodzielnie bądź w połączeniu,
- 3) wprowadza się go do obrotu w formie umożliwiającej dawkowanie, takiej jak kapsułki, tabletki, drażetki oraz inne podobne postacie, a także saszetki z proszkiem, ampułki z płynem, butelki z kroplomierzem oraz inne formy płynne i proszkowe przeznaczone do spożycia w małych, odmierzonych porcjach,
- 4) nie posiada właściwości produktu leczniczego w rozumieniu przepisów prawa farmaceutycznego.

Definicja suplementu diety uregulowana w ustawie o bezpieczeństwie żywności i żywienia została niemal w niezmienionej formie przejęta z porządku unijnego. W art. 2 lit. a dyrektywy 2002/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia

¹ M. Łata, „Środek spożywczy” czy „produkt leczniczy”? Wybrane problemy na styku dwóch reżimów prawnych, „Przegląd Prawa Medycznego” 2023, nr 1–2, s. 73.

² H. Bojarowicz, P. Dźwigulska, *Suplementy diety. Część I. Suplementy diety a leki – porównanie wymagań prawnych*, „Hygeia Public Health” 2012, nr 4, s. 427–428.

³ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1448.

10 czerwca 2002 r. w sprawie zbliżania ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących się do suplementów żywnościowych⁴ nie została jedynie wskazana negatywna przesłanka stanowiąca część polskiej definicji, tj. brak posiadania przez produkt będący suplementem diety właściwości leczniczych w rozumieniu prawa farmaceutycznego. Jednocześnie art. 1 ust. 1 dyrektywy 2002/46/WE wprost wyłącza z zakresu dyrektywy produkty lecznicze⁵.

Aby zrozumieć w pełni definicję suplementu diety, konieczne jest wyjaśnienie, czym jest środek spożywczy. Przez pojęcie środka spożywczego należy rozumieć – zgodnie z rozporządzeniem WE nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiającym ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującym Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającym procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności⁶ – substancję bądź produkt, który został przetworzony, częściowo przetworzony lub nie uległ przetworzeniu, a przeznaczony jest do spożycia przez ludzi bądź też można się spodziewać, że zostanie przez ludzi spożyty⁷. Z definicji tej wynika, że suplementy diety są żywnością⁸. Dla zaklasyfikowania konkretnego produktu jako środka żywnościowego nie są zatem istotne substancje odżywcze, które wchodzi w skład produktu, czy też przeznaczenie go do odżywiania. Decydujące znaczenie ma bowiem choćby potencjalne przeznaczenie go do spożycia przez ludzi⁹.

Wątpliwości może budzić zagadnienie „normalnej diety”, gdyż nie uregulowano jego definicji legalnej. Jednak należy przez to rozumieć zarówno zbilansowaną, jak i zróżnicowaną dietę¹⁰.

W odniesieniu do witamin oraz składników mineralnych przepisy prawne przewidują wykaz dopuszczalnych form chemicznych, które mogą być składnikami suplementów diety. Nadal brakuje jednak regulacji dotyczących maksymalnych poziomów witamin i składników mineralnych, które mogą być zawarte w suplementach diety¹¹. Brak szczegółowych przepisów regulujących stosowanie składników

⁴ Dz.Urz. UE L nr 183 z 2002 r., s. 51; dalej: dyrektywa 2002/46/WE.

⁵ M. Łata, *W kwestii prawnego pojęcia suplementów diety*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2022, nr 2, s. 120–121.

⁶ Dz.Urz. UE L nr 31 z 2002 r., s. 1.

⁷ Zob. K. Leśkiewicz, *Wokół prawnego pojęcia żywności*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 1(16), s. 179–192.

⁸ G. Krasnowska, T. Sikora, *Suplementy diety a bezpieczeństwo konsumenta*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2011, nr 4, s. 6.

⁹ M. Łata, *W kwestii prawnego pojęcia...*, s. 121.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Suplement diety – panaceum na wszystkie dolegliwości?*, <https://journals.viamedica.pl/gazeta-amg/article/view/62483/47255>, s. 18–19 (dostęp: 9.07.2025 r.).

innych niż witaminy i składniki mineralne w suplementach diety sprawia, że oferta tych produktów na rynku cechuje się dużym zróżnicowaniem. Komisja Europejska wskazała, że w produkcji suplementów diety wykorzystuje się około 400 różnych substancji, przy czym witaminy i składniki mineralne odpowiadają za blisko połowę całego rynku suplementów w Unii Europejskiej¹².

Jeśli chodzi o definicję produktu leczniczego, została ona uregulowana w art. 2 pkt 32 ustawy z dnia 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne¹³, zgodnie z którym produktem leczniczym jest pojedyncza substancja bądź też kombinacja substancji, która jest prezentowana jako posiadająca właściwości zapobiegania chorobom lub ich leczenia u ludzi bądź zwierząt, albo która podawana jest w celu diagnozowania chorób lub wpływania na funkcje fizjologiczne organizmu poprzez działanie farmakologiczne, immunologiczne lub metaboliczne – z zamiarem ich przywrócenia, poprawy lub modyfikacji.

Jak wynika z powyższej definicji, za produkt leczniczy może być uznany produkt, który:

- 1) posiada działanie lecznicze,
- 2) jest przedstawiany jako posiadający działanie lecznicze.

W orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej można znaleźć pogląd, zgodnie z którym pomimo faktu, że w definicji produktu leczniczego możliwe jest wyróżnienie wyżej wymienionych dwóch części, to za produkt leczniczy należy uznać każdy z produktów, jeżeli zakresowo mieści się w przynajmniej jednej z nich¹⁴.

Przez pryzmat obydwu definicji warto zwrócić uwagę na kilka kwestii. Wskazany w definicji suplementów diety efekt fizjologiczny występuje także w definicji produktu leczniczego. W przypadku suplementu diety należy go jednak interpretować jako wsparcie dla prawidłowego przebiegu procesów fizjologicznych, a nie jako ich odbudowa, modyfikacja czy też korekcja, co byłoby właściwe dla produktów leczniczych. Suplementy diety nie posiadają statusu produktów leczniczych, a tym samym nie mogą wywoływać efektów charakterystycznych dla produktów leczniczych, tj. działania farmakologicznego, immunologicznego czy metabolicznego. Ich przeznaczeniem nie jest leczenie bądź zapobieganie chorobom, lecz wspomaganie organizmu w utrzymaniu jego naturalnych funkcji i stanu homeostazy, czyli naturalnej równowagi organizmu¹⁵.

¹² G. Krasnowska, T. Sikora, *Suplementy diety a bezpieczeństwo konsumenta...*, s. 6.

¹³ Tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 750 ze zm.; dalej: Prawo farmaceutyczne.

¹⁴ Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 16 kwietnia 1991 r., C-112/89, Upjohn przeciwko Farzoo.

¹⁵ G. Osęka, *Suplementy diety jako szczególna kategoria żywności w prawodawstwie polskim i UE*, „Studia Prawnicze” 2023, nr 2, s. 107.

W obrocie handlowym można wyróżnić jednak grupę środków spożywczych, które określa się mianem produktów z pogranicza (tzw. *borderline products*)¹⁶. Wskazują one podobieństwo do produktów leczniczych¹⁷. Jak jednak wynika z art. 3a Prawa farmaceutycznego, jeżeli dany produkt spełnia kryteria do uznania go zarówno za produkt leczniczy, jak i suplement diety, podlega reżimowi Prawa farmaceutycznego.

PREZENTACJA LECZNICZYCH WŁAŚCIWOŚCI SUPLEMENTU DIETY

Wymogi prawne dotyczące opakowań suplementów diety są znacznie mniej rygorystyczne niż te, które obowiązują w odniesieniu do produktów leczniczych. Jak wskazuje § 5 ust. 2 rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 9 października 2007 r. w sprawie składu oraz oznakowania suplementów diety¹⁸, suplementy diety wprowadzane do obrotu znakuje się, umieszczając na opakowaniu poniższe informacje:

- 1) wskazanie, że dany produkt to „suplement diety”;
- 2) określenie nazw kategorii substancji odżywczych bądź charakteryzujących produkt lub wskazanie, jaki charakter mają te substancje,
- 3) porcję produktu, jaka jest zalecana do spożycia w ciągu dnia,
- 4) ostrzeżenie, które wskazuje na konieczność nieprzekraczania zalecanej porcji do spożycia w ciągu dnia,
- 5) wskazanie, że suplementy diety nie mogą być stosowane jako substytut (zamiennik) zróżnicowanej diety,
- 6) wskazanie, że suplementy diety należy przechowywać w sposób niedostępny dla małych dzieci.

Jednocześnie w art. 6 ust. 2 dyrektywy 2002/46/WE określono, że m.in. prezentacja suplementów żywnościowych nie może wskazywać na ich właściwości lecznicze lub się do nich odnosić.

W kwestii definicji słownikowej, przez prezentację należy rozumieć m.in. „pokaz towarów”¹⁹. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazywał, że za „przedstawienie” produktu leczniczego uznaje się sytuację, gdy produkt jest w sposób wyraźny „określany” bądź „zalecany” – na przykład za pośrednictwem etykiety, ulotki informacyjnej lub nawet ustnie. Ponadto „prezentacja” występuje także

¹⁶ A. Bardel, *Produkty z pogranicza (borderline product)*, „LAB Laboratoria, Aparatura, Badania” 2015, nr 4, s. 31–34.

¹⁷ M. Łata, „Środek spożywczy” czy „produkt leczniczy”?..., s. 73.

¹⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 79 ze zm.

¹⁹ *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/prezentacja.html> (dostęp: 9.07.2025 r.).

wówczas, gdy wygląd opakowania sugeruje, że produkt posiada właściwości lecznicze. Natomiast w odniesieniu do zagadnienia pojęcia prezentacji środka spożywczego należy wskazać, że w rozumieniu obowiązujących przepisów prezentacja żywności obejmuje jej wygląd zewnętrzny, formę, rodzaj i materiał opakowania, a także kontekst, w jakim produkt ten jest przedstawiany konsumentowi. Kwestia prezentowania w rozumieniu prawa farmaceutycznego jest zakresowo szersza niż w rozumieniu prawa żywnościowego²⁰.

W praktyce występuje wiele trudności związanych z rozróżnieniem pomiędzy dopuszczalnym informowaniem o możliwym korzystnym wpływie działania suplementu diety na zdrowie człowieka a niedozwolonym przypisywaniem mu właściwości leczniczych. Do najczęstszych sytuacji niejednoznacznych należy promowanie suplementów w odniesieniu do konkretnych jednostek chorobowych, a także odwoływania się do mechanizmów działania typowych dla leków²¹.

Zgodnie z art. 7 ust. 3 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności (...) ²², z zastrzeżeniem odstępstw przewidzianych w prawie Unii w odniesieniu do naturalnych wód mineralnych i żywności specjalnego przeznaczenia żywieniowego, informacje na temat żywności nie mogą przypisywać jakiegokolwiek środkowi spożywczemu właściwości zapobiegania chorobom lub leczenia chorób ludzi bądź też odwoływać się do takich właściwości. Zakaz ten dotyczy także prezentacji i reklamy (art. 7 ust. 4). Jednocześnie informacje, reklama i prezentacja suplementów diety powinny wskazywać konsumentom rzetelną informację, w tym przeznaczenie danego produktu. Istotne jest przy tym, że z założenia suplementy diety są przeznaczone dla osób zdrowych, a ich celem nie jest zapobieganie chorobom czy ich leczenie, ale jedynie utrzymanie i wspomaganie prawidłowego funkcjonowania organizmu²³. W razie zaistnienia niewłaściwego stanu zdrowia należy zastosować produkt leczniczy. Suplement diety jako środek spożywczy nie może bowiem posiadać właściwości leczniczych²⁴. Przykładowo, Wojewódzki Sąd Administracyjny w Warszawie wskazał, że „jeżeli produktowi przypisuje się właściwości zapobiegania lub leczenia chorób, to nie jest on suplementem diety, lecz produktem leczniczym”. W tej samej sprawie sąd wskazał, że

²⁰ M. Łata, „Środek spożywczy” czy „produkt leczniczy”?..., s. 75–76.

²¹ H. Bojarowicz, P. Dźwigulska, *Suplementy diety. Część I...*, s. 431.

²² Dz.Urz. UE L nr 304 z 2011 r., s. 18.

²³ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15 stycznia 2021 r., II OSK 2170/20, LEX 3156857.

²⁴ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 11 października 2017 r., VII SA/Wa 2629/16, LEX nr 2391621.

sformułowanie „tanie leki” wskazuje na właściwości lecznicze preparatów²⁵. Naczelny Sąd Administracyjny wskazał ponadto, że jeżeli celem, który konsument chce uzyskać, jest przywrócenie prawidłowych funkcji organizmu, to w takim przypadku stosowanie suplementów diety należy ocenić jako nieprawidłowe. Informowanie, że dany suplement diety ma właściwości lecznicze, może bowiem jednocześnie wywołać niewłaściwe zachowanie wśród konsumentów.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w wyroku wydanym w dniu 30 listopada 1983 r., C-227/82, w sprawie Leendert van Bennekom, stwierdził, że za produkt leczniczy może zostać uznany nie tylko preparat, który wywołuje faktyczny i rzeczywisty efekt terapeutyczny, ale także taki produkt, który poprzez sposób, w jaki jest prezentowany, może budzić u przeciętnego konsumenta przekonanie o swoim działaniu leczniczym. Jednocześnie Trybunał podkreślił, że w ramach części definicji produktu leczniczego, która nakazuje uznać za taki produkt również produkt prezentowany jako posiadający właściwości lecznicze, mieszczą się wyroby, jakie nie wywołują skutków medycznych. Zewnętrzny wygląd produktu (np. tabletki) może stanowić element takiego sposobu prezentacji, ale nigdy nie będzie on samodzielnie wystarczał do klasyfikacji danego produktu jako leku²⁶.

Co istotne, jak wynika z przepisów ustawy o bezpieczeństwie żywności żywienia, naruszenie wymagań w zakresie znakowania środków spożywczych – w tym w zakresie prezentacji – jest zagrożone karą pieniężną. Jednocześnie, jeżeli stwierdzone zostanie zaistnienie takiego naruszenia, odpowiedni organ jest zobowiązany do zastosowania kary. Jej wymiar zależy natomiast m.in. od stopnia szkodliwości danego czynu, stopnia zawinienia i zakresu naruszenia²⁷.

REKLAMA PORÓWNAWCZA

Działania marketingowe stanowią nieodłączny element funkcjonowania większości produktów na rynku, jednak w kontekście suplementów diety konieczne jest zachowanie szczególnej ostrożności w zakresie ich reklamy. Mimo że zarówno ustawa o bezpieczeństwie żywności żywienia, jak i inne akty prawne nie regulują w sposób szczegółowy kryteriów dopuszczalności reklamy suplementów diety, pewne wskazówki w tym zakresie można odnaleźć w innych regulacjach prawnych.

²⁵ Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie dnia 24 sierpnia 2010 r., VII SA/Wa 587/10, LEX nr 1687102.

²⁶ M. Łata, „Środek spożywczy” czy „produkt leczniczy”?..., s. 83–84.

²⁷ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 1 września 2015 r., II OSK 14/14, LEX nr 1987032.

Ustawa o bezpieczeństwie żywności żywienia ogranicza się do wskazania w art. 27 ust. 5, że oznakowanie, prezentacja i reklama suplementów diety nie mogą zawierać informacji stwierdzających lub sugerujących, że zbilansowana i zróżnicowana dieta nie może dostarczyć wystarczających dla organizmu ilości składników odżywczych.

Zagadnienie reklamy suplementów diety należy jednak poddać analizie z szerszego punktu widzenia, tj. z uwzględnieniem przepisów ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji²⁸. Pierwszorzędne znaczenie należy przypisać ryzyku uznania podejmowanych działań marketingowych za nieuczciwą reklamę porównawczą²⁹. Liczne są przypadki występowania w obrocie produktów klasyfikowanych jako suplementy diety, mających zbliżony (lub identyczny) skład co produkty lecznicze. Kuszącą strategią reklamową zdaje się wówczas pokreślenie tych właściwości w zestawieniu z zaproponowaniem konsumentowi niższej ceny za tożsamy efekt (tj. wspólna reklama suplementów diety i leków³⁰). Przekonywanie konsumentów o zamiennym względem leku charakterze suplementu diety, powołując się na działanie identyczne (czy też skuteczniejsze, szybsze, bardziej długotrwałe itp.), przy jednoczesnym zestawieniu produktów będących suplementami diety z produktami będącymi produktami leczniczymi, może prowadzić do uznania powyższych działań za nieuczciwą reklamę porównawczą.

Zgodnie z art. 16 ust. 3 u.z.n.k. reklamą porównawczą jest reklama umożliwiająca bezpośrednio lub pośrednio rozpoznanie konkurenta albo towarów lub usług oferowanych przez konkurenta. Dla uznania tego rodzaju reklamy za czyn nieuczciwej konkurencji konieczne jest ponadto stwierdzenie, że reklama taka jest sprzeczna z dobrymi obyczajami. Choć reklama porównawcza jest zasadniczo dozwolona (jeżeli nie spełnia przesłanek uznania za czyn nieuczciwej konkurencji), jej stosowanie w odniesieniu do suplementów diety wymaga szczególnej ostrożności, zwłaszcza w razie porównywania ich do produktów leczniczych.

Szczególne ryzyko naruszenia przepisów występuje wtedy, gdy reklama suplementu diety sugeruje jego równoważność lub przewagę nad produktem leczniczym – zarówno w kontekście składu, jak i efektów działania. Przedsiębiorcy powinni unikać wszelkich form (bezpośredniego lub pośredniego) zestawiania swoich produktów z lekami, jeżeli nie są w stanie wykazać jednoznacznej zgodności z przesłankami z art. 16 ust. 3 u.z.n.k. Nieprzestrzeganie tych zasad może skutkować nie tylko sankcjami administracyjnymi i cywilnymi, ale również utratą reputacji na

²⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 1233 ze zm.; dalej: u.z.n.k.

²⁹ Zob. J. Dudzik, R. Skubisz, (w:) J. Szwaia (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 741.

³⁰ M. Łata, *Reklama suplementów diety. Ograniczenia prawne*, Warszawa 2024, s. 301.

rynku oraz zarzutem świadomego wprowadzania konsumentów w błąd. Interesujące w tym kontekście są tzw. *umbrella branding*.

PODOBIENSTWO PRODUKTÓW JAKO INNY CZYN NIEUCZCIWEJ KONKURENCJI

Oprócz reklamy porównawczej, częstą praktyką jest świadome upodabnianie suplementów diety do znanych produktów leczniczych – zarówno pod względem opakowania, kolorystyki, jak i nazewnictwa. Takie działania mogą zostać uznane za przejawy pasożytnictwa, stanowiącego czyn nieuczciwej konkurencji jako działanie sprzeczne z dobrymi obyczajami, zagrażające lub naruszające interes innego przedsiębiorcy lub klienta (art. 3 ust. 1 u.z.n.k.). Pasożytnictwo polega na bezprawnym wykorzystywaniu cudzych osiągnięć rynkowych³¹. Ponadto, jak wskazuje U. Promińska, w pasożytnictwie „chodzi o rozmaite praktyki rynkowe, których wspólnym mianownikiem jest opieranie pozycji rynkowej własnych produktów na reputacji zdobytej już przez innych. Koncepcja ta pozwala na ochronę nie tyle samego produktu, ile dobrej reputacji przedsiębiorcy, który go wyprodukował i wprowadził do obrotu. Przejęcie rezultatów cudzej pracy i wysiłków bez ponoszenia własnych kosztów i nakładów jest nieuczciwe”³².

W orzecznictwie jako przejaw pasożytnictwa wskazuje się m.in. naśladownictwo opakowań towarów, jeżeli „przyciągnięcie uwagi klientów nastąpiło w wyniku podobieństwa opakowań wywołującego pozytywne skojarzenie z utrwalonym w świadomości klientów wizerunkiem wyrobu wcześniej wprowadzonego”³³.

Istotnym aspektem jest unikanie używania nazw łudząco podobnych do nazw leków, stosowania podobnej grafiki, kolorystyki czy układu opakowania, a także czcionki tekstu. Należy przy tym podkreślić, że w orzecznictwie wskazuje się, iż umieszczenie na opakowaniu elementów kolorystycznych lub graficznych nawiązujących do koloru, kształtu wizerunku lub sposobu wykorzystania produktu nie może być uznane za niedozwolone naśladownictwo, jeśli elementy te z natury rzeczy określają sam produkt i nie są objęte ochroną na rzecz innego przedsiębiorcy w ramach tzw. prawa własności intelektualnej³⁴. Należy zatem uznać, że samo stwierdzenie podobieństwa pomiędzy opakowaniami leków i suplementów diety

³¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 września 2016 r., I ACa 907/16, LEX nr 2162934.

³² U. Promińska, (w:) M. Namysłowska (red.), *Reklama. Aspekty prawne. Nowe wyzwania*, Warszawa 2022.

³³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 stycznia 2007 r., V CSK 311/06, LEX nr 259779.

³⁴ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2002 r., I CKN 1319/00, OSNC 2003, nr 5, poz. 73; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 sierpnia 2004 r., II CK 487/03, LEX nr 176100.

nie prowadzi jeszcze automatycznie do uznania, że spełnione zostały przesłanki pasożytnictwa. Jeżeli bowiem opakowanie opatrzone jest symbolem powszechnie kojarzonym z danym rodzajem produktu, nie powinno zostać uznane za przejaw niedozwolonej konkurencji, pod warunkiem że nie wyczerpuje przy tym innych przesłanek umożliwiających taką konstatację.

Oprócz konsekwencji na gruncie ustawy o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, zarówno w przypadku nieuczciwej reklamy porównawczej, jak i pasożytnictwa, poważnym ryzykiem jest dopuszczalność uznania suplementu diety za produkt leczniczy i objęcia go reżimem ustawy – Prawo farmaceutyczne. Zgodnie z terminologią Prawa farmaceutycznego, produktem leczniczym jest substancja lub mieszanina substancji, przedstawiana jako posiadająca właściwości zapobiegania lub leczenia chorób występujących u ludzi lub zwierząt lub podawana w celu postawienia diagnozy lub w celu przywrócenia, poprawienia lub modyfikacji fizjologicznych funkcji organizmu poprzez działanie farmakologiczne, immunologiczne lub metaboliczne. Istotne jest w związku z tym unikanie przez producentów suplementów diety przedstawiania ich jako środków, których stosowanie może prowadzić do wyleczenia lub zapobiegania chorobom oraz innych efektów wskazanych w przywołanej powyżej definicji. Praktyka dostarcza wielu przykładów w tym zakresie, m.in. używanie zwrotów charakterystycznych dla produktów leczniczych (np. substancja czynna), czy zalecenie stosowania suplementu diety w toku występowania określonych jednostek chorobowych w celu „uzdrowienia”³⁵. Podkreślenia wymaga, że reklamowanie suplementu diety jako odpowiednika leku, charakteryzującego się lepszą skutecznością w działaniu leczniczym, może prowadzić do wypełnienia zakresu definicji produktu leczniczego. Następstwem tego będzie konieczność objęcia takiego produktu reżimem ustawy – Prawo farmaceutyczne.

PODSUMOWANIE

Suplementy diety, choć pozornie przypominające produkty lecznicze, różnią się od nich istotnie funkcją oraz statusem prawnym. Ich podstawowym celem jest uzupełnianie diety, a nie leczenie czy zapobieganie chorobom, co znajduje odzwierciedlenie zarówno w definicjach prawnych, jak i w ograniczeniach dotyczących ich znakowania oraz reklamy.

Znakowanie suplementów diety nie może wprowadzać konsumenta w błąd ani sugerować właściwości leczniczych. Niedozwolone jest m.in. stosowanie twierdzeń, że suplementy są niezbędne dla zdrowia w przypadku prawidłowego odżywiania.

³⁵ H. Bojarowicz, P. Dźwigulska, *Suplementy diety. Część I...*, s. 431.

Tym samym projektowanie etykiet czy opakowań wymaga zachowania szczególnej ostrożności, by nie naruszyć tych zasad.

Istotnym zagadnieniem pozostaje reklama suplementów diety, szczególnie w kontekście reklamy porównawczej. Choć reklama porównawcza jest co do zasady dopuszczalna, jej stosowanie wobec suplementów – zwłaszcza w zestawieniu z produktami leczniczymi – wiąże się z dużym ryzykiem naruszenia reguł uczciwej konkurencji. Przekazy marketingowe, które sugerują terapeutyczne działanie suplementu, jego skuteczność porównywalną z lekiem, czy przewagę nad produktem leczniczym, mogą wprowadzać konsumentów w błąd, a w konsekwencji zostać uznane za nieuczciwą reklamę porównawczą czy inny typ nieuczciwej praktyki rynkowej/czynu nieuczciwej konkurencji.

Dodatkowe zagrożenie dla uczciwego obrotu stanowią praktyki polegające na świadomym upodabnianiu suplementów diety do znanych produktów leczniczych – poprzez kolorystykę, nazwę, czcionkę czy układ opakowania. Takie działania mogą zostać uznane za przejaw pasożytnictwa, będącego czynem nieuczciwej konkurencji w rozumieniu art. 3 u.z.n.k. Jednak sama zbieżność opakowań nie przesądza jeszcze o naruszeniu prawa – każdorazowo należy badać, czy nie dochodzi do nieuprawnionego wykorzystania cudzej renomy i mylenia produktów w percepcji konsumenta.

Podsumowując, rynek suplementów diety wymaga szczególnej ostrożności w działaniach marketingowych, aby nie naruszyć granic prawnych w zakresie znakowania, reklamy i uczciwej konkurencji. Utrzymywanie przejrzystości i rzetelności przekazu nie tylko chroni konsumenta, ale także buduje zaufanie do suplementów diety jako odrębnej kategorii od produktów leczniczych. Na gruncie prawa przepisy budzą wiele wątpliwości, które powodują przede wszystkim funkcjonujące definicje „suplementu diety” i „produktu leczniczego” oraz podobieństwo fizyczne obydwu kategorii produktów.

REFERENCES

- Bardel A., *Produkty z pogranicza (borderline product)*, „LAB Laboratoria, Aparatura, Badania” 2015, nr 4, 31–34
- Bojarowicz H., Dźwigulska P., *Suplementy diety. Część I. Suplementy diety a leki – porównanie wymagań prawnych*, „Hygeia Public Health” 2012, nr 4
- Dudzik J., Skubisz R., (w:) J. Szwaja (red.), *Ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji. Komentarz*, Warszawa 2019
- Krasnowska G., Sikora T., *Suplementy diety a bezpieczeństwo konsumenta*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2011, nr 4
- Leśkiewicz K., *Wokół prawnego pojęcia żywności*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 1(16)
- Łata M., *Reklama suplementów diety. Ograniczenia prawne*, Warszawa 2024

- Łata M., „Środek spożywczy” czy „produkt leczniczy”? Wybrane problemy na styku dwóch reżimów prawnych, „Przegląd Prawa Medycznego” 2023, nr 1–2
- Łata M., W kwestii prawnego pojęcia suplementów diety, „Przegląd Prawa Rolnego” 2022, nr 2
- Namysłowska M., *Reklama. Aspekty prawne. Nowe wyzwania*, Warszawa 2022
- Oseka G., *Suplementy diety jako szczególna kategoria żywności w prawodawstwie polskim i UE*, „Studia Prawnicze” 2023, nr 2
- Słownik języka polskiego, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/prezentacja.html> (dostęp: 9.07.2025 r.)
- Suplement diety – panaceum na wszystkie dolegliwości?, https://journals.viamedica.pl/gazeta_amg/article/view/62483/47255 (dostęp: 9.07.2025 r.)
- Wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 16 kwietnia 1991 r., C-112/89, Upjohn przeciwko Farzoo
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 15 stycznia 2021 r., II OSK 2170/20, LEX 3156857
- Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 1 września 2015 r., II OSK 14/14, LEX nr 1987032
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 24 sierpnia 2010 r., VII SA/Wa 587/10, LEX nr 1687102
- Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 11 października 2017 r., VII SA/Wa 2629/16, LEX nr 2391621
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 lipca 2002 r., I CKN 1319/00, OSNC 2003, nr 5, poz. 73
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 sierpnia 2004 r., II CK 487/03, LEX nr 176100
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 stycznia 2007 r., V CSK 311/06, LEX nr 259779
- Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 6 września 2016 r., I ACa 907/16, LEX nr 2162934

MARTA GOJNY

Uniwersytet Śląski, Polska

e-mail: marta.gojny@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2051-5752

UMOWA KONTRAKTACJI W PRAWIE POLSKIM – CHARAKTERYSTYKA, FUNKCJE I AKTUALNE PROBLEMY PRAKTYCZNE

CULTIVATION CONTRACT IN POLISH LAW – CHARACTERISTICS, FUNCTIONS,
AND CURRENT PRACTICAL ISSUES

ABSTRACT Modern agriculture is a pillar of food security and an important element of the economy, largely based on stable and predictable relations between agricultural producers and entities involved in the purchase, processing or distribution of agricultural products. A key role in shaping these relations is played by the cultivation contract, regulated in the provisions of the Civil Code. It is a specific type of named contract, the essence of which goes beyond the framework of a typical sales contract. The cultivation contract introduces elements of production planning, mutual cooperation and strengthening the position of the agricultural producer.

This article aims to provide a comprehensive analysis of the cultivation contract in Polish civil law. The article will describe the legal characteristics of the contract and specify the important structural elements that distinguish cultivation from other types of contracts. Next, the functions of the contract in economic transactions will be discussed, with particular emphasis on its importance in stabilizing agricultural production and supply chains. Finally, but no less important, the current problems and challenges faced by the parties to the cultivation contract will be discussed, as well as risks related to agricultural production, settlement issues or the imbalance of contract positions. The aim of this article is not only to analyse this legal institution, but also to indicate potential directions for improving its functioning in the dynamically changing economic and legal reality.

KEYWORDS: agricultural law, economic contracts, cultivation contract, sales contract, farmer

SŁOWA KLUCZOWE: prawo rolne, umowy gospodarcze, umowa kontraktacji, umowa sprzedaży, rolnik

WSTĘP

Współczesne rolnictwo jest filarem bezpieczeństwa żywnościowego i istotnym elementem gospodarki, w dużej mierze opiera się na stabilnych i przewidywalnych

relacjach między producentami rolnymi a podmiotami zajmującymi się skupem, przetwórstwem czy dystrybucją płodów rolnych. Kluczową rolę w kształtowaniu tych relacji odgrywa umowa kontraktacji, uregulowana w przepisach Kodeksu cywilnego¹. Jest ona specyficznym rodzajem umowy nazwanej, której istota wykracza poza ramy typowej umowy sprzedaży czy umowy dostawy. Umowa kontraktacji wprowadza elementy planowania produkcji, współpracy i wzmocnienia pozycji producenta rolnego.

Niniejszy artykuł ma na celu kompleksową analizę umowy kontraktacji w polskim prawie cywilnym. Zostanie w nim opisana charakterystyka prawna umowy oraz sprecyzowane zostaną istotne elementy konstrukcyjne, odróżniające kontraktację od innych typów umów. Następnie omówione zostaną funkcje, jakie pełni umowa w obrocie gospodarczym, ze szczególnym uwzględnieniem jej znaczenia dla stabilizacji produkcji rolnej i łańcuchów dostaw. Na koniec zostaną omówione nie mniej ważne aktualne problemy i wyzwania, przed którymi stają strony umowy kontraktacji, a także ryzyka związane z produkcją rolną, kwestie rozliczeń czy brak równowagi pozycji kontraktowych. Celem niniejszego artykułu jest nie tylko omówienie tej instytucji prawnej, ale również wskazanie potencjalnych kierunków dla usprawnienia jej funkcjonowania w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej i prawnej.

UMOWA KONTRAKTACJI – DEFINICJA

Umowa kontraktacji po raz pierwszy pojawiła się w Kodeksie cywilnym, nie była bowiem znana we wcześniejszych regulacjach prawnych, jaką był np. Kodeks zobowiązań². Umowa kontraktacji zyskała popularność w czasach PRL-u, kiedy to była powszechnie wykorzystywana w obrocie gospodarczym. W zamyśle polskiego ustawodawcy oraz komisji kodyfikacyjnej obecnego Kodeksu cywilnego był fakt, aby

¹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 1071 ze zm.); dalej: k.c.

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 598 ze zm.); dalej: k.z. We wcześniejszych regulacjach umowa kontraktacji była kwalifikowana jako umowa nienazwana lub umowa mieszana (por. W. Czachórski, *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1963, s. 152; H. Świątkowski, *Prawo rolne*, Warszawa 1966, s. 202). Pojawiły się także koncepcje, w których umowa kontraktacji była rozpatrywana jako umowa o dzieło (por. A. Szpunar, *Charakter prawny umowy kontraktacyjnej*, „Nowe Prawo” 1955, nr 5, s. 81) lub umowa sprzedaży rzeczy przyszłych (por. W. Bojarski, *Z zagadnień umowy kontraktacyjnej*, „Nowe Prawo” 1957, nr 3, s. 55 i n.; J. Górski, (w:) J. Górski, A. Ohanowicz, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Poznań 1959, s. 50 i n.; W. Stankiewicz, *Pojęcie kontraktacji i jej gospodarczo-polityczne założenia*, „Nowe Prawo” 1954, nr 7–8, s. 113).

umowa ta mogła być zawarta także przez osoby nieposiadające wykształcenia *stricto* prawnego, a zapisy jej dotyczące były maksymalnie uproszczone³. W związku z tym nie zmieniono także nazwy umowy, zachowując jej powszechnie stosowane nazewnictwo „umowa kontraktacji”.

Umowa kontraktacji unormowana została w art. 613–626 k.c. Zgodnie z art. 613 § 1 k.c. przez umowę kontraktacji należy rozumieć umowę zawartą przez producenta rolnego, który zobowiązuje się do wytworzenia i dostarczenia kontraktującemu oznaczonej ilości produktów rolnych określonego rodzaju, a kontraktujący zobowiązuje się te produkty odebrać w umówionym terminie, zapłacić umówioną cenę oraz spełnić określone świadczenia dodatkowe, o ile umowa lub przepisy szczególne przewidują obowiązek spełnienia takiego świadczenia. Zgodnie natomiast z § 4 ww. przepisu przez producenta rolnego rozumie się również grupę producentów rolnych lub ich związek oraz spółdzielnię rolników w rozumieniu ustawy z dnia 4 października 2018 r. o spółdzielniach rolników⁴ lub ich związek.

Stroną umowy kontraktacji jest zatem producent rolny oraz kontraktujący. Pomimo wykonania umowy przez podmioty dodatkowe, tzw. podwykonawców, nie można jej odmówić charakteru dwustronnej czynności prawnej. Kodeks cywilny nie definiuje pojęcia producenta rolnego. Producentem rolnym może być każdy podmiot prawa cywilnego, tj. osoba fizyczna, osoba prawna, jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, o ile zobowiąże się do spełnienia czynności polegających na wytworzeniu i dostarczeniu kontraktującemu produktów rolnych⁵. Jak wskazuje A. Niewęglowski: „Producent rolny nie jest przedsiębiorcą w świetle ustawy o swobodzie działalności gospodarczej. Przepisów tej ustawy nie stosuje się między innymi do działalności wytwórczej w rolnictwie. Nie zmienia to jednak faktu, że liczne akty prawne wprost traktują producenta rolnego jak przedsiębiorcę”⁶. Przepisy ustawy z dnia 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw⁷ wskazują bezpośrednio na posiadanie przez producenta rolnego statusu przedsiębiorcy. Zgodnie z tą ustawą grupa przedsiębiorców rolnych prowadzi działalność jako przedsiębiorca posiadający osobowość prawną. Producentem rolnym jest osoba, która może wykonać umowę

³ Z. Radwański, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1976, s. 191; K. Zaradkiewicz, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 2011, s. 397; A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy handlowe*, LEX/el. 2014, rozdz. 3, pkt V.

⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 443.

⁵ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt II; J. Szachułowicz, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 2009, s. 359.

⁶ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt II.

⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1145.

kontraktacji, a zatem ktoś, kto dysponuje zespołem produkcji⁸. Producent rolny nie musi w chwili zawarcia umowy posiadać zespołu środków produkcji⁹, jednak będą one niezbędne do wykonania umowy kontraktacji. Natomiast kontraktującym w większości przypadków jest przedsiębiorca¹⁰. Działalność kontraktującego może być związana z przetwórstwem produktów rolnych albo nabywaniem takich produktów w celu dalszej ich odsprzedaży.

Na podstawie powyższej definicji wskazać należy, że podstawową funkcją umowy kontraktacji jest organizacja produkcji w rolnictwie, w tym zawarte jest samo ujednoczenie jakości produkcji, a także dostosowanie tej produkcji do potrzeb systemu gospodarki rynkowej¹¹. Tak pojęta funkcja znajduje się w definicji umowy z art. 613 § 1 k.c., bowiem to w niej zawarte są świadczenia wzajemne stron. Producent rolny ma wytworzyć i dostarczyć produkty rolne do kontraktującego, a kontraktujący ma te produkty odebrać w terminie i zapłacić cenę. Zespół tych wzajemnych świadczeń stanowi *essentialia negotii* umowy. Powyższe elementy muszą wystąpić łącznie. Nie można mówić o umowie kontraktacji w przypadku, gdy dłużnik dostarczy jedynie produkty rolne, a ich wytworzenie będzie spoczywać na innej osobie¹². Produkt rolny musi więc zostać wytworzony w gospodarstwie producenta rolnego¹³. Wytworzeniem produktów rolnych będzie nie tylko stworzenie nowych rzeczy, ale także przetworzenie już istniejących rzeczy w produkty rolne¹⁴. Wytworzeniem będzie więc uprawa roślin pod pozyskanie nowych nasion lub ho-

⁸ E. Niezbecka, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część szczególna*, Warszawa 2010, s. 209.

⁹ Z. Policzekiewicz, *Odpowiedzialność stron stosunku kontraktacji w obrocie powszechnym*, Warszawa 1980, s. 48.

¹⁰ W.J. Katner, (w:) K. Osajda (red.) *System Prawa Prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2019, s. 1051; J. Nadler, (w:) E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 1029; E. Niezbecka, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks...*, s. 206–207; K. Zaradkiewicz, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 399.

¹¹ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt V; Z. Policzekiewicz, *Odpowiedzialność stron stosunku kontraktacji...*, s. 26–27; H. Chołaj, *Kontraktacja produktów rolnych. Studium ekonomiczne*, Warszawa 1965, s. 12 i n.; P. Pytlak, *Znaczenie oraz funkcje umów kontraktacji w systemie informacyjnym rynków tytoniu i chmielu*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2004, t. 4, s. 175; A. Stelmachowski, *Kontraktacja produktów rolnych*, Warszawa 1961, s. 23–36.

¹² A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt III.

¹³ „Jak wynika z uregulowań kodeksowych, szczególną cechą umowy kontraktacji jest wytworzenie przez producenta produktu rolnego, gdyż przepis art. 613 § 1 k.c. wyraźnie wskazuje, że producent rolny zobowiązuje się wytworzyć produkt objęty kontraktacją we własnym procesie produkcyjnym. Ta cecha ma istotne znaczenie dla rozumienia umowy kontraktacji i odróżnienia jej od umowy sprzedaży” – tak Sąd Apelacyjny w Poznaniu w wyroku z dnia 19 sierpnia 2008 r., I ACa 507/09, LEX nr 756625.

¹⁴ Z. Radwański, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, s. 200.

dowla zwierząt mająca na celu zwiększenie wielkości hodowli, będzie nią też np. wytworzenie określonego materiału lub tkaniny. Kolejnym elementem umowy jest dostarczenie produktów rolnych. Literalne brzmienie prowadziło do konkluzji, iż to na producencie rolnym spoczywa obowiązek dostarczenia produktów rolnych do kontraktującego, a co za tym idzie, poniesienie kosztów produkcji. Takie brzmienie stałoby jednak w sprzeczności z dalszą częścią definicji legalnej umowy kontraktacji, zgodnie z którą to na kontraktującym spoczywa obowiązek odebrania rzeczy i poniesienia kosztów związanych z jej transportem. Jak wynika z art. 618 k.c., świadczenie producenta powinno być spełnione w miejscu wytworzenia zakontraktowanych produktów, chyba że co innego wynika z umowy. Ustawodawca pozostawia tym samym stronom umowy swobodę kształtowania zapisów umownych w zakresie miejsca spełnienia świadczenia. W przypadku braku takich postanowień miejscem świadczenia będzie miejsce wytworzenia produktów rolnych.

Przedmiotem świadczenia w umowie kontraktacji jest produkt rolny. W polskim prawie cywilnym brak jest definicji legalnej produktu rolnego. Na gruncie przepisów o Wspólnej Polityce Rolnej w prawie Unii Europejskiej produktem rolnym są płody ziemi, produkty pochodzące z hodowli i rybołówstwa, a także produkty pierwszego przetworzenia, które pozostają z tymi produktami w związku¹⁵. A. Niewęglowski zdefiniował produkt rolny jako „każdy rezultat hodowli lub uprawy, który może zostać wytworzony lub przetworzony w gospodarstwie producenta bez dodatkowego udziału środków produkcji należących do innych osób, zwłaszcza przedsiębiorców będących przetwórcami”¹⁶. Produkty rolne są więc przedmiotem świadczenia umowy kontraktacji, o ile zostaną oznaczone w odpowiedni sposób¹⁷. Oznaczeniem takim będzie podanie ilości oraz rodzaju produktów rolnych. Ilość produktów rolnych może zostać oznaczona przez wskazanie obszaru, z którego produkty rolne mają być zebrane. W przypadku takiego oznaczenia w zapisach umownych pojawia się najczęściej wskazanie minimum zebranych plonów¹⁸. W dalszej kolejności należy wskazać, że ustawodawca milczy wobec określenia jakości świadczenia w umowie kontraktacji, jednak to właśnie jakość świadczonych plonów jest niezmiernie ważna podczas wykonywania umowy. W tym zakresie w praktyce orzeczniczej jawi się najwięcej sporów. Brak bezpośredniej regulacji prawnej w tym zakresie powoduje konieczność odwołania się do zasad ogólnych prawa zobowiązań.

¹⁵ Por. art. 38 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.Urz. UE C nr 202 z 2016 r., s. 47 (wersja skonsolidowana).

¹⁶ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt III.

¹⁷ Brak oznaczenia w umowie ilości dostarczanych produktów rolnych oznacza brak możliwości zakwalifikowania danej umowy jako umowy kontraktacji. Por. wyrok Sądu Okręgowego w Łomży z dnia 29 września 2013 r., I ACa 215/13, <https://orzeczenia.lomza.so.gov.pl/> (dostęp: 5.06.2025 r.).

¹⁸ Z. Radwański, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, s. 200.

Zgodnie z art. 357 k.c., jeżeli dłużnik zobowiązany jest do świadczenia rzeczy oznaczonych tylko co do gatunku, a jakość nie została określona przez właściwe przepisy, czynność prawną lub nie wynika z okoliczności, dłużnik powinien świadczyć rzeczy średniej jakości. Natomiast w doktrynie pojęcie średniej jakości interpretowane jest jako dobra jakość¹⁹. Ponadto podkreśla się, że jeśli między tymi samymi podmiotami cyklicznie zawierane są umowy kontraktacji, to producent pomimo niewskazania w umowie zapisów dotyczących jakości powinien mieć świadomość odnośnie do wymogów i potrzeb kontraktującego²⁰. Często jednak brak takiego zapisu albo niedokładny zapis dotyczący jakości świadczenia producenta rolnego powoduje problemy z wykonaniem umowy, a co za tym idzie, spory cywilne wszczynane w drodze postępowania cywilnego. Zdarza się, że kontrahenci odsyłają w zapisach umownych określających jakość produktów do norm ustanowionych przez Polski Komitet Normalizacyjny²¹. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 22 maja 1969 r. podniósł, iż taki zapis umowny jest dopuszczalny i wiążący: „Ustanowiona przez Polski Komitet Normalizacyjny norma dotycząca jakości materiału siewnego (PN – 65 R. 65023 z dnia 14.V.1965 r. – M.P. z 1965 r. Nr 36, poz. 209) obowiązuje w stosunkach pomiędzy osobami rozprawdzającymi materiał siewny a nabywcami rolnikami, którzy powinni otrzymać do uprawy nasiona odpowiedniej jakości. W stosunkach natomiast pomiędzy kontraktującym a plantatorem o obowiązujących normach jakościowych wyprodukowanych nasion decyduje wyłącznie treść umowy kontraktacyjnej, a normy państwowe mają zastosowanie tylko o tyle, o ile umowa do nich odsyła”²².

Co do zasady świadczenie z umowy kontraktacji jest podzielne, wynika to bezpośrednio z przepisu art. 379 § 2 k.c., zgodnie z którym to świadczenie jest podzielne, jeżeli może zostać spełnione częściowo bez istotnej zmiany przedmiotu lub wartości. Ponadto ustawodawca w art. 620 k.c. pośrednio wskazuje na podzielność przedmiotu świadczenia z umowy kontraktacji. Zgodnie z tym artykułem na wierzycielu spoczywa obowiązek przyjęcia świadczenia częściowego, jeżeli przedmiot kontraktacji jest podzielny. Powstaje w tym miejscu pytanie, czy świadczenie kontraktacji może być także niepodzielne? W tym przypadku istnieje taka możliwość. Same strony mogą zdecydować, że świadczenie ma mieć charakter niepodzielny, wtedy też znajdują zastosowanie przepisy Kodeksu cywilnego odnoszące się bezpo-

¹⁹ J. Skąpski, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1976, s. 126–127. Por. szerzej C. Żuławska, *Gwarancja jakości*, Kraków 1973, s. 68 i n.

²⁰ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt III.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 maja 1969 r., II CR 277/69.

²² *Ibidem*.

średnio do zobowiązań o charakterze niepodzielnym. Należy podkreślić, że w przypadku, gdy strony zastrzegą, iż przedmiot świadczenia jest niepodzielny, wtedy też nie znajdą zastosowania normy z art. 620 k.c., a więc na kontraktującym nie będzie spoczywał obowiązek przyjęcia świadczenia w części.

Definicja wyżej wymienionej umowy zawiera także zapis „świadczenia dodatkowe”, ale tylko w odniesieniu do świadczeń kontraktującego. W art. 615 k.c. zawarty został przykładowy katalog świadczeń dodatkowych kontraktującego, do którego można zaliczyć:

- 1) zapewnienie producentowi możliwości nabycia określonych środków produkcji i uzyskania pomocy finansowej;
- 2) pomoc agrotechniczną i zootechniczną;
- 3) premie pieniężne;
- 4) premie rzeczowe.

Powyższe świadczenia muszą zostać dokładnie dookreślone w umowie między stronami²³. W polskim prawie cywilnym przyjęta została zasada, że w przepisach definiujących umowy ustawodawca uregulował tylko główne świadczenia, a kwestia tzw. świadczeń dodatkowych pozostawiona została w granicach swobody umów kontraktujących ze sobą stron. W doktrynie pojawiły się wątpliwości, czy świadczenia dodatkowe stanowią *essentialia negotii*, *accidentalia negotii* czy może *naturalia negotii* albo nieznanym wcześniej składnik treści czynności prawnej²⁴. Ponadto pojawiło się pytanie, czy świadczenie dodatkowe należy do definicji umowy kontraktacji, czy może powinno być przedmiotem odrębnych umów bazujących na podstawie umowy kontraktacji (w tym przypadku jako umowy ramowej)²⁵. Co do pierwszego, to prawidłowy wydaje się pogląd doktryny, że świadczenia dodatkowe nie stanowią *essentialia negotii* umowy kontraktacji ze względu na ich fakultatywność²⁶. W doktrynie prawa cywilnego pojawiły się co prawda głosy, zgodnie z którymi to świadczenia dodatkowe posiadają rangę *essentialia negotii*²⁷, jednak zdaniem autorki tekstu nie sposób się z tym stwierdzeniem zgodzić, gdyż o bycie składników

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 2000 r., IV KKN 50/00, LEX nr 52442.

²⁴ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt I.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*; G. Bieniek, (w:) G. Bieniek [et al.], *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. III, Warszawa 2009, s. 178; J. Nadler, (w:) E. Gniewek (red.), *Kodeks...*, s. 1027; E. Niezbecka, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks...*, s. 211 i n.; A. Rembieliński, (w:) J. Winiarz (red.), *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. II, Warszawa 1989, s. 600.

²⁷ Por. J. Krzyżanowski, (w:) J. Ignatowicz (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 1972, s. 1355 – „obowiązki związane ze świadczeniami dodatkowymi ze strony kontraktującego, w razie ich wprowadzenia do umowy, należą do istoty umowy (*essentialia negotii*)”, a także:

przedmiotowo istotnych decyduje ustawodawca, a nie strony umowy²⁸. Odnosnie do drugiej wątpliwości trzeba wskazać, że świadczenia dodatkowe należą do definicji umowy kontraktacji, przesądza o tym także treść powołanego już art. 613 § 1 k.c. Z przepisu tego wynika wprost fakt, iż świadczenia dodatkowe spełnia kontraktujący, tym samym strona umowy kontraktacji w ramach umowy kontraktacji²⁹.

CHARAKTERYSTYKA PRAWNA UMOWY KONTRAKTACJI

Umowa kontraktacji posiada złożony charakter prawny. Kontraktacja pomimo swojej bogatej historii legislacyjnej, co zostało już podkreślone we wstępie, że stosowano ją już w PRL-u, wciąż wzbudza wiele kontrowersji. Umowa ta jest typem umowy nazwanej o unikalnym charakterze prawnym wynikającym z połączenia elementów prawa zobowiązań z potrzebami specyficznego sektora gospodarki, jakim jest rolnictwo. Umowa kontraktacji bardzo często stanowi długotrwały stosunek zobowiązaniowy łączący dwie strony umowy, tj. producenta rolnego z kontraktującym.

Umowa kontraktacji ma charakter prawny umowy:

- a) handlowej – przez wzgląd na strony zawierające umowę kontraktacji. Jak zostało już wcześniej wspomniane, zgodnie z przeważającym poglądem doktryny prawa cywilnego oraz handlowego producent rolny traktowany jest jako przedsiębiorca. Natomiast drugą stroną umowy wskazaną w art. 613 k.c. jest kontraktujący, będący najczęściej przedsiębiorcą przetwarzającym produkty wytworzone przez producenta rolnego³⁰. Kontraktujący jest więc najczęściej przedsiębiorą prowadzącym przetwórnictwo surowców rolnych;
- b) konsensualnej – zgodnie z brzmieniem art. 613 k.c. umowa ta dochodzi do skutku przez złożenie wzajemnych oświadczeń woli. W przypadku tej umowy nie można uznać, że ma ona charakter realny ze względu na przedmiot świadczenia, czyli produkt rolny, który ma zostać dopiero wytworzony

J. Szachulowicz, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny...*, s. 363 – „Zatem świadczenia dodatkowe będą miały rangę *essentialia negotii*, gdy taką pozycję nadadzą im kontrahenci”.

²⁸ B. Gawlik, *Procedura zawierania umowy na tle ogólnych przepisów prawa cywilnego* (art. 66–72 k.c.), Kraków 1977, s. 58; Z. Radwański, (w:) Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2002, s. 262; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001, s. 322.

²⁹ Z. Policzkiewicz, *Odpowiedzialność stron stosunku kontraktacji...*, s. 113; Z. Radwański, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, s. 194.

³⁰ *Rocznik statystyczny rolnictwa*, Warszawa 2011, dane w tabelach na s. 240 i 241; Z. Radwański, *Wstępny projekt systematyzacji tak zwanej części szczegółowej prawa zobowiązań*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2012, nr 1, s. 8.

w procesie wykonania umowy³¹. Umowa kontraktacji nie ma także sformalizowanej formy. Zgodnie z art. 616 k.c. powinna ona być zawarta na piśmie. Takie brzmienie art. 616 k.c. pozwana na uznanie, iż forma pisemna została zastrzeżona jedynie dla celów dowodowych³²;

- c) odpłatnej – odpowiednikiem świadczenia producenta rolnego jest cena, którą obowiązuje zapłacić kontraktujący;
- d) wzajemnej – świadczenie producenta rolnego polegające na wytworzeniu i dostarczeniu produktów rolnych jest odpowiednikiem świadczenia kontraktującego polegającego na odebraniu produktów rolnych oraz zapłaceniu umówionej ceny. W związku z tym umowa cechuje się ekwiwalentnością świadczeń obu stron. Cena odpowiada jakości dostarczonych produktów rolnych;
- e) losowej – spełnienie świadczeń z umowy kontraktacji zależne jest od wielu czynników zewnętrznych, na które strony stosunku prawnego nie mają najczęściej bezpośredniego wpływu. Na jakość wytworzonych produktów rolnych mają wpływ przede wszystkim czynniki atmosferyczne, a także występujące coraz częściej klęski żywiołowe, które utrudniają osiągnięcie pożądaných efektów, często czyniąc umowę kontraktacji niemożliwą do wykonania;
- f) opartej na współdziałaniu stron umowy – strony umowy kontraktacji współdziałają ze sobą w celu wykonania zawartej umowy; wyrazem tego jest przede wszystkim art. 615 oraz 617 k.c. Artykuł 615 k.c. dotyczy świadczeń dodatkowych, o których była mowa powyżej. Zgodnie z art. 617 k.c. kontraktujący ma prawo do sprawowania nadzoru i kontroli nad procesem wytwarzania produktów, a także ich dostawy. W ramach tego uprawnienia kontraktujący może dokonywać wizji lokalnych, a także innych czynności kontrolnych. Jednak czynności te nie mogą być przeprowadzane w sposób uciążliwy dla producenta rolnego³³.

TRZEŚĆ UMOWY KONTRAKTACJI

Umowa kontraktacji polega na świadczeniach wzajemnych stron stosunku zobowiązaniowego. Do obowiązków producenta rolnego należy obowiązek wytworzenia i dostarczenia produktów rolnych, a także obowiązek notyfikacji, tj. obowiązek

³¹ Z. Radwański, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, s. 198.

³² G. Sikorski, (w:) M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2025, komentarz do art. 616, nt 1.

³³ D. Bierecki, (w:) J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1110.

zawiadamiania o niemożności dostarczenia produktów rolnych. Do obowiązków kontraktującego należy natomiast obowiązek odbioru produktów rolnych oraz obowiązek zapłacenia ceny i spełnienia świadczeń dodatkowych. Każda ze stron stosunku prawnego ma także uprawnienia. Do praw producenta rolnego należy: prawo do żądania zapłacenia ceny przez kontraktującego oraz prawo do spełnienia przez kontraktującego świadczeń dodatkowych. Do uprawnień kontraktującego należy natomiast prawo do nadzoru i kontroli nad wykonywaniem umowy przez producenta rolnego oraz prawo do odmowy przyjęcia świadczenia niewytworzonego w gospodarstwie producenta rolnego.

Elementy wytworzenia i dostarczenia produktów rolnych przez producenta rolnego muszą wystąpić łącznie³⁴. „Jak wynika z uregulowań kodeksowych, szczególną cechą umowy kontraktacji jest wytworzenie przez producenta produktu rolnego, gdyż przepis art. 613 § 1 k.c. wyraźnie wskazuje, że producent rolny zobowiązuje się wytworzyć produkt objęty kontraktacją we własnym procesie produkcyjnym. Ta cecha ma istotne znaczenie dla rozumienia umowy kontraktacji i odróżnienia jej od umowy sprzedaży”³⁵. „Przedmiotem kontraktacji nie jest dostawa skądkolwiek pochodzącego produktu *in genere*, lecz wyprodukowanie w gospodarstwie producenta rolnego produktu i jego dostarczenie. Własna produkcja jest istotnym elementem umowy kontraktacji. Ta podstawowa cecha umowy kontraktacji odróżnia ją w sposób oczywisty od umowy sprzedaży, która obowiązkowi wyprodukowania przedmiotu sprzedaży nie przewiduje i nie włącza do tzw. *essentialia negotii*, jak to właśnie ma miejsce w kontraktacji”³⁶.

Zgodnie z art. 623 k.c., jeżeli umowa kontraktacji wkłada na producenta obowiązek zgłoszenia w określonym terminie niemożności dostarczenia przedmiotu kontraktacji wskutek okoliczności, za które producent odpowiedzialności nie ponosi, niedopełnienie tego obowiązku z winy producenta wyłącza możliwość powoływania się na te okoliczności. Nie dotyczy to jednak wypadku, gdy kontraktujący o powyższych okolicznościach wiedział albo gdy były one powszechnie znane. Powołany powyżej przepis wprowadza ochronę kontraktującego, co umożliwia mu podjęcie kroków, aby dostosować się do nowej sytuacji prawnej – chroni to zatem kontraktującego przed nierzetelnymi producentami rolnymi³⁷. Obowiązek notyfikacji znajdzie

³⁴ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt III.

³⁵ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 19 sierpnia 2008 r., I ACa 507/09, LEX nr 756625.

³⁶ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 12 lutego 2013 r., V ACa 1043/12, LEX nr 1313249.

³⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 1953 r., I C 2188/52, „Państwo i Prawo” 1954, z. 3, s. 356.

zastosowanie jedynie w przypadku, gdy został zamieszony w zapisach umownych³⁸. Na skutek zawiadomienia producent ma prawo powołać się na niezawiniony brak możliwości świadczenia. Jeżeli w umowie nie zastrzeżono terminu, w którym można dokonać notyfikacji, obowiązek ten należy uznać za niezastrzeżony³⁹. Co prawda art. 623 k.c. wskazuje na okoliczność niemożności świadczenia, milczy zaś na temat niemożności wytworzenia. Jednakże oczywiste jest, iż w razie niemożności wytworzenia produktów rolnych następuje brak możliwości dostarczenia produktów rolnych⁴⁰. W przypadku zawiadomienia przez producenta rolnego o ww. problemie następczego braku spełnienia świadczenia na rzecz kontraktującego następuje sporządzenie komisyjnego protokołu strat, stanowiącego podstawę na pozasądowe uregulowanie wzajemnych roszczeń⁴¹. Po przeprowadzeniu kontroli, komisja podejmuje decyzję w sprawie sposobności spełnienia świadczenia lub braku takiej możliwości. Decyzja ta jest jednak niewiążąca dla sądu ze względu na brak istniejących regulacji pozwalających na zawarcie tzw. umowy o dowód⁴².

Producent rolny jest uprawniony do żądania zapłaty ceny od kontraktującego oraz do świadczeń dodatkowych. Cena produktów rolnych związana jest z ich jakością⁴³. Może ona zostać także oznaczona w ten sposób, że wskazane zostaną podstawy do jej ustalenia⁴⁴. Brak postanowień umownych dotyczących ceny w umowie kontraktacji powoduje nieważność umowy, chyba że istnieje określona cena ustalona przez właściwe organy, która wiąże strony umowy⁴⁵. Prawo do świadczeń dodatkowych musi zostać zastrzeżone w umowie w sposób wyraźny, aby wiązało strony stosunku sprawnego. Dla uczynienia zadość temu obowiązkowi nie jest wystarczające wprowadzenie do umowy kontraktacji zapisu odpowiadającego treści art. 613 k.c.: „producent rolny ma prawo do świadczeń dodatkowych”⁴⁶.

Do obowiązków kontraktującego należą natomiast obowiązek odbioru produktów rolnych, obowiązek zapłacenia ceny oraz spełnienia świadczeń dodatkowych.

³⁸ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt IV.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ A. Stelmachowski, (w:) J. Rajski (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Warszawa 2018, s. 265.

⁴² A. Stelmachowski, *Kontraktacja*, (w:) J. Rajski (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Warszawa 2018, s. 220.

⁴³ Z. Policzkiewicz, *Odpowiedzialność stron stosunku kontraktacji...*, s. 164.

⁴⁴ W.J. Katner, (w:) W.J. Katner, M. Stahl, W. Nykiel, *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym. Zagadnienia prawa cywilnego, administracyjnego i podatkowego*, Warszawa 1996, s. 100.

⁴⁵ E. Niezbecka, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks...*, s. 209.

⁴⁶ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt IV.

Obowiązki kontrahenta oraz producenta rolnego zbiegają się w czasie i – jak zostało wspomniane już wcześniej – odpowiadają sobie nawzajem.

Odbiór produktów rolnych obejmuje zarówno element faktyczny, jakim jest przeniesienie posiadania, jak i element prawny, czyli oświadczenie woli⁴⁷. Oba te elementy muszą istnieć łącznie, aby doszło do odbioru. Najważniejszym elementem odbioru jest złożenie oświadczenia woli, z którego wynika, że świadczenie zostało wykonane zgodnie z umową. Odbiór powinien nastąpić w terminie umówionym, a zatem termin ten powinien być wskazany w umowie kontraktacji. W razie braku takiego zapisu, nie sposób wskazywać na nieważność umowy, strony mogą bowiem ustalić późniejszy termin odebrania produktów rolnych albo określić harmonogram odbioru w przypadku spełnienia świadczenia w częściach.

Obowiązek zapłaty ceny przez kontraktującego powinien nastąpić w terminie określonym przez strony w umowie. Obowiązek ten aktualizuje się z chwilą wydania produktów rolnych. Jeśli natomiast świadczenie producenta rolnego następuje częściami, wtedy też uzyskuje on prawo do odpowiedniej części wynagrodzenia w chwili wydania produktów rolnych⁴⁸.

Kontraktujący posiada także pewne uprawnienia, o których była już mowa powyżej. Ma on prawo do nadzoru oraz kontroli nad wykonywaniem umowy przez producenta, a także do odmowy przyjęcia świadczenia niewytworzonego w gospodarstwie rolnym producenta. Kontraktujący może przeprowadzić kontrolę wykonania umowy, jednak kontrola ta nie może być nader uciążliwa dla producenta rolnego. Ponadto kontrola może obejmować wszelkie czynności podjęte przez producenta rolnego w celu wykonania umowy, np. kontrola zasianych pól, jakości materiału siewnego itd. Kontraktujący podczas sprawowania kontroli oraz nadzoru nad wykonywaniem umowy kontraktacji może udzielać wskazówek producentowi rolnemu, w takim wypadku następuje częściowe przejście odpowiedzialności przez kontrahenta⁴⁹. Przykładowo producent rolny, wykonując zalecenia kontrahenta, w przypadku których doszłoby do uszkodzenia produktów rolnych, nie ponosi odpowiedzialności za uszkodzenia w zakresie, w jakim szkoda jest następstwem czynności nadzorczych⁵⁰.

Kontraktujący ma ponadto prawo odmówić przyjęcia produktów rolnych, jeśli nie zostały wytworzone w gospodarstwie producenta. Uprawnienie to przysługuje

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ „Przy umowie kontraktacyjnej plantator nie jest zobowiązany do zwrotu zaliczki instytucji kontraktującej, jeżeli wykonanie tej umowy stało się niemożliwe z winy tej instytucji, wskutek udzielenia błędnych instrukcji co do sposobu uprawy nieznannej plantatorom rośliny” – wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 września 1957 r., 4 CR 527/56, OSN 1959, nr 1, poz. 16.

także wtedy, gdy produkty spełniają wszelkie wymagania umowne, w tym jakościowe⁵¹. Kontraktujący odpowiada na dalszym etapie obrotu prawnego za niewprowadzające w błąd opatrzenie produktów odpowiednim oznaczeniem geograficznym.

ZAKOŃCZENIE

Umowa kontraktacji jest umową o złożonym charakterze prawnym. Łączy ona cechy umowy sprzedaży, umowy dostawy, a także umowy o dzieło. Kontraktacja jest umową nazwaną, handlową, konsensualną, odpłatną, wzajemną, losową oraz opartą na współpracy produkcyjnej. Pełni ona kluczowe funkcje, w tym funkcję ekonomiczną, prawną, organizacyjną i społeczną. Jest to umowa łącząca produkcję z rynkiem zbytu. Do największych zalet umowy kontraktacji należą: gwarantowany zbytek dla rolnika, możliwość zaplanowania produkcji, wsparcie producenta rolnego przez kontrahenta, który może dostarczyć nasion, nawozów, a także samego *know how*, w jaki sposób uprawiać poszczególne rośliny. Ponadto strony mogą nawiązać współpracę długofalową, co pozwala na stabilność dochodów, a także stabilizację rynku. Natomiast kontrahent zyskuje dostęp do surowca bez wystąpienia ryzyka rynkowego, a także możliwość nadzoru nad jakością surowca. Umowa ta posiada jednak także poważne wady. Do najważniejszych z nich należy ryzyko wystąpienia nieprzewidzianych umową zdarzeń, takich jak gradobicia, susza, podtopienia. Zdarzenia te zostają często przerzucone na producenta rolnego, który mimo niesprzyjających warunków atmosferycznych powinien spełnić umowę, a w przypadku braku możliwości spełnienia zobowiązania powinien wykonać obowiązek notyfikacji. Kolejna wada dotyczy słabszej pozycji negocjacyjnej rolnika, a także nierzetelnych kontrahentów. Ponadto, jak zostało wskazane w niniejszej pracy, „właściwa jakość” jest pojęciem nieostrym, często tłumaczonym jako „średnia”, tj. „dobra” jakość. W związku z powyższym pojawiają się częste problemy interpretacyjne dotyczące umowy kontraktacji.

REFERENCES

- Balwicka-Szczyrba M., Sylwestrzak A., *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2025
- Bieniek G., (w:) G. Bieniek [et al.], *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania*, t. III, Warszawa 2009
- Bierecki D., (w:) J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*. Warszawa 2019
- Bojarski W., *Z zagadnień umowy kontraktacyjnej*, „Nowe Prawo” 1957, nr 3
- Chołaj H., *Kontraktacja produktów rolnych. Studium ekonomiczne*, Warszawa 1965

⁵¹ A. Niewęglowski, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy...*, rozdz. 3, pkt IV.

- Czachórski W., *Zarys prawa zobowiązań*, Warszawa 1963
- Gniewek E., (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021
- Górski J., (w:) J. Górski, A. Ohanowicz, *Zobowiązania. Część szczegółowa*, Poznań 1959
- Katner W.J., (w:) W.J. Katner, M. Stahl, W. Nykiel, *Umowa sprzedaży w obrocie gospodarczym. Zagadnienia prawa cywilnego, administracyjnego i podatkowego*, Warszawa 1996
- Krzyżanowski J., (w:) J. Ignatowicz (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 1972
- Nadler J., (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2006
- Niewęglowski A., (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeksowe umowy handlowe*, LEX/el. 2014
- Niezbecka E., (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część szczególna*, Warszawa 2010
- Policzkiewicz Z., *Odpowiedzialność stron stosunku kontraktacji w obrocie powszechnym*, Warszawa 1980
- Pytlak P., *Znaczenie oraz funkcje umów kontraktacji w systemie informacyjnym rynków tytoniu i chmielu*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2004, t. 4
- Radwański Z., (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1976
- Radwański Z., (w:) Z. Radwański (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 2. Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2002
- Radwański Z., *Wstępny projekt systematyzacji tak zwanej części szczegółowej prawa zobowiązań*, „*Transformacje Prawa Prywatnego*” 2012, nr 1
- Rembieniński A., (w:) J. Winiarz (red.), *Kodeks cywilny z komentarzem*, t. II, Warszawa 1989
- Skąpski J., (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 2, *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Ossolineum 1976
- Stelmachowski A., (w:) J. Rajski (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Warszawa 2018
- Stelmachowski A., *Kontraktacja produktów rolnych*, Warszawa 1961
- Stelmachowski A., *Kontraktacja*, (w:) J. Rajski (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom 7. Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, Warszawa 2018
- Szachulowicz J., (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 2009
- Szpunar A., *Charakter prawny umowy kontraktacyjnej*, „*Nowe Prawo*” 1955, nr 5
- Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2001
- Zaradkiewicz K., (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, Warszawa 2011

MONIKA ŁATA

Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska

e-mail: monika.lata@us.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2539-511X

W SPRAWIE DEFINICJI „CARBON FARMING” W PRAWIE UE¹

ON THE DEFINITION OF “CARBON FARMING” IN EU LAW

ABSTRACT This article analyses the legal definition of “carbon farming” within the framework of EU law, with a particular focus on Regulation (EU) 2024/3012. As the European Union intends to achieve climate neutrality by 2050, carbon farming is promoted as a key element of the sustainable carbon cycle. The paper explores the origins and development of the concept, its various definitions and applications, as well as the resulting legal and environmental implications. Special attention is paid to terminological ambiguities and the risk of greenwashing. The author also highlights the absence of clear accountability mechanisms, the use of vague concepts, and the potential negative economic consequences for farmers and local communities. The article contributes to the ongoing debate on the adequacy and coherence of the EU’s legal framework governing carbon farming.

KEYWORDS: carbon farming, carbon-intensive techniques, climate law, climate neutrality

SŁOWA KLUCZOWE: rolnictwo węglowe, techniki węglochłonne, prawo klimatyczne, neutralność klimatyczna

1. WSTĘP

„Carbon farming”, tłumaczone na język polski jako „rolnictwo węglowe” (rzadziej – „rolnictwo regeneratywne” lub „techniki węglochłonne”), to pojęcie, które w ostatnich latach zyskuje na znaczeniu. Wynika to z rosnącej świadomości społecznej na temat roli rolnictwa w ochronie klimatu, połączonej z dążeniem krajów do osiągnięcia neutralności klimatycznej. Impulsem do wyłonienia się koncepcji rolnictwa węglowego były globalne wysiłki na rzecz ograniczenia zmian klimatu. Sektor rolny tradycyjnie koncentrował się na ograniczaniu własnych emisji (np. metanu

¹ This research was funded in whole or in part by National Science Centre, Poland, 2024/08/X/H55/01569. For the purpose of Open Access, the author has applied a CC-BY public copyright license to any Author Accepted Manuscript (AAM) version arising from this submission.

z hodowli czy podtlenku azotu z nawozów), jednak Porozumienie paryskie z 2015 r. oraz kolejne inicjatywy zwróciły uwagę na potencjał rolnictwa jako „pochłaniacza” CO₂. Zmierzając w stronę neutralności klimatycznej w 2050 r., Unia Europejska dostrzegła konieczność zwiększenia pochłaniania gazów cieplarnianych przez glebę i roślinność. W Europejskim Zielonym Ładzie i strategii „od pola do stołu”² zapowiedziano promowanie praktyk rolniczych przyjaznych klimatowi. Przełomowym momentem był komunikat Komisji Europejskiej z grudnia 2021 r. Zrównoważony obieg węgla³, w którym zaproponowano wdrożenie „modelu biznesowego zachęcającego do stosowania w ekosystemach działań przyczyniających się do zwiększenia sekwestracji dwutlenku węgla”⁴. Od tego czasu pojęcie rolnictwa węglowego przeniknęło do polityk publicznych, stanowiąc także ważny element Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027.

Projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego unijne ramy certyfikacji usuwania dwutlenku węgla (CRCF)⁵ zawierał w art. 2 ust. 1 lit. h definicję pojęcia „carbon farming”, w polskim tłumaczeniu określonego mianem „rolnictwa węglowego”. Pojęcie to nie pojawia się jednak ponownie w polskiej wersji rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2024/3012 z dnia 27 listopada 2024 r. w sprawie ustanowienia unijnych ram certyfikacji trwałego pochłaniania dwutlenku węgla, technik węglochłonnych oraz składowania dwutlenku węgla w produktach⁶. Zastąpiono je tam terminem „techniki węglochłonne”. Angielska wersja rozporządzenia 2024/3012 konsekwentnie posługuje się zwrotem „carbon farming”. Czy jest to przypadkowa, czy raczej celowa rozbieżność? Dlaczego polskie tłumaczenie odchodzi od „rolnictwa węglowego”? Choć koncepcja „carbon farming” wpisuje się w strategię neutralności klimatycznej, coraz częściej pojawiają się głosy krytyczne wskazujące na ryzyko *greenwashingu* – czyli pozornego zaangażowania w ochronę klimatu bez rzeczywistego wpływu. Celem rozważań jest sformułowanie oceny pojęcia „carbon farming” obowiązującego w prawie Unii Europejskiej i udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy jest ono wystarczająco precyzyjne przez pryzmat złożoności zagadnienia, które powinno uregulować.

² Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Strategia „od pola do stołu” na rzecz sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego (COM/2020/381 final).

³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady Zrównoważony obieg węgla (SWD(2021) 450 final) – (SWD(2021) 451 final) (COM(2021) 800 final).

⁴ *Ibidem*, s. 3.

⁵ Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające unijne ramy certyfikacji usuwania dwutlenku węgla (CRCF) (SEC(2022) 423 final) – (SWD(2022) 377 final) – (SWD(2022) 378 final) (COM(2022) 672 final).

⁶ Dz.Urz. UE L z 2024 r., nr 3012; dalej: rozporządzenie 2024/3012.

2. NEUTRALNOŚĆ KLIMATYCZNA

Ryzyko związane z globalnym ociepleniem spowodowanym antropogenicznymi emisjami gazów cieplarnianych będzie głównym wyzwaniem dla ludzkości w nadchodzących dziesięcioleciach⁷. Węgiel jest tzw. pierwiastkiem życia – fundamentem funkcjonowania społeczeństwa i gospodarki. Wchodzi on w skład ludzkiego DNA i stanowi około połowy masy ludzkiego pożywienia. Od ponad wieku oparte na węglu paliwa kopalne zapewniają energię wykorzystywaną w naszych domach, fabrykach i pojazdach⁸. Emisje ze spalania paliw kopalnych, procesów przemysłowych i zmiany sposobu użytkowania gruntów kumulują się jednak w oceanach i drastycznie zwiększają stężenie CO₂ w atmosferze⁹. Dwutlenek węgla jest znany głównie jako gaz cieplarniany, który znacząco przyczynia się do globalnego ocieplenia¹⁰. Obok niego dwoma gazami cieplarnianymi o znacznym potencjale globalnego ocieplenia (GWP) są podtlenek azotu (N₂O) oraz metan (CH₄).

Rolnictwo produkuje około 6,1 gigaton ekwiwalentu CO₂ rocznie, co stanowi od 10 do 12% globalnej emisji gazów cieplarnianych¹¹. W Europie sektor rolniczy jest odpowiedzialny, według różnych danych, za 10,1%¹² do 11% emisji gazów cieplarnianych¹³. Sektor rolniczy jest także jednym z największych producentów pod-

⁷ K. Tang, M.E. Kragt, A. Hailu, C. Ma, *Carbon farming economics: What have we learned?*, „Journal of Environmental Management” 2016, nr 172, s. 50.

⁸ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady Zrównoważony obieg węgla (SWD(2021) 450 final) – (SWD(2021) 451 final) (COM(2021) 800 final).

⁹ K. Dolge, D. Blumberga, *Key Factors Influencing the Achievement of Climate Neutrality Targets in the Manufacturing Industry: LMDI Decomposition Analysis*, „Energies” 2021, nr 14(23), s. 8006; T. Kuramochi, A. Ramirez, W. Turkenburg, A. Faaij, *Effect of CO₂ capture on the emissions of air pollutants from industrial processes*, „International Journal of Greenhouse Gas Control” 2012, nr 10, s. 310–328; S.O. Gardarsdottir, F. Normann, K. Andersson, F. Johnsson, *Process evaluation of CO₂ capture in three industrial case studies*, „Energy Procedia” 2014, nr 63, s. 6565–6575.

¹⁰ M.A. Murcia Valderrama, R.J. van Putten, G.J.M. Gruter, *The potential of oxalic – and glycolic acid based polyesters (review). Towards CO₂ as a feedstock (Carbon Capture and Utilization – CCU)*, „European Polymer Journal” 2019, nr 119, s. 445–468; K. Bumbiere, F.A. Diaz Sanchez, J. Pubule, D. Blumberga, *Development and Assessment of Carbon Farming Solutions*, „Environmental and Climate Technologies” 2022, Vol. 26, nr 1, s. 898–916.

¹¹ K. Tang, M. E. Kragt, A. Hailu, C. Ma, *Carbon farming economics...*, s. 50.

¹² Development and implementation of a result-based funding mechanism for carbon farming in EU mixed crop livestock systems, MENA Report, Camden 2021, <http://search.proquest.com.ezp-prod1.hul.harvard.edu/wire-feeds/development-implementation-result-based-funding/docview/2611236905/se-2?accountid=11311> (dostęp: 26.06.2025 r.).

¹³ S. Spotorno, A. Gobin, F. Vanongeval, A. Del Borghi, M. Gallo, *Carbon Farming practices assessment: Modelling spatial changes of Soil Organic Carbon in Flanders, Belgium*, „Science of the Total Environment” 2024, nr 922 (171267), s. 2.

tlenu azotu i metanu. Potencjał globalnego ocieplenia N_2O i CH_4 wynosi odpowiednio 310 i 21, co oznacza, że będą one zatrzymywać 310 i 20 razy więcej ciepła niż CO_2 w perspektywie 100 lat¹⁴. Bezpośrednim następstwem emisji gazów cieplarnianych jest ocieplenie klimatu, zanik bioróżnorodności, zakwaszenie oceanów oraz ekstremalne zdarzenia pogodowe. To z kolei prowadzi do zakłócenia krótkoterminowego obiegu węgla między roślinnością a atmosferą i podniesienia poziomów mórz ze względu na wpływ zmian klimatu na grunty, lasy, morza i kriosferę. Istnieje coraz więcej dowodów na pozytywną rolę rolnictwa w usuwaniu gazów cieplarnianych z atmosfery¹⁵. Sekwestracja dwutlenku węgla może ponadto przynieść wiele korzyści dla środowiska i zrównoważonego rozwoju rolnictwa. Wśród nich wyróżnia się m.in.: zwiększenie żyzności gleb, poprawę cyklu składników odżywczych, utrzymanie różnorodności biologicznej i usług ekosystemowych, zmniejszenie erozji, wspomaganie mikroklimatu i zarządzanie systemem hydrologicznym¹⁶. Dzięki takim rozwiązaniom rośnie odporność środowiska na skutki zmian klimatu. Plony są bardziej stabilne, rosną korzyści gospodarstw rolnych, dochodzi do dywersyfikacji upraw. Sekwestracja dwutlenku węgla w glebach rolniczych jest postrzegana jako wielowymiarowa strategia, która równoważy cele społeczne, gospodarcze i środowiskowe. Istnieje szereg praktyk rolniczych, które prowadzą do zwiększonego wiązania węgla w ekosystemie rolnym bądź redukcji emisji – stanowią one podstawę rolnictwa węglowego. Wiele z nich pokrywa się z zasadami rolnictwa regeneratywnego i dobrej gospodarki glebą.

3. MIĘDZYNARODOWE I UNIJNE RAMY PRAWNE POLITYKI KLIMATYCZNEJ

Ograniczanie emisji gazów cieplarnianych od lat jest celem międzynarodowej polityki klimatycznej¹⁷. W 1992 r. w Rio de Janeiro podpisano Ramową Konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, przyjętą w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r. (ang. United Nations Framework Convention on Climate Change –

¹⁴ A. Povellato, F. Bosello, C. Giupponi, *Cost-effectiveness of greenhouse gases mitigation measures in the European agro-forestry sector: a literature survey*, „Environmental Science & Policy” 2007, nr 10, s. 474–490.

¹⁵ R. Lal, *Soil management and restoration for C sequestration to mitigate the accelerated greenhouse effect*, „Progress in Environmental Science” 1999, nr 1(4), s. 307–326.

¹⁶ J. Aertsens, L. De Nocker, A. Gobin, *Valuing the carbon sequestration potential for European agriculture*, „Land Use Policy” 2013, nr 31, s. 584–594.

¹⁷ Z. Jarosz, A. Faber, *Rolnictwo węglowe w łagodzeniu zmian klimatu. Praca przeglądowa*, „Agronomy Science” 2024, Vol. LXXIX (3), s. 5 i n.

UNFCCC)¹⁸. Pierwsze prawnie wiążące cele redukcji emisji wprowadzone przez kraje rozwinięte zawarto w 1997 r. w Protokole z Kioto¹⁹, stanowiącym uzupełnienie Konwencji. Jego podstawowym założeniem była redukcja emisji gazów cieplarnianych w latach 2008–2012 o 5% w stosunku do poziomu z 1990 r. W 2015 r. przyjęto tzw. Porozumienie paryskie²⁰, w ramach którego rządy blisko 200 krajów postawiły sobie za cel zatrzymanie wzrostu średniej globalnej temperatury na poziomie poniżej 2 °C względem poziomu z czasów przedprzemysłowych oraz podjęcie starań, aby było to nie więcej niż 1,5 °C. W 2024 r. pierwszy raz średnia temperatura powietrza na świecie przekroczyła tę wartość. Wśród krajów emitujących najwięcej gazów cieplarnianych w 2022 r. znalazły się zaś m.in.: Chiny (29,19%), Stany Zjednoczone (11,19%), Indie (7,33%), Unia Europejska (6,67%) oraz Rosja (4,8%)²¹.

Pilna potrzeba podjęcia działań w dziedzinie klimatu, na którą wskazywał w kolejnych ocenach Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC), doprowadziła do przyjęcia przez UE przepisów na rzecz osiągnięcia neutralności klimatycznej w całej gospodarce do 2050 r. Zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1119 z dnia 30 czerwca 2021 r. w sprawie ustanowienia ram na potrzeby osiągnięcia neutralności klimatycznej („Europejskie prawo o klimacie”)²², emisje i pochłanianie gazów cieplarnianych w Unii Europejskiej należy zrównoważyć najpóźniej do 2050 r., aby móc osiągnąć ujemne emisje w przyszłości. W komunikacie z 2021 r. pt. „Zrównoważony obieg węgla” wskazano na potrzebę ustanowienia zrównoważonego i odpornego na zmianę klimatu obiegu węgla. Komisja Europejska podkreśliła znaczenie wprowadzenia modelu biznesowego, w którym nagradza się zarządców gruntu za sekwestrację dwutlenku węgla przy pełnym poszanowaniu zasad ekologicznych („rolnictwo węglowe”), a także utworzenia unijnego wewnętrznego rynku wychwytywania, utylizacji, składowania i transportu CO₂ przy wykorzystaniu innowacyjnych technologii²³.

¹⁸ Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r. (Dz.U. z 1996 r. nr 53, poz. 238).

¹⁹ Protokół z Kioto do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r. (Dz.U. z 2005 r. nr 203, poz. 1684).

²⁰ Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., przyjęte w Paryżu dnia 12 grudnia 2015 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 36).

²¹ JRC Science for Policy Report, GHG emissions of all world countries 2023, https://edgar.jrc.ec.europa.eu/booklet/GHG_emissions_of_all_world_countries_booklet_2023report.pdf (dostęp: 1.07.2025 r.).

²² Dz.Urz. UE L nr 243 z 2021 r., s. 1.

²³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady Zrównoważony obieg węgla (SWD(2021) 450 final) – (SWD(2021) 451 final) (COM(2021) 800 final).

Z punktu widzenia rolnictwa węglowego, rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/842 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie wiążących rocznych redukcji emisji gazów cieplarnianych przez państwa członkowskie od 2021 r. do 2030 r. przyczyniających się do działań na rzecz klimatu w celu wywiązania się z zobowiązań wynikających z Porozumienia paryskiego oraz zmieniające rozporządzenie (UE) nr 525/2013²⁴ oraz rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/841 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie włączenia emisji i pochłaniania gazów cieplarnianych w wyniku działalności związanej z użytkowaniem gruntów, zmianą użytkowania gruntów i leśnictwem do ram polityki klimatyczno-energetycznej do roku 2030 i zmieniające rozporządzenie (UE) nr 525/2013 oraz decyzję nr 529/2013/UE²⁵ nie zapewniają bezpośrednich zachęt dla rolników indywidualnych do wspierania polityki klimatycznej. Wymogi tych rozporządzeń są bowiem adresowane do państw członkowskich. W latach 2005–2018 spadek emisji z rolnictwa był najniższy spośród wszystkich sektorów objętych wspólnym wysiłkiem redukcyjnym. Prognozy przewidują natomiast jedynie ograniczone zmiany emisji w rolnictwie w okresie do 2030 r.²⁶ Dodatkowo, obowiązujące w UE przepisy nie przeciwdziałają zmniejszania się pochłaniacza LULUCF dwutlenku węgla w UE (w latach 2010–2019 zmniejszył się on o 21% z -315 Mt CO₂e do -249 Mt CO₂e). W ocenie Komisji Europejskiej brak stosownych zmian ram prawnych będzie skutkował sytuacją, w której poziom netto usuwania CO₂ z atmosfery przez sektor LULUCF na przestrzeni lat w UE pozostanie w najlepszym przypadku stabilny – lub nawet ulegnie zmniejszeniu²⁷.

W odpowiedzi na Plan działania dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym z marca 2020 r. IPCC, Komisja Europejska zadeklarowała opracowanie skutecznych ram certyfikacji usuwania CO₂. Celem tej inicjatywy miało być stworzenie zachęty do powszechniejszego usuwania CO₂ i poprawy jego obiegu zamkniętego przy poszanowaniu celów w zakresie różnorodności biologicznej i zerowego poziomu emisji zanieczyszczeń. Prace Komisji przyjęły formułę wniosku o rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego unijne ramy certyfikacji

²⁴ Dz.Urz. UE L 156 z 2018 r., s. 26; dalej: ESR.

²⁵ Dz.Urz. UE L 156 z 2018 r., s. 1; dalej: LULUCF.

²⁶ Changes in GHG emission trends and projections under the scope of the Effort Sharing Decision in the EU, 2005–2018, 2018–2030, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/changes-in-ghg-emission-trends#tab-dashboard-01> (dostęp: 10.07.2025 r.).

²⁷ Commission Staff Working Document: Impact assessment accompanying the document communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Investing in a climate-neutral future for the benefit of our people, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:749e04bb-f8c5-11ea-991b-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF (dostęp: 10.07.2025 r.).

usuwania dwutlenku węgla²⁸. Główne cele tego rozporządzenia określono jako: (i) zapewnienie wysokiej jakości usuwania dwutlenku węgla w UE oraz (ii) ustanowienie unijnego systemu zarządzania certyfikacją, aby uniknąć pseudoekologicznego marketingu dzięki prawidłowemu stosowaniu i egzekwowaniu unijnych ramowych kryteriów jakości w wiarygodny i zharmonizowany sposób w całej Unii. Rozporządzenie to miało być częścią Europejskiego Zielonego Ładu, wspierając osiągnięcie neutralności klimatycznej zgodnie z Porozumieniem paryskim i Europejskim Prawem Klimatycznym.

27 listopada 2024 r. Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej przyjęły rozporządzenie 2024/3012. W motywie 3 preambuły do tego rozporządzenia wskazuje się, że jego celem jest opracowanie dobrowolnych unijnych ram certyfikacji trwałego pochłaniania dwutlenku węgla, technik węgłochłonnych i składowania dwutlenku węgla w produktach (zwanymi dalej „unijnymi ramami certyfikacji”). Inicjatywa ta ma na celu ułatwienie i zachęcanie do powszechniejszego stosowania wysokiej jakości pochłaniania dwutlenku węgla i redukcji emisji z gleby, z pełnym poszanowaniem unijnych celów w zakresie bioróżnorodności i zerowego poziomu zanieczyszczeń. Natomiast zgodnie z motywem 7 preambuły, „unijne ramy certyfikacji będą wspierać rozwój trwałego pochłaniania dwutlenku węgla, technik węgłochłonnych i składowania dwutlenku węgla w produktach, które to działania mają jednoznacznie pozytywny wpływ na klimat, a jednocześnie będą unikać pseudoekologicznego marketingu”. Odpowiednie działania w zakresie „carbon farming” mogą obejmować także praktyki i procesy prowadzone w ekosystemach morskich i przybrzeżnych.

4. ROLNICTWO WĘGLOWE W UE

W opracowaniu „Carbon farming. Making agriculture fit for 2030” sporządzonym przez ekspertów Ecologic Institute and IEEP na zlecenie Parlamentu Europejskiego²⁹, zdefiniowano dwie perspektywy rolnictwa węglowego. W pierwszej z nich rolnictwo węglowe odnosi się do praktyk zarządzania gospodarstwem rolnym, których celem jest łagodzenie zmian klimatu w rolnictwie. Zalicza się do nich zarówno zarządzanie gruntami, jak i zwierzętami gospodarskimi, wszystkimi zasobami węgla w glebach,

²⁸ Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające unijne ramy certyfikacji usuwania dwutlenku węgla (SEC(2022) 423 final) – (SWD(2022) 377 final) – (SWD(2022) 378 final) (COM(2022) 672 final).

²⁹ Carbon farming. Making agriculture fit for 2030, EU 2021, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695482/IPOL_STU\(2021\)695482_EN.pdf#:~:text=The%20term%20carbon%20farming%20is,These](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695482/IPOL_STU(2021)695482_EN.pdf#:~:text=The%20term%20carbon%20farming%20is,These) (dostęp: 1.07.2025 r.).

biomasie i roślinności, a także strumieniami dwutlenku węgla, metanu i podtlenku azotu. Działania podejmowane w ramach tej inicjatywy obejmują usuwanie węgla (sekwestrację i trwałe składowanie węgla w glebach i biomasie), unikanie emisji (zapobieganie utracie już zmagazynowanego CO₂) oraz redukcję emisji (tj. redukcję gazów cieplarnianych poniżej aktualnych poziomów emisji z gospodarstw rolnych). W drugiej perspektywie rolnictwo węglowe definiuje się jako model biznesowy, który ma na celu wsparcie działań zmierzających do zahamowania zmian klimatycznych poprzez płacenie rolnikom za wdrażanie praktyk zarządzania gospodarstwem przyjaznych dla klimatu. Finansowanie takich praktyk może pochodzić z funduszy publicznych, takich jak np. Wspólna Polityka Rolna, lub ze źródeł prywatnych, tj. za pośrednictwem łańcuchów dostaw lub rynków emisji dwutlenku węgla³⁰. Innymi słowy, przed rolnikami otwiera się możliwość uzyskiwania dodatkowych dochodów za działania sprzyjające zmniejszaniu ilości CO₂. Koncepcja ta wpisuje się w szerszy nurt rolnictwa regeneratywnego i zrównoważonego³¹.

W Komunikacie Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady „Zrównoważony obieg węgla”³² posłużono się pojęciem „uprawy sprzyjającej pochłanianiu dwutlenku węgla przez glebę”. Autorzy definiują ją jako ekologiczny model biznesowy, oparty na nagrodach dla zarządców gruntów za wprowadzanie udoskonalonych praktyk w zakresie gospodarowania gruntami, które prowadzą do zwiększenia sekwestracji CO₂ w biomasie, martwej materii organicznej i glebach przez zwiększenie wychwytywania tego gazu lub ograniczenie uwalniania go do atmosfery. Wszystko to następuje przy poszanowaniu zasad ekologicznych na rzecz różnorodności biologicznej oraz korzyści dla kapitału naturalnego w ogólnym ujęciu.

Istotny w kontekście rolnictwa węglowego jest jego aspekt ekonomiczny. Wskazuje się, że po stronie podaży jednostki pochodzące z upraw „węglowych” powinny stanowić dodatkowy „produkt”, zbywany obok żywności czy biomasy. Po stronie popytu natomiast potencjalni nabywcy mogą być podmiotami funkcjonującymi w biogospodarce (np. zakłady przetwórstwa spożywczego, które dążą do zmniejszenia śladu węglowego) czy podmiotami spoza niej, które chcą wnieść wkład finansowy w intensyfikację działań w zakresie klimatu oraz zneutralizować własne emisje. W ocenie Komisji żywność charakteryzująca się niskim śladem węglowym może stanowić produkt konkurencyjny, zapewniający przewagę zarządcom gruntów wdrażającym praktyki w zakresie rolnictwa węglowego³³.

³⁰ *Ibidem*, s. 7.

³¹ <https://rolnictwozrownowazone.pl/uprawy-pochlaniajace-co2-jako-model-biznesowy/> (dostęp: 1.07.2025 r.).

³² (SWD(2021) 450 final) – (SWD(2021) 451 final) (COM(2021) 800 final).

³³ *Ibidem*, s. 5.

Zgodnie z art. 2 ust. 1 lit. h projektu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego unijne ramy certyfikacji usuwania dwutlenku węgla przez „carbon farming” określono działania związane z usuwaniem CO₂ w ramach gospodarowania gruntami, które skutkują większym składowaniem CO₂ w biomase, martwej materii organicznej i glebach dzięki zwiększonemu wychwytywaniu CO₂ lub ograniczeniu uwalniania CO₂ do atmosfery. W art. 2 pkt 10 rozporządzenia 2024/3012 „carbon farming” zdefiniowano natomiast ostatecznie jako wszelkie praktyki lub procesy prowadzone w okresie trwania działania wynoszącym co najmniej 5 lat, związane z zarządzaniem środowiskiem lądowym lub przybrzeżnym i skutkujące wychwytywaniem i tymczasowym składowaniem atmosferycznego lub biogenicznego CO₂ przez biogeniczne rezerwuary węgla lub redukcją emisji z gleby.

Zgodnie z art. 2 pkt 3 rozporządzenia 2024/3012 przez „działanie” rozumie się zarazem co najmniej jedną praktykę lub proces prowadzony przez podmiot lub grupę podmiotów, którego następstwem jest trwałe pochłanianie CO₂, tymczasowe pochłanianie CO₂ w wyniku technik węglochłonnych (tj. *carbon farming*) lub składowanie CO₂ w produktach, lub redukcja emisji z gleby w wyniku technik węglochłonnych, w przypadku gdy stosowanie takich technik węglochłonnych ogólnie powoduje zmniejszenie emisji CO₂ z rezerwuarów węgla w glebie lub zwiększa pochłanianie CO₂ przez biogeniczne rezerwuary węgla. Równoległe wskazuje się, że w przypadku działania związanego z technikami węglochłonnymi (tj. *carbon farming*) „podmiot” oznacza rolnika w rozumieniu art. 3 pkt 1 rozporządzenia 2021/2115³⁴, każdy inny podmiot zarządzający działaniem w środowisku lądowym lub przybrzeżnym, właściciela lub zarządcę lasu w rozumieniu prawa krajowego, lub właściwy podmiot publiczny (art. 2 pkt 5 rozporządzenia 2024/3012). Rozporządzenie 2024/3012 definiuje także pojęcia „biogenicznego rezerwuaru węgla” oraz „redukcji emisji z gleby”. To pierwsze oznacza żywą biomasę, ściółkę, martwe drewno, martwą materię organiczną, gleby mineralne i gleby organiczne, określone w sekcji B lit. a–f załącznika I do rozporządzenia (UE) 2018/841³⁵. Drugie natomiast obejmuje redukcję emisji gazów cieplarnianych netto z biogenicznych rezerwuarów węgla (zgodnie z sekcją B lit. e i f załącznika I do rozporządzenia (UE) 2018/841), lub redukcję emisji gazów cieplarnianych z kategorii źródeł IPCC dotyczącej rolnictwa, podkategorii 3.D (gleby rolne) (określonych zgodnie z rozporządzeniem (UE)

³⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/2115 z dnia 2 grudnia 2021 r. ustanawiające przepisy dotyczące wsparcia planów strategicznych sporządzanych przez państwa członkowskie w ramach wspólnej polityki rolnej (planów strategicznych WPR) i finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG) i z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz uchylające rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 i (UE) nr 1307/2013 (Dz.Urz. UE L nr 435 z 2021 r., s. 1); dalej: rozporządzenie 2021/2115.

³⁵ Art. 2 pkt 4 rozporządzenia 2024/3012.

2018/1999³⁶ i aktami wykonawczymi do niego), ale tylko w przypadku gdy takie działanie ogólnie powoduje zmniejszenie emisji CO₂ z rezerwarów węgla w glebie lub zwiększa pochłanianie CO₂ przez biogeniczne rezerwuary węgla³⁷.

„Carbon farming” definiuje się zatem jako różne działania związane z zarządzaniem środowiskiem lądowym lub przybrzeżnym, które zwiększają zawartość węgla w ekosystemach. Techniki węglochłonne to praktyki podejmowane w ekosystemach lądowych (np. grunty rolne, lasy) lub na obszarach przybrzeżnych (np. mokradła, tereny podmokłe, błękitne ekosystemy przybrzeżne), które trwają przynajmniej 5 lat (tj. przynoszą korzyści zgodnie z metodyką certyfikacji) i prowadzą do: (a) pochłaniania CO₂ z atmosfery i tymczasowego jego zmagazynowania w biogenicznych rezerwarach węgla (takich jak gleba, roślinność, biomasa), lub (b) ograniczenia (redukcji) emisji gazów cieplarnianych z gleby (np. poprzez zapobieganie uwalnianiu dwutlenku węgla z osuszonych gleb organicznych).

Rozporządzenie 2024/3012 odróżnia trwałe pochłanianie CO₂ (np. geologiczne lub chemiczne magazynowanie węgla przez kilka stuleci) od *carbon farming*, które – zgodnie z definicją – zapewnia tymczasowe pochłanianie (magazynowanie węgla przez okres krótszy, narażony na odwrócenie)³⁸ – co dotyczy naturalnych ekosystemów, gdzie węgiel organiczny może z czasem powrócić do atmosfery. Dla porównania, rozporządzenie 2024/3012 definiuje trwałe pochłanianie CO₂ jako działania powodujące składowanie CO₂ przez wiele stuleci (np. geologiczne składowanie lub trwała mineralizacja)³⁹, a składowanie CO₂ w produktach – jako związanie CO₂ na co najmniej 35 lat w produktach o długiej trwałości⁴⁰. Techniki węglochłonne, w odróżnieniu od powyższych kategorii, charakteryzują się nietrwałością magazynowania (tymczasowym przyrostem węgla w ekosystemie) oraz możliwością częściowego zaliczenia także unikniętych emisji z gruntów (ang. *soil emission reductions*) jako efektu działania. Minimalny okres 5 lat wskazuje, że działanie musi mieć charakter ciągły w średnim horyzoncie czasowym – zapobiega to uznawaniu za pochłanianie krótkotrwałych lub jednorazowych praktyk (choć z naukowego punktu

³⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/1999 z dnia 11 grudnia 2018 r. w sprawie zarządzania unią energetyczną i działaniami w dziedzinie klimatu, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 663/2009 i (WE) nr 715/2009, dyrektyw Parlamentu Europejskiego i Rady 94/22/WE, 98/70/WE, 2009/31/WE, 2009/73/WE, 2010/31/UE, 2012/27/UE i 2013/30/UE, dyrektyw Rady 2009/119/WE i (EU) 2015/652 oraz uchylenia rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 525/2013 (Dz.Urz. UE L nr 328 z 2018 r., s. 1).

³⁷ Art. 2 pkt 2 rozporządzenia 2024/3012.

³⁸ Zob. motyw 22 preambuły do rozporządzenia 2024/3012.

³⁹ Art. 2 pkt 9 rozporządzenia 2024/3012.

⁴⁰ Art. 2 pkt 11 rozporządzenia 2024/3012.

widzenia pięcioletni okres jest stosunkowo krótki względem czasu pozostawania CO₂ w atmosferze).

Dodatkowo, pojęcie rolnictwa węglowego w UE obejmuje również redukcje emisji gazów cieplarnianych z gleb – np. dzięki poprawie gospodarowania glebą czy renaturyzacji torfowisk – o ile w wyniku takich działań zmniejsza się emisja węgla z gleby (CO₂) lub zwiększa się pochłanianie węgla w biomase⁴¹. Rozporządzenie 2024/3012 wyraźnie wyklucza z zakresu działań projekty, które nie wiążą się z usuwaniem CO₂ lub redukcją emisji z gleby – jak np. uniknięcie wylesiania czy odnawialne źródła energii – ponieważ te nie zwiększają ilości pochłoniętego węgla⁴².

Już na etapie projektu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego unijne ramy certyfikacji usuwania dwutlenku węgla wskazywano, że rolnictwo węglowe stoi w obliczu ryzyka odwracalności. Potencjał sekwestracji dwutlenku węgla w ramach różnych praktyk rolnictwa węglowego może być przy tym przeszacowany ze względu na nieodpowiednie przedstawienie złożonej i delikatnej natury zaangażowanych ekosystemów oraz ich podatności na długoterminowe skutki zmian klimatu⁴³. Głosy krytyczne podnosiły, że w projektowanym rozporządzeniu pomija się normatywne rozbieżności pomiędzy różnymi środkami łagodzącymi wymaganymi prawem unijnym i międzynarodowym, w szczególności fakt, że redukcje emisji mają pierwszeństwo prawne przed działaniami związanymi z usuwaniem dwutlenku węgla⁴⁴. Zwrócono wówczas także uwagę, że chociaż CRCF dąży do długoterminowego składowania dwutlenku węgla, zezwala również na tymczasowe podejście do emisji dwutlenku węgla, tj. rolnictwo węglowe, bez zapewnienia odpowiednich ram prawnych dla krótkoterminowych limitów składowania. W kontekście zawodnej koncepcji tymczasowych kredytów węglowych, miało to rodzić pytania o skuteczność i integralność propozycji CRCF⁴⁵.

W rozporządzeniu 2024/3012 definicja „carbon farming” wciąż budzi wątpliwości. Nie wiadomo, czym różni się praktyka od procesu i na czym w rzeczywistości ma polegać jej „związek” z zarządzaniem środowiskiem lądowym lub przybrzeżnym. Artykuł 7 ust. 1 mówi dość lakonicznie, że działanie nie może znacząco

⁴¹ Zob. motywy 7–10 preambuły do rozporządzenia 2024/3012.

⁴² Zob. motyw 10 preambuły do rozporządzenia 2024/3012.

⁴³ J. Stubenrauch, F. Ekardt, K. Hagemann, B. Garske, *Forest governance: overcoming trade-offs between land-use pressures, climate and biodiversity protection*, Springer International Publishing, Cham 2022.

⁴⁴ J. Wieding, J. Stubenrauch, F. Ekardt, *Human rights and precautionary principle: limits to geoengineering, SRM, and IPCC scenarios*, „Sustainability” 2020, nr 12, s. 1–23.

⁴⁵ P. Günther, B. Garske, K. Heyl, F. Ekardt, *Carbon farming, overestimated negative emissions and the limits to emissions trading in land-use governance: the EU carbon removal certification proposal*, „Environmental Sciences Europe” 2024, nr 36(72), s. 19.

szkodzić środowisku. Czy zatem rolnictwo węglowe obejmuje również działania negatywnie wpływające na środowiskowo, jak np. zakładanie monokultur? Z rozporządzenia usunięto pierwotnie projektowany obowiązek zapewnienia pozytywnego wpływu projektów na bioróżnorodność i ekosystemy, sprowadzając je jedynie do fakultatywnych „współkorzyści”. Nasuwa to obawę, że wyścig za tonami CO₂ może odbywać się kosztem innych celów środowiskowych⁴⁶. Co w ogóle oznacza „zarządzanie środowiskiem”? Rozporządzenie nie wprowadza przepisów w zakresie monitorowania ani odpowiedzialności, pozostawiając ich określenie aktom delegowanym. Potencjalne ryzyko odpowiedzialności za utrzymanie pochłoniętego węgla (np. wymóg zwrotu kredytów w razie niewywiązania się z długoletnich zobowiązań) oznacza tymczasem dodatkowe obciążenie finansowe, którego unijna propozycja wprost nie wyjaśnia. Nie do końca zrozumiałe jest w ogóle posłużenie się definicją rolnika w rozumieniu art. 3 pkt 1 rozporządzenia 2021/2115, skoro obok niego wymienia się „każdy inny podmiot zarządzający działaniem w środowisku lądowym lub przybrzeżnym”. Zresztą ta ostatnia kwestia zwraca uwagę na wymiar społeczny rozwiązań offsetowych⁴⁷.

Rozporządzenie 2024/3012 postrzega rolnictwo węglowe jako „zielony model biznesowy” dla zarządców gruntów, lecz zabrakło analizy, kto w rzeczywistości skorzysta na wprowadzeniu handlowych kredytów węglowych w rolnictwie. Istnieje ryzyko, że uruchomienie rynku kredytów węglowych podniesie wartość gruntów rolnych, przyciągając fundusze spekulacyjne i inwestorów wykupujących nieruchomości pod projekty sekwestracyjne. Takie zjawiska już obserwuje się w niektórych regionach – jak np. wzrost cen ziemi i wykupy gruntów przez inwestorów w Wielkiej Brytanii i Australii po wprowadzeniu krajowych systemów handlu kredytami w sektorze LULUCF.

5. PODSUMOWANIE

W artykule przedstawiona została analiza definicji oraz regulacji prawnych dotyczących „carbon farming” (rolnictwa węglowego) w kontekście unijnego dążenia do osiągnięcia neutralności klimatycznej do 2050 r. Punktem wyjścia jest wskazanie rosnącego znaczenia sektora rolnego w walce ze zmianami klimatu, nie tylko jako źródła emisji gazów cieplarnianych, ale również w charakterze potencjalnego pochłaniacza dwutlenku węgla. Autorka poddaje krytycznej analizie rozporządzenie 2024/3012, które wprowadza unijne ramy certyfikacji trwałego pochłaniania CO₂,

⁴⁶ <https://www.iatp.org/twelve-problems-ec-crcf#:~:text=8> (dostęp: 10.07.2025 r.).

⁴⁷ *Ibidem*.

w tym – definicję „carbon farming”. Uwagę zwraca przede wszystkim niejasność i niespójność terminologiczna – zwłaszcza przez pryzmat polskiej wersji tego aktu – oraz z uwagi na fakt, że rozporządzenie posługuje się licznymi pojęciami nieposiadającymi jednoznacznych definicji prawnych. W rozporządzeniu nie znalazły się szczegółowe przepisy w zakresie odpowiedzialności i nadzoru. To z kolei powoduje ryzyko tzw. *greenwashingu*, czyli pozornej dbałości o klimat bez rzeczywistego wpływu na poziom emisji. Szczególnie niepokojące w tym kontekście może być dopuszczenie tymczasowego magazynowania węgla bez odpowiedniego zabezpieczenia środowiskowego i społecznego. Wydaje się, że zabrakło dostatecznej analizy potencjalnych skutków ekonomicznych wdrożenia mechanizmu handlu kredytami węglowymi w rolnictwie, zwłaszcza przez pryzmat małych gospodarstw. Następstwem tej sytuacji może być wzrost wartości gruntów rolnych i spekulacji, prowadzący do usuwania lokalnych rolników z rynku.

Podsumowując, pomimo słusznych celów klimatycznych, obecna konstrukcja ram prawnych w zakresie rolnictwa węglowego w UE pozostaje niewystarczająca. Dla zapewnienia rzeczywistej skuteczności działań sekwencyjnych konieczne jest doprecyzowanie definicji, wzmocnienie nadzoru, uregulowanie odpowiedzialności oraz uwzględnienie aspektów społecznych i ekologicznych w projektowaniu instrumentów rynkowych. Obecnie „carbon farming” trudno określić mianem „rolnictwa węglowego”, ponieważ nie ma wiele wspólnego z interesami rolnictwa.

REFERENCES

- Aertsens J., De Nocker L., Gobin A., *Valuing the carbon sequestration potential for European agriculture*, „Land Use Policy” 2013, nr 31
- Bumbiere K., Diaz Sanchez F.A., Pubule J., Blumberga D., *Development and Assessment of Carbon Farming Solutions*, „Environmental and Climate Technologies” 2022, Vol. 26, nr 1
- Carbon farming. Making agriculture fit for 2030, EU 2021, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695482/IPOL_STU\(2021\)695482_EN.pdf#:~:text=The%20term%20carbon%20farming%20is,These](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/695482/IPOL_STU(2021)695482_EN.pdf#:~:text=The%20term%20carbon%20farming%20is,These) (dostęp: 1.07.2025 r.)
- Changes in GHG emission trends and projections under the scope of the Effort Sharing Decision in the EU, 2005–2018, 2018–2030, <https://www.eea.europa.eu/data-and-maps/daviz/changes-in-ghg-emission-trends#tab-dashboard-01> (dostęp: 10.07.2025 r.)
- Commission Staff Working Document: Impact assessment accompanying the document communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Investing in a climate-neutral future for the benefit of our people, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:749e04bb-f8c5-11ea-991b-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF (dostęp: 10.07.2025 r.)
- Development and implementation of a result-based funding mechanism for carbon farming in EU mixed crop livestock systems, MENA Report, Camden 2021, <http://search.proquest.com>.

- ezp-prod1.hul.harvard.edu/wire-feeds/development-implementation-result-based-funding/docview/2611236905/se-2?accountid=11311 (dostęp: 26.06.2025 r.)
- Dolge K., Blumberga D., *Key Factors Influencing the Achievement of Climate Neutrality Targets in the Manufacturing Industry: LMDI Decomposition Analysis*, „Energies” 2021, nr 14(23)
- Gardarsdottir S.O., Normann F., Andersson K., Johnsson F., *Process evaluation of CO₂ capture in three industrial case studies*, „Energy Procedia” 2014, nr 63
- Günther P., Garske B., Heyl K., Ekardt F., *Carbon farming, overestimated negative emissions and the limits to emissions trading in land-use governance: the EU carbon removal certification proposal*, „Environmental Sciences Europe” 2024, nr 36(72)
- Jarosz Z., Faber A., *Rolnictwo węglowe w łagodzeniu zmian klimatu. Praca przeglądowa*, „Agronomy Science” 2024, Vol. LXXIX (3)
- JRC Science for Policy Report, GHG emissions of all world countries 2023, https://edgar.jrc.ec.europa.eu/booklet/GHG_emissions_of_all_world_countries_booklet_2023report.pdf (dostęp: 1.07.2025 r.)
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego i Rady Zrównoważony obieg węgla (SWD(2021) 450 final) – (SWD(2021) 451 final) (COM(2021) 800 final)
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów Strategia „od pola do stołu” na rzecz sprawiedliwego, zdrowego i przyjaznego dla środowiska systemu żywnościowego (COM/2020/381 final)
- Kuramochi T., Ramírez A., Turkenburg W., Faaij A., *Effect of CO₂ capture on the emissions of air pollutants from industrial processes*, „International Journal of Greenhouse Gas Control” 2012, nr 10
- Lal R., *Soil management and restoration for C sequestration to mitigate the accelerated greenhouse effect*, „Progress in Environmental Science” 1999, nr 1(4)
- Murcia Valderrama M.A., van Putten R.J., Gruter G.J.M., *The potential of oxalic – and glycolic acid based polyesters (review). Towards CO₂ as a feedstock (Carbon Capture and Utilization – CCU)*, „European Polymer Journal” 2019, nr 119
- Povellato A., Bosello F., Giupponi C., *Cost-effectiveness of greenhouse gases mitigation measures in the European agro-forestry sector: a literature survey*, „Environmental Science & Policy” 2007, nr 10
- Spotorno S., Gobin A., Vanongeval F., Del Borghi A., Gallo M., *Carbon Farming practices assessment: Modelling spatial changes of Soil Organic Carbon in Flanders, Belgium*, „Science of the Total Environment” 2024, nr 922 (171267)
- Stubenrauch J., Ekardt F., Hagemann K., Garske B., *Forest governance: overcoming trade-offs between land-use pressures, climate and biodiversity protection*, Springer International Publishing, Cham 2022
- Tang K., Kragt M.E., Hailu A., Ma C., *Carbon farming economics: What have we learned?*, „Journal of Environmental Management” 2016, nr 172
- Wieding J., Stubenrauch J., Ekardt F., *Human rights and precautionary principle: limits to geoengineering, SRM, and IPCC scenarios*, „Sustainability” 2020, nr 12
- Wniosek Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające unijne ramy certyfikacji usuwania dwutlenku węgla (CRCF) (SEC(2022) 423 final) – (SWD(2022) 377 final) – (SWD(2022) 378 final) (COM(2022) 672 final)

EWELINA DAGMARA MOGIELNICKA
Absolwent Wydziału Prawa UwB, Polska
e-mail: haylin1216@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8659-0221

PRZESTĘPCZOŚĆ ŻYWNOŚCIOWA – WYBRANE ASPEKTY PRAWNOKARNE I KRYMINOLOGICZNE

FOOD CRIME – SELECTED CRIMINAL-LEGAL
AND CRIMINOLOGICAL ASPECTS

ABSTRACT Crime related to attacks on food is called "food crime". This term has many definitions in the literature on the subject and is very broad. It covers various illegal acts and pathologies occurring at all stages of the food supply chain. There are also connections between this type of crime and the problems dealt with by the so-called green criminology, due to the fact that any threat to food safety causes damage to the ecosystem as a whole (man and his environment).

Given the wide scope of the problem, this text will aim to describe selected issues related to food crimes. This will be done by indicating their causes, defining the effects and paying particular attention to the variety of forms and examples of products that become the target of criminal activities. The methods of counteracting and combating the aforementioned procedure will be briefly described. Selected legal regulations aimed at protecting food will also be analyzed.

KEYWORDS: food crime, international crime, food safety, harmful food, green criminology problems

SŁOWA KLUCZOWE: przestępczość żywnościowa, przestępczość międzynarodowa, bezpieczeństwo żywności, szkodliwa żywność, problemy zielonej kryminologii

I. WPROWADZENIE

Żywność jest wyjątkowym przedmiotem regulacji z uwagi na swoje cechy, niewystępujące w żadnym innym produkcie. Nie istnieje inny, który spełnia tę jedyną, unikalną funkcję, jaką jest dostarczenie człowiekowi pokarmu niezbędnego do podtrzymywania życia. Nie ulega wątpliwości, że dzięki swojej różnorodności spełnia ona wiele potrzeb żywieniowych człowieka¹. Konsumenci, z racji tego, że

¹ M. Korzycka-Iwanow, *Prawo żywnościowe. Zarys prawa polskiego i wspólnotowego*, Warszawa 2007, s. 35.

przeznaczają na nią swoje środki finansowe, są nastawieni na to, iż sprosta ona ich potrzebom. Z pewnością oczekują, że będzie ona bezpieczna – czyli nie zagrozi ich życiu i zdrowiu, a użyte do jej produkcji surowce będą spełniały najwyższe standardy jakości, określone przepisami prawa żywnościowego². Niestety dostępne na rynku produkty spożywcze nie zawsze zaspokajają oczekiwania konsumentów z powodu przestępczych manipulacji i zaniedbań występujących na owym rynku. Działania na szkodę żywności mogą mieć bowiem zarówno charakter celowy (sytuacje, gdy żywność jest świadomie fałszowana, aby osiągnąć korzyści materialne), jak i przypadkowy (wynikający z zaniedbań, np. nieprzestrzegania zasad bhp, dobrej praktyki wytwarzania, prawa żywnościowego, błędnego oznakowania produktu)³.

Przedmiotem niniejszego opracowania jest przestępczość żywnościowa. Z uwagi na obszerny zakres analizowanej problematyki, zdecydowano się pochylić nad wybranymi aspektami prawnokarnymi i kryminologicznymi. Celem jest bowiem syntetyczne zarysowanie problemu z uwzględnieniem jego przyczyn i skutków, skali oraz możliwości przeciwdziałania i zwalczania. Opisano także rodzaje przestępstw występujących na rynku żywności oraz wskazano najistotniejsze przepisy karne. Posłużono się metodami badawczymi, takimi jak analiza literatury przedmiotu, danych statystycznych oraz aktów prawnych.

II. DEFINICJE PRZESTĘPCZOŚCI ŻYWNOCIOWEJ

Przestępczość żywnościowa ma złożoną naturę i obejmuje wiele różnych czynów zabronionych, o których będzie mowa w dalszej części niniejszego tekstu. Można ją najogólniej zdefiniować jako przestępczość, która jest wymierzona w żywność oraz jej łańcuch produkcji (czyli poszczególne etapy, które żywność przechodzi, zanim znajdzie się na stole konsumenta)⁴.

Należy jednak zauważyć, że przez lata ewoluowała definicja zjawiska określane go w literaturze anglojęzycznej mianem *food crime*. Wszystko zaczęło się w 2007 r. od opisanie tego fenomenu przez H. Croall, emerytowaną profesorkę kryminologii Glasgow Caledonian University w Szkocji. Wskazuje ona, że należy opisywany proceder rozumieć jako różnego rodzaju przestępstwa występujące na wszystkich

² Ł. Lenartowicz, *Formy przestępczości żywnościowej na przykładzie branży mięsnej*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2021, nr 2, s. 39.

³ B. Pacholczyk-Sienicka, *Przestępczość żywnościowa – wyzwania i nowoczesne metody walki*, „Życie Uczelni” 2024, nr 169, <https://www.zycieuczelni.p.lodz.pl/przestepczosc-zywnosciowa-wyzwania-i-nowoczesne-metody-walki> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁴ Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 39.

etapach produkcji żywności, jej dystrybucji, przygotowania oraz sprzedaży, które mogą doprowadzić konsumenta do utraty zdrowia, a nawet do śmierci⁵.

Ch. Elliott, autor raportu dotyczącego bezpieczeństwa w łańcuchu żywnościowym w Wielkiej Brytanii z 2014 r., definiuje przestępczość żywnościową jako zorganizowaną działalność prowadzoną przez jednostki lub grupy, które w sposób świadomy dążą do oszukania i/lub skrzywdzenia osób kupujących produkt spożywczy⁶. A skoro o Wielkiej Brytanii mowa, to warto również w tym miejscu przytoczyć definicję przestępczości żywnościowej zaproponowaną przez Food Standards Agency (FSA), odpowiedzialną za ochronę zdrowia publicznego w odniesieniu do żywności w Anglii, Walii i Irlandii Północnej⁷. Agencja zdefiniowała przestępstwa żywnościowe jako „poważne oszustwa i powiązane z nimi przestępstwa w łańcuchach dostaw żywności. Definicja ta obejmuje również działania mające wpływ na napoje i pasze dla zwierząt”. Zaznaczono także, że przestępstwo tego rodzaju, „może być poważnie szkodliwe dla konsumentów, przedsiębiorstw spożywczych i szerszego przemysłu spożywczego”⁸.

Co ciekawe, pojęcia „przestępstwo żywnościowe” i „oszustwo żywnościowe” często są używane zamiennie, ale charakteryzują się odrębnymi cechami. Kulling i in. uważają, że „przestępstwo żywnościowe jest formą oszukańczej działalności przestępczej, która jest identyczna z koncepcją oszustwa żywnościowego”. Tymczasem van Ruth i in. twierdzą, że „wszelkie oszustwa żywnościowe są formą zachowania przestępczego, niezależnie od definicji przestępstwa”⁹. Niewątpliwie oszustwo żywnościowe można zaliczyć jako jedno z przestępstw przeciwko bezpieczeństwu żywności, dlatego też zostanie ono szerzej omówione w części poświęconej rodzajom przestępstw żywnościowych.

W polskiej literaturze można również spotkać się z rozbudowaną definicją, którą w ramach podsumowania powyższych rozważań także należy przytoczyć. M. Wiśniewska proponuje, by przestępstwo żywnościowe opisywać jako działalność niezgodną z prawem, o charakterze przypadkowym lub celowym, która jest prowadzona/realizowana przez osoby indywidualne lub grupy zorganizowane. Wymierzona jest w łańcuch żywności, jako całość, a także w jego ogniwa, z konsumentem na czele. W efekcie skutkuje ona destabilizacją w obszarze ekonomicznym,

⁵ B. Pacholczyk-Sienicka, *Crimes Against Food: Characteristics, Health Risk, and Regulations*, „Food and Energy Security” 2024, Vol. 13, Issue 5, s. 3.

⁶ Ch. Elliott, *Elliott Review into the Integrity and Assurance of Food Supply Networks – Final Report A National Food Crime Prevention Framework*, London 2014, s. 83.

⁷ Food Standards Agency, https://en.wikipedia.org/wiki/Food_Standards_Agency (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁸ Food crime, <https://www.food.gov.uk/safety-hygiene/food-crime> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁹ B. Pacholczyk-Sienicka, *Crimes...*, s. 3.

politycznym, ideologicznym, a także naruszeniem i/lub utratą jakości, w tym bezpieczeństwa żywności oraz bezpieczeństwa żywnościowego¹⁰.

III. PRZYCZYNY

Jak słusznie zauważono w poprzedniej części niniejszego tekstu, opisywane zjawisko jest bardzo złożone i wielowymiarowe. Z tego powodu trudno jest określić jednoznaczne przyczyny jego powstawania. Niemniej na podstawie analizy literatury przedmiotu można wyróżnić najistotniejsze czynniki, które prowadzą do rozrastania się skali przestępstw popełnianych w związku z sektorem żywności. Występuje w nim duże zróżnicowanie podmiotów – nie tylko pod względem obszarów działalności, ale także potencjału, jakim dysponują¹¹.

Sektor żywności jest stałym, niezwykle ważnym elementem gospodarki. Można się o tym przekonać, zapoznając się z raportem GUS dotyczącym sytuacji gospodarstw domowych. Wskazano w nim, iż wydatki na żywność i napoje bezalkoholowe wciąż mają najwyższy udział w strukturze wydatków ogółu gospodarstw domowych. W 2023 r. było to aż 27,2% (co stanowiło nieco wyższy udział w porównaniu w rokiem poprzednim – o 0,4 p. proc.¹², co z kolei pozwala przypuszczać, że udział ten z roku na rok będzie stopniowo się zwiększał).

Warto zauważyć, że przestępczość żywnościową można ująć w ramach szerszego pojęcia, jakim jest przestępczość gospodarcza. Wśród przestępstw gospodarczych występują bowiem obszary, które niewątpliwie związane są z nadużyciami pojawiającymi się w procesie produkcji żywności. Należy tu więc wymienić:

- przestępstwa przeciwko przedsiębiorcom (np. działania na szkodę konkurencji);
- przestępstwa przeciwko interesom finansowym państwa (np. wyłudzenie dotacji czy odszkodowań, „pranie żywności”);
- przestępstwa przeciwko konsumentom (np. oszukańcza reklama, nieprawdziwe informacje na opakowaniu towaru);
- przestępstwa przeciwko środowisku (np. nadmierna eksploatacja ograniczonych zasobów przyrody)¹³.

¹⁰ M.Z. Wiśniewska, „Food crime” jako patologia na rynku żywności – istota, rodzaje i próba klasyfikacji, „Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance” 2017, Vol. 15, No. 1, s. 130.

¹¹ R. Płocki, *Food crime – skala zjawiska*, (w:) W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012, s. 366.

¹² Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja gospodarstw domowych w 2023 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, Warszawa 2024, s. 4.

¹³ M. Kuć, *Kryminologia*, Warszawa 2015, s. 98 oraz R. Płocki, *Food crime...*, s. 367.

W kontekście przestępczości żywnościowej oczywista wydaje się obecność na rynku żywności typowych dla gospodarki wolnorynkowej patologii, motywowanych nieuczciwym zyskiem finansowym. Cechą tego modelu gospodarki jest bowiem „kultura rywalizacji” (*the culture of competition*), która jest efektem przekonania, że pozycja finansowa jest miarą sukcesu. Nieosiągnięcie zatem wysokiej pozycji finansowej lub jej utrata jawi się jako porażka. Obawa przed porażką powoduje silną presję, która z kolei utrwała postawę bezwzględnej walki o osiągnięcie założonego celu. Owa walka dopuszcza wykorzystywanie metod przestępczych, wśród których wskazuje się:

- przejawy nieuczciwej konkurencji,
- szpiegostwo gospodarcze,
- obniżanie kosztów produkcji za cenę pogorszenia jakości wyrobów (co może doprowadzić do sytuacji, w której niepełnowartościowy towar będzie zagrażał życiu lub zdrowiu konsumentów),
- nielegalne umowy w celu wyeliminowania konkurencji,
- szkodliwe praktyki monopolistyczne¹⁴.

W związku z powyższym, częstą przyczyną popełniania przestępstw na rynku żywności jest konflikt interesów. Dla producentów i dystrybutorów żywności priorytetem jest osiąganie zysków i utrzymanie się na rynku. Możliwe jest to dzięki obrotowi towarami generującymi odpowiedni bilans finansowy. Koszt ich wytworzenia powinien być więc niższy od ceny, za jaką zostaną sprzedane. Oczywiście im większa różnica, tym lepsza jest sytuacja przedsiębiorcy. Tymczasem priorytetem świadomego konsumenta jest zakup artykułu spożywczego o jak najlepszych właściwościach za jak najniższą cenę. Niewątpliwie w tym konflikcie konsument jawi się jako strona słabsza z uwagi na to, że z powodu wysokiego stopnia przetworzenia produktów i mylącego opakowania, nie ma on możliwości oceny jakości artykułu spożywczego przy użyciu takich zmysłów jak wzrok czy dotyk. Często więc o wyborze decydują informacje o danym towarze przekazywane przez przedsiębiorcę, poprzez reklamy, sposób prezentacji oraz opakowanie produktu. Nic więc dziwnego, że opisana zależność kusi producentów i dystrybutorów żywności, chcących w łatwy sposób poprawić swoje wyniki finansowe, do manipulacji informacjami przekazywanymi konsumentowi¹⁵.

Kolejną przyczyną, o której należy wspomnieć, jest niedoskonałość prawa oraz instytucji na podstawie tego prawa działających, mających za cel ochronę konsumenta, środowiska naturalnego i interesu ekonomicznego danego państwa bądź

¹⁴ *Ibidem*, s. 101.

¹⁵ R. Płocki, *Food crime...*, s. 367.

całej Unii Europejskiej. Brak dobrze ustrukturyzowanych przepisów i strategii monitorowania pogłębia podatność łańcucha dostaw żywności na zagrożenia. Sprawy wybierają te kanały dystrybucji żywności, które najbardziej narażają towary na ryzyko oszustwa, oraz wykorzystują luki w zabezpieczeniach. Braki w środkach kontroli oraz słabe egzekwowanie przepisów zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym stwarzają więc przestępcom idealną okazję, którą mogą oni różnie wykorzystać, w zależności od dostępnych im możliwości oraz ich ekonomicznej i behawioralnej motywacji. Rozwiązaniem tego problemu powinna być zatem regularna kontrola łańcucha dostaw, co pozwoli na eliminację najsłabszych ogniw w owym łańcuchu i tym samym uniemożliwi umieszczenie na rynku produktów podrobionych, czy tych o słabej jakości¹⁶.

Oszustwo w łańcuchu dostaw może pojawić się z powodu przekłamania związanego z integralnością produktów spożywczych (chodzi o ich jakość/autentyczność), procesami (czyli działaniami nieodłącznymi w produkcji), ludźmi (ich uczciwością/moralnością) i danymi (czyli spójnością i dokładnością towarzyszących informacji). W literaturze anglojęzycznej powstało pojęcie „trójkąta oszustwa”, które stanowi wyjaśnienie, dlaczego niektóre osoby dopuszczają się oszustw. Teoria ta zakłada, że dana osoba będzie bardziej skłonna do podejmowania działań o charakterze oszukańczym, jeśli wystąpią trzy warunki: zachęty/presji (presji finansowej lub środowiskowej), okazji (w postaci przykładowo wspomnianego braku kontroli lub nieskuteczności w egzekwowaniu przepisów) oraz racjonalizacji/postawy¹⁷.

Wzrost przestępczości związanej z produkcją i sprzedażą żywności można również przypisać nadmiernej koncentracji siły nabywczej w rękach dużych sieci handlowych. R. Płocki, w swojej pracy poświęconej *food crime*, przytacza informację, że już w 2003 r. w Wielkiej Brytanii dziesięciu największych detalistów posiadało 82% rynku, a czterech największych (czyli Tesco, Sainsbury, Asda i Morrison) sprzedawało 65% wszystkich artykułów spożywczych, będących w obrocie na terenie tego kraju. Autor, posiłkując się publikacją wspomnianą już H. Croall, zauważa, że rynkowi giganci mogą wykorzystywać swoją pozycję do wymuszania na producentach i dostawcach niskich cen oraz krótkich terminów realizacji, co z kolei zmusza przedsiębiorców, uzależnionych od dużych sieci, do szukania nowych sposobów ograniczania swoich kosztów¹⁸.

¹⁶ K. Kot, *Zafalszowania żywności: jak skutecznie zapobiegać*, „Bezpieczeństwo Żywności w Praktyce” 2023 (wrzesień), nr 59 (czasopismo dostępne online), <https://bezpieczenstwozywnosci.wip.pl/prawo-unijne/-zafalszowania-zywnosci-jak-skutecznie-zapobiegac-4219.html> (dostęp: 14.06.2025 r.).

¹⁷ K. Giannakas, A. Yiannaka, *Food Fraud: Causes, Consequences, and Deterrence Strategies*, „Annual Review of Resource Economics” 2023, Vol. 15, s. 4.

¹⁸ R. Płocki, *Food crime...*, s. 367–368.

Kończąc rozważania związane z przyczynami omawianego zjawiska, z uwagi na jego powiązania z przestępczością przeciwko środowisku, warto jeszcze zwrócić uwagę na problem przestępstw popełnianych w obszarze rybołówstwa. Przybrał on na sile na skutek rozwoju technologii pozwalającej na coraz efektywniejsze wykorzystywanie zasobów natury w postaci masowych połowów. Nie ulega wątpliwości, że potencjał przyrody jest ograniczony, a zatem nadmierna eksploatacja jej zasobów staje się przyczyną konfliktów na tle sprawiedliwego podziału dóbr naturalnych będących dobrem wspólnym¹⁹. W latach 70. rozpoczęto prowadzenie trwającej do dziś wspólnej polityki rybołówstwa, która za główne cele stawia sobie: ochronę zasobów przed przełowieniem, zagwarantowanie dochodów rybaków, zapewnienie konsumentom i przemysłowi przetwórczemu regularnych dostaw po rozsądnych cenach oraz zrównoważoną eksploatację żywych zasobów wodnych z biologicznego, środowiskowego i gospodarczego punktu widzenia²⁰. Niestety, jak to zazwyczaj bywa, nie jest możliwe zaspokojenie potrzeb każdej ze stron na zadowalającym poziomie, co w efekcie przyczynia się do poszerzania się szarej strefy związanej z ponadnormatywnymi połowami²¹.

Najważniejsze „narzędzie” do zarządzania rybołówstwem stanowią limity połowowe. Określają one, w jakich ilościach możliwe będzie poławianie danego stada ryb we wskazanym okresie. W Unii Europejskiej limity połowowe są najczęściej ustalane jesienią, przed okresem obowiązywania, który trwa rok²². Na tym tle, kilkanaście lat temu, doszło do konfliktu pomiędzy polskimi rybakami a Komisją Europejską. W 2008 r. wspomniany organ w wyniku przeprowadzonych badań nałożył na Polskę karę w postaci zmniejszonych limitów połowowych w kolejnych latach za przekroczenie limitów dorszowych w 2007 r. Co jednak zaskakujące, z danych dostarczonych przez Departament Rybołówstwa wynika, że polscy rybacy w 2007 r. wyłowili zaledwie 78% przyznanej kwoty na te ryby. Autorzy raportu z monitoringu polskiego systemu kontroli połowów na Morzu Bałtyckim, sporządzonego przez Federację Zielonych GAJA, dopatrują się przyczyn tej sytuacji m.in. w skrajnie nieskutecznym systemie zbierania danych dotyczących ilości wyłowionych ryb, co wskazuje na kompletny brak kontroli polskiej administracji rybackiej²³.

¹⁹ *Ibidem*, s. 367.

²⁰ *Wspólna polityka rybołówstwa*, https://web.archive.org/web/20100314074256/https://eur-lex.europa.eu/pl/dossier/dossier_40.htm (dostęp: 14.06.2025 r.).

²¹ R. Płocki, *Food crime...*, s. 370.

²² *Znamy limity połowowe na 2023*, <https://www.wwf.pl/znamy-limity-polowowe-na-2023> (dostęp: 14.06.2025 r.).

²³ Federacja Zielonych GAJA, *Raport z przeprowadzonego monitoringu polskiego systemu kontroli połowów na Morzu Bałtyckim*, Szczecin 2010, s. 36.

Przyczyn przestępstw skierowanych przeciwko gatunkom zamieszkującym mórz i oceany należy także szukać z całą pewnością we wzroście konsumpcji. Zapotrzebowanie na produkty pochodzące z mórz i oceanów wzrasta, natomiast legalne źródła pozyskiwania surowców siłą rzeczy się kurczą, a to z kolei sprzyja rozwojowi nielegalnych sposobów i działalności organizacji przestępczych²⁴. Liderem, jeśli chodzi o ataki skierowane przeciwko zwierzętom żyjącym w oceanach, jest Japonia. Japońscy rybacy nagminnie naruszają limity połowów oraz, wbrew zakazom, masowo zabijają wieloryby i delfiny, wykorzystując zapis o możliwości polowań na te zwierzęta w celu kultywowania dziedzictwa narodowego swojego kraju²⁵. W 2019 r. japońska flota zabiła 331 wielorybów, w 2020 r. – 307, w 2021 r. – 383, a w 2022 r. – 2702²⁶. Ponadto w Chinach i Japonii ekskluzywnym daniem jest zupa z płetwy rekina. Z tego powodu każdego roku umiera ogromna liczba tych ryb, bo aż 100 mln. Zwierzęta wyławia się, po czym żywym osobnikom odcina się płetwy, a następnie okaleczone wyrzuca się z powrotem do wody, gdzie umierają w wyniku wykrwawienia się lub utonięcia²⁷.

IV. SKUTKI

Przestępczość żywnościowa niesie ze sobą wiele negatywnych skutków. Wydaje się, że dla zwykłego, przeciętnego konsumenta najważniejszym problemem, jaki wiąże się z obecnością zafałszowanej czy zepsutej żywności na rynku, jest szkodliwy wpływ na jego zdrowie, a nawet życie²⁸. W tym miejscu warto zaznaczyć, że co do zasady szkody fizyczne nie są w interesie przestępców. Przykładowo wykrycie zatrucia zwiększa ryzyko wykrycia przestępstwa. Jednak często rozstroje zdrowia są niezamierzonymi konsekwencjami tych przestępstw. Ponadto nie do końca wiadomo, jaki będzie miało wpływ na długotrwałe zdrowie spożywanie przez społeczeństwo

²⁴ W. Pływaczewski, *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzikiej fauny i flory. Geneza, przejawy, przeciwdziałanie*, Szczytno 2016, s. 189.

²⁵ O. Dilis, *Radykalizm jest agresywny. Rozmowa z Chadem Halsteadem, bosmanem Sea Shepherd*, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2012/lipiec-i-sierpien-2012/radykalizm-jest-agresywny-rozmowa-z-chadem-halsteadem-bosmanem-sea-shepherd> (dostęp: 14.06.2025 r.).

²⁶ A. Holdys, *Wieloryby: Islandia już nie zabija, ale inne zagrożenia nie zniknęły*, <https://www.projektpulsar.pl/srodowisko/2224040,1,wieloryby-islandia-juz-nie-zabija-ale-inne-zagrozenia-nie-zniknely.read> (dostęp: 14.06.2025 r.).

²⁷ J. Bryk, *Zupa z płetwy rekina – upodobania kulinarne a ochrona zagrożonych gatunków*, (w:) W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz (red.), *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, Szczytno 2017, s. 344.

²⁸ B. Pacholczyk-Sienicka, *Crimes...*, s. 2.

nieuczciwej żywności. Nie można też zapominać, że użyte szkodliwe dodatki mogą często powodować niezamierzone reakcje alergiczne²⁹.

Manipulacje dokonywane podczas produkcji żywności niewątpliwie skutkują obniżeniem jej wartości odżywczej. Według Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) co roku około 600 milionów osób (czyli niemal 10% populacji na świecie) cierpi na choroby związane ze spożyciem skażonej żywności. Ostatecznie prowadzi to do śmierci 420 000 osób rocznie. WHO w 2006 r. opublikowała raport, w którym oszacowała, że każdego roku 1,8 miliona osób umiera z powodu chorób biegunkowych, przy czym większość tych przypadków eksperci przypisują spożyciu skażonej żywności lub wody³⁰.

W tym miejscu warto przytoczyć jako przykład aferę, która miała miejsce w Chinach w 2008 r. Chiński producent mleka – firma Santlu produkowała sztuczne mleko, dodając do niego białego napoju – melaminę. Miało to na celu zafałszowanie jakości mleka. Na skutki obecności w produkcie przeznaczonym do spożycia środka wykorzystywanego do produkcji farb, lakierów i plastiku nie trzeba było długo czekać. U ponad 300 tysięcy dzieci wykryto objawy kamicy nerkowej, natomiast dla 6 niemowląt spożycie zatrutego mleka zakończyło się śmiercią. Chińskie matki wpadły w taką panikę, że przestały kupować ten towar w swoim kraju, masowo wykupując go z krajów sąsiednich (np. z Hongkongu). To z kolei przyczyniło się do drastycznego wzrostu cen mleka, także na rynkach europejskich³¹.

Nie można zatem tracić z pola widzenia faktu, że przestępczość żywnościowa powoduje szkody nie tylko na lokalnych rynkach, ale również dla handlu międzynarodowego. Wspomniany problem z chińskim mlekiem rozprzestrzenił się na rynki globalne, gdyż ślady melaminy odnaleziono w innych produktach (jajkach, słodyczach, ciasteczkach) dystrybuowanych w innych krajach. Co ciekawe, incydent z mlekiem nie był pierwszym tego typu zdarzeniem w Państwie Środka. Wcześniej odnotowywano przypadki m.in.: stosowania toksycznego barwnika w karmie dla kaczek, sosie chili i innych produktach spożywczych; stosowanie przemysłowych wybielaczy do wybielania makaronu; leki rakotwórcze w rybach i krewetkach; zatrucia serydem stosowanym w produkcji wieprzowiny; powszechnej sprzedaży wieprzowiny pochodzącej od świń, które były chore lub zmarły z powodu choroby. Problemy z żywnością pochodzącą z Chin pojawiły się także w Japonii, Stanach

²⁹ Oszustów, którzy zagrażają konsumentom, złapiemy!, <https://hipoalergiczni.pl/oszustow-ktorzy-zagrazaja-konsumentom-zlapiemy/> (dostęp: 14.06.2025 r.).

³⁰ B. Pacholczyk-Sienicka, *Przestępczość...*

³¹ W. Pływaczewski, *Zorganizowane formy przestępczości w sektorze żywności – obszary zagrożenia i przeciwdziałanie zjawisku*, (w:) A. Lewkowicz, W. Pływaczewski (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Szczepno 2015, s. 15–16.

Zjednoczonych i Europie, gdzie była ona okresowo odrzucana. Japonia wprowadziła rygorystyczny system kontroli importowanej żywności, natomiast Amerykańska Agencja ds. Żywności i Leków (FDA) wydawała alerty importowe ostrzegające przed produktami importowanymi z Chin³².

Co rusz ujawniane nieprawidłowości w różnych sektorach produkcji żywności i związane z nimi głośne afery z pewnością wpływają negatywnie na wizerunek firm, a co za tym idzie, zmniejszają zaufanie konsumentów. Konsekwencje zarówno wizerunkowe, jak i finansowe poniosły w 2019 r. polskie zakłady mięsne dystrybuujące mięso i gotowe produkty mięsne, które zaopatrzyły się u nieuczciwego sprzedawcy. Przedsiębiorcy zostali wprowadzeni w błąd, gdyż mięso posiadało odpowiednie oznaczenia. Partie były bowiem oznaczone w taki sposób, że można było zakładać, iż przeszły kontrolę weterynaryjną. W rzeczywistości ubojnia oferowała wołowinę pochodzącą od chorych lub martwych zwierząt, innymi słowy, nienadającą się do spożycia. W efekcie zakłady mięsne sprzedające wadliwe mięso straciły nie tylko dobry wizerunek oraz współpracę z dotychczasowymi partnerami biznesowymi, ale także zmuszone były na swój koszt usunąć z rynku feralne partie produktów. Do ich obowiązków należało powiadomienie klientów, odebranie towarów i ich utylizacja. Koszt tych działań był 5-krotnie wyższy niż koszt zakupu wspomnianego mięsa. Afera ta jest również przykładem tego, że przestępczość żywnościowa zaburza zasady uczciwej konkurencji oraz wyjątkowo dotkliwie godzi w przedsiębiorców chcących działać uczciwie na rynku³³. Do zaburzenia uczciwej konkurencji prowadzą także sytuacje, gdy przedsiębiorca dodaje do żywności niezadeklarowane na etykiecie składniki lub zastępuje wartościowy składnik mniej wartościowym, zyskując dzięki tym działaniom korzyści w postaci obniżenia kosztów produkcji, a tym samym przewagę na rynku nad przedsiębiorcami działającymi zgodnie z prawem³⁴.

Pozostając jeszcze przez chwilę przy szkodach finansowych, które powodują patologie na rynku żywności, należy zauważyć, że nieuczciwe praktyki w tym sektorze skutkują wygenerowaniem dodatkowych kosztów usług podstawowej opieki medycznej, kosztów egzekwowania przepisów i utraty dochodów z podatków³⁵. Do tego ostatniego może przyczynić się chociażby zjawisko „prania ryby”, czyli wprowadzanie nieopodatkowanej ryby na rynek nielegalnymi kanałami zbytu³⁶.

³² F. Gale, J.C. Buzby, *Imports from China and Food Safety Issues*, „Economic Information Bulletin” 2009, No. 52, United States Department of Agriculture (USDA), s. 2.

³³ *Afera z wołowiną 2019. Branża mięsna wciąż odczuwa skutki afery mięsnej. I długo nie przestanie*, <https://strefabiznesu.pl/afera-z-wolowina-2019-branża-miesna-wciaz-odczuwa-skutki-afery-miesnej-i-dlugo-nie-przestanie/ar/c3-14167817> (dostęp: 14.06.2025 r.).

³⁴ B. Pacholczyk-Sienicka, *Przestępczość...*

³⁵ *Oszustów...*

³⁶ Federacja Zielonych GAJA, *Raport...*, s. 25

Tytułem przykładu można przytoczyć kilka liczb ukazujących, ile rocznie kosztują Wielką Brytanię przestępstwa związane z żywnością. W 2023 r. FSA opublikowała raport, w którym wyliczono, że jest to dla brytyjskiej gospodarki koszt rzędu 2 miliardów funtów rocznie. Oszustwa żywnościowe uderzają w przedsiębiorców, konsumentów oraz rząd, generując koszty szacowane na poziomie od 410 milionów funtów do 1,96 miliarda funtów rocznie. Ponadto raport wskazuje, że skala przestępstw żywnościowych odpowiada od 0,07% do 0,33% obrotu brytyjskiego przemysłu spożywczego każdego roku. Wyliczono również szacunkowy koszt każdej sprawy dotyczącej przestępstwa żywnościowego. W przypadku małych spraw wynosił on od 16 tys. do 151 tys. funtów, a w przypadku poważnych przestępstw było to od 423 tys. do 7,2 mln funtów. Do tych ostatnich raport zaliczył przypadki nielegalnego marnowania mięsa i ryb, które nie nadawały się do spożycia (efekt dużej podaży tych produktów). Zazwyczaj więcej kosztują także sprawy dotyczące napojów alkoholowych³⁷.

W publikacjach opisujących przestępczość żywnościową można również odnaleźć informacje, że tego rodzaju działalność niesie ze sobą zagrożenia religijne i etyczne. Przykładowo, chodzi tu o sprzedaż muzułmanom mięsa haram jako mięsa halal (czyli jako żywności, która jest dla nich dozwolona). Jako że żywność halal jest niezbędną dla wyznawców islamu, wydaje się być wyjątkowo podatna na oszustwa i fałszowanie³⁸. Jak zatem widać, tego rodzaju nieuczciwe praktyki mogą zagrażać wolności religijnej czy praktykom religijnym. Z przestępstwami żywnościowymi niewątpliwie powiązane jest okrutne traktowanie zwierząt na masową skalę, charakterystyczne dla wielkich farm przemysłowych. Jest to wyjątkowo obszerne zagadnienie, wychodzące poza zakres niniejszego tekstu, ale należy o nim krótko wspomnieć. Nietrudno bowiem dojść do wniosku, że chęć osiągnięcia jak największego zysku na sprzedaży produktów pochodzenia zwierzęcego skutkuje sprowadzeniem kur, piskląt hodowanych na mięso (fachowo nazywanych „brojlernami”), krów oraz świń do roli żywych automatów. Ogrom niehumanitarnych praktyk na hodowlach, gdzie celem jest maksymalizacja zysków poprzez minimalizację dobrostanu zwierząt, z pewnością napawa przerażeniem. Trzymanie żywych stworzeń stłoczonych w ciasnych klatkach, karmienie tak, aby jak najszybciej osiągnęły wymaganą masę (w przypadku piskląt), głodzenie (w przypadku ciężarnych świń, by

³⁷ *The Cost of Food Crime Phase 2 – Results*, <https://www.food.gov.uk/research/the-cost-of-food-crime-phase-2-results> (dostęp: 14.06.2025 r.).

³⁸ J. Pointing, Y.R. Al-Teinaz, J. Lever, M. Critchley, S. Spear, *Food Fraud*, (w:) Y.R. Al-Teinaz, S. Spear, I.H.A. Abd El-Rahim (red.), *The Halal Food Handbook*, 2020, s. 321, https://www.researchgate.net/publication/338516908_Food_Fraud (dostęp: 14.06.2025 r.).

zbyt nie utyły i nie utraciły zdolności rozrodczych), okaleczanie, narażanie na stres i choroby, to codzienność „nowych, wspaniałych ferm”³⁹.

Poruszając wątek zwierząt, należy również odnieść się do tych dziko żyjących. Wspomniane w części poświęconej przyczynom masowe połowy ryb skutkują przełowieniem i wymieraniem zagrożonych gatunków. Szacuje się, że co trzecie stado jest obecnie przełowione, w porównaniu do jednego na dziesięć 40 lat temu. Ponadto Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN) podaje, że ponad 90 gatunków ryb morskich w wodach Europy jest zagrożonych wyginięciem. Zgodnie z nowym badaniem IUCN ponad 1/3 wszystkich rekinów, płaszczyk i innych ryb chrzęstnych obecnie jest zagrożona wyginięciem z powodu przełowienia⁴⁰.

V. RODZAJE PRZESTĘPSTW

1. ZAFALSZOWANIE ŻYWNOSCI

Falszowanie żywności to jedno z najczęściej popełnianych przestępstw żywnościowych. Według Amerykańskiej Agencji ds. Żywności i Leków pojęcie to oznacza oszukańcze, celowe zastąpienie lub dodanie niezadeklarowanej na opakowaniu substancji do produktu w celu zwiększenia widocznej wartości produktu lub obniżenia kosztów jego produkcji, czyli osiągnięcia korzyści finansowych⁴¹. Do fałszowania żywności zalicza się także odwrotna sytuacja, czyli usuwanie z produktów składników zadeklarowanych na opakowaniach⁴².

W art. 3 ust. 3 pkt 45 ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia⁴³ polski ustawodawca zdefiniował pojęcie środka spożywczego zafałszowanego. Zgodnie z przywołanym przepisem jest to „środek spożywczy, którego skład lub inne właściwości zostały zmienione, a konsument nie został o tym poinformowany w sposób określony w przepisach prawa żywnościowego, albo środek spożywczy, w którym zostały wprowadzone zmiany mające na celu ukrycie jego rzeczywistego składu lub innych właściwości. Środek spożywczy jest środkiem spożywczym zafałszowanym, w szczególności jeżeli:

³⁹ M. Park, *Otwieranie klatek, otwieranie oczu. Dochodzenie i jawne oswobodzenie w przemysłowej hodowli jajczarskiej*, (w:) P. Singer (red.), *W obronie zwierząt*, Warszawa 2011, s. 250–251, oraz J. Mason, M. Finelli, *Nowa, wspaniała ferma?*, (w:) P. Singer (red.), *W obronie zwierząt*, Warszawa 2011, s. 158.

⁴⁰ *Zrównoważone rybołówstwo*, publikacja Global Compact Network Poland, s. 11.

⁴¹ L. Manning, J.M. Soon, *Food Safety, Food Fraud, and Food Defense: A Fast Evolving Literature*, „Journal of Food Science” 2016, Vol. 81, Issue 4, s. 824.

⁴² B. Pacholczyk-Sienicka, *Crimes...*, s. 5.

⁴³ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1448 ze zm.; dalej: u.b.ż.ż.

- a) dodano do niego substancje zmieniające jego skład lub obniżające jego wartość odżywczą,
- b) odjęto składnik lub zmniejszono zawartość jednego lub kilku składników decydujących o wartości odżywczej lub innej właściwości środka spożywczego,
- c) dokonano zabiegów, które ukryły jego rzeczywisty skład lub nadały mu wygląd środka spożywczego o należytej jakości,
- d) niezgodnie z prawdą podano jego nazwę, skład, datę lub miejsce produkcji, termin przydatności do spożycia lub datę minimalnej trwałości albo w inny sposób nieprawidłowo go oznakowano – wpływając przez te działania na bezpieczeństwo środka spożywczego.

Proceder ten może występować pod różnymi postaciami. Wśród najpopularniejszych działań o charakterze przestępczym, mających na celu zafałszowanie żywności, można wymienić:

- rozrabianie – dodawanie produktu gorszej jakości do surowca lepszej jakości i etykietowanie całości jako lepsza jakość (np. oliwy z oliwek poprzez dodawanie olejów roślinnych tańszych lub gorszej jakości, przykładowo oleju słonecznikowego);
- rozcieńczanie – zmniejszanie stężenia substancji lepszej jakości płynem gorszej jakości i etykietowanie całości jako lepsza jakość (np. produktów mlecznych czy soków);
- stosowanie niedozwolonych związków – np. stosowanie niedozwolonych antybiotyków, nasycanie mięsa siarczynami, dodawanie tłuszczu roślinnego do masła (którego zgodnie z definicją unijną nie może być w tym produkcie);
- złe oznaczenie geograficzne – używanie nazw geograficznych, które wprowadzą konsumenta w błąd (np. „bryndza podhalańska” nieprodukowana na Podhalu);
- użycie zastrzeżonych nazw – wykorzystywanie chronionej nazwy pochodzenia do oznaczenia produktów niespełniających kryteriów (np. *prosecco* na białe wino musujące, które nie jest produkowane w północnych Włoszech)⁴⁴.

Według kontrolerów żywności w Polsce nie mamy do czynienia z tak drastycznymi w skutkach przypadkami fałszowania produktów spożywczych, jak wspomniana afera z chińskim mlekiem. Wśród owych drobnych incydentów można przykładowo wymienić istnienie fabryki fałszywej Coca-Coli, ostatecznie zlikwi-

⁴⁴ *Wzrasta problem fałszowania żywności – które produkty są najczęściej fałszowane?*, <https://agronomist.pl/artykuly/wzrasta-problem-falszowania-zywnosci-ktore-produkty-sa-najczesciej-falszowane> (dostęp: 14.06.2025 r.).

dowanej przez policjantów z Olsztyna i Białegostoku. Niemniej jednak, legendą obrosła sprawa „pasztetu z zająca”, w którego składzie nie było mięsa z zająca. Gdy Inspekcja Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych zainteresowała się sytuacją, producent znalazł technologa żywności o nazwisku Zając, który opracował recepturę produktu, a następnie sprytnie przechrcił produkt, nadając mu nową nazwę – „pasztet Zająca”⁴⁵.

Podsumowując, problem fałszowania żywności w Polsce jest oczywiście jak najbardziej aktualny. Inspekcja Handlowa w ramach realizacji planu kontroli na 2019 r. skontrolowała 104 599 partii artykułów rolno-spożywczych. Ujawnienie chociażby jednej niezgodności (wady jakości, nieprawidłowe oznakowanie, niezgodną z deklarowaną zawartość netto z zakresu wykonywanej kontroli, „przeterminowanie”) spowodowało zakwestionowanie 24 256 partii (19,5%). Dla porównania w 2018 r. było to 23,3%. Wśród zakwestionowanych produktów 607 partii było zafałszowanych, czyli 0,5% ogółu zbadanych (w 2018 r. było 899 partii zafałszowanych, czyli 0,7% zbadanych), w tym 447 partii środków spożywczych pochodziło z oferty placówek gastronomicznych (w 2018 r. – 693 partie). W gastronomii odsetek partii zafałszowanych w 2019 r. wyniósł 2,5%, w 2018 r. – 4,0%⁴⁶.

2. PRANIE ŻYWNOSCI

Jednym ze sposobów fałszowania jest „pranie żywności” (*food laundering*), które polega na manipulowaniu jej jakością. Chodzi tu głównie o przypadki „poprawiania” jakości (choć zdarzają się także przypadki pogarszania, aczkolwiek rzadziej). Aby „odświeżyć” artykuły spożywcze, przestępcy mieszają produkty przeterminowane z ich pełnowartościowymi odpowiednikami⁴⁷. Według H. Croall proceder ten może także obejmować przypadki dodawania do produktów mięsnych wody oraz białek mięsa zwierząt innych gatunków w celu podniesienia ich wartości odżywczej. Wskazuje jednak, że jeśli na etykietach zostaną umieszczone odpowiednie informacje oraz zachowane zostaną odpowiednie proporcje tych dodatków, to takie działania można co do zasady uznać za legalne⁴⁸. Z tym zagadnieniem powiązane jest również wprowadzanie na rynek żywności zepsutej, która choć pierwotnie była

⁴⁵ A. Fiedorowicz, M. Fiedorowicz, *Głód zysku*, <https://www.focusnauka.pl/arttykul/glod-zysku> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁴⁶ Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, *Sprawozdanie z działalności Inspekcji Handlowej w 2019 r.*, Warszawa 2019, s. 31–32.

⁴⁷ Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 43.

⁴⁸ R. Płocki, *Food crime...*, s. 374.

pełnowartościowa, to na skutek pewnych czynników zewnętrznych jej skład lub właściwości uległy zmianie⁴⁹.

W literaturze przedmiotu podawany jest przykład postępowania przez holenderskich przetwórców żywności z tanimi, mrożonymi kurczakami importowanymi z Tajlandii i Brazylii. Aby uniknąć ceł dla produktów świeżych, solono mięso, a następnie, już na miejscu, poddawano je procesowi polegającemu na rozmrażaniu, wstrzykiwaniu wody z odpowiednimi dodatkami i obróbce w specjalnych urządzeniach umożliwiających wchłonięcie się wody oraz wypłukanie soli. Po tych manipulacjach mięso było ponownie zamrażane i sprzedawane jako produkt pełnowartościowy⁵⁰.

Jeśli natomiast chodzi o Polskę, to głośno było w mediach na temat afery związanej z działalnością starachowickich zakładów mięsnych „Constar”. Do redakcji programu TVN Uwaga! dotarły sygnały o nieprawidłowościach w produkcji wyrobów mięsnych. Jak wykazało dziennikarskie śledztwo, pracownicy przedsiębiorstwa „odświeżali” spleśniałe, pokryte białym i zielonym nalotem kielbasy, wycierając je olejem. Ponadto po poddaniu zepsutych wędlin owej obróbce, na etykietach zmieniano daty ważności i „nowe” wyroby umieszczane były ponownie na sklepowych półkach⁵¹. Po nagłośnieniu incydentu Inspekcja Weterynaryjna wstrzymała konfekcjonowanie wędlin, a rada nadzorcza spółki nakazała wstrzymać całą produkcję. Prokuratura natomiast wszczęła w tej sprawie śledztwo w kwietniu 2005 r.⁵². Jej zdaniem stare produkty, dopuszczone po „odświeżeniu” do sprzedaży jako nowe, mogły zaszkodzić zdrowiu konsumentów. Według stanowiska oskarżenia stosowana we wspomnianych zakładach „praktyka przyjmowania tzw. zwrotów z półki, sortowanie, przechowywanie w tym samym pomieszczeniu wyrobów przeznaczonych do utylizacji albo do dalszego spożycia, a także kierowanie części zwrotów do uzdatniania lub przeróbki, mogło być przyczyną niewłaściwej jakości zdrowotnej produktów wytwarzanych w starachowickim przedsiębiorstwie i produkty te mogły być zagrożeniem dla zdrowia publicznego”⁵³. Ostatecznie Sąd Rejonowy w Starachowicach

⁴⁹ M.Z. Wiśniewska, „Food...”, s. 132–133.

⁵⁰ W. Pływaczewski, *Zorganizowane...*, s. 13.

⁵¹ I. Ogrodowska-Ogórek, *Afera Constarowska*, <https://echodnia.eu/swietokrzykie/afera-constarowska/ar/8221954> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁵² A. Tubilewicz, *Constar, Kania i inni. Afery, które wstrząsnęły nie tylko branżą mięsną*, <https://www.portalspozywczy.pl/mieso/wiadomosci/constar-kania-i-inni-afery-ktore-wstrzasnely-nie-tylko-branża-miesna,198688.html> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁵³ *Final afery Zakładów Mięsnych Constar. Sąd wydał wyrok. Pracownicy skazani*, <https://www.portalspozywczy.pl/mieso/wiadomosci/final-afery-zakladow-miesnych-constar-sad-wydal-wyrok-pracownicy-skazani,25079.html> (dostęp: 14.06.2025 r.).

ukarał sprawców oskarżonych o nieprawidłowości w produkcji karą ośmiu miesięcy pozbawienia wolności w zawieszeniu na dwa lata, a także karą grzywny⁵⁴.

3. PRZEKAZYWANIE FAŁSZYWEJ INFORMACJI O PRODUKCIE NA JEGO ETYKIECIE

Z przestępstwem polegającym na przekazywaniu fałszywej informacji o produkcie na jego etykiecie można się spotkać w sytuacjach, gdy rzeczywista wartość odżywcza produktu jest niższa od tej zadeklarowanej na etykiecie, gdy nie umieszczono informacji o tym, że produkt zawiera składniki małowartościowe czy mogące zagrażać życiu (jeśli konsument jest na coś uczulony), a także w przypadku sfalszowania daty przydatności do spożycia, jak również celowego podania na opakowaniu fałszywej nazwy artykułu spożywczego⁵⁵. Działania takie mogą sugerować konsumentowi, że dany produkt zawiera inny skład lub wartości odżywcze, niż posiada je w rzeczywistości. Przykładowo, mylące dla konsumenta może być przedstawienie na opakowaniu dżemu jako produktu z owoców leśnych, w którego składzie przeważającym składnikiem jest truskawka. W 2016 r. stwierdzono nieprawidłowości w produkcie o nazwie „Chrzan staropolski”. Owy produkt nie był jednak wytwarzany na podstawie dawnych receptur, dawnymi metodami, czy z użyciem składników stosowanych dawniej do produkcji chrzanu, a jego składniki nie pochodziły z Polski. W tym samym roku podobna sytuacja dotyczyła artykułu spożywczego o nazwie „chleb kukurydziany”, w którym ziarna kukurydzy nie były jego dominującym składnikiem⁵⁶.

Dezinformacja objawia się także poprzez nieuzasadnione użycie na opakowaniach określeń, takich jak „naturalny”, „ekologiczny”, „bez cholesterolu”, a także wprowadzanie w błąd poprzez świadome manipulowanie wielkością opakowania sugerującą większą zawartość niż rzeczywista⁵⁷. Należy zauważyć, że konsumenci czerpią swoją wiedzę o właściwościach danego produktu nie tylko z opakowań, ale także z reklam. Są one jednym z najsilniejszych instrumentów promocji żywności, co sprzyja nadużywaniu oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych, sugerujących lub dających do zrozumienia, że reklamowane środki spożywcze mają szczególne właściwości⁵⁸.

⁵⁴ Wyroki za odświeżanie wędlin, <https://uwaga.tvn.pl/reportaze/wyroki-za-odswiezanie-wedlin-ls6692283> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁵⁵ Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 43.

⁵⁶ K. Więcek, *Wybrane praktyki fałszowania artykułów rolno-spożywczych. Analiza na podstawie czynności kontrolnych Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w 2016 roku*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 4, s. 47–48.

⁵⁷ M.Z. Wiśniewska, „*Food...*”, s. 132.

⁵⁸ R. Płocki, *Food crime...*, s. 374.

Skala omawianej dezinformacji jest dość znaczna. Jak wynika z analizy danych zgromadzonych w sprawozdaniu z działalności Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych z 2023 r., najczęściej nieprawidłowości ujawniono w oznakowaniach w następujących grupach towarowych: dania i desery oferowane w parkach rozrywki i zoo (78,1%), kebaby (74,8%) oraz lody (61,7%)⁵⁹.

4. TERRORYZM ŻYWNOŚCIOWY, CELOWE ZANIECZYSZCZANIE ŻYWNOŚCI W FORMIE SABOTAŻU, SZANTAŻOWANIE GROŻBĄ ZANIECZYSZCZENIA ŻYWNOŚCI

W literaturze przedmiotu wyróżniono przestępstwa polegające na celowym zanieczyszczeniu żywności (*malicious poisoning*) w formie sabotażu (*sabotage*) oraz dla celów terrorystycznych, by zaszkodzić konsumentom oraz wzbudzić strach i panikę⁶⁰. Terroryzm żywnościowy (*food terrorism*) został określony przez WHO jako „akt zastraszenia celowym skażeniem żywności przeznaczonej do konsumpcji przez człowieka czynnikami chemicznymi, biologicznymi, fizycznymi lub radiologicznymi w celu wywołania śmierci ludności cywilnej lub uszczerbku dla zdrowia i/lub zakłócenia stabilności społecznej, ekonomicznej lub politycznej państwa”. Aby uznać działania wymierzone przeciwko żywności za formę terroryzmu, muszą być one prowadzone dla celów politycznych, ideowych, religijnych czy ekonomicznych i powodować zmiany w funkcjonowaniu szeroko rozumianej gospodarki żywnościowej⁶¹.

Z uwagi na to, że żywność odgrywa szczególną rolę w życiu ludzi, jakiegokolwiek zakłócenia w łańcuchu jej dostaw stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa żywnościowego. Żywność jest więc wyjątkowo wrażliwym i podatnym na ataki dobrem. Na tego rodzaju zagrożenie zwrócono uwagę w 2001 r. po zamachu na World Trade Center. Doszło wtedy do incydentów z wykorzystaniem laseczek węgliką, które przyczyniły się do śmierci i poważnych chorób u 30 osób. Aby zabezpieczyć żywność przed jej celowym skażeniem, w Stanach Zjednoczonych wprowadzono pojęcie „obrony żywności”⁶².

Terroryzm żywnościowy wykorzystuje żywność jako broń w walce z przeciwnikiem, przykładowo przez skażenie żywności i jej surowców (w tym zanieczyszczenie przez modyfikację genetyczną), skażenie wody (jej źródeł, ujęć), dodawanie

⁵⁹ *Sprawozdanie z działalności Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w 2023 r.*, Warszawa, 2024, s. 39–40.

⁶⁰ B. Pacholczyk-Sienicka, *Crimes...*, s. 5.

⁶¹ A. Kowalska, *Ekonomiczne problemy fałszowania żywności. Instrumenty przeciwdziałania*, Lublin 2019, s. 97.

⁶² M.Z. Wiśniewska, *Terroryzm żywnościowy oraz obrona żywności w ujęciu formalnoprawnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2022, rok LXXXIV, z. 4, s. 102.

niedozwolonych substancji chemicznych w trakcie wzrostu roślin czy w trakcie żniw, dodawanie wszelkich niedozwolonych i szkodliwych substancji chemicznych w trakcie przetwórstwa, produkcji, przechowywania, przygotowania oraz serwowania produktu żywnościowego. Warto zauważyć, że działania terrorystyczne nie wymagają bezpośredniego dostępu do żywności oraz mogą być zaaranżowane przez szerokie spektrum osób – od przekupionych, sfrustrowanych pracowników, po osoby żądne rewanżu, kontrahentów czy dostawców⁶³.

Ze względu na źródła czynników oraz wykorzystywane sposoby działania można wyróżnić:

- biologiczny terrorizm żywnościowy (bioterrorizm) – zamierzone uwolnienie wirusów, bakterii i innych drobnoustrojów wobec żywności w celu spowodowania śmierci lub chorób u ludzi, zwierząt albo roślin;
- terrorizm żywnościowy chemiczny – prowadzony wobec łańcucha żywności z użyciem środków chemicznych, np. pestycydów;
- terrorizm żywnościowy radiologiczny – prowadzony wobec łańcucha żywności z użyciem środków promieniotwórczych;
- terrorizm żywnościowy fizyczny – intencyjne wprowadzenie do żywności zanieczyszczeń o charakterze fizycznym (np. igieł, szkła, odłamków metalu);
- agroterrorizm – skierowany wobec początkowych ogniw łańcucha żywnościowego, czyli produkcji, uprawy lub hodowli zwierząt gospodarskich, łowiectwa i rybołówstwa, zbierania runa leśnego;
- akwatorryzm – skierowany przeciwko wodzie i jej zbiornikom;
- cyberterrorizm żywnościowy – przejawia się w atakach na serwery przedsiębiorstw spożywczych, instytucji nadzoru nad żywnością, laboratoriów świadczących usługi na rzecz przemysłu spożywczego celem zafałszowania wyników badań, przekładających się na niewłaściwe decyzje, co może stanowić poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa żywności i jej konsumpcji⁶⁴.

Przykładem opisywanego przestępstwa może być naspikowanie igłami truskawek przez niezadowolonego byłego pracownika. Zdarzenie to miało miejsce w Australii, gdzie policja odnotowała trzy zgłoszenia dotyczące połknięcia kawałka igły do szycia – jeden w Queensland i dwa w Victorii⁶⁵. Wśród innych przy-

⁶³ *Ibidem*, s. 106–107.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 106.

⁶⁵ M. Vujkovic, A. Horn, *Strawberry recall: disgruntled ex-employee believed to be behind sewing needles in strawberries*, <https://www.abc.net.au/news/2018-09-12/strawberry-investigation-after-sewing-needles-found-inside/10237954> (dostęp: 14.06.2025 r.)

padków celowanego zanieczyszczenia żywności można również wskazać sytuację z 2021 r., gdy amerykański zakład mięsny Butterball zmuszony był wycofać ponad 14 000 funtów mielonego indyka sprzedawanego w całym kraju, ponieważ produkt ten zawierał małe kawałki twardego niebieskiego plastiku⁶⁶. Z kolei w Niemczech w 2018 r. skazano mężczyznę, który zatrzymał glikolem etylenowym słoiczki z jedzeniem dla niemowląt, aby wyłudzić pieniądze od sprzedawców supermarketów⁶⁷.

5. SZPIEGOSTWO GOSPODARCZE

Do przestępstw żywnościowych można również zaliczyć szpiegostwo gospodarcze, kradzież własności intelektualnej, pozyskiwanie poufnych informacji od podmiotów działających w branży spożywczej, czy też piractwo biotechnologiczne. Kilka lat temu amerykańscy agenci celni zatrzymali na lotnisku grupę chińskich naukowców oraz znaleźli w ich bagażu nasiona ryżu. Był to genetycznie modyfikowany ryż, którego technologia produkcji stanowiła tajemnicę handlową okradzonego przedsiębiorstwa badawczego. Jego właściciel wskazał, że gdyby udało się ukraść ryż i zawieźć go do Chin, naukowcy mogliby poddać go inżynierii wstecznej, co w efekcie mogłoby doprowadzić do bankructwa firmy. Z kolei w 2011 r. kierownik terenowy giganta agrobiznesu zajmującego się kukurydzą nakrył mężczyznę kłęczącego na polu, wykopującego nasiona. Sprawca przyznał się do udziału w spisku mającym na celu kradzież tajemnic handlowych, związanych z produkcją nasion kukurydzy, opracowanych przez Monsanto i Pioneer. Jak powiedział Jason Griess (zastępca prokuratora, który prowadził śledztwo w sprawie): „Bez wątpienia wartość technologii nasiennej w naszym przypadku była absolutnie nie do przecenienia. Nikt po prostu nie kwestionuje, jak bardzo jest ona cenna. Są kraje na świecie, które pilnie potrzebują tej technologii, a jednym ze sposobów jej zdobycia jest kradzież”. W przypadku tego rodzaju przestępstw za największego przestępcę Komisja ds. Kradzieży Amerykańskiej Własności Intelektualnej uznaje właśnie Chiny⁶⁸.

⁶⁶ M. Snider, *Butterball recalls more than 14,000 pounds of ground turkey for possible blue plastic bits*, <https://www.cbsnews.com/news/butterball-recall-ground-turkey-bjs-kroger/> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁶⁷ K. Jurica, J. Vrdoljak, I. Brčić Karačoni, *Food defence systems as an answer to food terrorism*, „Archives of Industrial Hygiene and Toxicology” 2019, Vol. 70, Issue 4, s. 248.

⁶⁸ B. Thompson, *Spies In The Field: As Farming Goes High-Tech, Espionage Threat Grows*, <https://www.npr.org/sections/thesalt/2017/06/08/531771780/spies-in-the-field-as-farming-goes-high-tech-espionage-threat-grows> (dostęp: 14.06.2025 r.).

6. NIEUCZLIWE PRAKTYKI HANDLOWE WOBEC DOSTAWCÓW ORAZ NIEUCZLIWE PRAKTYKI CENOWE WOBEC KONSUMENTÓW

Jako że przestępczość żywnościowa narusza zasady uczciwej konkurencji, należy również do niej zaliczyć nieuczliwe praktyki handlowe wobec dostawców oraz nieuczliwe praktyki cenowe wobec konsumentów. Przejawem tych pierwszych może być narzucanie hodowcom, dostarczającym swoje produkty do sieci handlowych, wysokich standardów, jednocześnie obniżając ceny skupu (np. bydła). Z kolei z tymi drugimi możemy się spotkać w sytuacjach zachęcania do kupna dodatkowych produktów, które nie są potrzebne konsumentowi, w postaci promocji typu „kup dwa, trzeci masz za darmo”, jednocześnie fałszywie obiecując niższą cenę⁶⁹.

7. WYŁUDZANIE DOTACJI UNIJNYCH I ODSZKODOWAŃ

Kolejną kategorią przestępstw są nadużycia związane z dotacjami unijnymi (zwłaszcza w obszarze rolnictwa) i odszkodowaniami. Chodzi tu o posługiwanie się fikcyjnymi („pustymi”) fakturami lub fakturami dokumentującymi rzeczywiste zakupy towarów lub usług, ale przedstawiającymi zawyżone kwoty. Służy to zrekompensowaniu całego poniesionego wydatku. W przypadku wyłudzenia odszkodowań sprawcy wykorzystują sytuacje katastrofalnych zdarzeń, zawyżając rozmiary szkód spowodowanych niszczącym działaniem żywiołów lub epidemiami chorób zwierzęcych. Przykładowo podczas epidemii pryszczycy w Północnej Irlandii 120 hodowcom wypłacono odszkodowania za większą liczbę owiec, niż rzeczywiście odstrzelili. Co ciekawe, 17 z nich nigdy nie było właścicielami tych zwierząt⁷⁰.

8. WYZYSK OSÓB (W TYM DZIECI) ZATRUDNIONYCH W PRZEMYSŁE ROLNO-SPOŻYWCZYM

Poważnym problemem we współczesnym świecie wciąż jest wyzysk osób zatrudnionych w branży rolno-spożywczej. „Nowoczesne” niewolnictwo objawia się pracą ponad siły, w warunkach niehumanitarnych oraz niezgodnych z przepisami prawa pracy. Wydaje się szczególnie niepokojące, że największe zagraniczne koncerny wykorzystują przy produkcji żywności także dzieci. W 2021 r. wśród gigantów czekolady, którym groził w Stanach Zjednoczonych proces o niewolnictwo dzieci, znalazły się m.in. Nestlé, Mars, Hershey i Mondelez International. Dzieci pochodzące z Mali twierdziły, że były zmuszane do pracy bez wynagrodzenia na plantacjach kakao w zachodnioafrykańskim kraju (chodzi o Wybrzeże Kości Sło-

⁶⁹ M.Z. Wiśniewska, „Food...”, s. 133.

⁷⁰ R. Płocki, *Food crime...*, s. 369.

niowej). W pozwie domagały się odszkodowania za pracę przymusową i dalszego odszkodowania za bezpodstawne wzbogacenie, zaniedbanie nadzoru i celowe spowodowanie cierpienia psychicznego. Organizacja międzynarodowa International Rights Advocates, która wystąpiła w imieniu młodych powodów z powództwem, wskazywała, że pozwane przedsiębiorstwa „mają długą historię łamania prawa i uczestnictwa w przedsięwzięciu w Wybrzeżu Kości Słoniowej, które polega na dzieciach-niewolnikach w celu produkcji taniego kakao”. Pod koniec 2020 r. przeprowadzono badanie, finansowane przez Departament Pracy USA, które wykazało, że 1,56 mln dzieci pracowało na terenach uprawy kakao w Wybrzeżu Kości Słoniowej i Ghanie w sezonie wegetacyjnym 2018/2019, co świadczy o dużej skali tego zjawiska. Celem pozwu było zatem zmuszenie wspomnianych firm do zaprzestania tego oburzającego opinię publiczną procederu. Oskarżone o niego przedsiębiorstwa wydały oświadczenia, w których potępiły przymusową pracę dzieci przy produkcji kakao, a także twierdziły, że takie zjawisko nie jest obecne w ich łańcuchach dostaw⁷¹.

9. POZOSTAŁE PRZESTĘPSTWA

Omówione powyżej rodzaje przestępstw przeciwko żywności nie wyczerpują w pełni tego zagadnienia. Analizując publikacje polskich autorów, do listy można dodać również m.in.:

- przestępstwa celne, przemyt do celów spożywczych zwierząt zagrożonych wyginięciem (bardzo często problem ten dotyczy żółwi⁷²) i luksusowych produktów (np. nielegalne pozyskiwanie i sprzedaż kawioru⁷³);
- niewłaściwe postępowanie z odpadami żywnościowymi, szczególnie z tzw. zwrotami, czyli produktami, które zostały wycofywane z rynku, np. na skutek upływu terminu przydatności do spożycia (zgodnie ze statystykami jedynie ok. 10% z nich jest faktycznie przekazywanych do utylizacji⁷⁴);
- fałszowanie dokumentacji kontrolnej oraz różnego rodzaju certyfikatów i poświadczeń dotyczących jakości produktów⁷⁵;

⁷¹ L. Barrie, *Nestle, Mars among chocolate giants facing slavery lawsuit in US*, <https://www.just-food.com/news/nestle-mars-among-chocolate-giants-facing-slavery-lawsuit-in-us/?cf-view> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁷² P. Listos, M. Dylewska, M. Gryzińska, *Sprzeczny z Konwencją Waszyngtońską (CITES) przemyt zwierząt do Polski*, „Życie Weterynaryjne” 2016, nr 94(1), s. 238.

⁷³ W. Pływaczewski, *Nielegalny...*, s. 194.

⁷⁴ Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 45.

⁷⁵ W. Pływaczewski, *Zorganizowane...*, s. 23.

- nieprawidłowe znakowanie żywności GMO albo wprowadzanie takiej żywności do obrotu bez zezwolenia lub na warunkach sprzecznych z treścią zezwolenia⁷⁶;
- oszustwa żywnościowe dotyczące sprzedaży mięsa pochodzącego od zwierząt, które zostały skradzione, których ubój był niezgodny z prawem lub które padły ofiarą kłusowników⁷⁷;
- okrucieństwo wobec zwierząt typowe dla wielkich farm, hodowli, o którym była wcześniej mowa;
- przestępstwa gospodarcze polegające na manipulacjach cenowych, ukrywaniu pochodzenia surowców do produkcji lub jego przeznaczenia celem uniknięcia płacenia podatków;
- przestępstwa o charakterze finansowym (przekupstwo potencjalnych nabywców żywności celem osłabienia konkurencji, utrzymywanie cen produktów na określonym poziomie przez tajne porozumienie między konkurentami, wykorzystywanie poufnych danych na temat przedsiębiorstwa celem wykupienia jego udziałów⁷⁸);
- liczne nieprawidłowości w sektorze rybołówstwa (ukrywanie nielegalnego ładunku w specjalnie przerobionych i ukrytych ładowniach statku, ukrywanie nielegalnie złowionej ryby pod warstwą ryb innego gatunku, raportowanie połowu dorsza z Bałtyku Wschodniego jako dorsza z Bałtyku Zachodniego, wyładunek ryby późną nocą, sprzedaż pośrednikom większej ilości ryby, niż zostało to zadeklarowane w dokumentach pierwszej sprzedaży, wprowadzanie nieopodatkowanej ryby na rynek nielegalnymi kanałami zbytu – tzw. „pranie ryby”, wprowadzanie na rynek ryb pochodzących z nieraportowanych połowów oraz połowów sportowo-rekreacyjnych⁷⁹);
- problemy związane ze sprzedażą żywności w lokalach gastronomicznych (nieprzestrzeganie przepisów w zakresie uwidaczniania cen, przeterminowanie produktów, nieprawidłowe warunki przechowywania, brak zaświadczeń lekarskich pracowników mających kontakt z żywnością⁸⁰).

W literaturze anglojęzycznej można doszukać się jeszcze większej liczby czynów zabronionych. W tym miejscu należy więc tylko zasygnalizować, iż za takowe uznaje się również następujące zachowania:

⁷⁶ Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 45.

⁷⁷ A. Kowalska, *Problem fałszowania żywności w Polsce*, „Problemy Jakości” 2016, nr 9, s. 31.

⁷⁸ M.Z. Wiśniewska, „*Food...*”, s. 133.

⁷⁹ Federacja Zielonych GAJA, *Raport...*, s. 24–25.

⁸⁰ R. Płocki, *Food crime...*, s. 375.

- *counterfeit* – kopiowanie, podrabianie cech produktów oraz opakowań;
- *simulation* – symulowanie, czyli projektowanie produktu tak, by wyglądał jak produkt oryginalny, przy czym nie jest on w żadnym stopniu jego kopią;
- *diversion* – dywersja, czyli sprzedaż danego produktu poza granice deklarowanego rynku;
- *over-run* – przekroczenia produkcyjne w sytuacji, gdy dany produkt został wyprodukowany ponad zadeklarowaną wielkość partii, np. uzgodnioną z odbiorcą ze względu na prawa własności lub z uwagi na konieczną ochronę surowca;
- *tampering* – wykorzystanie produktu lub jego opakowania w oszukańczy sposób, w celach innych niż wynika to z ich przeznaczenia;
- *theft* – kradzież, a następnie wprowadzenie produktu do obrotu jako produktu nabytego uczciwie⁸¹.

VI. SKALA

Patologie występujące na rynku żywności nie są czymś nowym. Wydaje się jednak, że z roku na rok zjawisko to przybiera na sile – pod względem wartości rynku zafałszowanej żywności oraz technik i metod, których używają sprawcy, chcący zwiększyć swoje zyski. Początków można doszukiwać się w starożytności – już wtedy pojawiały się przypadki różnego rodzaju „ulepszania” żywności. Przykładowo, zastępowano droższe składniki tańszymi, a następnie sprzedawano produkt jako ten droższy⁸². W Kodeksie Hammurabiego znajdowały się zapisy o karach za fałszowanie piwa. Jeśli natomiast chodzi o dawne ziemie polskie, to w okresie rozbiorów powszechne było fałszowanie herbaty. W latach 40. XX wieku pisano w Polsce o fałszowaniu produktów mleczarskich. W Polskim Kodeksie Żywnościowym wymieniano liczne przykłady fałszowania mleka, masła czy serów. Przestępstwa te osiągnęły apogeum pod koniec XX wieku i na początku XXI wieku⁸³.

Nie ulega wątpliwości, że na ich rozwój wpłynął wzrost uprzemysłowienia produkcji żywności, który przyczynił się do poszerzenia wachlarza technik i metod szkodzenia żywności. Ponadto na przestrzeni dziejów występował szeroki katalog produktów znajdujących się w zainteresowaniu przestępców. Wśród nich można

⁸¹ B. Pacholczyk-Sienicka, *Crimes...*, s. 5, oraz L. Manning, R. Smith, J.M. Soon, *Developing an organizational typology of criminals in the meat supply chain*, „Food Policy” 2016, No. 59, s. 46.

⁸² Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 40.

⁸³ K. Ziółkowska, T. Ziółkowski, *Prawne aspekty autentyczności produktów mleczarskich na przykładzie masła i serów*, „Studia Warmińskie” 2016, nr 53, s. 268–270.

było znaleźć m.in.: oliwę z oliwek, ryby, miód, produkty mleczne, mięso, żywność na bazie zbóż, soki owocowe, wina i napoje alkoholowe, przyprawy, kawę i herbatę⁸⁴.

Określenie współczesnej skali przestępczości żywnościowej jest z pewnością trudne. Działania sprawców koncentrują się bowiem w obszarze „szarej strefy”. Szacuje się, że procentowy udział nielegalnych praktyk występujących w branży żywnościowej, w poszczególnych jej sektorach wynosi od 10 do 30%. Wydaje się, że problem manipulacji żywnością jest dostrzegany głównie z perspektywy konsumentów, a nie organów ścigania czy innych instytucji zobowiązanych do kontroli jakości żywności, co może wpływać na wykrywalność tego rodzaju patologii. Dopiero wykrycie większej afery powoduje zainteresowanie kierowników poszczególnych resortów i służb kontrolnych, jak również próby opracowania zmiany dotychczasowego modelu współpracy w zakresie przeciwdziałania pojawiającym się zagrożeniom⁸⁵.

Mówiąc o skali opisywanych przestępstw, nie można tracić z pola widzenia, że do ich popełnienia może dojść na każdym etapie powstawania żywności. Do elementów łańcucha żywności (ang. *food chain*) należą: produkcja pierwotna (obejmuje rolnictwo i pozyskiwanie zasobów natury – głównie ryb morskich, ale także dzikiej zwierzyny); produkcja wtórna (czyli przetwarzanie produktów); wieloetapowa dystrybucja (na którą składa się sprzedaż hurtowa i detaliczna)⁸⁶. W tym miejscu warto również wskazać główne obszary zagrożeń na rynku żywności. Obecnie przedmiotem manipulacji przestępców są zatem: mięso i produkty mięsne (np. chińska afera związana ze sprzedażą mięsa szczurów, lisów oraz norek jako jagnięciny, czy odkryty w 2014 r. proceder przepakowywania przeterminowanych partii drobiu i wołowiny w McDonald's w Szanghaju po to, aby nadać im nowe daty ważności), napoje (najczęściej fałszowane są markowe wina francuskie, hiszpańskie oraz włoskie, szampany, whisky, wódka – im droższy trunek, tym większa szansa na natrafienia na podróbkę); artykuły mleczarskie (np. wspomniana afera z chińskim mlekiem); wyroby cukiernicze (fałszywe wyroby czekoladowe oraz miody – w przypadku tych drugich nagminnie dochodzi do mieszania produktów naturalnych z komponentami małowartościowymi, a nawet często zagrażającymi zdrowiu, ponadto gangi tak perfekcyjnie opanowały fałszerstwa w tym sektorze, że dla przeciętnego konsumenta odróżnienie podróbki od oryginału jest wręcz niemożliwe); oliwa z oliwek (najczęściej produkcją i dystrybucją zafałszowanej oliwy zajmują się włoskie organizacje przestępcze, do wykorzystywanych metod fałszerskich należy rozcieńczanie oryginalnej wysokojakościowej oliwy innymi płynami, np. zużyty-

⁸⁴ Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 40–41.

⁸⁵ W. Pływaczewski, *Zorganizowane...*, s. 11–12.

⁸⁶ R. Płocki, *Food crime...*, s. 368.

mi tłuszczami do smażenia, oliwą otrzymaną z wytlóków, czy też oliwą *lampante*, która w pierwotnej postaci nie nadaje się do spożycia, by tak otrzymany produkt następnie sprzedać jako towar najwyższej jakości); ryby oraz produkty pochodzenia morskiego (przykładowo sprzedaż puszek, które nie zawierają nawet śladowych ilości zadeklarowanych na opakowaniu ryb lub zawierają inne, mniej wartościowe ryby, sygnalizowane wcześniej nielegalne połowy rekinów dla ich płetw, które trafiają później na talerze w renomowanych hotelach oraz restauracjach, a także do tzw. sklepów delikatesowych)⁸⁷.

Wśród pozostałych produktów spożywczych narażonych na manipulacje można także znaleźć: sól (polska afera solna, która ujawniła sprzedaż soli wypadowej, zanieczyszczonej, nienadającej się do jedzenia, zamiast spożywczej⁸⁸) oraz ryż (fałszowanie poprzez zastąpienie wysokiej jakości ryżu niską, zastępowanie ryżu innymi substancjami oraz wprowadzanie do sprzedaży ryżu z wysokim poziomem pestycydów i innych zanieczyszczeń chemicznych, wprowadzanie spleśniałego ryżu zafalszowanego wybielaczem w celu usunięcia pleśni, a następnie spryskanego syntetycznymi związkami, które nadają zapach charakterystyczny dla ryżu premium⁸⁹).

Opisując skalę zjawiska, należy również przeanalizować dane statystyczne. W tabeli 1 przedstawiono zebrane dane dotyczące prawomocnych skazań za przestępstwa z ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia w latach 2010–2020.

Na podstawie danych zawartych w tabeli można zauważyć, że liczba osób skazanych w analizowanym okresie nie jest znaczna, bo było to zaledwie 131 osób. Najwięcej osób – czyli 49 – skazano za przestępstwo z art. 97 ust. 1 u.b.ż.ż. (produkcja lub wprowadzanie do obrotu środka spożywczego zepsutego lub zafalszowanego). Stanowi to 37% ogółu skazanych. Na podstawie liczb zawartych w tabeli można również wywnioskować, że drugim najczęściej popełnianym przestępstwem (27 osób skazanych, co stanowi 20% ogółu) jest produkcja lub wprowadzanie do obrotu szkodliwego środka spożywczego (art. 96 ust. 1 u.b.ż.ż.). W zaledwie dwóch przypadkach sąd uznał, że sprawca działał nieumyślnie (art. 96 ust. 4 u.b.ż.ż.). Wydaje się, że liczba prawomocnych skazań w ostatnich latach wykazuje tendencję spadkową – 6 i 7 skazań rocznie (odpowiednio rok 2019 i 2020). W 2010 r. skazano bowiem prawomocnie łącznie 24 osoby. W kolejnych latach liczby te oscyływały wokół 14 skazań rocznie (lata 2012, 2014, 2017). Interesujący jest natomiast 2016 r., kiedy to skazano zaledwie 3 osoby. Oczywiście, w przypadku

⁸⁷ W. Pływaczewski, *Zorganizowane...*, s. 13–17.

⁸⁸ C. Kowanda, *Prawdziwy rozmiar afery solnej*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/rynek/1524997,1,prawdziwy-rozmiar-afery-solnej.read> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁸⁹ *Fałszowanie ryżu premium*, <https://foodfakty.pl/fałszowanie-ryzu-premium> (dostęp: 14.06.2025 r.).

TABELA 1. Liczba prawomocnych skazań za przestępstwa z ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia w latach 2010–2020

Rok	Ogółem	Art. 96 ust. 1	Art. 96 ust. 2	Art. 96 ust. 3	Art. 96 ust. 4	Art. 97 ust. 1	Art. 97 ust. 2	Art. 98 ust. 1	Art. 98 ust. 2
2010	24	4	0	6	0	11	1	1	1
2011	16	7	0	1	0	5	0	3	0
2012	14	2	1	5	0	4	0	1	1
2013	11	2	0	0	0	5	0	3	1
2014	14	3	1	3	0	6	0	1	0
2015	7	2	0	0	0	4	0	1	0
2016	3	0	1	0	0	1	0	1	0
2017	14	2	0	0	0	6	1	4	1
2018	15	2	2	1	1	3	3	1	2
2019	6	1	1	0	1	1	1	0	1
2020	7	2	0	0	0	3	1	1	0
Razem	131	27	6	16	2	49	7	17	7

Opracowanie własne na podstawie statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

statystyk dotyczących skazań należy pamiętać, że uwzględniają one tylko te przypadki, które dotarły do etapu postępowania sądowego, a ich sprawcy zostali uznani za winnych popełnienia przestępstwa. Zatem nie odzwierciedlają one rzeczywistej skali zjawiska.

W tabeli 2 postanowiono zebrać dane dotyczące kar zasądzonych za przestępstwa z ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia w latach 2010–2020.

W analizowanym okresie sądy karały sprawców przestępstw przeciwko bezpieczeństwu żywności najczęściej karą grzywny – taką karę orzeczono w 88 przypadkach (co stanowi 67% wszystkich orzeczonych kar). Na drugim miejscu plasuje się kara pozbawienia wolności – skazano na nią 36 sprawców (czyli 27% wszystkich skazanych). Najrzadziej sądy stosowały wobec sprawców karę ograniczenia wolności – w ciągu 10 lat tylko 7 sprawców otrzymało taką karę (było to zaledwie 5% ogółu wszystkich orzeczonych kar). Jak zatem można zauważyć, sądy skłaniają się ku wymierzaniu kar pieniężnych, które niekiedy potrafią być dotkliwsze dla sprawców niż kara ograniczenia czy pozbawienia wolności. Analizując statystyki dostępne na stronie Ministerstwa Sprawiedliwości, dotyczące omawianych przestępstw, można

TABELA 2. Liczba kar zasądzonych za przestępstwa z ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia w latach 2010–2020

Rok	Kara grzywny	Kara ograniczenia wolności	Kara pozbawienia wolności
2010	13	0	11
2011	12	1	3
2012	8	0	6
2013	8	0	3
2014	8	1	5
2015	5	0	2
2016	2	1	0
2017	11	2	1
2018	10	1	4
2019	6	0	0
2020	5	1	1
Razem	88	7	36

Opracowanie własne na podstawie statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/>

także zauważyć, że kara pozbawienia wolności była najczęściej wymierzana za czyn z art. 96 ust. 3 u.b.ż.ż. (czyli uczynienie przez sprawcę z popełnienia przestępstwa stałego źródła dochodów albo dopuszczenie się przestępstwa w stosunku do środków spożywczych o znacznej wartości).

VII. PRZECIWDZIAŁANIE I ZWALCZANIE

Walka z opisywanym zjawiskiem stała się jednym z priorytetów Unii Europejskiej. Operacja OPSON, realizowana przez Europol we współpracy z Interpolem, ukierunkowana jest na eliminowanie z rynku podrabianych oraz niskiej jakości żywności i napojów. Podrobiony produkt spożywczy oznacza taki, który narusza prawo własności intelektualnej. Obejmuje to wszystkie prawa własności intelektualnej określone w prawie krajowym i europejskim. Z kolei niskiej jakości produkt spożywczy to produkt, który nie spełnia kryteriów wymaganych przez prawo europejskie i krajowe dotyczące jego produkcji, pakowania, przechowywania i dystrybucji.

Innymi słowy, chodzi o produkt o jakości niższej od tej, która jest prawnie wymagana na mocy norm europejskich i krajowych⁹⁰. Celem tej corocznej, międzynarodowej operacji jest ochrona zdrowia publicznego i bezpieczeństwa oraz ostateczne rozbięcie zorganizowanych sieci przestępczych, zaangażowanych w proceder fałszowania żywności i napojów. Wszystkie zaangażowane w nią kraje wspólnie walczą z oszustwami, uwzględniając w swoich działaniach cały łańcuch dostaw żywności – od surowców do produktu końcowego. Z uwagi na znaczącą rolę internetu w dzisiejszych czasach, oprócz rynków fizycznych, operacja obejmuje również sprzedaż internetową za pośrednictwem platform e-commerce⁹¹.

Efektem ostatniej edycji (OPSON XIII z 2024 r.) było skonfiskowanie przez organy ścigania, służby celne i agencje regulacyjne ds. żywności około 22 000 ton zafałszowanej żywności i 850 000 litrów zafałszowanych napojów (głównie alkoholowych) o przybliżonej wartości 91 milionów euro. W ramach operacji wykonano 5821 kontroli i inspekcji oraz zgłoszono 278 osób do organów sądowych. Ponadto wykonano 104 nakazy aresztowania i 184 nakazy przeszukania. Wśród najważniejszych sukcesów znalazło się przejęcie na terenie Hiszpanii około 120 000 puszek tuńczyka i 45 000 litrów olejów. Działania zatrzymanych właścicieli firmy produkującej rybne konserwy polegały na przygotowywaniu tuńczyka w puszcze o niższej jakości niż podano na etykiecie. Ponadto w konserwie obecna była oliwa z wytlóczyn lub olej słonecznikowy, choć producent deklarował jako składnik oliwę z oliwek *extra virgin*. Dzięki oszustwom oferował on produkt w atrakcyjnej cenie w porównaniu do oferty konkurencji⁹².

Z kolei we Włoszech udało się wykryć i skonfiskować około 42 tony zafałszowanego oleju. Produkowano go z substancji oleistych, stosując do jego barwienia chlorofil, a następnie sprzedawano go jako włoską oliwę z oliwek *extra virgin*. Łączna wartość przejętych towarów, sprzętu do pakowania, etykiet, pojazdu transportowego, wózków widłowych i elektroniki wyniosła 900 000 euro. We Włoszech wykryto także grupę przestępczą podrabiającą wina z chronionymi nazwami pochodzenia. Przestępcy oszukiwali konsumentów, etykietując wina certyfikatem DOC, który otrzymywali dzięki fałszowaniu elektronicznych rejestrów piwnic organu certyfi-

⁹⁰ Operation OPSON, <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/operations/operation-opson> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁹¹ Przejęcie zafałszowanej żywności i napojów o wartości 91 milionów euro – wyniki europejskiej operacji OPSON z 2024 roku, <https://foodfakty.pl/przejecie-zafalszowanej-zywnosci-i-napojow-o-wartosci-91-milionow-euro-wyniki-europejskiej-operacji-opson-z-2024-roku> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁹² EUR 91 million worth of counterfeit and substandard food seized in Europe-wide operation, <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/eur-91-million-worth-of-counterfeit-and-substandard-food-seized-in-europe-wide-operation> (dostęp: 14.06.2025 r.).

kującego jakość wina. Włoscy karabinierzy odnaleźli około 60 000 litrów podrobionego wina. Podrabiane wino wykryła także francuska żandarmeria, współpracująca z włoską i szwajcarską policją. W tym przypadku oszuści podrabiali francuskie wina z chronioną nazwą pochodzenia we Włoszech. Fałszowali francuskie wino czerwone, pobierając za nie opłatę do 15 000 euro za butelkę. Napój alkoholowy był produkowany we Włoszech, a następnie eksportowany i sprzedawany po rynkowej cenie, przez uczciwych handlarzy winem, na całym świecie. Skutkiem operacji było sześć aresztowań i konfiskata towarów o wartości 1,4 mln euro⁹³.

Odnośnie do działań Unii Europejskiej, podejmowanych w ramach strategii zapobiegawczych w obszarze rynku nielegalnej żywności, można również wskazać powołanie w 2002 r. Europejskiego Urzędu ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA). Zadaniem tego podmiotu jest pełnienie roli bezstronnego źródła doradztwa naukowego dla instytucji zarządzających ryzykiem oraz informowanie o zagrożeniach związanych z łańcuchem dostaw żywności. Dostarcza on naukowych podstaw do tworzenia regulacji chroniących europejskich konsumentów przed zagrożeniami związanymi z żywnością⁹⁴.

W tym miejscu warto również wspomnieć o istnieniu zbioru norm i standardów żywności. Jest nim Kodeks Żywnościowy (*Codex Alimentarius*), który zawiera wytyczne i rekomendacje Komisji Kodeksu Żywnościowego, a także opinie państw członkowskich. Ustalenia owej Komisji mają charakter zaleceń, a ich wprowadzanie do prawa państw sygnatariuszy odbywa się zgodnie z drogą legislacyjną danego kraju. Komisja Kodeksu Żywnościowego to organ międzyrządowy ONZ/FAO i WHO, powołany w 1962 r. Jego rolą jest promowanie międzynarodowego handlu żywnością przez wprowadzanie standardów mających na celu zapewnienie uczciwych praktyk na rynku oraz ochronę zdrowia konsumentów⁹⁵. Obecnie Kodeks ten obowiązuje w 189 krajach świata (w tym na terenie Unii Europejskiej). Polska jest jego członkiem od 1963 r.⁹⁶

Jako że Polska należy do Unii Europejskiej, polscy producenci żywności muszą stosować się do wspólnotowego systemu bezpieczeństwa żywności opartego na rozporządzeniu (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiającym ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołującym Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz ustanawiającym procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności⁹⁷. Zagadnienie „bezpieczeństwa żywno-

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *O nas*, <https://www.efsa.europa.eu/pl/about/about-efsa> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁹⁵ M. Korzycka-Iwanow, *Prawo żywnościowe...*, s. 124.

⁹⁶ *Codex Alimentarius International Food Standards*, <https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/about-codex/members/jpl/> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁹⁷ Dz.Urz. L nr 31 z 2002 r., s. 1; dalej: rozporządzenie 178/2002.

ści” jest bardzo obszerne i na potrzeby niniejszego tekstu należy tylko wspomnieć, iż według art. 3 ust. 3 pkt 5 u.b.ż.ż. bezpieczeństwo żywności to „ogół warunków, które muszą być spełniane, dotyczących w szczególności:

- a) stosowanych substancji dodatkowych i aromatów,
- b) poziomów substancji zanieczyszczających,
- c) pozostałości pestycydów,
- d) warunków napromieniania żywności,
- e) cech organoleptycznych

i działań, które muszą być podejmowane na wszystkich etapach produkcji lub obrotu żywnością

– w celu zapewnienia zdrowia i życia człowieka”.

W Polsce urzędowa kontrola rynku żywności leży w kompetencjach Państwowej Inspekcji Sanitarnej, Inspekcji Weterynaryjnej, Państwowej Inspekcji Ochrony Roślin i Nasiennictwa oraz Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych. Pierwsze trzy zajmują się kontrolą spełnienia warunków zdrowotnych, ostatnia zaś – jakości handlowej. Obecny system jest jednak szeroko krytykowany. Wskazuje się, że kompetencje wymienionych organów nakładają się, inspekcje te podlegają różnym ministrom. Skutkuje to brakiem przejrzystości działania i często krzyżującymi się kontrolami, które w efekcie są dolegliwe dla przedsiębiorców⁹⁸. Żywność podlega także systemom kontroli wewnętrznej, czyli zależnej od producenta i prowadzonej w ramach danego przedsiębiorstwa. Opiera się ona na Zasadach Dobrej Praktyki Produkcyjnej (ang. *Good Manufacturing Practice*), Zasadach Dobrej Praktyki Higienicznej (ang. *Good Hygienic Practice*) oraz na Systemie Analizy Zagrożeń i Krytycznych Punktów Kontroli (ang. *Hazard Analysis and Critical Control Points*)⁹⁹.

Warto wskazać, że ostatni z wymienionych systemów, znany w skrócie jako HACCP, jest postępowaniem ukierunkowanym na zapewnienie bezpieczeństwa żywności. Wdrożenie go miało na celu „wylimitowanie lub redukcję do akceptowalnego poziomu wszystkich potencjalnych zagrożeń zdrowotnych żywności mogących się pojawić na poszczególnych etapach procesu produkcji, począwszy od dostawy surowców spożywczych, poprzez ich przechowywanie, przetwarzanie żywności, skończywszy na dystrybucji gotowych produktów i posiłków”¹⁰⁰.

⁹⁸ *Urzędowa kontrola żywności*, <https://food-law.pl/baza-wiedzy/urzedowa-kontrola-zywnosci-2/#:~:text=W%20Polsce%20organami%20kontrolnymi%20na,Jako%C5%9Bci%20Handlowej%20Artyku%C5%82%C3%B3w%20Rolno%2DSpo%C5%BCywczych> (dostęp: 14.06.2025 r.).

⁹⁹ B. Pacholczyk-Sienicka, *Przestępczość...*

¹⁰⁰ *HACCP – definicja i cele*, Narodowe Centrum Edukacji Żywieniowej, <https://ncez.pzh.gov.pl/dla-producentow-zywnosci/haccp-definicja-i-cele/> (dostęp: 14.06.2025 r.).

Na bazie HACCP skonstruowano jeszcze dwa inne narzędzia służące zwalczaniu przestępstw żywnościowych. Są one zaprojektowane do walki z zanieczyszczeniem celowym bądź przypadkowym. Rolą TACCP (*Threat Assessment and Critical Control Points* – System Oceny Zagrożeń Zanieczyszczeniem Celowym i Krytyczne Punkty Kontroli) jest „systematyczne zarządzanie ryzykiem poprzez ocenę zagrożeń zanieczyszczeniem celowym, identyfikację podatności, wprowadzenie środków kontroli wobec surowca, produktu, zakupów, procesów, obiektów, sieci dystrybucji i systemów biznesowych”. Z kolei system VACCP (*Food Fraud and Vulnerability Assessment* – System Analizy Podatności i Krytyczny Punkt Kontroli) to narzędzie stworzone w celu „prewencji i walki z zagrożeniem zanieczyszczeniem celowym, które koncentruje się na identyfikacji i ocenie podatności na takie zagrożenie”. Organizacja *Global Food Safety Initiative* (GFSI; Globalna Inicjatywa na rzecz Bezpieczeństwa Żywności) zaleca, by System Zarządzania Bezpieczeństwem Żywności opierał się na tych wspomnianych trzech elementach¹⁰¹.

VIII. WYBRANE ASPEKTY PRAWNOKARNE

Przestępstwa przeciwko żywności są popełniane zarówno przez osoby indywidualne, jak i zorganizowane grupy. Ich przedmiotem jest żywność występująca w wielu odmianach (różne produkty spożywcze) i formach (surowiec, półprodukt, gotowy wyrób). Mogą być one popełnione umyślnie lub nieumyślnie¹⁰². Podstawowym aktem prawnym z zakresu prawa żywnościowego w Polsce jest ustawa o bezpieczeństwie żywności i żywienia. Czyny zabronione (będące występkami), określono w dziale VIII „Przepisy karne i kary pieniężne” w rozdziale I „Przepisy karne” (art. 96–99 u.b.ż.ż.). Poniżej zostaną krótko opisane dwa z nich – przestępstwa z art. 96 oraz art. 97.

Artykuł 96 u.b.ż.ż. penalizuje przestępstwa polegające na produkcji i wprowadzaniu do obrotu żywności szkodliwej dla zdrowia lub życia człowieka (w ust. 1 ujęto typ podstawowy, zagrożony karą grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2). Przedmiotem ochrony tego przepisu jest niewątpliwie zdrowie i życie człowieka. Z analizy jego treści można wywnioskować, że karalne jest już samo wyprodukowanie szkodliwych produktów, bez względu na to, czy zostały one później wprowadzone do obrotu czy nie¹⁰³. Podstawowym

¹⁰¹ A. Kowalska, *Problematyka oszustw żywnościowych w przepisach prawa i standardach branżowych*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2017, nr 4, s. 36–37.

¹⁰² Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 42.

¹⁰³ M. Kotowska, A. Chodorowska, *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia*, (w:) A. Lewkowicz, W. Pływaczewski (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Szczepno 2015, s. 26–27.

pojęciem, które wymaga wyjaśnienia, jest pojęcie środka spożywczego szkodliwego dla zdrowia lub życia człowieka. Wspomniana ustawa wskazuje w art. 3 ust. 3 pkt 44 u.b.ż.ż., że jest to „środek spożywczy, którego spożycie w warunkach normalnych i zgodnie z przeznaczeniem może spowodować negatywne skutki dla zdrowia lub życia człowieka, w szczególności, jeżeli:

- a) nie spełnia określonych wymagań zdrowotnych;
- b) zawiera:
 - substancje zanieczyszczające lub zanieczyszczenia mikrobiologiczne w ilościach przekraczających dopuszczalne poziomy określone w rozporządzeniach Unii Europejskiej oraz inne zanieczyszczenia,
 - pozostałości skażeń promieniotwórczych w ilościach przekraczających poziomy określone w rozporządzeniach Unii Europejskiej,
 - weterynaryjne produkty lecznicze w ilościach przekraczających dopuszczalne poziomy lub zabronione określone w rozporządzeniach Unii Europejskiej,
 - inne substancje szkodliwe dla zdrowia lub życia człowieka określone w przepisach Unii Europejskiej”.

Ponadto należy wskazać, że zgodnie z art. 3 ust. 3 pkt 29 u.b.ż.ż. przez produkcję środków spożywczych ustawodawca rozumie „czynności obejmujące przygotowywanie surowców do przerobu, ich przechowywanie, poddawanie procesom technologicznym, pakowanie i znakowanie oraz wszelkie inne czynności związane z przygotowywaniem do obrotu, a także przechowywanie wyrobów gotowych do czasu wprowadzenia ich do obrotu”. Z kolei pojęcie „wprowadzenie na rynek” (czyli *de facto* do obrotu) według art. 3 pkt 8 rozporządzenia 178/2002 oznacza „posiadanie żywności lub pasz w celu sprzedaży, z uwzględnieniem oferowania do sprzedaży lub innej formy dysponowania, bezpłatnego lub nie oraz sprzedaż, dystrybucję i inne formy dysponowania”.

W art. 96 ust. 2 u.b.ż.ż. został ujęty typ kwalifikowany przestępstwa (zagrożony karą grzywny, karą ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3). Ma on miejsce w sytuacji, gdy produkcja lub wprowadzanie do obrotu szkodliwej żywności dotyczy: środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego, suplementów diety oraz nowej żywności¹⁰⁴. Powyższe przestępstwa można popełnić w obu postaciach zamiaru. Warto zauważyć, że jeśli sprawca z produkcji lub wprowadzania do obrotu szkodliwej żywności uczynił sobie stałe źródło dochodu lub przedmiotem zamachu była żywność o znacznej wartości, odpowiada on wyłącznie za umyślność (art. 96 ust. 3 u.b.ż.ż., który także stanowi typ kwalifikowany – w tym

¹⁰⁴ M. Kotowska, A. Chodorowska, *Prawnokarne...*, s. 30.

przypadku sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 5)¹⁰⁵. W art. 96 ust. 4 u.b.ż.ż. ustawodawca natomiast określił, że jeżeli sprawca czynów określonych w ust. 1 lub 2 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

Powyższe przestępstwa budzą skojarzenie z przestępstwem z art. 165 § 1 pkt 2 k.k. („Kto sprowadza niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób albo dla mienia w wielkich rozmiarach (...) wyrabiając lub wprowadzając do obrotu szkodliwe dla zdrowia substancje, środki spożywcze lub inne artykuły powszechnego użytku lub też środki farmaceutyczne nie odpowiadające obowiązującym warunkom jakości)¹⁰⁶. Zarówno C. Kąkol, jak i M. Kulik stoją na stanowisku, że „nie jest możliwa kumulatywna kwalifikacja z art. 165 § 1 k.k. i art. 96 ust. 1 i 2. Zastosowanie wymienionych przepisów ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia zostaje wyłączone na zasadzie konsumpcji. Reguła ta znajduje analogiczne zastosowanie do typów uprzywilejowanych (nieumyślność) – art. 165 § 2 k.k. konsumuje art. 96 ust. 4. Wyjątkiem od tej zasady jest czyn art. 96 ust. 3, ponieważ wówczas przepisem konsumującym jest art. 96 ust. 3 w zw. z ust. 1 i 2, zaś skonsumowanym – art. 165 § 1 k.k.”¹⁰⁷.

Artykuł 97 u.b.ż.ż. penalizuje przestępstwa związane z produkcją lub wprowadzeniem do obrotu środka spożywczego zepsutego lub zafałszowanego. Typ podstawowy, ujęty w ust. 1, zagrożony jest karą grzywny, karą ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do roku. Ustęp 2 tego artykułu wprowadza natomiast typ kwalifikowany ze względu na znaczną wartość środków spożywczych i przewiduje karę pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 3 lat¹⁰⁸. Definicja środka zafałszowanego została wcześniej wyjaśniona, dlatego należy jeszcze wskazać, czym jest zepsuty środek spożywczy. Na podstawie zapisów cytowanego wyżej rozporządzenia 178/2002, można wywieść, że jest to „środek spożywczy, którego skład lub właściwości uległy zmianom wskutek nieprawidłowości zaistniałych na etapie produkcji, obrotu lub pod wpływem czynników naturalnych, takich jak wilgotność, czas, temperatura lub światło, albo wskutek obecności drobnoustrojów, a także zanieczyszczeń, powodujących, że nie nadaje się on do spożycia zgodnie z jego przeznaczeniem”¹⁰⁹. Występki stypizowane w art. 97 u.b.ż.ż. można popełnić tylko umyślnie (zarówno w zamiarze bezpośrednim, jak i ewentualnym)¹¹⁰.

¹⁰⁵ Ł. Lenartowicz, *Formy...*, s. 42.

¹⁰⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 383).

¹⁰⁷ C. Kąkol, *Prawnkarne aspekty ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8, s. 314, oraz M. Kulik, *Rozdział XX. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu*, (w:) M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 504.

¹⁰⁸ A. Kowalska, *Ekonomiczne...*, s. 133.

¹⁰⁹ K. Leśkiewicz, *Ustawa o bezpieczeństwie żywności i żywienia. Komentarz*, Legalis/el. 2020.

¹¹⁰ C. Kąkol, *Prawnkarne...*, s. 316.

Na przestrzeni lat do sądów trafiały różne sprawy z zakresu fałszowania żywności. Kilka z nich opisują B. Sygit i N. Wąsik w swojej pracy poświęconej właśnie tematowi fałszowania żywności. W orzeczeniu Sądu Rejonowego w G. w sprawie IX K 679/16 oskarżonemu zarzucono popełnienie przestępstwa, które polegało na tym, że działając czynem ciągłym w ramach prowadzonej działalności gospodarczej produkował i wprowadzał do obrotu zafałszowany środek spożywczy w postaci preparatu sojowego wytwarzanego ze śruty sojowej, towar genetycznie niemodyfikowany, materiał paszowy. Wskazując skład wyprodukowanego przez siebie środka spożywczego, zataił on bowiem istotną cechę tego składnika, tj. fakt, iż składnik ten był produktem paszowym¹¹¹. Z kolei w orzeczeniu Sądu Rejonowego w L. w sprawie II K 418/15 oskarżonemu zarzucono, że będąc Prezesem i członkiem Zarządu Spółki zajmującej się m.in. przetwarzaniem i konserwowaniem ryb i produktów rybołówstwa oraz ich sprzedażą, produkował zafałszowane środki spożywcze w ten sposób, że surowiec pochodzenia tureckiego, w postaci filetów z pstrąga wędzonego po terminie przydatności do spożycia, przechowywał w celu późniejszego przerobu i obrotu, z czego następnie poddawał procesom technologicznym i pakował do opakowań jednostkowych, a po oznaczeniu ich, jako produkt pochodzenia polskiego oraz podrobieniu daty przydatności do spożycia, wprowadził do obrotu handlowego na terenie Niemiec¹¹². Na uwagę zasługuje też orzeczenie Sądu Okręgowego w S. w sprawie II K 36/14, w której oskarżonemu zarzucono, że działając w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, w ramach prowadzonej przez siebie działalności gospodarczej doprowadził do niekorzystnego rozporządzenia mieniem osiemnaście podmiotów gospodarczych na łączną kwotę 19 570 707,45 zł w ten sposób, że zatajając rzeczywiste przeznaczenie i nazwę importowanego przez niego z Holandii produktu, dokonał sprzedaży owym podmiotom gospodarczym, jako pełnowartościowego produktu jajka w proszku przeznaczonego do spożycia przez ludzi i dopuszczonego do wykorzystania w przemyśle spożywczym, podczas gdy w rzeczywistości był to produkt uboczny, nieprzeznaczony do spożycia przez ludzi, czym wprowadził w błąd pokrzywdzonych co do parametrów fizykochemicznych i przeznaczenia oferowanego do sprzedaży towaru, wprowadzając tym samym do obrotu produkt zafałszowany. Ponadto czynu tego dopuścił się w stosunku do mienia i środka spożywczego znacznej wartości, czyniąc sobie z przestępstwa stałe źródło dochodu¹¹³. W tym miejscu warto wspomnieć, że nad problemem zafałszowanej żywności pochyłał się także Naczelny Sąd Administracyjny (choć na kanwie

¹¹¹ B. Sygit, N. Wąsik, *Fałszowanie żywności – przyczynek do badań nad bezpieczeństwem żywności i żywienia w Polsce*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 4, s. 77.

¹¹² B. Sygit, N. Wąsik, *Fałszowanie żywności...*, s. 85.

¹¹³ *Ibidem*, s. 90.

przepisów ustawy z dnia 21 grudnia 2000 r. o jakości handlowej artykułów rolno-spożywczych¹¹⁴). Przykładowo, badał on przypadek artykułu rolno-spożywczego o nazwie „połędwica sopocka”, który miał zaniżoną zawartość mięsa w stosunku do deklarowanej przez stronę. Fakt ten był niewątpliwy w świetle ustaleń dokonanych w badaniach laboratoryjnych. W efekcie NSA uznał produkt za zafałszowany, bo zawierał on w oznakowaniu dane niezgodne z prawdą, jeśli chodzi o skład, czyli zaniżoną wartość mięsa wieprzowego w podstawowym składniku – schabie wieprzowym¹¹⁵.

IX. PODSUMOWANIE

Żywność niezaprzeczalnie stanowi jeden z najważniejszych aspektów życia każdego człowieka, bez którego nie może on się obejść. W związku z tym społeczeństwo przeznacza sporą część swoich dochodów na zakup żywności. Nic więc dziwnego, że od lat znajduje się ona w kręgu zainteresowań przestępców, którzy wykorzystują każdą możliwą okazję, żeby wzbogacić się w nieuczciwy sposób. To właśnie chęć uzyskania jak największych korzyści finansowych przyczynia się do rozwoju patologii na rynku żywności. Spotkać się na nim bowiem można z różnego rodzaju nieprawidłowościami i nadużyciami: począwszy od wprowadzania na rynek szkodliwej lub zepsutej żywności, jej fałszowania czy barwnej palety oszustw (polegających przykładowo na podawaniu na opakowaniu nieprawdziwych informacji o produkcie), a kończąc na celowym zanieczyszczeniu żywności w formie sabotażu, terroryzmu czy znęcaniu się nad zwierzętami na ogromnych farmach przemysłowych. Przepęstwa przeciwko bezpieczeństwu żywności są także popełniane w ramach zorganizowanej przestępczości i często powiązane z jednoczesnym wyrządzaniem szkód w środowisku naturalnym (przykładowo na skutek nadmiernych połowów ryb czy przemytu chronionych gatunków zwierząt dla celów konsumenckich).

Niewątpliwie konsumenci, kupując produkty spożywcze, oczekują, że będą one spełniały wszystkie standardy jakości i im nie zaszkodzą. Dlatego też przestępczość żywnościowa stanowi ogromne zagrożenie dla życia i zdrowia ludzi – zarówno na poziomie krajowym, jak i globalnym. Nie dziwi zatem walka z owym procederem podejmowana przez międzynarodową policję w ramach operacji OPSON oraz utworzenie przez Parlament Europejski i Radę regulacji mających na celu zapewnienie ochrony żywności. Te ostatnie zostały również zaimplementowane do polskiego porządku prawnego w postaci ustawy o bezpieczeństwie żywności

¹¹⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r., poz. 1980.

¹¹⁵ Wyrok NSA z dnia 5 września 2019 r., II GSK 2335/17, <https://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/2FD6D25BDE> (dostęp: 14.06.2025 r.).

i żywienia. Ustawodawca, dostrzegając problem i potrzebę ochrony tego szczególnego dobra, jakim jest żywność, zawarł we wspomnianej ustawie rozdział poświęcony odpowiedzialności karnej za przestępstwa żywnościowe. Powołano również odpowiednie krajowe organy sprawujące kontrolę nad jakością żywności.

Nie jest przedmiotem opracowania ocena efektywności tych regulacji, aczkolwiek warto zauważyć, że pomimo podejmowanych starań opisywany proceder wciąż istnieje. Generuje on ogromne zyski dla sprawców i jest trudny do wykrycia ze względu na opanowanie przez nich do perfekcji metod fałszowania. Należy także zwrócić uwagę, że przestępczość żywnościowa wpływa nie tylko na samego człowieka, który narażony jest na spożycie szkodliwej dla niego żywności, lecz także powoduje zaburzenia w środowisku, w którym on żyje. Dlatego zapobieganie opisywanym patologiom i troska o to, by jakość żywności dostępnej na rynku była jak najwyższa, powinny być jednym z priorytetów współczesnego, świadomego społeczeństwa.

REFERENCES

- Afera z wołowiną 2019. Branża mięsna wciąż odczuwa skutki afery mięsnej. I długo nie przestanie*, <https://strefabiznesu.pl/afera-z-wolowina-2019-branza-miesna-wciaz-odczuwa-skutki-afery-miesnej-i-dlugo-nie-przestanie/ar/c3-14167817> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Barrie L., Nestle, Mars among chocolate giants facing slavery lawsuit in US, <https://www.just-food.com/news/nestle-mars-among-chocolate-giants-facing-slavery-lawsuit-in-us/?cf-view> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Baza statystyczna Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Bryk J., *Zupa z płetwy rekina – upodobania kulinarne a ochrona zagrożonych gatunków*, (w:) W. Pływaczewski, A. Nowak, M. Porwisz (red.), *Przeciwdziałanie międzynarodowej przestępczości przeciwko środowisku naturalnemu z perspektywy organów ścigania*, Szczytno 2017
- Codex Alimentarius International Food Standards*, <https://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/about-codex/members/jp/> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Dilis O., *Radykalizm jest agresywny. Rozmowa z Chadem Halsteadem, bosmanem Sea Shepherd*, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2012/lipiec-i-sierpień-2012/radykalizm-jest-agresywny-rozmowa-z-chadem-halsteadem-bosmanem-sea-shepherd> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Elliott Ch., *Elliott Review into the Integrity and Assurance of Food Supply Networks – Final Report A National Food Crime Prevention Framework*, London 2014
- EUR 91 million worth of counterfeit and substandard food seized in Europe-wide operation*, <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/eur-91-million-worth-of-counterfeit-and-substandard-food-seized-in-europe-wide-operation> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Falszowanie ryżu premium*, <https://foodfakty.pl/falszowanie-ryzu-premium> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Federacja Zielonych GAJA, *Raport z przeprowadzonego monitoringu polskiego systemu kontroli połowów na Morzu Bałtyckim*, Szczecin 2010
- Fiedorowicz A., Fiedorowicz M., *Głód zysku*, <https://www.focusnauka.pl/arttykul/glod-zysku> (dostęp: 14.06.2025 r.)

- Final afery Zakładów Mięsnych Constar. Sąd wydał wyrok. Pracownicy skazani*, <https://www.portalspozywczy.pl/mieso/wiadomosci/final-afery-zakladow-miesnych-constar-sad-wydal-wyrok-pracownicy-skazani,25079.html> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Food crime*, <https://www.food.gov.uk/safety-hygiene/food-crime> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Food Standards Agency*, https://en.wikipedia.org/wiki/Food_Standards_Agency (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Gale F., Buzby J.C., *Imports from China and Food Safety Issues*, „Economic Information Bulletin” 2009, No. 52, United States Department of Agriculture (USDA)
- Giannakas K., Yiannaka A., *Food Fraud: Causes, Consequences, and Deterrence Strategies*, „Annual Review of Resource Economics” 2023, Vol. 15
- Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja gospodarstw domowych w 2023 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych*, Warszawa 2024
- HACCP – definicja i cele, Narodowe Centrum Edukacji Żywnościowej, <https://ncez.pzh.gov.pl/dla-producentow-zywnosci/haccp-definicja-i-cele/> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Hołdys A., *Wieloryby: Islandia już nie zabija, ale inne zagrożenia nie zniknęły*, <https://www.projekt-pulsar.pl/srodowisko/2224040,1,wieloryby-islandia-juz-nie-zabija-ale-inne-zagrozenia-nie-zniknely.read> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Jurica K., Vrdoljak J., Brčić Karačonji I., *Food defence systems as an answer to food terrorism*, „Archives of Industrial Hygiene and Toxicology”, 2019, Vol. 70, Issue 4
- Kąkol C., *Prawnokarne aspekty ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia*, „Prokuratura i Prawo” 2010, nr 7–8
- Korzycza-Iwanow M., *Prawo żywnościowe. Zarys prawa polskiego i wspólnotowego*, Warszawa 2007
- Kot K., *Zafalszowania żywności: jak skutecznie zapobiegać*, „Bezpieczeństwo Żywności w Praktyce” 2023 (wrzesień), nr 59 (czasopismo dostępne online) <https://bezpieczenstwozywnosci.wip.pl/prawo-unijne/-zafalszowania-zywnosci-jak-skutecznie-zapobiegac-4219.html> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Kotowska M., Chodorowska A., *Prawnokarne i kryminologiczne aspekty ustawy o bezpieczeństwie żywności i żywienia*, (w:) A. Lewkowicz, W. Pływaczewski (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Szczepiński 2015
- Kowalska A., *Ekonomiczne problemy fałszowania żywności. Instrumenty przeciwdziałania*, Lublin 2019
- Kowalska A., *Problem fałszowania żywności w Polsce*, „Problemy Jakości” 2016, nr 9
- Kowalska A., *Problematyka oszustw żywnościowych w przepisach prawa i standardach branżowych*, „Kwartalnik Nauk o Przedsiębiorstwie” 2017, nr 4
- Kowanda C., *Prawdziwy rozmiar afery solnej*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/rynek/1524997,1,prawdziwy-rozmiar-afery-solnej.read> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Kuć M., *Kryminologia*, Warszawa 2015
- Kulik M., *Rozdział XX. Przepięstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu*, (w:) M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2017
- Lenartowicz Ł., *Formy przestępczości żywnościowej na przykładzie branży mięsnej*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2021, nr 2
- Leśkiewicz K., *Ustawa o bezpieczeństwie żywności i żywienia. Komentarz*, Legalis/el. 2020
- Listos P., Dylewska M., Gryzińska M., *Sprzeczny z Konwencją Waszyngtońską (CITES) przemysł zwierząt do Polski*, „Życie Weterynaryjne” 2016, nr 94(1)
- Manning L., Smith R., Soon J.M., *Developing an organizational typology of criminals in the meat supply chain*, „Food Policy” 2016, No. 59
- Manning L., Soon J. M., *Food Safety, Food Fraud, and Food Defense: A Fast Evolving Literature*, „Journal of Food Science” 2016, Vol. 81, Issue 4

- Mason J., Finelli M., *Nowa, wspaniała ferma?*, (w:) P. Singer (red.), *W obronie zwierząt*, Warszawa 2011
- Ogrodowska-Ogórek I., *Afera Constarowska*, <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/afere-constarowska/ar/8221954> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- O nas*, <https://www.efsa.europa.eu/pl/about/about-efsa> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Operation OPSON*, <https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/operations/operation-opson> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Oszustów, którzy zagrażają konsumentom, złapiemy!*, <https://hipoalergiczni.pl/oszustow-ktorzy-zagrazaja-konsumentom-zlapiemy/> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Pacholczyk-Sienicka B., *Crimes Against Food: Characteristics, Health Risk, and Regulations*, „Food and Energy Security” 2024, Vol. 13, Issue 5
- Pacholczyk-Sienicka B., *Przestępczość żywnościowa – wyzwania i nowoczesne metody walki*, „Życie Uczelni” 2024, nr 169, <https://www.zycieuczelni.p.lodz.pl/przestepczosc-zywnosciowa-wyzwania-i-nowoczesne-metody-walki> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Park M., *Otwieranie klatek, otwieranie oczu. Dochodzenie i jawne oswobodzenie w przemysłowej hodowli jajczarskiej*, (w:) P. Singer (red.), *W obronie zwierząt*, Warszawa 2011
- Płocki R., *Food crime – skala zjawiska*, (w:) W. Pływaczewski, P. Chlebowicz (red.), *Nielegalne rynki. Geneza, skala zjawiska oraz możliwości przeciwdziałania*, Olsztyn 2012
- Pływaczewski W., *Nielegalny rynek chronionych gatunków dzięki fauny i flory. Geneza, przejawy, przeciwdziałanie*, Szczytno 2016
- Pływaczewski W., *Zorganizowane formy przestępczości w sektorze żywności – obszary zagrożeń i przeciwdziałanie zjawisku* (w:) A. Lewkowicz, W. Pływaczewski (red.), *Przeciwdziałanie patologiom na rynku żywności*, Szczytno 2015
- Pointing J., Al-Teinaz Y.R., Lever J., Critchley M., Spear S., *Food Fraud*, (w:) Y.R. Al-Teinaz, S. Spear, I.H.A. Abd El-Rahim (red.), *The Halal Food Handbook*, 2020, wersja online: https://www.researchgate.net/publication/338516908_Food_Fraud (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Przejęcie zafalszowanej żywności i napojów o wartości 91 milionów euro – wyniki europejskiej operacji OPSON z 2024 roku*, <https://foodfakty.pl/przejecie-zafalszowanej-zywnosci-i-napojow-o-wartosci-91-milionow-euro-wyniki-europejskiej-operacji-opson-z-2024-roku> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Snider M., *Butterball recalls more than 14,000 pounds of ground turkey for possible blue plastic bits*, <https://www.cbsnews.com/news/butterball-recall-ground-turkey-bjs-kroger/> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Sprawozdanie z działalności Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w 2023 r.*, Warszawa 2024
- Sygit B., Wąsik N., *Falszowanie żywności – przyczynek do badań nad bezpieczeństwem żywności i żywienia w Polsce*, „Prokuratura i Prawo” 2021, nr 4
- The Cost of Food Crime Phase 2 – Results*, <https://www.food.gov.uk/research/the-cost-of-food-crime-phase-2-results> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Thompson B., *Spies In The Field: As Farming Goes High-Tech, Espionage Threat Grows*, <https://www.npr.org/sections/thesalt/2017/06/08/531771780/spies-in-the-field-as-farming-goes-high-tech-espionage-threat-grows> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Tubilewicz A., *Constar, Kania i inni. Afery, które wstrząsnęły nie tylko branżą mięsną*, <https://www.portalspozywczy.pl/mieso/wiadomosci/constar-kania-i-inni-afery-ktore-wstrzasnely-nie-tylko-branza-miesna,198688.html> (dostęp: 14.06.2025 r.)

- Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów, *Sprawozdanie z działalności Inspekcji Handlowej w 2019 r.*, Warszawa 2019
- Urzędowa kontrola żywności, <https://food-law.pl/baza-wiedzy/urzedowa-kontrola-zywnosci-2/#:~:text=W%20Polsce%20organami%20kontrolnymi%20na,Jako%C5%9Bci%20Handlowej%20Artyku%C5%82%C3%B3w%20Rolno%2DSpo%C5%BCywczych> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Ujkovic M., Horn A., *Strawberry recall: disgruntled ex-employee believed to be behind sewing needles in strawberries*, <https://www.abc.net.au/news/2018-09-12/strawberry-investigation-after-sewing-needles-found-inside/10237954> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Więcek K., *Wybrane praktyki fałszowania artykułów rolno-spożywczych. Analiza na podstawie czynności kontrolnych Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w 2016 roku*, „Kortowski Przegląd Prawniczy” 2017, nr 4
- Wiśniewska M.Z., „Food crime” jako patologia na rynku żywności – istota, rodzaje i próba klasyfikacji, „Zarządzanie i Finanse Journal of Management and Finance” 2017, Vol. 15, No. 1
- Wiśniewska M.Z., *Terroryzm żywnościowy oraz obrona żywności w ujęciu formalnoprawnym*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2022, rok LXXXIV, z. 4
- Wspólna polityka rybołówstwa, https://web.archive.org/web/20100314074256/https://eur-lex.europa.eu/pl/dossier/dossier_40.htm (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Wyroki za odświeżanie wędlin, <https://uwaga.tvn.pl/reportaze/wyroki-za-odswiezanie-wedlin-ls6692283> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Wzrasta problem fałszowania żywności – które produkty są najczęściej fałszowane?, <https://agronomist.pl/artykuly/wzrasta-problem-falszowania-zywnosci-ktore-produkty-sa-najczesciej-falszowane> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Ziółkowska K., Ziółkowski T., *Prawne aspekty autentyczności produktów mleczarskich na przykładzie masła i serów*, „Studia Warmińskie” 2016, nr 53
- Znamy limity połowowe na 2023, <https://www.wwf.pl/znamy-limity-polowowe-na-2023> (dostęp: 14.06.2025 r.)
- Zrównoważone rybołówstwo, publikacja Global Compact Network Poland

EWELINA MAKOŚ

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

e-mail: ewelinamakos56@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8193-6446

WYKORZYSTANIE SZTUCZNEJ INTELIGENCJI (AI) W ROLNICTWIE

USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE (AI) IN AGRICULTURE

ABSTRACT Artificial intelligence (AI) is used in many fields today. It is also increasingly being applied in agriculture. With the use of modern systems, it is possible to perform many complex activities. Artificial intelligence allows for more efficient and beneficial farming. The concept of artificial intelligence is not easy to define because it has applications in many fields. In agriculture, artificial intelligence primarily helps to run farms by improving efficiency and affecting crops by protecting and controlling them. The introduction of modern solutions is becoming more and more popular in modern farms. Taking into account all the positive aspects of the application of artificial intelligence in agriculture, it is also important to observe numerous challenges and risks that may be associated with it. It is, therefore, important to undertake observations and discussions on this topic. In the face of a changing world, this is a very important issue that will affect future agriculture and agricultural production around the world.

KEYWORDS: artificial intelligence, agriculture, technology, crops

SŁOWA KLUCZOWE: sztuczna inteligencja, rolnictwo, technologie, uprawy

1. WSTĘP

Sztuczna inteligencja¹ (SI²) jest jednym z najbardziej interesujących osiągnięć technologicznych, wzbudzającym w ostatnich czasach zainteresowanie zarówno w różnych obszarach gospodarki, jak i w rolnictwie. Sztuczna inteligencja jest postrzegana i omawiana w literaturze oraz na forach biznesowych jako duża szansa na innowacyjny rozwój działalności sektora rolnego. Wydaje się być ona jednak niedoceniana

¹ *Sztuczna inteligencja: co to jest i jakie ma zastosowania?*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20200827STO85804/sztuczna-inteligencja-co-to-jest-i-jakie-ma-zastosowania/> (dostęp: 15.06.2025 r.). Na tej stronie Parlamentu Europejskiego zostało wyjaśnione, że „sztuczna inteligencja to (SI) zdolność maszyn do wykazywania ludzkich umiejętności, takich jak rozumowanie, uczenie się, planowanie i kreatywność. Sztuczna inteligencja umożliwia systemom technicznym postrzeganie ich otoczenia, radzenie sobie z tym, co postrzegają i rozwiązywanie problemów, działając w kierunku osiągnięcia określonego celu. Komputer odbiera dane (już przygotowane lub zebrane za pomocą jego czujników, np. kamery), przetwarza je i reaguje. Systemy SI są w stanie do pewnego stopnia dostosować swoje zachowanie, analizując skutki wcześniejszych działań i działając autonomicznie”.

² *Czym jest sztuczna inteligencja?*, <https://www.sap.com/poland/products/artificial-intelligence/what-is-artificial-intelligence.html/> (dostęp: 15.06.2025 r.). Należy zaznaczyć również, że „na poziomie podstawowym istnieją trzy kategorie sztucznej inteligencji: 1. Wąska sztuczna inteligencja (znana również jako słaba sztuczna inteligencja): system AI zaprojektowany do wykonywania określonego zadania lub zestawu zadań. Jest to typ AI używany w bieżących aplikacjach. Nazywa się to słabym nie dlatego, że brakuje mu mocy lub zdolności, ale dlatego, że daleko nam do tego, by mieć ludzkie zrozumienie lub świadomość, że korelujemy z prawdziwą inteligencją. Systemy te mają ograniczony zakres i nie mają możliwości wykonywania zadań poza ich konkretną domeną. Przykłady wąskiej sztucznej inteligencji obejmują asystentów głosowych, rozpoznawanie twarzy i mowy oraz samojezdne samochody; 2. Ogólna sztuczna inteligencja (znana również jako silna sztuczna inteligencja): teoretycznie system sztucznej inteligencji, który byłby w stanie skutecznie wykonać każde zadanie intelektualne, które człowiek mógłby – być może nawet lepiej niż człowiek. Podobnie jak w przypadku wąskich systemów AI, ogólne systemy AI byłyby w stanie uczyć się na podstawie doświadczenia, dostrzegać i przewidywać wzorce, ale miałyby zdolność do zrobienia kroku dalej, ekstrapolując tę wiedzę w szerokim zakresie zadań i sytuacji, które nie są uwzględniane przez wcześniejsze pozyskane dane lub istniejące algorytmy. Ogólna sztuczna inteligencja jeszcze nie istnieje, choć w tej dziedzinie trwają badania i rozwój z pewnymi obiecującymi postępami; 3. Superinteligentna sztuczna inteligencja: system AI zdefiniowany jako w pełni samoświadomy i przewyższający inteligencję ludzi. Teoretycznie systemy te miałyby zdolność do doskonalenia się i podejmowania decyzji z inteligencją ponadludzką. Poza zwykłym naśladowaniem lub identyfikacją ludzkiego zachowania, superinteligentna sztuczna inteligencja chwyci je na fundamentalnym poziomie. Dzięki tym ludzkim cechom – i dodatkowo rozszerzonym o masowe przetwarzanie i moc analityczną – może znacznie przekroczyć nasze własne zdolności. Gdyby powstał superinteligentny system AI, mógłby zmienić bieg historii człowieka, ale obecnie istnieje tylko w *science fiction* i nie ma znanej metody osiągnięcia tego poziomu AI”.

przez ekonomistów rolnych i doradców rolniczych, jak również samych rolników³. Jak wskazuje E. Lorencowicz, komputeryzacja procesów produkcyjnych oraz zarządzanie nimi przenoszą się w szybkim tempie ze sfery przemysłu i usług także do rolnictwa. Szybki rozwój elektroniki, ciągły postęp technologiczny oraz wzrastająca konkurencja na rynku wymuszają również w sektorze rolniczym wprowadzenie nowego etapu zarządzania⁴. Zapoczątkowanie terminu sztucznej inteligencji przypisuje się J. McCarthy'emu, który w 1955 r. na potrzeby konferencji naukowej sformułował koncepcję „maszyn, o których działaniu dałoby się powiedzieć, że są podobne do ludzkich przejawów inteligencji”⁵. Jak zaznacza A. Kubiak-Cyruł, mimo upływu czasu nie ma uniwersalnej definicji sztucznej inteligencji. Każda dyscyplina, która jest zainteresowana tą technologią, definiuje ją na własny użytek. Dlatego też tak ważne są inicjatywy służące wypracowaniu definicji o bardziej uniwersalnym charakterze, opartej na jedności co do jej podstawowych cech⁶. W zaleceniu Rady Europy w sprawie sztucznej inteligencji wskazano, że „system sztucznej inteligencji jest systemem opartym na maszynie, który dla wyraźnego lub ukrytego celu wyciąga wnioski, z otrzymanego wkładu, jak generować produkty takie jak prognozy, treść, zalecenia lub decyzje, które mogą wpływać na fizyczne lub wirtualne środowiska”⁷. Dnia 19 lutego 2020 r. Komisja Europejska wydała białą księgę w sprawie sztucznej inteligencji⁸. Jak zaznacza M. Ganczar, zostały w niej „określone mechanizmy, przy zastosowaniu których minimalizowane będą różnego rodzaju ryzyka związane z dynamicznym rozwojem sztucznej inteligencji na świecie. Jest to dokument, który prezentuje zbiór wytycznych, zasad i rekomendacji dotyczących rozwoju, wdrażania i stosowania sztucznej inteligencji”⁹.

Celem artykułu jest przede wszystkim wskazanie nowego zjawiska, jakim jest wykorzystywanie możliwości oferujących przez sztuczną inteligencję w sektorze

³ S. Figiel, *Rozwój sztucznej inteligencji i potencjalny wpływ jej zastosowań w rolnictwie na wykorzystanie siły roboczej i produktywność*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2022, nr 373(4), s. 6.

⁴ E. Lorencowicz, *Cyfrowe rolnictwo – cyfrowe zarządzanie*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, nr 4, s. 104.

⁵ P.J. Hayes, L. Morgenstern, *On John McCarthy's 80th Birthday, in Honor of His Contribution*, „AI Magazine” 2007, Vol. 28, No. 4, s. 93–102, http://www-formal.stanford.edu/leora/hayes_morgenstern_birthday_mccarthy.pdf/ (dostęp: 15.06.2025 r.).

⁶ A. Kubiak-Cyruł, *Rekomendacje OECD jako ramy etyczne i prawne dla rozwoju sztucznej inteligencji*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2020, nr 1(26), s. 106.

⁷ *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449/> (dostęp: 15.06.2025 r.).

⁸ *Biała księga w sprawie sztucznej inteligencji. Europejskie podejście do doskonałości i zaufania*, COM/2020/65 final, 19.02.2020.

⁹ M. Ganczar, *Wykorzystanie sztucznej inteligencji w ochronie środowiska*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2023, nr 4(61), s. 298.

rolnictwa. Są to stosunkowo nowe działania, które poddawane są testom, obserwacjom i stanowią przedmiot dyskusji. Wobec tego tak ważne jest zapoznanie się szerzej z tą tematyką i odpowiedzenie sobie na pytanie, jak sztuczna inteligencja może pomóc w rolnictwie, a także jak sprostać nowym wymaganiom i jak zapobiec zagrożeniom, które mogą być z nią związane.

2. ZASTOSOWANIE SZTUCZNE INTELIGENCJI W ROLNICTWIE

Sztuczna inteligencja może dawać wiele korzyści w sektorze rolnictwa precyzyjnego. Dzięki wykorzystaniu takich metod, jak system obserwacji ziemi, zdjęć lotniczych oraz innowacyjnych czujników, rolnicy mogą w lepszy sposób wykorzystywać, a także oszczędzać cenne zasoby, zwiększając przy tym wydajność plonów. Zastosowanie takich rozwiązań może przyczynić się do korzyści dla nich oraz środowiska. Jako przykład stosowania nowoczesnych technologii warto wymienić projekt, który był finansowany ze środków Unii Europejskiej. Był to projekt *AgriBIT*, w którym naukowcy opracowali, a kolejno przetestowali różne nowe usługi rolnictwa precyzyjnego, które pozwoliły na wykorzystanie sztucznej inteligencji w celu usprawnienia europejskiego łańcucha wartości w obszarze rolnictwa. Projekt ten rozpoczął się 1 lipca 2021 r. i trwał do 30 czerwca 2024 r.¹⁰. Jego celem była poprawa łańcucha rolniczego poprzez dostarczenie znacznie większej precyzji, a także dokładniejszych i ciągle dostępnych usług w zakresie rolnictwa precyzyjnego. Pozwoliło to na połączenie nowych usług pozycjonowania, informacji o ochronie środowiska z czujnikami zastosowanymi na miejscu, technologii sztucznej inteligencji, a także wykorzystanie eksperckiej wiedzy rolniczej. Celem *AgriBIT* było dostarczenie konfigurowalnych oraz modułowych rozwiązań niezbędnych do różnego rodzaju zastosowań rolniczych oraz upraw. Dotyczyły one przede wszystkim takich elementów, jak:

- „analiza rynku i potrzeb,
- wyższe usługi lokalizacji precyzyjnej,
- europejskie źródło, wysoka precyzja Galileo,
- pakiet usług oferowanych dla rolników i doradców rolniczych,
- strategia na rzecz odpowiedniego wykorzystania usług,
- otwarta platforma zorientowana na usługi”¹¹.

¹⁰ *Sztuczna inteligencja usprawnia europejskie rolnictwo precyzyjne*, <https://cordis.europa.eu/article/id/454267-improving-europe-s-precision-agriculture-with-ai/pl> (dostęp: 15.06.2025 r.).

¹¹ *Intelligence system applied to precision farming*, <https://h2020-agribit.eu/> (dostęp: 15.06.2025 r.).

Sztuczna inteligencja pozwala w rolnictwie automatyzować wiele istotnych zadań. Dzięki temu możliwe jest zwiększenie efektywności w produkcji rolnej. Zapewnione jest także monitorowanie jakości plonów poprzez wykorzystywanie analizy danych z czujników, dzięki czemu możliwa jest szybka identyfikacja problemów w początkowych etapach wzrostu roślin. Rolnicy mogą zatem szybko reagować na zmieniające się warunki i wystąpienie potencjalnych zagrożeń. Automatyzacja pozwala także na zarządzanie nawadnianiem. Jest to możliwe dzięki temu, że inteligentne systemy potrafią dostosować ilość dostarczanej wody do wymaganych potrzeb upraw, dzięki czemu realna jest oszczędność wody, a także poprawa zbiorów. W precyzyjnym rolnictwie AI pozwala na planowanie optymalnego użycia nawozów, ograniczając ich zbyt dużą aplikację, chroniąc tym samym środowisko naturalne¹².

Dzięki sztucznej inteligencji możliwe jest także „przewidywanie warunków pogodowych oraz ich wpływu na uprawy. Wspiera to planowanie działań agrotechnicznych oraz lepsze zarządzanie całym gospodarstwem poprzez:

- wzrost efektywności,
- monitorowanie jakości plonów,
- zarządzanie nawadnianiem,
- planowanie użycia nawozów i pestycydów,
- przewidywanie warunków pogodowych,
- wsparcie całorocznej produkcji¹³.

Nowoczesne podejście do zagospodarowania ziemi, roślinami oraz zwierzętami pozwala na wykorzystanie zaawansowanej technologii do poprawy efektów produkcji rolnej. Głównym celem precyzyjnego rolnictwa jest przede wszystkim dostosowanie lepszych praktyk uprawowych oraz hodowlanych do indywidualnych warunków pola. Pozwala to na lepszą kontrolę nad zasobami, a także minimalizację wpływu na środowisko. Należy do tego zaliczyć zbieranie i analizę danych, mapowanie pola, automatyzowanie maszyn, czy też monitorowanie roślin¹⁴.

Sztuczna inteligencja pozwala zrewolucjonizować uprawy roślin dzięki przekształceniu tradycyjnych metod w nowoczesne oraz bardziej wydajne procesy. Dzięki możliwości analizy danych na bieżąco umożliwia efektywniejsze zarządzanie uprawami. Systemy oparte na AI pozwalają na dokładniejszą ocenę jakości owoców

¹² R. Niechciał, *Sztuczna inteligencja w rolnictwie – jak AI optymalizuje uprawy?*, <https://vestigio.agency/pl/artificial-intelligence/sztuczna-inteligencja-w-rolnictwie-jak-ai-optymalizuje-uprawy-i-zbiorniki/> (dostęp: 15.06.2025 r.).

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ M. Sikorska, *Sztuczna inteligencja dla rolnictwa przyszłości!*, <https://agronomist.pl/artykuly/sztuczna-inteligencja-dla-rolnictwa-przyszlosci-caac9/> (dostęp: 15.06.2025).

na każdym etapie wzrostu, co przyczynia się do lepszej wydajności oraz jakości zbiorów. AI znajduje zastosowanie również w innych dziedzinach rolnictwa, pomaga:

- „optymalizować stosowanie nawozów i pestycydów,
- poprzez analizę potrzeb roślin, zmniejsza nadmierne użycie chemikaliów, co jest korzystne dla środowiska,
- umożliwia przewidywanie warunków pogodowych oraz zagrożeń dla pól¹⁵.

Wszystkie te możliwości ułatwiają planowanie działań agrotechnicznych, dzięki czemu rolnicy mogą znacznie szybciej dostosować się do nowych zmian, zwiększając tym samym szansę na uzyskanie wysokiej jakości plonów. Poprzez zastosowanie analizy danych oraz precyzyjne monitorowanie, sztuczna inteligencja staje się istotnym narzędziem we współczesnym rolnictwie, poprawiając wydajność, a także jakość produkcji rolnej. Nowoczesne technologie monitorowania i analizy danych, które dotyczą wzrostu roślin, pozwalają zidentyfikować problemy, takie jak szkodniki czy choroby roślin. Dzięki temu możliwe jest szybkie podjęcie działań naprawczych w celu ochrony roślin. Dostępna analiza danych generowanych przez sztuczną inteligencję pozwala na monitorowanie stanu zdrowia roślin, co pozwala na zastosowanie precyzyjnych nawozów i pestycydów. Takie sposoby działania zwiększają efektywność gospodarowania zasobami, a także minimalizują negatywny wpływ na środowisko naturalne. Sztuczna inteligencja ponadto ocenia warunki wzrostu roślin, co umożliwia lepsze planowanie prac agrotechnicznych. Wprowadzenie rozwiązań oferowanych przez sztuczną inteligencję zwiększa wydajność oraz poprawia jakość produktów, wobec tego możliwe jest spełnienie wysokich oczekiwań konsumentów, jak również utrzymanie konkurencyjności na rynku¹⁶.

Algorytmy uczenia maszynowego mogą być także stosowane do optymalizacji pracy maszyn rolniczych. Przykładem są kombajny czy ciągniki, w których możliwa jest optymalizacja trasy, prędkości oraz zużycia paliwa¹⁷.

Wykorzystanie sztucznej inteligencji do monitorowania upraw pozwala na zwiększenie efektywności produkcji rolnej, gdyż możliwe jest dokładne śledzenie wzrostu roślin. Możliwe jest także zmniejszenie negatywnego oddziaływania na środowisko dzięki wykorzystaniu zasobów naturalnych. Systemy, które bazują na sztucznej inteligencji, pozwalają na bardziej efektywne zarządzanie wodą oraz nawozami, co jest niezwykle istotne dla zrównoważonego rozwoju rolnictwa. Technologie te nie tylko pozwalają na zwiększenie produktywności, lecz także przycy-

¹⁵ R. Niechciał, *Sztuczna inteligencja w rolnictwie...*

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ M. Sikorska, *Sztuczna inteligencja dla rolnictwa...*

nią się do dążenia do zrównoważonego rozwoju w sektorze rolnym. Dodatkowo sztuczna inteligencja pozwala na prognozowanie wielkości plonów poprzez analizę danych dotyczących warunków uprawy. W tym celu uwzględnione są takie elementy, jak temperatura, wilgotność czy jakość gleby. Algorytmy uczenia maszynowego zbierają dane historyczne oraz aktualne zmienne, co pozwala na precyzyjne przewidywanie przyszłych zbiorów. Dzięki temu rolnicy mogą podejmować lepsze decyzje w zarządzaniu gospodarstwem. W tym przypadku wykorzystanie AI pokazuje, jak właściwa analiza danych może wspierać całoroczną produkcję rolną. Takie podejście pozwala na zwiększenie wydajności plonów, a także zminimalizowanie ryzyka strat, które są wynikiem nieprzewidzianych warunków atmosferycznych lub też innych czynników zewnętrznych. Zaawansowane algorytmy prognozowania sprawiają, że sztuczna inteligencja stanowi kluczowe narzędzie w nowoczesnym rolnictwie¹⁸. Wobec tego rolnicy stosują AI do takich zadań, jak:

- „zarządzanie nawadnianiem,
- precyzyjne dawkowanie nawozów,
- precyzyjne dawkowanie pestycydów.

To prowadzi do zmniejszenia zużycia chemikaliów i ochrony środowiska”¹⁹.

Sztuczna inteligencja pełni kluczową rolę w zarządzaniu nawadnianiem, a także przyczynia się do zmniejszenia użycia wody. Dzięki zastosowaniu nowoczesnych systemów możliwe jest monitorowanie warunków glebowych oraz atmosferycznych, takich jak wilgotność gleby oraz śledzenie prognozy pogody. Daje to możliwość dostosowania ilości wody do obecnych potrzeb roślin, zmniejszając tym samym jej zużycie. Przykładem praktycznego zastosowania AI jest „projekt «inBerry», który wspiera efektywne zarządzanie nawadnianiem upraw jagód prowadzonych pionowo. Systemy oparte na sztucznej inteligencji analizują dane z czujników glebowych i meteorologicznych, co prowadzi do optymalizacji irygacji oraz zmniejszenia zużycia wody nawet o 30% w porównaniu z tradycyjnymi metodami”²⁰. Dzięki wprowadzeniu takich rozwiązań rolnicy mogą nie tylko oszczędzać wodę, ale także zwiększyć jakość oraz wielkość swoich plonów. Sztuczna inteligencja ponadto pozwala na szybkie wykrycie problemów związanych z jej niedoborem lub nadmiarem, pozwalając na wprowadzenie natychmiastowych rozwiązań, minimalizując tym samym ryzyko strat. Wprowadzenie działań opartych na sztucznej inteligencji do systemów nawadniania pozwala również na ochronę środowiska przez zużycie mniejszej ilości chemikaliów stosowanych do oczyszczania zasobów wodnych i zredukowania emisji dwutlenku węgla. Dodatkowo systemy pozwalają na analizę danych zebranych

¹⁸ R. Niechciał, *Sztuczna inteligencja w rolnictwie...*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem.*

nych z czujników umieszczonych na polach. Zbierają one informacje o wilgotności gleby, monitorują zmiany w temperaturze, jak również wykrywają obecność szkodników. Tak dokładna analiza pozwala na przewidywanie rozwoju chorób, a także pojawienie się szkodników. AI jest w stanie zaproponować metody zwalczania zagrożeń, chroniąc tym samym środowisko. Dzięki takim funkcjom możliwa jest poprawa jakości produkcji rolnej oraz efektywniejsze zarządzanie zasobami naturalnymi. W takim wypadku rolnicy mogą dokładnie dostosować swoje działania do potrzeb plantacji, co może skutkować ich wydajnością oraz większą konkurencyjnością na rynku. Możliwe jest w tym przypadku precyzyjne planowanie płodozmianu, monitorowanie stanu gleby i bioróżnorodności, lepsze zarządzanie dostępnymi zasobami, obniżenie emisji gazów cieplarnianych i ochrona lokalnych ekosystemów. Sztuczna inteligencja jest w stanie przewidywać zmiany klimatyczne oraz skutki dla plonów, dostosowując odpowiednie strategie zarządzania gospodarstwem. W takim wypadku rolnictwo staje się bardziej odporne na zmieniające się warunki klimatyczne, a także lepiej przygotowane na kolejne wyzwania ekologiczne²¹.

3. PODSUMOWANIE

Przedstawione w powyższym artykule możliwości, jakie stwarza sztuczna inteligencja dla rolnictwa, pozwoliły na wskazanie istoty tego zagadnienia i konieczności podejmowania obserwacji i dyskusji na ten temat. Mimo tego, że sztuczna inteligencja przynosi wiele korzyści w rolnictwie, to może również powodować pewne wyzwania i zagrożenia. Wdrażanie sztucznej inteligencji w rolnictwie wiąże się z licznymi wyzwaniami technologicznymi, takimi jak:

- „dostęp do odpowiednich danych,
- łączenie nowych technologii z istniejącymi systemami,
- szkolenie pracowników w zakresie nowych technologii,
- koszty wdrożenia AI dla mniejszych gospodarstw”²².

Jednym z takich wyzwań jest dostęp do odpowiednich danych, który jest niezbędny dla efektywnego funkcjonowania systemów AI. Informacje, które są gromadzone w tych systemach, muszą być bardzo dokładne i często aktualizowane, dzięki temu możliwe są precyzyjne analizy i prognozowanie. Dużym wyzwaniem jest także połączenie nowych technologii z działającymi już systemami. Obecnie rolnicy stają przed wyzwaniem adaptacji tradycyjnych metod do wymogów nowoczesnego rolnictwa. Wymaga to jednak zgodności sprzętu i oprogramowania. Niezbędna

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

jest spójna współpraca między różnorodnymi technologiami, gdyż dopiero wtedy procesy produkcji będą harmonijne. Kolejnym ważnym aspektem jest szkolenie pracowników w zakresie używania zaawansowanych narzędzi, a także zrozumienia nowoczesnych technologii. Wymusza to często inwestycje czasowe i finansowe przeznaczone na edukację rolników. Wyzwaniem związanym ze sztuczną inteligencją są również koszty wdrożenia nowych systemów, co dla mniejszych gospodarstw może stanowić dużą barierę. Inwestowanie w nowoczesne technologie w takim przypadku może być nie zawsze osiągalne dla wszystkich rolników. Wobec tego istotne jest poszukiwanie finansowych rozwiązań, które pozwolą na wspieranie mniejszych jednostek²³. Z pewnością podejmowane działania i wprowadzane zmiany zrewolucjonizują sektor rolnictwa na całym świecie. Wszystkie te działania muszą być jednak wprowadzane rozważnie, aby zapobiec negatywnym efektom tych zmian.

REFERENCES

- Czym jest sztuczna inteligencja?, <https://www.sap.com/poland/products/artificial-intelligence/what-is-artificial-intelligence.html/> (dostęp: 15.06.2025 r.)
- Figiel S., *Rozwój sztucznej inteligencji i potencjalny wpływ jej zastosowań w rolnictwie na wykorzystanie siły roboczej i produktywność*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2022, nr 373(4)
- Ganczar M., *Wykorzystanie sztucznej inteligencji w ochronie środowiska*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2023, nr 4(61)
- Hayes P.J, Morgenstern L., *On John McCarthy's 80th Birthday, in Honor of His Contribution*, „AI Magazine” 2007, Vol. 28, No. 4, http://www-formal.stanford.edu/leora/hayes_morgenstern_birthday_mccarthy.pdf/ (dostęp: 15.06.2025 r.)
- Intelligence system applied to precision farming*, <https://h2020-agribit.eu/> (dostęp: 15.06.2025 r.)
- Kubiak-Cyruł A., *Rekomendacje OECD jako ramy etyczne i prawne dla rozwoju sztucznej inteligencji*, „Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały” 2020, nr 1(26)
- Lorencowicz E., *Cyfrowe rolnictwo – cyfrowe zarządzanie*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2018, nr 4
- Niechciał R., *Sztuczna inteligencja w rolnictwie – jak AI optymalizuje uprawy?*, <https://vestigio.agency/pl/artificial-intelligence/sztuczna-inteligencja-w-rolnictwie-jak-ai-optymalizuje-uprawy-i-zbiorniki/> (dostęp: 15.06.2025 r.)
- Recommendation of the Council on Artificial Intelligence*, <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449/> (dostęp: 15.06.2025 r.)
- Sikorska M., *Sztuczna inteligencja dla rolnictwa przyszłości!*, <https://agronomist.pl/artykuly/sztuczna-inteligencja-dla-rolnictwa-przyszlosci-caac9/> (dostęp: 15.06.2025 r.)
- Sztuczna inteligencja usprawnia europejskie rolnictwo precyzyjne*, <https://cordis.europa.eu/article/id/454267-improving-europe-s-precision-agriculture-with-ai/pl> (dostęp: 15.06.2025 r.)
- Sztuczna inteligencja: co to jest i jakie ma zastosowania?*, <https://www.europarl.europa.eu/topics/pl/article/20200827STO85804/sztuczna-inteligencja-co-to-jest-i-jakie-ma-zastosowania/> (dostęp: 15.06.2025 r.)

²³ *Ibidem*.

AGATA NIEWIADOMSKA

Wydział Zarządzania, Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: aniewiadomska@wz.uw.edu.pl

ORCID: 0000-0003-2863-2715

SMART VILLAGE JAKO KONCEPCJA ROZWOJU ROLNICTWA 4.0¹

SMART VILLAGE AS A CONCEPT FOR THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE 4.0

ABSTRACT The article presents the relationship between the implementation of Agriculture 4.0 and the Smart Village concept. It assumes the implementation of innovative solutions in agriculture that would reconcile innovation with climate protection through the use of social and economic solutions. Contemporary agriculture, which is preparing to implement the solutions of the Common Agricultural Policy after 2027, requires the development of appropriate legal rules. In this regard, the possibility of using Agriculture 4.0 by combining it with the Smart Village concept is presented. The question of whether Smart Villages represent an opportunity or a threat to modern agriculture in the context of its competitiveness with other countries that use intensive agriculture was also answered.

KEYWORDS: common agricultural policy, agriculture, common agricultural policy after 2027, agricultural law, European agricultural law, Agriculture 4.0

SŁOWA KLUCZOWE: Wspólna Polityka Rolna, rolnictwo, Wspólna Polityka Rolna po 2027 r., prawo rolne, europejskie prawo rolne, rolnictwo 4.0

WPROWADZENIE

Współczesne rolnictwo poszukuje nowych dróg rozwojowych, a także unowocześnienia zgodnego z obecną wiedzą techniczną. Jednym z podstawowych kierunków rozwoju jest automatyzacja rolnictwa. Poza doskonaleniem maszyn następuje proces wprowadzania do rolnictwa zupełnie nowych rozwiązań, jak chociażby dronów², robotów czy nawet sztucznej inteligencji. Rolnicy stają przed wyzwaniem, aby

¹ Finansowany ze środków NCN w ramach projektu 2024/08/X/HS5/00644.

² S. Ahirwar, R. Swarnkar, S. Bhukya, G. Namwade, *Application of Drone in Agriculture*, „International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences” 2019, No. 8(1), s. 2500–2505.

nadażyć za tego typu rozwiązaniami. Jednocześnie muszą je pogodzić z wymogami nowych inicjatyw w zakresie ochrony klimatu³.

Rolnictwo ujmowane jako rolnictwo 4.0, czyli nowoczesne, zeroemisyjne, precyzyjne⁴ rolnictwo⁵, wpisuje się jednocześnie w aspekty rolnictwa węglowego⁶. To nowatorskie podejście zakładające wdrożenie innowacji⁷ w rolnictwie uwzględnia szerszy model rolnictwa, jakim jest *Smart Village*⁸, czyli inteligentne wioski. Wdrożenie rozwiązań innowacyjnych obejmuje nie tylko te związane z maszynami czy urządzeniami opartymi na systemach sztucznej inteligencji, lecz także ujęcie społeczne czy gospodarcze obszarów wiejskich⁹.

W artykule zostaną zaprezentowane różne możliwości wykorzystania koncepcji *Smart Village* oraz rolnictwa 4.0 jako mechanizmów zmieniających rolnictwo w kierunku rozwiązań cyfrowych¹⁰ zmierzających do jak najpełniejszego wykorzystania innowacji w rolnictwie¹¹. Zwłaszcza, że rozpoczyna się debata o przyszłości rolnictwa w Europie w nowym okresie finansowania po 2027 r., gdzie oprócz ochrony klimatu na pierwszy plan wysuwa się wdrażanie innowacji w rolnictwie, a przez to zwiększenie jego konkurencyjności¹². Tym bardziej że inne państwa poza Unią

³ L.J. Cole, D. Kleijn, L.V. Dicks, J.C. Stout, S.G. Potts, M. Albrecht, J. Scheper, *A critical analysis of the potential for EU Common Agricultural Policy measures to support wild pollinators on farmland*, „Journal of Applied Ecology” 2020, No. 57(4), s. 681–694.

⁴ A. McBratney, B. Whelan, T. Ancev, *Future Directions of Precision Agriculture*, „Precision Agriculture” 2005, Vol. 6, s. 7; R. Różycki, K. Żmich, *Wykorzystanie nowoczesnych technologii w rolnictwie precyzyjnym*, (w:) U. Motowidlak, D. Wronkowski, A. Reńda (red.), *Różne oblicza logistyki*, Łódź 2018, s. 97–111.

⁵ M. de Clercq, A. Vats, A. Biel, *Agriculture 4.0: The Future of Farming Technology*, World Government Summit, 2018, s. 11.

⁶ A. Piwowski, *Low-Carbon Agriculture in Poland: Theoretical and Practical Challenges*, „Polish Journal of Environmental Studies” 2019, Vol. 28, No. 4, s. 2785–2792.

⁷ M.E. Sykuta, *Big Data in Agriculture: Property Rights, Privacy and Competition in Ag Data Services*, „International Food and Agribusiness Management Review” 2016, No. 19, s. 58.

⁸ L. Naldi, P. Nilsson, H. Westlund, S. Wixe, *What is smart rural development?*, „Journal Rural Studies” 2015, Vol. 40, s. 90–101.

⁹ A. Niewiadomska, *Innowacyjność w nowej Wspólnej Polityce Rolnej*, „Studia Iuridica” 2022, t. XCV, s. 375 i n.

¹⁰ C. Zapała, *Przetwarzanie informacji i danych osobowych w rolnictwie w ramach Big Data*, „Studia Iuridica” 2018, t. 78, s. 517–533.

¹¹ D.C. Rose, R. Wheeler, M. Winter, M. Lobley, C.A. Chivers, *Agriculture 4.0: Making it work for people, production, and the planet*, „Land Use Policy” 2021, Vol. 100, DOI: 10.1016/j.landuse-pol.2020.104933.

¹² P. Popardowski, *Instrumenty prawne służące ochronie konkurencji w sektorze rolnym z perspektywy prawa Unii Europejskiej (zarys problematyki)*, „Studia Iuridica Agraria” 2018, t. 16, s. 149–168.

Europejską stawiają na innowacyjność, jednak z zachowaniem intensywnej gospodarki rolnej¹³. Stawia to przed rolnictwem Unii Europejskiej ogromne wyzwanie, jak pogodzić rozwiązania ochrony klimatu i transformacji w kierunku zielonej gospodarki, w tym rolnictwa, oraz wdrażanie nowoczesnych rozwiązań wykorzystujących zaawansowane mechanizmy rozwoju współczesnego rolnictwa.

Wyzwania te ogniskują się nie tylko w sferze gospodarki i pozyskiwania funduszy, ale przede wszystkim w zakresie skonstruowania właściwych przepisów prawnych, które ułatwiłyby wdrożenie innowacji w rolnictwie. Pogodzenie ochrony klimatu oraz rozwiązań związanych z rolnictwem 4.0 może zostać połączone w koncepcji *Smart Village*. Spaja ona potrzebę „inteligentnych wiosek”, które wykorzystują zdobycze współczesności ze sferą społeczną, środowiskową czy edukacyjną. Przed rolnictwem w Unii Europejskiej, a także w Polsce stoi wiele wyzwań, aby zintegrować te rozwiązania.

ROLNICTWO 4.0 JAKO WYZWANIE DLA KONCEPCJI SMART VILLAGE

W czasie dość szybkich zmian technologicznych, rolnictwo i obszary wiejskie podlegały kluczowym przekształceniom, które wykształciły nowoczesne metody zarządzania i rozwoju społeczności lokalnych. Pojęcie *Smart Village* pojawiło się jako odpowiedź na potrzebę zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, integrując technologie cyfrowe, innowacje i praktyki społeczne w celu poprawy jakości życia mieszkańców oraz zwiększenia konkurencyjności lokalnego rolnictwa. Koncepcja ta jest tą, która integruje rozwój rolnictwa i powinna go przyspieszać nie tylko w sferze dochodu, lecz przede wszystkim przez inicjatywy oddolne. To lokalne społeczności wiedzą najlepiej, w jaki sposób zmienić swoje otoczenie, aby służyło im ono jak najlepiej.

Koncepcja *Smart Village* wywodzi się z idei inteligentnych miast (*Smart Cities*), które koncentrują się na integracji technologii cyfrowych w celu optymalizacji funkcjonowania urbanistycznych obszarów. Jednak już od początku XXI w. koncepcja inteligentnych obszarów zaczęła być adaptowana do wsi, z uwzględnieniem specyfiki i wyzwań lokalnych społeczności¹⁴.

W latach 2000–2010 pierwsze projekty pilotażowe i inicjatywy finansowane z funduszy Unii Europejskiej, takie jak program LEADER, skupiały się na rozwoju

¹³ V.I. Lakshmanan, A. Chockalingam, V.K. Murty, S. Kalyanasundaram, *Smart Villages: Bridging the Global Urban-Rural Divide*, Toronto 2022.

¹⁴ A. Visvizi, M.D. Lytras, *Rescaling and refocusing smart cities research: From mega cities to smart villages*, „Journal of Science and Technology Policy Management” 2018, No. 9, s. 134–145.

infrastruktury, poprawie dostępności usług i promowaniu innowacji w rolnictwie. Ich głównym celem było podnoszenie jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich poprzez wdrażanie nowoczesnych rozwiązań technologicznych¹⁵.

Po raz pierwszy koncepcja *Smart Village* pojawiła się formalnie w dokumencie Komisji Europejskiej w 2017 r., gdzie została zdefiniowana jako wizja zrównoważonego rozwoju wsi, w której technologie cyfrowe są kluczowym narzędziem w rozwiązywaniu problemów takich jak starzejąca się populacja, brak infrastruktury czy niedostateczny dostęp do usług publicznych. Koncepcja *Smart Village* ma integrować wszystkie te potrzeby w celu rozwoju wsi. Nie ma jednak jednej definicji legalnej czy też jednego aktu prawnego, który normowałby rozwój inteligentnych wiosek.

Z czasem zaczęto dostrzegać potencjał innowacji cyfrowych, takich jak Internet Rzeczy (IoT)¹⁶, sztuczna inteligencja (AI)¹⁷, *big data*¹⁸ czy *blockchain* w kontekście małych społeczności rolniczych. Przykładowe projekty obejmowały inteligentne systemy nawadniania, cyfrowe platformy wymiany informacji między rolnikami czy zintegrowane systemy monitorowania środowiska. Cały czas były to jednak pojedyncze inicjatywy, finansowane w ramach przeznaczonych do tego programów Unii Europejskiej. Rzadko kiedy stanowiły one na tyle kompleksowe rozwiązania, aby można mówić o istnieniu jednego modelu prawnego czy nawet instrumentu prawnego, który normowałby funkcjonowanie *Smart Village*.

Podstawowe filary koncepcji *Smart Village* to: infrastruktura cyfrowa – dostęp do szerokopasmowego internetu, sieci IoT; edukacja i kompetencje cyfrowe – szkolenia, warsztaty, podnoszenie poziomu umiejętności cyfrowych mieszkańców; innowacje i technologie – automatyzacja rolnictwa, inteligentne systemy nawadniania, zdalne monitorowanie środowiska; społeczność i zaangażowanie społeczne – lokal-

¹⁵ L. Naldi, P. Nilsson, H. Westlund, S. Wixe, *What is smart rural...*, s. 90–101.

¹⁶ IoT odgrywa kluczową rolę w zarządzaniu zasobami naturalnymi i infrastrukturą. W kontekście rolnictwa, czujniki IoT mogą monitorować wilgotność gleby, temperaturę, poziom nawozów czy stan zdrowia roślin. Na podstawie zebranych danych możliwe jest automatyczne sterowanie systemami nawadniania czy nawożenia, co prowadzi do optymalizacji zużycia wody i surowców. Przykład to inteligentne systemy nawadniania w Hiszpanii, gdzie czujniki dostosowują ilość wody do potrzeb roślin, znacznie zmniejszając zużycie cennego zasobu.

¹⁷ AI przyczynia się do automatyzacji procesów i rozwijania inteligentnych systemów zarządzania gospodarstwem. Algorytmy uczą się rozpoznawać choroby roślin na podstawie zdjęć, co umożliwia wczesne wykrycie problemów i skuteczne działanie. Przykład to platformy diagnostyczne, które dzięki AI pomagają rolnikom w szybkim i precyzyjnym rozpoznaniu chorób i szkodników.

¹⁸ Zbieranie dużych ilości danych z różnych źródeł umożliwia tworzenie złożonych modeli predykcyjnych, które wspierają decyzje rolników i władz lokalnych. Analiza danych pogodowych, sezonowych czy ekonomicznych pozwala na lepsze planowanie produkcji, sprzedaży i gospodarki zasobami. Na przykład w Danii, platformy analityczne pomagają rolnikom prognozować plony, dzięki czemu mogą dostosować techniki produkcji i minimalizować straty.

ne inicjatywy, współpraca i partycypacja mieszkańców, czy w końcu równoważony rozwój – poprawa jakości życia, ochrona środowiska i zasobów naturalnych¹⁹.

Koncepcja inteligentnych wiosek ma swoje źródło w ogłoszeniu w kwietniu 2017 r. przez Komisję Europejską „Działania UE Inteligentne Wioski”²⁰. W tym akcie *soft law* zaprezentowany plan zawierał wstępną definicję inteligentnych wiosek, która potem ewoluowała. Wskazuje się, że „mianem *smart villages* określić można te wsie (społeczności lokalne), które wykorzystują technologie cyfrowe i innowacje w swoim codziennym życiu, poprawiając w ten sposób jego jakość, polepszając standard usług publicznych i lepiej wykorzystując zasoby lokalne”²¹.

Podkreśla się także, że „w przypadku *Smart Villages* założenia są identyczne. Mianowicie cała idea ma na celu zapewnienie mieszkańcom jak najlepszej przestrzeni do życia i, dodatkowo w przypadku inteligentnych wiosek, wyrównać poziom życia z miastami. Cały postęp technologiczny ma szansę stworzyć tu nowe możliwości dla lokalnych przedsiębiorców, poprawić świadczone usługi i dostęp do nich oraz wzmocnić społeczeństwo obywatelskie. Niewątpliwie ułatwiony kontakt z urzędami przez internet czy opcja na zaproponowanie własnej inicjatywy obywatelskiej mogłoby przynieść sporo pożytku”²².

Przez cały okres funkcjonowania koncepcji *Smart Village* w Polsce jednym z głównych wyzwań w zakresie rozwoju *Smart Village* jest niska dostępność infrastruktury cyfrowej, szczególnie szerokopasmowego internetu na obszarach wiejskich. Dodatkowo ograniczone umiejętności cyfrowe mieszkańców, brak świadomości korzyści płynących z nowych technologii oraz niedostateczne finansowanie stanowią poważne bariery dla szybkiej adaptacji. To oczywiście się zmienia i zwiększa się chociażby świadomość korzyści, natomiast problemem pozostaje możliwość finansowania rozwoju *Smart Village* w zakresie wdrażania nowych technologii.

Wiele przykładów z innych państw europejskich pokazuje, że brak finansowania oraz lokalnego lidera, który będzie w stanie przekonać społeczność do potrzeby wdrożenia nowych rozwiązań, mogą stać się istotną przeszkodą w rozwoju tej koncepcji²³. Kolejnym wyzwaniem jest konieczność utrzymania równowagi między

¹⁹ S. Renukappa, S. Suresh, W. Abdalla, N. Shetty, N., Yabbati, R. Hiremath, *Evaluation of smart village strategies and challenges*, „Smart and Sustainable Built Environment”, 2022, <https://doi.org/10.1108/SASBE-03-2022-0060>.

²⁰ https://enrd.ec.europa.eu/news-events/news/eu-action-smart-villages_en (dostęp: 4.10.2025 r.).

²¹ Cytat za http://ksow.pl/files/Bazy/Biblioteka/files/Inteligentna_wies_-_publikacja_2019.pdf, s. 8 (dostęp: 4.10.2025 r.).

²² <https://almine.pl/inteligentna-wioska-smart-village-co-to-omowienie/> (dostęp: 3.03.2023 r.).

²³ S. Żukowska, B. Chmiel, M. Połom, *The Smart Village Concept and Transport Exclusion of Rural Areas – A Case Study of a Village in Northern Poland*, „Land” 2023, Vol. 12, No. 1; D. Košecká,

innowacją a zrównoważonym rozwojem, aby technologie nie tylko zwiększały wydajność, lecz także dbały o środowisko naturalne i integrację społeczną. To wyzwanie jest spotęgowane koniecznością respektowania zielonego ładu oraz rozwiązań dotyczących klimatu. Co prawda nowoczesne technologie w większości przestrzegają określonych norm, ale w dużej części są one jeszcze w fazie testów. Spowodować to może konieczność wyboru pomiędzy ochroną klimatu a dość szybkim postępem technologicznym w rolnictwie. Rekomendowane rozwiązania rolnictwa 4.0 powinny w tym zakresie przynieść efekt, jako te najdalej respektujące zasady ochrony klimatu w procesie produkcji rolnej.

Konieczne jest także tworzenie spójnych polityk wsparcia i długofalowych strategii rozwojowych, które uwzględniają specyfikę lokalnych społeczności i ich potrzeb. Wymaga to zastanowienia w perspektywie nowej Wspólnej Polityki Rolnej po 2027 r. Jest to sprawa, która powinna zostać uregulowana w jak najszerszy sposób, aby można było wykorzystać cały potencjał *Smart Village* i ich możliwości realizacji innowacyjnych projektów w sposób kompleksowy. W Komunikacie Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego na temat „Wizja dla rolnictwa i żywności Wspólne kształtowanie unijnego sektora rolnego i spożywczego, atrakcyjnego dla przyszłych pokoleń”²⁴ wskazuje się, że cyfryzacja (w tym sztuczna inteligencja), badania naukowe i innowacyjne agrotechnologie mogą zrewolucjonizować rolnictwo i obniżyć koszty ponoszone w gospodarstwach, przyczyniając się tym samym do zwiększenia dochodów. Jako możliwe przykłady określa się platformy handlu elektronicznego, narzędzia marketingu cyfrowego i internetowe platformy handlowe, które mogą pomóc rolnikom i innym podmiotom systemu rolno-spożywczego w dotarciu do szerszego grona klientów i zróżnicowaniu strumieni dochodów. Ponadto w kontekście rolnictwa precyzyjnego i rozwiązań opartych na danych mogą one zwiększyć rentowność dzięki optymalizacji nakładów.

W powyższym Komunikacie określa się także, że „nadal rozwijane będą partycypacyjne narzędzia rozwoju lokalnego, takie jak LEADER/rozwój lokalny kierowany przez społeczność i inne formy współpracy, takie jak inteligentne wsie, które okazały się skuteczne. Koncepcja funkcjonalnych obszarów wiejskich będzie dalej rozwijana, aby wyeliminować luki w dostępności i przystępności cenowej usług dla obywateli obszarów wiejskich, zgodnie ze zobowiązaniem Komisji do zajęcia się po-

P. Balco, P. Bajzík, *Readiness of Towns and Villages in Slovakia for the Implementation of Smart Solutions, Studies in Systems, „Decision and Control”* 2022, Vol. 420, s. 505–532; S. Battino, S. Lampreu, *The role of the sharing economy for a sustainable and innovative development of rural areas: A case study in Sardinia (Italy), „Sustainability (Switzerland)”* 2019, Vol. 11, No. 11.

²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52025DC0075> (dostęp: 13.10.2025 r.).

trzebą skutecznego «prawa do pozostania» dla wszystkich obywateli europejskich. Dotyczy to wszystkich obszarów wiejskich, a szczególnie obszarów oddalonych i tych, które nie mają bezpośredniego dostępu do usług oferowanych przez miasta. Małe i średnie miasta odgrywają ważną rolę w zapewnianiu dostępu do usług i infrastruktury». W tym kontekście *Smart Village* mają być swoistym pomostem pomiędzy miastem i tradycyjną wsią poprzez udostępnianie usług i infrastruktury, w tym społecznej, zdrowotnej i rolniczej. To wyraźne podkreślenie znaczenia inteligentnych wsi ma ogromne znaczenie dla dalszej legislacji. Komunikat ten poddawany jest obecnie dyskusji w państwach członkowskich w celu wypracowania modelu Wspólnej Polityki Rolnej po 2027 r. Dlatego tak ważne jest dookreślenie wszelkich szczegółów wdrażania rolnictwa 4.0 przez koncepcję *Smart Village*.

W celu dalszego rozwijania inteligentnych wiosek w politykach publicznych konieczne wydaje się wdrożenie kilku podstawowych rozwiązań prawnych i finansowych. Pierwszym z nich są inwestycje w infrastrukturę cyfrową. Kluczowe jest zapewnienie powszechnego, wysokiej jakości dostępu do szerokopasmowego internetu na obszarach wiejskich. Bez tego rozwój technologii i wdrożenia rozwiązań *Smart Village* będą ograniczone. W perspektywie nowej Wspólnej Polityki Rolnej po 2027 r. należy określić ramy wsparcia finansowego i dotacji. Rządy oraz instytucje unijne powinny tworzyć odpowiednio przeznaczone programy finansowania dla projektów cyfrowej transformacji w obszarach wiejskich z naciskiem na małe i średnie gospodarstwa²⁵.

Nie bez znaczenia pozostaje także edukacja i rozwój kompetencji cyfrowych. Niezbędne jest prowadzenie szerokich szkoleń, warsztatów, kampanii informacyjnych, aby mieszkańcy wsi mogli świadomie korzystać z nowych technologii i rozwiązań. *Smart Village* nie mogą rozwijać się także bez tworzenia platform współpracy. To lokalny lider nadaje ton zmianom podyktowanym oddolnie. Wspieranie lokalnych inicjatyw, partnerstw publiczno-prywatnych oraz sieci wymiany doświadczeń pozwoli na szybkie rozprzestrzenianie innowacji i rozwiązań. W końcu należy dostosować polityki do lokalnych potrzeb. Strategia rozwoju powinna zostać dostosowana do specyfiki każdej społeczności i jej zasobów, a nie opierać się na uniwersalnych rozwiązaniach. Dotyczy to zarówno perspektywy europejskiej, jak i krajowej.

Europejska wieś będzie musiała wdrożyć wiele możliwych rozwiązań rolnictwa 4.0. Do najważniejszych z nich można zaliczyć automatyzację procesu produkcji rolnej. Roboty i autonomiczne maszyny rolnicze zyskują coraz większą popularność. Przykładowo, drony i autonomiczne ciągniki są wykorzystywane do siewu, nawożenia, oprysków czy zbiorów. Dzięki zintegrowanym czujnikom i systemom GPS,

²⁵ V. Zavrtnik, A. Kos, E.S. Duh, *Smart villages: Comprehensive review of initiatives and practices*, „Sustainability (Switzerland)” 2018, Vol. 10, No. 7.

maszyny wykonują precyzyjne działania, minimalizując straty i środki chemiczne. Kolejnym rozwiązaniem z zakresu rolnictwa precyzyjnego są cyfrowe platformy, które umożliwiają rolnikom bezpośrednią wymianę informacji, sprzedaż plonów, dostęp do prognoz pogodowych i porad eksperckich. Takie rozwiązania podnoszą efektywność i konkurencyjność lokalnych gospodarstw. Przykładem może być platforma FarmSquare w Polsce, która pozwala rolnikom na wspólne kupowanie maszyn i nawozów, a także sprzedaż produktów bez pośredników, zwiększając zarobki i ograniczając koszty.

Rolnictwo 4.0 będzie zorientowane także na wykorzystanie nowoczesnych technologii w ochronie klimatu. Do najczęstszych narzędzi będzie można zaliczyć zastosowanie obrazowania satelitarnego, dronów i AI do wykrywania chorób i szkodników roślin. Platformy analityczne analizują zdjęcia, rozpoznają choroby na wczesnym etapie i podpowiadają metody interwencji. Przykładowo w Danii i Holandii wykorzystywane są drony z kamerami multispektralnymi do monitorowania stanu upraw na dużych obszarach, co pozwala na precyzyjne i wczesne działania zapobiegawcze. Jest to jeden z przykładów, jak będzie trzeba łączyć ochronę klimatu z postępem technologicznym. W tym zakresie koncepcja inteligentnych wiosek może stać się bardzo dobrym instrumentem do integrowania tych działań. W inteligentnych gospodarstwach stosuje się systemy zarządzania energią, integrujące panele fotowoltaiczne, farmy wiatrowe i magazyny energii, co pozwala na samowystarczalność, a także zrównoważony rozwój. Tylko w dość odległym regionie Laponii w Finlandii farmy słoneczne i turbiny wiatrowe zintegrowano z systemami IoT, które optymalizują produkcję i dystrybucję energii, korzystając z czujników i AI.

PODSUMOWANIE

Przedstawione w artykule rozważania prowadzą do kilku podstawowych konkluzji. Jedną z podstawowych obserwacji jest brak kompleksowych rozwiązań prawnych, które integrowałyby różne rozwiązania innowacyjne możliwe do wprowadzenia w polskim rolnictwie. Przykładem jest tutaj chociażby brak unormowań dotyczących sztucznej inteligencji czy możliwości wykorzystania dronów. To powoduje, że rozwój rolnictwa oraz możliwość pozyskiwania na nie środków jest zahamowany. Rolnicy, nie wiedząc według jakich zasad prawnych mogą przykładowo robić zdjęcia dronami, aby nie naruszyć różnych regulacji prawnych, czasami wolą ich nie stosować. Oczywiście przeszkodą jest też brak kompleksowej pomocy finansowej umożliwiającej długoterminowe planowanie rozwoju rolnictwa.

Istniejące koncepcje, takie jak *Smart Village*, w dość niskim stopniu wykorzystują mechanizmy dostępne dla rozwiązań innowacyjnych związanych z produkcją

rolną. Skupianie się tylko na aspektach społecznych czy edukacyjnych transformuje wieś w kierunku Smart City²⁶, z jednym wyjątkiem – pozostawienia produkcji rolnej poza centrum zainteresowania *Smart Village*. Jest to dość ryzykowne ze względu na to, że ta koncepcja miała właśnie służyć takim ułatwieniom w rolnictwie, aby można było prowadzić produkcję rolną zgodną z wszelkimi zasadami przyjaznymi dla klimatu²⁷. Inteligentne wioski powinny stać się możliwą alternatywą kompleksowego rozwiązania gospodarczo-prawnego umożliwiającego transformację wsi w kierunku nowoczesnych gospodarstw rolnych działających w celach produkcyjnych zachowujących przy tym bezpieczeństwo społeczne i klimatyczne.

Przed polskim i europejskim prawodawcą staje wyzwanie, w jaki sposób zachęcić rolników do wdrażania koncepcji *Smart Village*, która wykracza daleko poza jedno pojedyncze gospodarstwo. Wymaga współpracy wszystkich mieszkańców wsi, oddolnych inicjatyw, ich koordynowania, a także pracy społecznej, środków finansowych i przygotowania odpowiednich rozwiązań prawnych. Wyzwanie to należy jednak podjąć, bo skoordynowane działania mogą stać się realną szansą dla polskiego rolnictwa nie tylko na zachowanie swojej tożsamości, ale także na wdrożenie możliwych innowacji i sprostanie konkurencyjności na rynku europejskim²⁸. Pozwoli to również zatrzymać większą część obecnych rolników na wsi i spowolnić proces depopulacji²⁹.

REFERENCES

- Ahirwar S., Swarnkar R., Bhukya S., Namwade G., *Application of Drone in Agriculture*, „International Journal of Current Microbiology and Applied Sciences” 2019, No. 8(1)
- Battino S., Lampreu S., *The role of the sharing economy for a sustainable and innovative development of rural areas: A case study in Sardinia (Italy)*, „Sustainability (Switzerland)” 2019, Vol. 11, No. 11
- Clercq M. de, Vats A., Biel A., *Agriculture 4.0: The Future of Farming Technology*, World Government Summit, 2018

²⁶ M. Czupich, M. Kola-Bezka, A. Ignasiak-Szulc, *Czynniki i bariery wdrażania koncepcji smart city w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 276, s. 223–235.

²⁷ R.S. Sattar, M.S. Mehmood, M.H. Raza, V.P.I.S. Wijeratne, B. Shahbaz, *Evaluating adoption of climate smart agricultural practices among farmers in the Fujian Province, China*, „Environmental Science and Pollution Research”, 2023, doi.org/10.1007/s11356-023-25480-0.

²⁸ A. Niewiadomska, *Konkurencyjność jako determinanta prawna europejskiej polityki rolnej*, „Studia Iuridica” 2018, t. LXXII, s. 267–278.

²⁹ A.L. Rossouw, M. Garbutt, *Six Roles of ICT in Alleviating Depopulation of Rural Villages Through Improved Quality of Life*, „Lecture Notes in Networks and Systems” 2023, Vol. 624, s. 341–351.

- Cole L.J., Kleijn D., Dicks L.V., Stout J.C., Potts S.G., Albrecht M., Scheper J., *A critical analysis of the potential for EU Common Agricultural Policy measures to support wild pollinators on farmland*, „Journal of Applied Ecology” 2020, No. 57(4)
- Czupich M., Kola-Bezka M., Ignasiak-Szulc A., *Czynniki i bariery wdrażania koncepcji smart city w Polsce*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2016, nr 276
- Košická D., Balco P., Bajzík P., *Readiness of Towns and Villages in Slovakia for the Implementation of Smart Solutions*, *Studies in Systems*, „Decision and Control” 2022, Vol. 420
- Lakshmanan V.I., Chockalingam A., Murty V.K., Kalyanasundaram S., *Smart Villages: Bridging the Global Urban-Rural Divide*, Toronto 2022
- McBratney A., Whelan B., Ancev T., *Future Directions of Precision Agriculture*, „Precision Agriculture” 2005, Vol. 6
- Naldi L., Nilsson P., Westlund H., Wixe S., *What is smart rural development?*, „Journal of Rural Studies” 2015, Vol. 40
- Niewiadomska A., *Innowacyjność w nowej Wspólnej Polityce Rolnej*, „Studia Iuridica” 2022, t. XCV
- Niewiadomska A., *Konkurencyjność jako determinanta prawna europejskiej polityki rolnej*, „Studia Iuridica” 2018, t. LXXII
- Piowar A., *Low-Carbon Agriculture in Poland: Theoretical and Practical Challenges*, „Polish Journal of Environmental Studies” 2019, Vol. 28, No. 4
- Popardowski P., *Instrumenty prawne służące ochronie konkurencji w sektorze rolnym z perspektywy prawa Unii Europejskiej (zarys problematyki)*, „Studia Iuridica Agraria” 2018, t. 16
- Renukappa S., Suresh S., Abdalla W., Shetty N., Yabbati N., Hiremath R., *Evaluation of smart village strategies and challenges*, „Smart and Sustainable Built Environment”, 2022, <https://doi.org/10.1108/SASBE-03-2022-0060>
- Rose D.C., Wheeler R., Winter M., Lobley M., Chivers C.A., *Agriculture 4.0: Making it work for people, production, and the planet*, „Land Use Policy” 2021, Vol. 100, DOI: 10.1016/j.landuse-pol.2020.104933
- Rossouw A.L., Garbutt M., *Six Roles of ICT in Alleviating Depopulation of Rural Villages Through Improved Quality of Life*, „Lecture Notes in Networks and Systems” 2023, Vol. 624
- Różycki R., Żmich K., *Wykorzystanie nowoczesnych technologii w rolnictwie precyzyjnym*, (w:) U. Motowidlak, D. Wronkowski, A. Reńda (red.), *Różne oblicza logistyki*, Łódź 2018
- Sattar R.S., Mehmood M.S., Raza M.H., Wijeratne V.P.I.S., Shahbaz B., *Evaluating adoption of climate smart agricultural practices among farmers in the Fujian Province, China*, „Environmental Science and Pollution Research”, 2023, doi.org/10.1007/s11356-023-25480-0
- Sykuta M.E., *Big Data in Agriculture: Property Rights, Privacy and Competition in Ag Data Services*, „International Food and Agribusiness Management Review” 2016, No. 19
- Visvizi A., Lytras M.D., *Rescaling and refocusing smart cities research: From mega cities to smart villages*, „Journal of Science and Technology Policy Management” 2018, No. 9
- Zapała C., *Przetwarzanie informacji i danych osobowych w rolnictwie w ramach Big Data*, „Studia Iuridica” 2018, t. LXXVIII
- Zavratnik V., Kos A., Duh E.S., *Smart villages: Comprehensive review of initiatives and practices*, „Sustainability (Switzerland)” 2018, Vol. 10, No. 7
- Żukowska S., Chmiel B., Połom M., *The Smart Village Concept and Transport Exclusion of Rural Areas – A Case Study of a Village in Northern Poland*, „Land” 2023, Vol. 12, No. 1

EMILIA NOWAK

Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska

e-mail: emilia.nowak75@wp.pl

ORCID: 0009-0009-3315-5627

PESTYCYDY A SYSTEM BEZPIECZEŃSTWA ŻYWNOŚCI W POLSCE I UNII EUROPEJSKIEJ

PESTICIDES AND THE FOOD SAFETY SYSTEM IN POLAND AND THE EUROPEAN UNION

ABSTRACT Food safety is one of the key challenges of modern food production and distribution systems, both in Poland and throughout the European Union. In the context of the growing demand for food and the intensification of agricultural production, the use of plant protection products, including pesticides, remains an important element. This paper examines the operation of the food safety system in the context of pesticide use, with particular regard to the applicable legal framework in force within the European Union and its implementation in Poland. It discusses, among others, the regulations concerning maximum residue levels (MRLs), registration procedures for active substances, as well as supervisory and control activities carried out by the European Food Safety Authority (EFSA), the European Commission, the Chief Sanitary Inspectorate, as well as the State Plant Health and Seed Inspection Service.

The analysis further encompasses data concerning the presence of pesticide residues in food products available on the Polish and EU markets, as well as the effectiveness of the existing control mechanisms. Attention is drawn to the role of farmer and consumer education, the importance of sustainable agriculture, the promotion of integrated pest management, and alternatives to chemical plant protection products, such as biopesticides.

KEYWORDS: food safety, pesticides, European Union law, sustainable agriculture, integrated pest management

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo żywności, pestycydy, prawo Unii Europejskiej, zrównoważone rolnictwo, zintegrowane zarządzanie szkodnikami

WPROWADZENIE

Bezpieczeństwo żywności w Polsce i w całej Unii Europejskiej jest jednym z kluczowych wyzwań współczesnej polityki rolnej, zdrowotnej i środowiskowej. Wraz

ze wzrostem liczby ludności, intensyfikacją produkcji rolnej oraz zmianami klimatycznymi rośnie presja na zapewnienie wystarczającej ilości żywności o wysokiej jakości, przy jednoczesnym poszanowaniu zasad zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska¹. W tym kontekście ważną rolę odgrywają pestycydy – substancje chemiczne, biologiczne lub syntetyczne stosowane w celu zwalczania organizmów szkodliwych w uprawach roślin².

Pestycydy odgrywają istotne znaczenie dla współczesnego rolnictwa. Przyczyniają się do zwiększenia plonów oraz poprawy ich jakości, ograniczenia strat powodowanych przez choroby i szkodniki oraz stabilizacji produkcji rolniczej. Dzięki ich zastosowaniu możliwe jest utrzymanie wysokiej produktywności upraw, co ma szczególne znaczenie w warunkach nasilonej presji agrofagów i niekorzystnych zmian klimatycznych³. Jak podkreśla się w literaturze, bez stosowania środków ochrony roślin globalna produkcja żywności mogłaby być znacznie niższa⁴.

Nie można jednak ignorować zagrożeń wynikających z niewłaściwego użycia pestycydów. Nadmierna ekspozycja na te substancje może prowadzić do zanieczyszczenia gleby, wód powierzchniowych i gruntowych oraz do kumulacji ich pozostałości w płodach rolnych i produktach spożywczych, co może stanowić zagrożenie dla zdrowia ludzi⁵.

PODSTAWY PRAWNE STOSOWANIA PESTYCYDÓW W POLSCE I UNII EUROPEJSKIEJ

Zgodnie z definicją zawartą w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1107/2009 z dnia 21 października 2009 r. dotyczącym wprowadzania do obrotu środków ochrony roślin (...)⁶, pestycydy to środki ochrony roślin zawierające przynajmniej jedną substancję czynną, których celem jest ochrona roślin lub produktów roślinnych przed organizmami szkodliwymi, wpływanie na procesy fizjologiczne roślin, konserwacja produktów roślinnych lub niszczenie niepożąda-

¹ E. Kondratowicz-Pietruszka, *Bezpieczeństwo żywności w Polsce i Unii Europejskiej*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2012, nr 93(1), s. 1–5.

² Z. Kaczmarek, *Pestycydy w rolnictwie korzyści i zagrożenia*, „Postępy Fitoterapii” 2013, nr 4, s. 271–277.

³ W. Kędzior, *Zastosowanie środków ochrony roślin w rolnictwie a bezpieczeństwo żywności*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2012, nr 4(26), s. 99–108.

⁴ J. Kuś, A. Madej, *Znaczenie integrowanej ochrony roślin w nowoczesnym rolnictwie*, „Progress in Plant Protection/Postępy w Ochronie Roślin” 2011, nr 51(4), s. 1890–1897.

⁵ K. Węglarzy, *Pozostałości środków ochrony roślin w środowisku i ich wpływ na zdrowie człowieka*, „Problemy Inżynierii Rolniczej” 2017, nr 1(95), s. 43–52.

⁶ Dz.Urz. UE L nr 309 z 2009 r., s. 1; dalej: rozporządzenie 1107/2009.

nych roślin i ich części. Do najczęściej stosowanych grup pestycydów należą: insektycydy – substancje stosowane przeciwko owadom, herbicydy – przeciwdziałające chwastom, a także fungicydy – stosowane przeciwko chorobom grzybowym, oraz rodentycydy – zwalczające gryzonie⁷.

W Unii Europejskiej, a więc także w Polsce, stosowanie pestycydów jest ściśle regulowane, a ich wprowadzenie do obrotu wymaga spełnienia wysokich wymogów bezpieczeństwa, zarówno dla zdrowia ludzi, jak i środowiska. Ramy prawne dla tych procedur wyznaczają poniższe rozporządzenia Unii Europejskiej oraz ustawa z dnia 8 marca 2013 r. o środkach ochrony roślin⁸.

System prawny Unii Europejskiej regulujący stosowanie i dopuszczanie do obrotu środków ochrony roślin opiera się na kilku kluczowych aktach prawnych. Istotne znaczenie mają dwa rozporządzenia: rozporządzenie 1107/2009 oraz rozporządzenie (WE) nr 396/2005 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 lutego 2005 r. w sprawie najwyższych dopuszczalnych poziomów pozostałości pestycydów w żywności i paszy pochodzenia roślinnego i zwierzęcego oraz na ich powierzchni (...)⁹. Pierwsze z nich ustanawia zasady zatwierdzania substancji czynnych¹⁰ i kryteria dopuszczania gotowych preparatów do obrotu w poszczególnych państwach członkowskich¹¹. Podstawowym celem tego aktu jest zapewnienie wysokiego poziomu ochrony zdrowia ludzi, zwierząt oraz środowiska, przy jednoczesnym umożliwieniu rolnictwu skutecznego zwalczania grup organizmów, które atakują uprawy rolnicze¹². Rozporządzenie 1107/2009 wprowadza mechanizmy wzajemnego uznawania zezwoleń na poziomie trzech stref klimatycznych w UE oraz wyróżnia kategorie substancji o niskim ryzyku i substancji podstawowych, których procedura rejestracji jest uproszczona¹³.

Z kolei rozporządzenie 396/2005 jest aktem regulującym najwyższy dopuszczalny poziom pozostałości pestycydów w żywności i paszach pochodzenia roślinnego oraz zwierzęcego. Akt prawny ustanawia maksymalne poziomy pozostałości (Maximum Residue Levels – MRL), a także określa procedury oceny ryzyka prowadzone przez Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA). Głównym celem jest ochrona konsumentów przed nadmierną ekspozycją na pozostałości pestycydów

⁷ R. Krawczyk, T. Konefał, *Charakterystyka i klasyfikacja pestycydów oraz zagrożenia związane z ich stosowaniem*, „Medycyna Środowiskowa/Environmental Medicine” 2015, nr 18(3), s. 7–13.

⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 650 ze zm.

⁹ Dz.Urz. UE L nr 70 z 2005 r., s. 1, ze zm.; dalej: rozporządzenie 396/2005.

¹⁰ Art. 1 rozporządzenia 1107/2009.

¹¹ Art. 4 rozporządzenia 1107/2009.

¹² Art. 1 ust. 3 rozporządzenia 1107/2009.

¹³ Art. 40 rozporządzenia 1107/2009.

w żywności i paszy¹⁴. Uzupełnieniem obu rozporządzeń jest dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/128/WE z dnia 21 października 2009 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania na rzecz zrównoważonego stosowania pestycydów¹⁵. Zobowiązuje ona państwa członkowskie do opracowania i wdrażania Krajowych Planów Działania, promowania integrowanej ochrony roślin, ograniczania ryzyka dla zdrowia i środowiska oraz prowadzenia działań szkoleniowych i edukacyjnych.

W Polsce przepisy unijne w formie rozporządzeń stosuje się bezpośrednio, natomiast dyrektywy wymagają transpozycji do prawa krajowego. Najważniejszym aktem krajowym pozostaje wspomniana ustawa, która kompleksowo określa zasady obrotu i stosowania środków ochrony roślin, obowiązki profesjonalnych użytkowników, w tym stosowanie integrowanej ochrony roślin, prowadzenie dokumentacji zabiegów, uczestnictwo w szkoleniach oraz używanie sprawnego technicznie sprzętu¹⁶.

Za nadzór nad przestrzeganiem przepisów odpowiada Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin i Nasiennictwa (PIORiN) oraz Generalny Inspektor Sanitarny (GIS) w zakresie kontroli pozostałości pestycydów w żywności¹⁷. Szczegółowe wymagania dotyczące m.in. szkoleń i badań sprzętu określają akty wykonawcze, przykładowo rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 maja 2013 r. w sprawie szkoleń w zakresie środków ochrony roślin¹⁸ oraz rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 22 maja 2013 r. w sprawie sposobu postępowania przy stosowaniu i przechowywaniu środków ochrony roślin¹⁹.

Procedura rejestracji środków ochrony roślin w UE ma charakter dwuetapowy i wynika bezpośrednio z rozporządzenia 1107/2009. W pierwszym etapie, na poziomie unijnym, zatwierdzana jest substancja czynna. Producent lub uprawniony podmiot składa wnioski do wyznaczonego państwa członkowskiego (tzw. państwa sprawozdawcy, RMS), które przygotowuje raport oceniający. Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności analizuje dokumentację, oceniając ryzyko dla zdrowia ludzi, zwierząt i środowiska²⁰. Następnie Komisja Europejska decyduje o zatwier-

¹⁴ Art. 1 rozporządzenia 1107/2009.

¹⁵ Dz.Urz. UE L nr 309 z 2009 r., s. 71; dalej: dyrektywa 2009/128/WE. Zob. S. Pruszyński, *Ochrona roślin a bioróżnorodność*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2012, nr 66(4), s. 7–22.

¹⁶ W. Kozera, J. Kostecka, *Zasady integrowanej ochrony roślin w Polsce – stan obecny i wyzwania*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2014, nr 2(32), s. 163–170.

¹⁷ M. Wojciechowska, U. Kubsik, *System nadzoru nad stosowaniem środków ochrony roślin w Polsce*, „Progress in Plant Protection” 2017, nr 57(1), s. 70–76.

¹⁸ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 824; dalej: rozporządzenie z dnia 8 maja 2013 r.

¹⁹ Dz.U. z 2013 r., poz. 625.

²⁰ T. Praczyk, G. Skrzypczak, *Bezpieczeństwo stosowania środków ochrony roślin w świetle wymagań prawnych UE*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Ochrony Roślin – Państwowego Instytutu Badawczego” 2017, nr 57(1), s. 1–10.

dzeniu substancji czynnej i umieszcza ją w wykazie zatwierdzonych substancji. Drugi etap procedury odbywa się na poziomie krajowym. Po zatwierdzeniu substancji czynnej producent wnioskuje o dopuszczenie konkretnego preparatu do obrotu w wybranym państwie. W Polsce procedurę tę prowadzi PIORiN, który ocenia skuteczność i bezpieczeństwo środka oraz jego zgodność z przepisami prawa. W ramach mechanizmu wzajemnego uznawania preparaty zarejestrowane w jednym państwie w danej strefie klimatycznej łatwiej mogą być zarejestrowane w innych krajach tej samej strefy²¹. W przypadku substancji niskiego ryzyka oraz podstawowych przewidziano uproszczone i szybsze procedury, wspierające rozwój mniej obciążających środowisko metod ochrony roślin²².

KONTROLA I NADZÓR NAD STOSOWANIEM PESTYCYDÓW

Kontrola i nadzór nad stosowaniem pestycydów w Unii Europejskiej oraz w Polsce stanowią ważny element systemu zapewniającego bezpieczeństwo żywności, którego celem jest ochrona zdrowia konsumentów oraz ograniczenie negatywnego wpływu środków ochrony roślin na środowisko. System ten działa w oparciu o współpracę instytucji unijnych i krajowych, a jego ramy prawne wyznaczają m.in. rozporządzenie 396/2005 oraz rozporządzenie 1107/2009.

Na szczeblu unijnym kluczową rolę odgrywa EFSA, który opracowuje opinie naukowe na temat ryzyka związanego z pestycydami, ocenia substancje czynne na etapie ich rejestracji i analizuje dane z monitoringu pozostałości w żywności²³. Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności przygotowuje coroczne raporty podsumowujące wyniki kontroli żywności pod kątem obecności pozostałości pestycydów. Z kolei Komisja Europejska zajmuje się przyjmowaniem przepisów wykonawczych w zakresie MRL, monitorowaniem stosowania prawa przez państwa członkowskie oraz reagowaniem w przypadku wykrycia nieprawidłowości²⁴.

W Polsce kontrolę nad stosowaniem środków ochrony roślin sprawuje GIS i PIORiN. Główny Inspektorat Sanitarny monitoruje bezpieczeństwo żywności

²¹ E. Matyjaszczyk, *Środki ochrony roślin o niskim ryzyku oraz substancje podstawowe w świetle nowych przepisów Unii Europejskiej*, „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering” 2015, nr 60(3), s. 109–112.

²² *Ibidem*.

²³ M. Korzycka-Iwanow, *Bezpieczeństwo żywności w prawie Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2018, nr 27(4), s. 113–127.

²⁴ J. Chruściński, *System kontroli i nadzoru nad pozostałościami środków ochrony roślin w żywności*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2021, nr 2(79), s. 23–37.

pochodzenia roślinnego, badając ją pod kątem zgodności z MRL, natomiast PIORiN nadzoruje sposób stosowania pestycydów przez rolników, ich zgodność z etykietami i prowadzenie zabiegów ochronnych zgodnie z przepisami²⁵.

Maksymalne dopuszczalne poziomy pozostałości określają najwyższe ilości pozostałości substancji czynnych pestycydów, jakie mogą występować w żywności i paszy bez zagrożenia dla zdrowia człowieka²⁶. Ich ustalanie opiera się na ocenach ryzyka przeprowadzanych przez EFSA, uwzględniających dopuszczalne dzienne spożycie (ADI) i najwyższą dawkę jednorazową (ARfD)²⁷.

Biorąc pod uwagę dane z monitoringu, poziom bezpieczeństwa żywności w Unii Europejskiej i Polsce jest wysoki, choć przekroczenia MRL wciąż się zdarzają. Zgodnie z raportem EFSA za 2022 r. ok. 96,1% próbek w UE mieściło się w obowiązujących limitach, podczas gdy w Polsce wskaźnik ten wyniósł 96,8%²⁸. Najczęściej przekroczenia dotyczą owoców i warzyw, zwłaszcza truskawek, jabłek i sałaty²⁹. W Polsce w 2022 r. w około 3% próbek stwierdzono przekroczenia MRL, zwykle spowodowane niewłaściwym stosowaniem pestycydów lub nieprzestrzeganiem okresów karencji³⁰.

Skutki nieprawidłowego stosowania środków ochrony roślin mogą być poważne zarówno dla zdrowia ludzi, jak i środowiska. Z punktu widzenia zdrowia konsumentów przekroczenia MRL wiążą się z ryzykiem ostrych lub przewlekłych zatruc, które mogą prowadzić m.in. do reakcji alergicznych, zaburzeń hormonalnych, uszkodzeń układu nerwowego, a nawet zwiększonego ryzyka nowotworów³¹. W środowisku pestycydy mogą kumulować się w glebie i wodzie, negatywnie wpływając na ekosystemy oraz organizmy pożyteczne, w tym owady zapylające³².

²⁵ Główny Inspektorat Sanitarny, *Sprawozdanie z realizacji urzędowych kontroli żywności w zakresie pozostałości środków ochrony roślin w 2022 roku*, Warszawa 2023.

²⁶ E. Kondratowicz-Pietruszka, *Bezpieczeństwo żywności...*, s. 1–5.

²⁷ M. Wojciechowska-Mazurek, K. Starska, *Kontrola pozostałości pestycydów w Polsce w świetle przepisów unijnych*, „Przemysł Spożywczy” 2019, nr 4, s. 34–37.

²⁸ European Food Safety Authority (EFSA) [et al.], *The 2022 European Union report on pesticide residues in food*, „EFSA Journal” 2024, nr 22(4), e8753.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ M. Gawlik, *Wpływ pestycydów na zdrowie człowieka*, „Przegląd Epidemiologiczny” 2017, nr 71(3), s. 453–461.

³² M. Wojciechowski, *Wpływ pestycydów na populacje pszczoł*, „Przegląd Zoologiczny” 2017, nr 61(1), s. 3–15.

DZIAŁANIA PROŚRODOWISKOWE

Współczesne systemy produkcji i dystrybucji żywności muszą sprostać wyzwaniu pogodzenia rosnącego zapotrzebowania na żywność z ochroną środowiska naturalnego i zdrowia konsumentów. Zarówno w Unii Europejskiej, jak i w Polsce podejmowane są różne inicjatywy prośrodowiskowe, które mają na celu zmniejszenie negatywnego wpływu intensywnej produkcji rolnej, w tym ograniczenie stosowania chemicznych środków ochrony roślin.

Na poziomie unijnym kluczowe znaczenie mają strategie wynikające z Europejskiego Zielonego Ładu oraz ze strategii „od pola do stołu”, które zakładają redukcję użycia i ryzyka związanego z pestycydami o 50% do 2030 r., a także zwiększenie udziału rolnictwa ekologicznego do 25% powierzchni użytków rolnych³³. W ich ramach rozwijane są również programy mające na celu wspieranie bioróżnorodności, ochronę gleb, powietrza i wód, a przede wszystkim wdrażanie innowacyjnych technologii w rolnictwie³⁴.

W Polsce działania nienaruszające równowagi ekologicznej są realizowane m.in. przez krajowe plany działania dotyczące zrównoważonego stosowania środków ochrony roślin, programy rolno-środowiskowo-klimatyczne w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, a także rozwój rolnictwa ekologicznego. Istotną rolę odgrywa tu także integrowana ochrona roślin (IPM – Integrated Pest Management), która polega na preferowaniu metod biologicznych, mechanicznych i agrotechnicznych nad chemicznymi, a chemiczne środki ochrony roślin stosuje się jedynie w razie konieczności³⁵.

Zrównoważone rolnictwo opiera się na łączeniu celów ekonomicznych, środowiskowych i społecznych, umożliwiając osiągnięcie wysokiej jakości plonów przy jednoczesnym ograniczeniu negatywnego wpływu na ekosystemy oraz zachowaniu bioróżnorodności³⁶. Podstawę prawną działań zmierzających do ograniczenia ryzyka związanego ze stosowaniem środków ochrony roślin w państwach członkowskich Unii Europejskiej stanowi dyrektywa 2009/128/WE. Zobowiązuje ona państwa do opracowania krajowych planów działania oraz wdrożenia zasad

³³ European Commission, *Farm to fork strategy: for a fair, healthy and environmentally-friendly food system*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020, nr 381, s. 1–9.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Krajowy Plan Działań na rzecz zrównoważonego stosowania środków ochrony roślin 2021–2030*, Warszawa 2021.

³⁶ M. Błażewicz-Woźniak, *Rola zrównoważonego rolnictwa w ochronie środowiska i zdrowia ludzi*, „Problemy Inżynierii Rolniczej” 2020, nr 1, s. 45–53.

integrowanej ochrony roślin. W Polsce postanowienia tej dyrektywy zostały implementowane przede wszystkim przez ustawę o środkach ochrony roślin, która nakłada na profesjonalnych użytkowników obowiązek prowadzenia upraw zgodnie z zasadami IPM oraz sporządzania dokumentacji zabiegów.

W kontekście dążeń do redukcji stosowania syntetycznych środków ochrony roślin coraz większą rolę odgrywają biopestycydy i innowacyjne metody ochrony. Biopestycydy, będące preparatami pochodzenia mikrobiologicznego, roślinnego lub mineralnego, cechują się selektywnością względem organizmów szkodliwych, szybką biodegradacją oraz niższym ryzykiem dla środowiska³⁷.

Kluczowym elementem wdrażania zasad zrównoważonego rolnictwa jest edukacja i budowanie świadomości zarówno wśród rolników, jak i konsumentów. Dyrektywa 2009/128/WE nakłada na państwa obowiązek organizowania szkoleń dla użytkowników, doradców i sprzedawców środków ochrony roślin w zakresie bezpiecznego ich stosowania, a także promowania alternatywnych metod ochrony³⁸. W Polsce te wymagania realizowane są na podstawie wspomnianej ustawy o środkach ochrony roślin, która reguluje organizację szkoleń obejmujących zasady IPM, ocenę ryzyka, metody biologiczne oraz wymogi techniczne stosowanego sprzętu. Edukacja konsumentów prowadzona jest natomiast poprzez kampanie informacyjne organizowane przez Główny Inspektorat Sanitarny, EFSA oraz organizacje pozarządowe, mające na celu m.in. propagowanie oznakowania ekologicznego i korzyści wynikających z wyboru produktów pochodzących z upraw prowadzonych zgodnie z zasadami zrównoważonego rolnictwa³⁹.

Dodatkowo obowiązek prowadzenia ewidencji zabiegów ochronnych oraz korzystania z doradztwa w zakresie IPM przyczynia się do wzrostu praktycznej wiedzy producentów i ułatwia realizację założeń środowiskowych wynikających z polityki rolnej UE⁴⁰.

PODSUMOWANIE

Biorąc pod uwagę powyższe, można zauważyć, że współczesny system regulacji i nadzoru nad stosowaniem pestycydów w Polsce i Unii Europejskiej opiera się na spójnych i dobrze umocowanych podstawach prawnych, takich jak rozporządzenie

³⁷ E. Matyjaszczyk, *Biopestycydy – znaczenie, uwarunkowania stosowania i perspektywy rozwoju*, „Postępy Nauk Rolniczych” 2015, nr 2, s. 25–36.

³⁸ Zob. rozporządzenie (WE) nr 1107/2009.

³⁹ Zob. rozporządzenie z dnia 8 maja 2013 r.

⁴⁰ T. Twardowski, A. Małycka, *Integrowana ochrona roślin – wymogi prawne i praktyczne implikacje*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2013, nr 3, s. 49–57.

1107/2009 i rozporządzenie 396/2005. Do pozytywnych aspektów należy zaliczyć wysoki poziom ochrony zdrowia konsumentów i środowiska, skuteczny nadzór instytucji krajowych i unijnych⁴¹ oraz malejącą tendencję przekroczeń MRL w żywności dostępnej na rynku⁴².

W dalszym ciągu można zaobserwować negatywne strony systemu, są to m.in. długotrwałe i skomplikowane procedury rejestracyjne, opóźnienia w aktualizacjach list zatwierdzonych substancji, ograniczone zasoby instytucji kontrolnych⁴³ oraz wciąż niewystarczający poziom świadomości i wiedzy rolników i konsumentów na temat właściwego stosowania środków ochrony roślin⁴⁴.

Wśród rekomendacji na przyszłość kluczowe wydaje się dalsze upraszczanie procedur regulacyjnych przy jednoczesnym zachowaniu wysokich standardów bezpieczeństwa oraz rozwój alternatywnych metod ochrony roślin zgodnych z ideą zrównoważonego rolnictwa, takich jak biopestycydy⁴⁵, a także intensyfikacja edukacji rolników i konsumentów oraz wzmocnienie potencjału instytucji kontrolnych na szczeblu krajowym i unijnym⁴⁶. Realizacja wyżej wspomnianych działań pozwoli utrzymać wysoki poziom bezpieczeństwa żywności i zminimalizować negatywne skutki stosowania pestycydów w przyszłości.

REFERENCES

- Błażewicz-Woźniak M., *Rola zrównoważonego rolnictwa w ochronie środowiska i zdrowia ludzi*, „Problemy Inżynierii Rolniczej” 2020, nr 1
- Chruściński J., *System kontroli i nadzoru nad pozostałościami środków ochrony roślin w żywności*, „Żywność. Nauka. Technologia. Jakość” 2021, nr 2(79)
- European Commission, *Farm to fork strategy: for a fair, healthy and environmentally-friendly food system*, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020, nr 381
- European Food Safety Authority (EFSA) [et al.], *The 2022 European Union report on pesticide residues in food*, „EFSA Journal” 2024, nr 22(4)

⁴¹ Zob. ustawę z dnia 8 marca 2013 r. o środkach ochrony roślin oraz ustawę z dnia 14 marca 1985 r. o Państwowej Inspekcji Sanitarnej (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 416).

⁴² European Food Safety Authority (EFSA) [et al.], *The 2022 European Union report on pesticide residues in food*, „EFSA Journal” 2024, nr 22(4), e8753.

⁴³ A. Witczak, A. Pohoryło, *Ocena zanieczyszczenia żywności pestycydami fosforoorganicznymi a ryzyko zdrowotne konsumentów*, „Kosmos” 2016, nr 65(4), s. 503–512.

⁴⁴ W. Kudełka, A. Madej, *Ocena wiedzy i postaw rolników na temat upraw genetycznie zmodyfikowanych organizmów*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2018, nr 105(2), s. 140–158.

⁴⁵ Komisja Europejska, *Strategia „Od pola do stołu”*, COM(2020)381.

⁴⁶ Główny Inspektorat Sanitarny, *Sprawozdanie z monitoringu pozostałości pestycydów w środkach spożywczych w Polsce w 2022 roku*, Warszawa 2023.

- Gawlik M., *Wpływ pestycydów na zdrowie człowieka*, „Przegląd Epidemiologiczny” 2017, nr 71(3)
Główny Inspektorat Sanitarny, *Sprawozdanie z realizacji urzędowych kontroli żywności w zakresie pozostałości środków ochrony roślin w 2022 roku*, Warszawa 2023
- Kaczmarek Z., *Pestycydy w rolnictwie korzyści i zagrożenia*, „Postępy Fitoterapii” 2013, nr 4
- Kędzior W., *Zastosowanie środków ochrony roślin w rolnictwie a bezpieczeństwo żywności*, „Journal of Agribusiness and Rural Development” 2012, nr 4(26)
- Kondratowicz-Pietruszka E., *Bezpieczeństwo żywności w Polsce i Unii Europejskiej*, „Problemy Higieny i Epidemiologii” 2012, nr 93(1)
- Korzycka-Iwanow M., *Bezpieczeństwo żywności w prawie Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2018, nr 27(4)
- Kudęłka W., Strzelecki, K., *Ocena wiedzy i postaw rolników na temat upraw genetycznie zmodyfikowanych organizmów*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich” 2018, nr 105(2)
- Kuś J., Madej A., *Znaczenie integrowanej ochrony roślin w nowoczesnym rolnictwie*, „Progress in Plant Protection/Postępy w Ochronie Roślin” 2011, nr 51(4)
- Matyjaszczyk E., *Biopestycydy – znaczenie, uwarunkowania stosowania i perspektywy rozwoju*, „Postępy Nauk Rolniczych” 2015, nr 2
- Matyjaszczyk E., *Środki ochrony roślin o niskim ryzyku oraz substancje podstawowe w świetle nowych przepisów Unii Europejskiej*, „Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering” 2015, nr 60(3)
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, *Krajowy Plan Działań na rzecz zrównoważonego stosowania środków ochrony roślin 2021–2030*, Warszawa 2021
- Pruszyński S., *Ochrona roślin a bioróżnorodność*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2012, nr 66(4)
- Praczyk T., Skrzypczak G., *Bezpieczeństwo stosowania środków ochrony roślin w świetle wymagań prawnych UE*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Ochrony Roślin – Państwowego Instytutu Badawczego” 2017, nr 57(1)
- Twardowski T., Małycka A., *Integrowana ochrona roślin – wymogi prawne i praktyczne implikacje*, „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 2013, nr 3
- Wojciechowska M., Kubsik U., *System nadzoru nad stosowaniem środków ochrony roślin w Polsce*, „Progress in Plant Protection” 2017, nr 57(1)
- Wojciechowska-Mazurek M., Starska K., *Kontrola pozostałości pestycydów w Polsce w świetle przepisów unijnych*, „Przemysł Spożywczy” 2019, nr 4
- Wojciechowski M., *Wpływ pestycydów na populację pszczoł*, „Przegląd Zoologiczny” 2017, nr 61(1)
- Węglarzy K., *Pozostałości środków ochrony roślin w środowisku i ich wpływ na zdrowie człowieka*, „Problemy Inżynierii Rolniczej” 2017, nr 1(95)
- Witczak A., Pohoryło A., *Ocena zanieczyszczenia żywności pestycydami fosforoorganicznymi a ryzyko zdrowotne konsumentów*, „Kosmos” 2016, nr 65(4)

PAWEŁ PORĘBNY

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska

e-mail: pawel.porebny@us.edu.pl

ORCID: 0009-0008-3952-4123

NIEWAŻNOŚĆ AKTU NOTARIALNEGO¹ I SKUTKI Z TYM ZWIĄZANE W OBROCI CYWILNOPRAWNYM GOSPODARSTWAMI ROLNYMI²

INVALIDITY OF A NOTARIAL DEED AND ITS CONSEQUENCES
IN CIVIL LAW TRANSACTIONS ON AGRICULTURAL FARMS

ABSTRACT A notarial deed is a special form of legal transaction and the most rigorous one provided for in Polish law. It is also the only form in which land can be traded in our country, including the trading of farms. However, does this form really secure the interests of the parties? There are two categories of mistakes that can occur in a notarial deed. The first category are formal errors, i.e. those that concern the form of the notarial deed itself as an official document. The second category are substantive errors, i.e. those that relate only to the legal action incorporated into the notarial deed, including, above all, defects in the declaration of intent. However, do these errors occur frequently in notarial practice? In the literature and jurisprudence, there is a prevailing view on the so-called "presumption of conformity" of will declarations of the parties, i.e. mutual counterparties to a legal action included in the form of a notarial deed. But is this justified? Empirical examples from jurisprudence and notarial practice testify against this statement. So what happens when the above-mentioned errors occur in a notarial deed? Does the "formal" invalidity of the notarial deed imply its material invalidity

¹ Na wstępie należy poczynić uwagi natury teoretycznoprawnej. Otóż, samo pojęcie „nieważność aktu notarialnego” nie jest poprawne pod kątem terminologicznym. Jak wskazuje R. Trzaskowski: „Należy bowiem mieć na względzie, iż pojęcie to ma charakter potoczny. W literaturze przedmiotu z naciskiem podkreśla się, że konieczne jest wyraźne odróżnienie aktu notarialnego jako dokumentu od stwierdzonej w nim czynności prawnej. Akt notarialny nie może być w ogóle nieważny, a nieważna może być tylko czynność prawna, której akt notarialny jest formą. W odniesieniu do samego aktu chodzić może jedynie o jego ocenę jako dokumentu urzędowego”. Zob. R. Trzaskowski, *Nieważność czynności prawnej dokonanej w formie aktu notarialnego*, „Prawo w Działaniu” 2012, nr 12, s. 13.

² Artykuł został opracowany na podstawie referatu o tym samym tytule, wygłoszonego podczas VII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Współczesne problemy prawa rolnego i żywnościowego”, która odbyła się online w dniu 13 maja 2025 r. na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

and vice versa? Can an invalid legal act concluded in the form of a notarial deed be validated at all? The above questions will be answered in particular on the basis of court rulings, which at present times are already uniform, but were not always so in the past.

KEYWORDS: notarial deed, invalidity of a notarial deed, civil law transactions, land turnover, farms, notary, organization of notarial services in Poland, systemicity of law

SŁOWA KLUCZOWE: akt notarialny, nieważność aktu notarialnego, obrót cywilnoprawny, obrót ziemią, gospodarstwa rolne, notariusz, organizacja notariatu w Polsce, systemowość prawa

Ius civile vigilantibus scriptum est (D. 42.8.24)

1. POJĘCIE AKTU NOTARIALNEGO

Akt notarialny jest szczególną formą czynności prawnej, a zarazem zgodnie z art. 2 § 2 p.n.³ ma on charakter dokumentu urzędowego⁴. Właśnie ta cecha odróżnia go od innych form czynności prawnych, które w obrocie cywilnoprawnym zazwyczaj występują w formie pisemnego dokumentu prywatnego⁵. Jakie elementy składo-

³ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 1001 ze zm.); dalej: p.n.

⁴ Więcej na ten temat zob. np. K. Rymanowska-Mrugała, *Akt notarialny jako szczególna forma dokumentu urzędowego*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2016, nr 5(1), s. 219–238. Zob. także G. Wolak, *O formie aktu notarialnego na gruncie kodeksu spółek handlowych*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2009, nr 1(6), s. 81–93.

⁵ Z problematyki dokonywania czynności prawnych w formie aktu notarialnego zob. E. Drozd, *Z problematyki zawarcia umowy w formie aktu notarialnego*, „Rejent” 1996, rok 6, nr 4–5 (60–61), s. 11–24. Spośród innych prac zob. także W.J. Kocot, *Dalsza modernizacja kodeksowej regulacji formy pisemnej czynności prawnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, nr 10, s. 5–16. Należy jednak podkreślić okoliczność, iż Kodeks cywilny w większości przypadków nie narzuca ani formy oświadczenia woli, ani formy czynności prawnej, chyba że co innego wynika wprost z jego przepisów lub przepisów szczególnych. Jak wskazuje M. Giaro: „Przyjęcie tej koncepcji wymaga rozróżnienia pojęć oświadczenia woli i formy czynności prawnej, które uległy swoistemu zespoleniu wskutek popularnego utożsamiania określonej w art. 60 k.c. swobody oświadczenia woli ze swobodą formy. Zespolenie to skłania bowiem do kojarzenia pisma z formą pisemną. Tymczasem przekonujący jest inny pogląd, upatrujący ustawową podstawę swobody formy w art. 353¹ k.c. lub w przepisach działu III tytułu IV księgi pierwszej k.c., a to wedle zasady, że co nie jest zakazane, jest dozwolone. Natomiast art. 60 k.c. stanowi jedynie o swobodzie oświadczenia woli. Trafnie przywołuje się przy tym semiotyczne pojęcie znaku, złożone z: a) realizowanego układu rzeczy lub zjawiska; b) powiązanej z tym materialnym substratem reguły znaczeniowej. Paralelnie, art. 60 k.c. definiuje oświadczenie woli jako: a) zachowanie się osoby; b) ujawniające w sposób dostateczny wolę dokonania czynności prawnej. Porównanie to wykazuje, że sformułowanie art. 60 k.c. o ujawnieniu woli

we możemy zatem wyróżnić w akcie notarialnym? Zgodnie z art. 92 § 1 p.n. do konstytutywnych cech⁶ aktu notarialnego należy zaliczyć przede wszystkim: dzień, miesiąc i rok sporządzenia aktu, a w razie potrzeby lub na żądanie strony – godzinę i minutę rozpoczęcia i podpisania aktu; miejsce sporządzenia aktu, imię, nazwisko i siedzibę kancelarii notariusza, a jeżeli akt sporządziła osoba wyznaczona do zastępstwa notariusza lub upoważniona do dokonywania czynności notarialnych – nadto imię i nazwisko tej osoby; imiona, nazwiska, imiona rodziców i miejsce zamieszkania osób fizycznych, nazwę i siedzibę osób prawnych lub innych podmiotów biorących udział w akcie, imiona, nazwiska i miejsce zamieszkania osób działających w imieniu osób prawnych, ich przedstawicieli lub pełnomocników, a także innych osób obecnych przy sporządzaniu aktu; oświadczenia stron, z powołaniem się w razie potrzeby na okazane przy akcie dokumenty; stwierdzenie, na żądanie stron, faktów i istotnych okoliczności, które zaszyły przy spisywaniu aktu; stwierdzenie, że akt został odczytany, przyjęty i podpisany; podpisy biorących udział w akcie oraz osób obecnych przy sporządzaniu aktu oraz podpis notariusza. Ponadto jako przesłanki obligatoryjne w zakresie formy sporządzenia aktu notarialnego ustawodawca wymienia w pkt 4a wymienionego wcześniej paragrafu zamieszczenie wzmianki o okoliczności, czy jedna ze stron nie jest przypadkiem cudzoziemcem w rozumieniu prawa polskiego. Zgodnie bowiem z art. 92 § 1 pkt 4a p.n.: „jeżeli [akt notarialny – przyp. aut.] obejmuje nabycie nieruchomości przez cudzoziemca lub objęcie lub nabycie przez niego udziałów, akcji lub ogółu praw i obowiązków

w sposób dostateczny oznacza możliwość przypisania zachowaniu pewnej treści, a nie jego formę w znaczeniu ścisłym (art. 73–81 k.c.). Ta ostatnia jest tylko dodatkowym elementem czynności prawnej zastrzeżonym *ad solemnitatem*, *ad eventum* lub *ad probationem*”. Zob. M. Giaro, *Cywilnoprawne pojęcie pisemności w społeczeństwie informacyjnym*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 10, s. 39–40. Na marginesie należy wskazać, iż forma aktu notarialnego jest zazwyczaj zastrzeżona przez przepisy prawa *ad solemnitatem*, czyli niedochowanie tej formy szczególnej skutkuje nieważnością czynności prawnej w niej zawartej. Szersze uwagi odnośnie do różnych podziałów i form czynności prawnych można znaleźć w publikacji Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2023, s. 233 i n.

⁶ Pojęcie konstytutywnych cech aktu notarialnego jest niejednolite oraz różnorodnie rozumiane w prawoznawstwie, stąd też uwagi czynione niżej będą w głównej mierze odnosić się do art. 92 p.n. Zob. A. Oleszko, *Części składowe aktu notarialnego i ich wpływ na ocenę sporządzonego dokumentu urzędowego*, (w:) *Obrót cywilnoprawny w praktyce notarialnej i wieczystoksięgowej*, Kraków 2003, LEX/el., gdzie autor wskazuje na różne skutki prawne w zakresie braku części składowych aktu notarialnego, wyróżniając tym samym ich części składowe konstytutywne, jak też pozbawione tego charakteru. Spośród nowszych publikacji tego autora zob. A. Oleszko, *Akty notarialne. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 148 i n., gdzie autor wyjaśnia i prezentuje różne poglądy za i przeciw dokonywaniu tego dychotomicznego podziału. Por. uchwała SN z dnia 16 lipca 1991 r., III CZP 65/91, OSNC 1992, nr 3, poz. 43 i uchwała SN z dnia 19 lipca 2001 r., III CZP 36/01, OSNC 2002, nr 1, poz. 7.

w spółce handlowej z siedzibą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, w przypadku osoby fizycznej – informację o jej obywatelstwie, a w przypadku podmiotu z siedzibą na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – określenie lub oświadczenie, czy podmiot ten jest cudzoziemcem w rozumieniu art. 1 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców⁷, wraz z uzasadnieniem”.

Ponadto, ustawodawca we wskazanym wcześniej artykule wskazuje także na inne przesłanki konieczne, które należy zawrzeć w akcie notarialnym⁸. Zgodnie z art. 92 § 2 p.n.: „Jeżeli w akcie bierze udział osoba, która nie umie lub nie może pisać, notariusz stwierdza, że osoba ta aktu nie podpisała, i podaje, z jakich powodów”⁹. Przepis ten z jednej strony umożliwia osobom, które z jakichkolwiek powodów nie są w stanie złożyć podpisu na akcie notarialnym, możliwość wzięcia udziału w nim i dokonania interesujących ich czynności notarialnych, a z drugiej strony chroni je przed potencjalną nieuczciwością ich wzajemnych kontrahentów, uczestniczących przy dokonywaniu czynności notarialnej¹⁰.

Przedmiotowy artykuł, w ramach wymogów formalnych aktu notarialnego, przewiduje również obowiązek wskazania okoliczności istotnych dla czynności prawnej dokonywanej między jego stronami¹¹. Ustawodawca w art. 92 § 3 p.n. *expressis verbis* zawarł bowiem wymóg, iż „jeżeli akt notarialny dotyczy czynności

⁷ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 2278.

⁸ Tak jak już zostało to zasygnalizowane wcześniej, dychotomiczny podział na cechy konstrukcyjne konstytutywne i „zwykłe” aktów notarialnych nie przystaje do ich opisu jako jednolitych dokumentów urzędowych. Wśród cech konstytutywnych aktu notarialnego A. Oleszko wymienia m.in. datę jego sporządzenia, wskazanie danych notariusza oraz siedziby jego kancelarii notarialnej, a także złożenie podpisów przez wszystkie jego strony na jego końcu wraz z zamieszczeniem sentencji, iż akt został odczytany, przyjęty i podpisany. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 208, 215, 228, 349 i 353. Por. uchwała SN z dnia 30 listopada 2011 r., III CZP 70/11, OSNC 2012, nr 6, poz. 73.

⁹ Przepis ten jest w znacznym stopniu komplementarny do stosownych postanowień Kodeksu cywilnego w tym zakresie, które w takich sytuacjach wymagają złożenia odcisku palca przez stronę zainteresowaną dokonaniem czynności prawnej. Zob. art. 79 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 1071 ze zm.); dalej: k.c. Por. art. 87 § 1 pkt 4 p.n.

¹⁰ Szerzej na temat wagi podpisu notariusza oraz stron aktu notarialnego zamiast wielu zob. J. Barej, *Kilka uwag o podpisie*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2007, nr 2, s. 5–12. Co do wymogu podpisu jako elementu czynności prawnej zawartej w formie aktu notarialnego zob. A. Oleszko, *Podpis własnoręczny jako element formalny aktu notarialnego obejmującego czynność prawną, cz. I*, „Rejent” 2001, nr 6, s. 28, *idem*, *Podpis własnoręczny jako element formalny aktu notarialnego obejmującego czynność prawną, cz. II*, „Rejent” 2001, nr 9, s. 74.

¹¹ Sporne w doktrynie jest natomiast, czy okoliczności te należy jedynie kwalifikować jako *essentialia negotii* (przedmiotowo istotne), czy też w ich zakres będą wchodzić także **inne** postanowienia czynności prawnej zawieranej przez jej strony w formie aktu notarialnego. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 369 i n. Por. art. 66 § 1 k.c.

prawnej, akt ten powinien zawierać treści istotne dla tej czynności. Ponadto akt notarialny powinien zawierać inne stwierdzenia, których potrzeba umieszczenia w akcie wynika z niniejszej ustawy¹², z przepisów szczególnych¹³ albo z woli stron¹⁴.

Natomiast zgodnie z art. 92 § 4 p.n.: „jeżeli akt notarialny zawiera przeniesienie, zmianę lub zrzeczenie się prawa ujawnionego w księdze wieczystej albo ustanowienie prawa, które może być ujawnione w księdze wieczystej bądź obejmuje czynność przenoszącą własność nieruchomości, chociażby dla tej nieruchomości nie była prowadzona księga wieczysta, notariusz sporządzający akt notarialny, nie później niż w dniu jego sporządzenia, składa wniosek o wpis w księdze wieczystej za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe. Na żądanie strony czynności notarialnej, wniosek zawiera żądanie dokonania w księdze wieczystej także innego wpisu związanego z czynnością notarialną”. Jego dopełnieniem jest § 4¹ przedmiotowego artykułu, który wskazuje, iż: „złożenie wniosku o wpis w księdze wieczystej przez notariusza za pośrednictwem systemu teleinformatycznego obsługującego postępowanie sądowe uważa się za złożenie wniosku przez stronę czynności notarialnej”. Przedmiotowe przepisy mają na celu głównie ochronę interesu publicznego w postaci ochrony obrotu prawnego prawami rzeczowymi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, a także chronią interesy prawne oraz faktyczne zarówno nabywców, jak i zbywców¹⁵.

¹² Jak na przykład te wskazane w art. 92 § 1 pkt 4a i pkt 7 p.n.

¹³ Na przykład z ustawowego prawa pierwokupu. Zob. G. Bieniek, *Prawo pierwokupu, odkupu, wykupu i pierwszeństwo nabycia*, (w:) G. Bieniek, M. Gdesz, S. Rudnicki, *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2013, LEX/el. Por. K. Kubasik, *Prawo pierwokupu nieruchomości rolnej podmiotu korzystającego z tej nieruchomości bez obowiązku uiszczania czynszu. Glosa do wyroku SN z dnia 3 grudnia 2015 r., III CSK 13/15*, „Przegląd Sądowy” 2018, nr 11–12, s. 156–164.

¹⁴ Można tutaj wskazać na szczególne wymogi, jakie zachodzą przy sporządzaniu testamentu notarialnego, bądź też na umowne prawo pierwokupu lub regulację z art. 92 § 1 pkt 6 p.n. Zob. w szczególności G. Bieniek, *Dodatkowe zastrzeżenia umowne w praktyce notarialnej*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2009, nr 2, s. 5–55. Co do formy testamentu notarialnego zamiast wielu zob. T. Pałdyna, *Wykładnia testamentów notarialnych*, „Zeszyty Prawnicze” 2002, nr 1, s. 125–140, i uzupełniająco R. Pastuszko, *Redakcja testamentu notarialnego w zakresie powołania spadkobiercy czy ustanowienia zapisobiercy zwykłego*, „Rejent” 2018, nr 3, s. 44–60, a także J. Górecki, *Zapis windykacyjny w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2012, nr 4, s. 22–37. Natomiast, co do umownego prawa pierwokupu zob. A. Maziarz, *Prawo pierwokupu*, (w:) *Obrót prawny nieruchomościami*, Warszawa 2011, LEX/el.

¹⁵ Szerzej na ten temat zob. K. Zaradkiewicz, *Wpis w księdze wieczystej jako czynność notarialna. Problematyka ustrojowa i procesowa*, „Nieruchomości” 2022, nr 1, s. 9–40; M.A. Nowocień, *Kilka uwag dotyczących żądania strony czynności notarialnej złożenia przez notariusza wniosku o wpis w księdze wieczystej*, „Rejent” 2021, nr 1, s. 53–79; J. Sawarzyński, *Pozycja notariusza wykonującego obowiązek ustanowiony w art. 626(4) k.p.c.*, „Polski Proces Cywilny” 2019, nr 1, s. 34–55, a także z wcześniejszej literatury zob. P. Siciński, *Wniosek o wpis złożony przez notariusza – kluczowe*

Z kolei, jeśli chodzi o przepisy art. 92 § 6–10 i § 12 p.n., to regulują one specyficzne sytuacje w zakresie obrotu ziemią, w tym przede wszystkim własnością nieruchomości, jakie mogą wystąpić w polskim porządku prawnym, oraz dostosowują tym samym praktykę notarialną, w tym praktykę sporządzania aktów notarialnych przez notariuszy, w zakresie wymogów formalnych, jakie te akty muszą spełnić, aby być zgodne z prawem i spełniać swoją rolę w obrocie prawnym¹⁶. Natomiast odrębną kategorię przesłanek ustawowych tworzy art. 92 § 11 p.n., który wskazuje, iż: „Jeżeli akt notarialny zawiera w swej treści dane stanowiące podstawę wpisu do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego albo podlega złożeniu do akt rejestrowych podmiotu wpisanego do rejestru przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego, notariusz poucza strony aktu o sposobie i trybie składania wniosku w postępowaniu rejestrowym oraz o obowiązku podania we wniosku numeru wypisu albo wyciągu w Centralnym Repozytorium Elektronicznych Wypisów Aktów Notarialnych”. Jego regulacją objęte są akty notarialne istotne z punktu widzenia prowadzenia postępowania rejestrowego przez Krajowy Rejestr Sądowy¹⁷. Co niezmiernie istotne, przepis ten spośród pozostałych wymienionych, przerzuca obowiązki w zakresie inicjowania aktywności rejestrowych z notariusza na rzecz stron dokonywanej przez niego czynności.

Jeśli chodzi o inne wymogi formalne wskazane w ustawie – Prawo o notariacie, to należy wskazać na art. 93 p.n., zgodnie z którym, „jeżeli akt notarialny jest sporządzony na dwóch lub więcej arkuszach, to arkusze te powinny być ponumerowane, parafowane i połączone”¹⁸. Natomiast, kolejnym wymogiem formalnym, decydującym o ważności aktu notarialnego, już po jego sporządzeniu, a przed jego podpisaniem, jest jego odczytanie w obecności stron, a w konsekwencji również jego przyjęcie przez nie¹⁹. A także, co bardzo ważne, a może nawet najważniejsze,

zagadnienia, „Nowy Przegląd Notarialny” 2016, nr 2, s. 69–96; P. Biernacki, *Złożenie przez notariusza wniosku wieczystoksięgowego jako czynność notarialna*, „Rejent” 2016, nr 2, s. 48–61.

¹⁶ Rzeczywistość faktyczna może bowiem tworzyć różnego rodzaju komplikacje natury prawnej i faktycznej przy sporządzaniu aktów notarialnych, w tym przede wszystkim w zakresie obrotu ziemią. Szersze uwagi na tym tle można znaleźć w publikacji P. Książak, J. Mikołajczyk (red.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017, s. 59 i n. Spośród nowszych opracowań zob. J. Mikołajczyk (red.), *Prawo rolne: czynności notarialne, klauzule w aktach notarialnych, wzory aktów notarialnych*, Warszawa 2024, *passim*.

¹⁷ W szczególności, jeśli chodzi o powoływanie do życia nowych podmiotów prawa, w tym przede wszystkim spółek handlowych, i nie tylko. Zob. J. Barej, *Praktyka notarialna a prawo handlowe*, „Nowy Przegląd Notarialny” 1999, nr 1, s. 35.

¹⁸ Zgodnie z zasadą ciągłości aktów notarialnych (*unitas actus*). Więcej na ten temat zob. A. Oleszko, *Notariat w systemie wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2015, s. 229–230.

¹⁹ A. Oleszko wskazuje, iż: „Zwykło się powszechnie przyjmować, że obowiązek odczytania aktu notarialnego przed jego podpisaniem stanowi jeden z wymogów formalnych sporządzenia

treść art. 95 p.n. stanowi, iż: „oryginały aktów notarialnych nie mogą być wydawane poza miejsce ich przechowywania”. Stąd też stronie (stronom) w miejsce oryginału aktu notarialnego wydaje się jego wypis (wypisy), który zgodnie z art. 109 p.n. ma moc prawną oryginału²⁰.

Czy są to jednak jedyne przesłanki ważności aktów notarialnych? W literaturze wskazuje się, że: „Rzecz jednak w tym, iż wymóg zachowania «wszystkich przesłanek formalnych» aktu notarialnego nie jest rozumiany jednoznacznie i w sposób wyczerpujący w tym znaczeniu, że brak którejkolwiek z nich (i jakiej), pozbawia sporządzony akt przymiotu dokumentu urzędowego. Sąd Najwyższy w uchwale z 19 lipca 2001 r., III CZP 36/01, przyznał, iż na gruncie Prawa notarialnego nie można w sposób ogólny przesądzić i odpowiedzieć, która z wad formalnych *a limine* przesądza o charakterze aktu jako dokumentu urzędowego. Każdą wadę z punktu widzenia wymogów z art. 92–94 należy rozpatrywać *in casu* (...). Niepokojąca jest jednak tendencja do rozszerzania wymagań formalnych aktu notarialnego, których Prawo o notariacie *expressis verbis* nie przewiduje. Sąd Najwyższy w analizowanej uchwale z 19 lipca 2001 r. wskazał, iż obowiązkiem notariusza sporządzającego testament notarialny jest uczynienie w akcie notarialnym wzmianki o dopełnieniu

aktu notarialnego. Formalnym tego wyrazem są przepisy art. 92 § 1 pkt 7 oraz art. 94 § 1 zd. 1”. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 651. Wspomniany wyżej autor dodaje jednak także, iż: „Nie ma powszechnego przekonania, czy wymóg odczytania aktu notarialnego stanowi przesłankę formalną konstytutywną w tym znaczeniu, że bez odczytania akt nie został w ogóle sporządzony (nie ma bowiem pojęcia nieważnego aktu notarialnego), czy obowiązek ten może być zastąpiony np. przez wręczenie stronie (stronom) projektu sporządzonego aktu w celu zapoznania się z jego treścią. Przekazanie notariuszowi projektu po zapoznaniu się z jego treścią bez uwag trzeba traktować jako założenie, że wymóg odczytania został spełniony, po czym następuje kolejna faza czynności sporządzenia aktu – podpisanie przez osoby biorące udział w akcie oraz podpisania przez notariusza (art. 92 § 1 pkt 8 i 9). Stanowisko takie w istotny sposób upraszcza, a nawet bagatelizuje funkcje publiczne notariatu, czyniąc go instytucją typowo usługową na rynku świadczonych usług notarialnych”. *Ibidem*, s. 652–653. A. Oleszko krytycznie odnosi się zatem do wszelkich poglądów deprecjujących ten wymóg, uznając go zarazem za niezmiernie istotny.

²⁰ Natomiast art. 110 § 1 p.n. doprecyzowuje, kto może otrzymać wypis aktu notarialnego. Zgodnie z jego treścią, mogą go otrzymać strony przedmiotowego aktu lub osoby, dla których zastrzeżono w akcie prawo otrzymania wypisu, a także ich następcy prawni. Wyjątki w tym zakresie określa art. 110 § 2 p.n. Natomiast prawo o notariacie, oprócz wypisów, mówi także o odpisach, wyciągach i przede wszystkim „oryginałach” aktu notarialnego. Co do tych pierwszych, to ich wymogi formalne zostały ustanowione w art. 110 § 3 p.n. Jeśli chodzi o ich moc wiążącą zob. A. Oleszko, *Moc wiążąca wypisu aktu notarialnego (art. 109)*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 4, s. 104–107. Natomiast, w odniesieniu do pozostałych zob. D. Celiński, (w:) W. Gonet (red.), *Prawo o notariacie. Komentarz. Wzory aktów notarialnych i poświadczeń*, Warszawa 2022, komentarz do art. 109, s. 819 i n.

przez niego obowiązku «przekonania się, że treść dokonanej czynności jest dokładnie znana i zrozumiała przez testatora»²¹.

W tym miejscu należałoby zakończyć rozważania odnośnie do samego pojęcia aktu notarialnego i przejść do przedstawienia przyczyn jego nieważności, omawiając jednak najpierw jego podstawowe elementy²², jeżeli chodzi o dokonywanie czynności prawnych w tej formie, a ich zaprezentowanie nastąpi na przykładzie gospodarstwa rolnego, które jest zbiorem różnorodnych części składowych traktowanych przez prawo jako jedna całość (*universitas rerum*)²³.

2. POJĘCIE GOSPODARSTWA ROLNEGO

Przechodząc, w tym miejscu do omówienia pojęcia gospodarstwa rolnego, należy rozpocząć analizę od przedstawienia jego kodeksowej definicji. Zgodnie z art. 55³ k.c.: „za gospodarstwo rolne uważa się grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami i inwentarzem, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą, oraz prawami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego”.

Według przedmiotowej definicji do części składowych gospodarstwa rolnego należy zaliczyć: grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynki lub ich części posadowione na tych gruntach, a także urządzenia i inwentarz, jeżeli stanowią lub mogą stanowić zorganizowaną całość gospodarczą. W dodatku w skład gospodarstwa rolnego wchodzi prawa związane z jego prowadzeniem. Na podstawie kodeksowej definicji widać zatem wyraźnie, iż skład gospodarstwa rolnego w polskim prawie jest złożony z niejednorodnych i niejednorodnych składowych. Stąd też ustawodawca, oprócz potraktowania go jako jednolitej masy majątkowej, poddał go też odrębnemu reżimowi obrotu prawnego, tworząc specyficzne przesłanki ustawowe jego

²¹ Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 152–153. Problematyczna, na kanwie tej wypowiedzi i w zakresie skutków prawnych, jakie ona rodzi, pozostaje też kwestia prawidłowej struktury aktu notarialnego na gruncie obowiązujących przepisów ustawowych. Zob. *ibidem*, s. 212 i n., a także A. Sadowski, *Załączniki do aktu notarialnego*, „Rejent” 2008, nr 9, s. 111–121; S. Kalusiński, *Prawo o notariacie – uwagi wizytatora*, „Nowy Przegląd Notarialny” 1999, nr 1, s. 27, jak i J. Jerzmanowski, *Uchwała o przekształceniu zastępująca zawarcie umowy spółki przekształconej (art. 563 § 2 k.s.h.)*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2024, nr 6, s. 42–48, zob. w szczególności przyp. 15 i 16.

²² A konkretniej obiekty, które mogą być przedmiotem obrotu cywilnoprawnego, czyli posiadające wartość, która może być wyrażona w pieniądzu, a także będące dobrem w znaczeniu ekonomicznym. Zgodnie bowiem z kodeksową definicją mienia, mieniem jest własność i inne prawa majątkowe. Zob. art. 44 k.c.

²³ Stąd też jest on dobrym przykładem zaprezentowania rozmaitych skutków prawnych, jakie mogą wystąpić przy ustalaniu nieważności czynności prawnej zawartej w formie aktu notarialnego.

nabycia²⁴, jak również zbycia, jeżeli w jego skład wchodzi oczywiście nieruchomość rolna w rozumieniu przepisów prawa cywilnego i prawa rolnego²⁵.

Zgodnie z ustawą o kształtowaniu ustroju rolnego do przesłanek ustawowych nabycia nieruchomości rolnej należą:

- jej wyłączenie nabycie przez rolnika indywidualnego²⁶;
- okoliczność, iż powierzchnia nabywanej nieruchomości rolnej wraz z powierzchnią nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rodzinnego²⁷ nabywcy nie może przekraczać powierzchni 300 ha użytków rolnych ustalonej zgodnie z art. 5 ust. 2 i 3 u.k.u.r.;
- nabywca nieruchomości rolnej ponadto jest obowiązany prowadzić gospodarstwo rolne, w skład którego weszła nabyta nieruchomość rolna, przez okres co najmniej 5 lat od dnia nabycia przez niego tej nieruchomości, a w przypadku osoby fizycznej prowadzić to gospodarstwo osobiście;
- w okresie 5 lat od nabycia przez nabywcę przedmiotowej nieruchomości nie może być ona zbyta ani oddana w posiadanie innym podmiotom.

Przedstawione wyżej cztery podstawowe przesłanki nabycia nieruchomości rolnej w znaczący sposób ograniczają obrót tymi nieruchomościami na terytorium RP, w tym obrót gospodarstwami rolnymi²⁸. Sytuacja dodatkowo się komplikuje, jeżeli

²⁴ Zob. definicję zawartą w art. 2 pkt 7 ustawy z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 423 ze zm.); dalej: u.k.u.r.

²⁵ *Nomen omen* w doktrynie wskazuje się, iż kryterium własnościowe dawno już straciło swoje znaczenie przy definiowaniu gospodarstwa rolnego. Zob. D. Łobos-Kotowska, (w:) M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, LEX/el. 2018, komentarz do art. 55³ k.c., pkt 6. Pozostaje to w obecnych czasach tym bardziej widoczne na skutek gwałtownego rozwoju rolnictwa przemysłowego, zarówno precyzyjnego, jak i cyfrowego, co wiąże się z wykorzystaniem w nim przede wszystkim sztucznej inteligencji. Co do szerszego omówienia pojęcia gospodarstwa rolnego zob. P. Porębný, *Zmiany dokonane w prawie spadkowym ustawą z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 1615) i ich wpływ na strukturę własnościową gospodarstw rolnych w Polsce*, „Yearbook of Agricultural and Food Law” 2024, nr 1, s. 145–165, DOI: <https://doi.org/10.31338/y afl.1.2024.10>. Zob. też definicje zawarte w art. 2 pkt 1 i 2 u.k.u.r., gdzie nieruchomość rolna o powierzchni powyżej 1 ha jest podstawową składową gospodarstwa rolnego.

²⁶ Zob. art. 6 u.k.u.r.

²⁷ Zob. art. 5 u.k.u.r.

²⁸ Zob. P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2019, s. 227 i n. Należy także nadmienić, iż zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.; dalej: Konstytucja RP) i preambułą ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, Rzeczpospolita chroni gospodarstwa rodzinne, a nie farmy, czy też innego rodzaju wielkie przemysłowe gospodarstwa rolne, stąd też przesłanki przedstawione wyżej należy interpretować w myśl jej ducha

nabywcą jest cudzoziemiec w rozumieniu ustawy z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców²⁹. Nadto należy wskazać także, iż Krajowemu Ośrodkowi Wsparcia Rolnictwa (KOWR) przysługuje zarówno prawo pierwokupu udziałów i akcji w spółce rolnej³⁰, jak i prawo do nabycia będących w ich własności nieruchomości rolnych³¹ oraz specyficzne prawo nabycia nieruchomości rolnej uregulowane w art. 4 u.k.u.r., a także w art. 9a u.k.u.r.³². Ustawodawca, przy tworzeniu tej regulacji ustawowej, nie zapomniał też o prawach dzierżawców, przyznając im w stosownym zakresie także ustawowe prawo pierwokupu w odniesieniu do nieruchomości rolnych przez nich w sposób pierwotny³³ i osobisty dzierżawionych³⁴.

Czy wspomniana wyżej ustawa w sposób trwały ogranicza zatem innym podmiotom niż rolnik indywidualny dostęp do ziemi rolnej? Otóż, nie. Prawodawca w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego zawarł wiele wyjątków w zakresie jej stosowania³⁵, różnicując je zarazem od faktu, czy przedmiotowa w danym stanie faktycznym nieruchomość rolna jest nabywana³⁶ lub też zbywana³⁷. *Expressis verbis* należy bowiem podkreślić okoliczność, iż wyjątki ustawowe wskazane w art. 2b ust. 4 pkt 1 u.k.u.r. odnoszą się wyłącznie do zbywcy danej nieruchomości, a nie do jej nabywcy. Natomiast jeżeli dany podmiot nabywa nieruchomość rolną w sytuacjach

i będących ich powtórzeniem stosownych postanowień ustawowych zawartych w preambule do wymienionej wyżej ustawy, choć oczywiście nie mają one charakteru normatywnego, a są jedynie drogowskazem do prawidłowego interpretowania jej zapisów.

²⁹ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 2278. Jeżeli nie jest on bowiem obywatelem Unii Europejskiej ani państwa Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG), to wtedy do nabycia nieruchomości rolnej jest wymagane stosowne zezwolenie ministra właściwego do spraw wewnętrznych, chociaż sprzeciw może wnieść także minister właściwy do spraw rozwoju wsi.

³⁰ Uregulowane w art. 3a, a ponadto w art. 4b u.k.u.r., choć należy wskazać, iż są to dwa odmienne tryby nabycia udziałów i akcji w spółce rolnej.

³¹ Zob. art. 3b, 3c i 4b u.k.u.r.

³² Należy także wskazać, iż zgodnie z art. 4a u.k.u.r.: „Przepisy ustawy stosuje się odpowiednio do nabycia gospodarstwa rolnego, z tym że prawo pierwokupu, o którym mowa w art. 3 ust. 1 [u.k.u.r. – przyp. aut.], przysługuje wyłącznie dzierżawcy całego gospodarstwa rolnego”.

³³ Chodzi o pierwszą umowę dzierżawy zawartą „osobiście”, czyli bez pośredników, pomiędzy właścicielem nieruchomości rolnej a dzierżawcą, a nie kolejną z serii umów o dzierżawę tej nieruchomości. Ustawodawca chciał przy tak skonstruowanej regulacji ustawowej uniknąć sytuacji, kiedy ustawowe prawo do pierwokupu nieruchomości rolnej, w przypadku jej dzierżawy, będzie przypadać jej „poddzierżawcy”. Zob. w szczególności art. 3 ust. 1 pkt 2 i ust. 4. u.k.u.r., gdzie pada zwrot „niewykonywania przez niego”, czyli osobiście, tego prawa.

³⁴ Zob. art. 3 u.k.u.r. i dalsze wyłączenia, w nim wskazane, ustanowione na korzyść KOWR.

³⁵ Poczynając od wyłączeń ustawowych uregulowanych w art. 1a–1c u.k.u.r.

³⁶ Zob. art. 2b ust. 4 pkt 2–9 u.k.u.r.

³⁷ Zob. art. 2b ust. 4 pkt 1 u.k.u.r.

określonych powyższym przepisem, np. od osoby bliskiej lub na podstawie art. 151 lub 231 k.c. albo w toku postępowania egzekucyjnego lub upadłościowego, to będą go dotyczyć wszystkie wymienione wyżej przesłanki ustawowe w zakresie ograniczenia obrotu tymi nieruchomościami³⁸.

Czy są to jednak jedyne wyjątki w zakresie nabycia nieruchomości rolnych? Odpowiedź na to pytanie brzmi również: nie, gdyż w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego specyficznie jest uregulowany ponadto tryb nabycia nieruchomości rolnych za zgodą Dyrektora Generalnego KOWR, która następuje w drodze decyzji administracyjnej i której termin ważności, zgodnie z art. 2ba u.k.u.r., wynosi rok od dnia, w którym przedmiotowa decyzja stała się ostateczna. Zgodnie z regulacją zawartą w art. 2a ust. 4 pkt 1–5 u.k.u.r. można wyróżnić zatem następujące przypadki wyrażenia zgody przez Dyrektora Generalnego KOWR.

Po pierwsze, nabycie nieruchomości rolnej przez inne podmioty niż rolnik indywidualny, lub w innych przypadkach niż w wyjątkach wskazanych w art. 2a ust. 3 u.k.u.r., może nastąpić za zgodą Dyrektora Generalnego Krajowego Ośrodka, wyrażoną w drodze decyzji administracyjnej, wydanej na wniosek zbywcy nieruchomości rolnej, jeżeli spełnia przesłanki ustawowe wskazane w art. 2a ust. 4 pkt 1 lit. a–d u.k.u.r.

Po drugie, w sposób opisany jak wyżej, Dyrektor Generalny KOWR może wyrazić zgodę na nabycie nieruchomości rolnej osobie fizycznej zamierzającej utworzyć gospodarstwo rodzinne, która posiada kwalifikacje rolnicze, spełnia warunek określony w art. 2a ust. 4 pkt 1 lit. b u.k.u.r., a także zobowiąże się do zamieszkiwania w okresie 5 lat od dnia nabycia nieruchomości rolnej na terenie gminy, na obszarze której położona jest jedna z nieruchomości rolnych, która wejdzie w skład tworzonego gospodarstwa rodzinnego.

Po trzecie, omawiany tutaj tryb nabycia w drodze wszczęcia wcześniej postępowania administracyjnego, ma także zastosowanie do osoby fizycznej zamierzającej powiększyć gospodarstwo rolne, jeżeli przyznano jej pomoc finansową w ramach środków unijnych dotyczących poddziałania lub interwencji³⁹, a to nabycie nieruchomości rolnej będzie zgodne z warunkami przyznanej pomocy finansowej w ramach wskazanego poddziałania lub interwencji i jednocześnie spełnia warunek określony w art. 2a ust. 4 pkt 1 lit. b u.k.u.r., oraz zobowiąże się do zamieszkiwania w okresie 5 lat od dnia nabycia nieruchomości rolnej na terenie gminy, na obszarze której położona jest jedna z nieruchomości rolnych, wchodzących w skład posia-

³⁸ Chociaż dyrektor generalny KOWR, w drodze wyjątku, może zastosować art. 2b ust. 3 u.k.u.r. i jego zgoda w tym zakresie jest również ważna rok od momentu, kiedy jego decyzja administracyjna stała się ostateczna. Zob. art. 2ba u.k.u.r.

³⁹ Zob. wskazane w art. 2a ust. 4 pkt 3 u.k.u.r. przepisy unijne w tym zakresie.

danego gospodarstwa rolnego, a także w wyniku nabycia nieruchomości rolnej nie dojdzie do nadmiernej koncentracji gruntów rolnych.

Po czwarte, tryb nabycia w drodze wydanej uprzednio pozytywnej decyzji administracyjnej Dyrektora Generalnego KOWR może nastąpić na rzecz uczelni, jeżeli nieruchomość rolna jest niezbędna dla realizacji przez nią celów dydaktycznych lub prowadzenia badań naukowych lub prac rozwojowych i będzie wykorzystywana na cele rolnicze.

I wreszcie, po piąte, tryb wskazany wyżej może mieć zastosowanie do nabywcy nieruchomości rolnej, jeżeli nieruchomość rolna położona jest w obszarze rozmieszczenia inwestycji celu publicznego, stanowiącej realizację celów, o których mowa w art. 6 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami⁴⁰, lub w granicach linii rozgraniczających teren lokalizacji takiej inwestycji ustalonych w ostatecznej decyzji administracyjnej, a także nabywca zobowiąże się do rozpoczęcia realizacji inwestycji, o której mowa wyżej, w terminie 12 miesięcy od dnia nabycia nieruchomości rolnej, a zarazem określi termin jej zrealizowania.

Ponadto, należy także wskazać, iż szczególnym trybem nabycia nieruchomości rolnych, tym razem przez sam KOWR, jest możliwość wystąpienia przez ten podmiot do sądu o nabycie nieruchomości rolnej, której poprzedni nabywca, w którego władaniu ona w dalszym ciągu pozostaje, nie spełnia przesłanek ustawowych omówionych uprzednio⁴¹. Przedstawiany tutaj tryb jest trybem szczególnym w tym sensie, iż przysługuje on KOWR w ramach jego uprawnień nadzorczych⁴².

Na zakończenie tej części artykułu należy także wskazać, iż zgodnie z regulacją zawartą w art. 55⁴ k.c.: „nabywca przedsiębiorstwa lub gospodarstwa rolnego jest odpowiedzialny solidarnie ze zbywcą za jego zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa lub gospodarstwa, chyba że w chwili nabycia nie wiedział o tych zobowiązaniach, mimo zachowania należytej staranności. Odpowiedzialność nabywcy ogranicza się do wartości nabytego przedsiębiorstwa lub gospodarstwa według stanu w chwili nabycia, a według cen w chwili zaspokojenia wierzyciela. Odpowiedzialności tej nie można bez zgody wierzyciela wyłączyć ani ograniczyć”.

⁴⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.

⁴¹ Zob. art. 9 ust. 3 u.k.u.r.

⁴² Pozostaje on bowiem kompatybilny z poprzedzającym go art. 8a u.k.u.r., a także, iż przed jego zastosowaniem, w myśl art. 9 ust. 1 u.k.u.r., przewidziana jest w tym przepisie sankcja nieważności nabycia nieruchomości rolnej dokonanej z pominięciem w tym zakresie stosownych przepisów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego. Legitymacja czynna, odnośnie do wniesienia powództwa do sądu, w wyżej wskazanej sytuacji, przysługuje tutaj także KOWR na mocy art. 9 ust. 2 u.k.u.r. W dodatku, zgodnie z art. 9b u.k.u.r., KOWR jest zwolniony z mocy prawa (*ex lege*) z wszelkich opłat sądowych w sprawach cywilnych.

Treść przepisu art. 55⁴ k.c. stanowi *lex generalis* do ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, która pełni rolę *lex specialis* w zakresie regulowania odpowiedzialności nabywcy gospodarstwa rolnego, jeżeli w jego skład wchodzi oczywiście nieruchomość rolna. Stąd też ustawodawca w przepisach prawa rolnego może odmiennie regulować tryb odpowiedzialności nabywcy nieruchomości rolnej za zobowiązania jego poprzednika⁴³.

3. PRZYCZYNY NIEWAŻNOŚCI AKTU NOTARIALNEGO

W tym miejscu, po omówieniu możliwych trybów zarówno nabycia, jak i zbycia gospodarstw rolnych, w skład których wchodzi nieruchomości rolne, oraz przedstawieniu możliwych ograniczeń z tym związanych, należy pochylić się nad przyczynami nieważności aktów notarialnych, które zawierają w sobie w szczególności czynności prawne stron tych aktów⁴⁴.

W doktrynie proponuje się podział wad aktów notarialnych na wady oczywiste oraz istotne⁴⁵. Te pierwsze dotyczą oczywistych omyłek lub niedokładności albo błędów pisarskich lub rachunkowych oraz podlegają sprostowaniu w drodze

⁴³ *De lege lata* trudno jest obecnie wymienić bądź też znaleźć odmienności w tym zakresie w przepisach prawa rolnego. Zob. K. Czerwińska-Korał, *Odpowiedzialność nabywcy gospodarstwa rolnego za zobowiązania związane z prowadzeniem gospodarstwa w świetle poglądów judykatury*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2016, nr 1, s. 273–290.

⁴⁴ W doktrynie, dokonuje się bowiem różnych podziałów aktów notarialnych. Jak wskazuje A. Oleszko: „Ze względu na treść akty notarialne mogą być dwojakiego rodzaju. Jedne obejmują czynności prawne, drugie dotyczą czynności i innych zdarzeń niebędących czynnościami prawnymi, które wywołują skutki prawne [por. § 3 art. 104 p.n. – przyp. aut.]. W praktyce zdecydowanie dominuje pierwszy rodzaj aktów notarialnych”. Zob. A. Oleszko, *Podział aktów notarialnych według treści*, (w:) *Obrót cywilnoprawny w praktyce notarialnej i wieczystoksięgowej*, Kraków 2003, LEX/el. Z kolejnych wypowiedzi tego autora możemy wskazać także, iż: „Na gruncie Prawa o notariacie wyróżnia się dwie kategorie aktów notarialnych: dotyczące czynności prawnych oraz stwierdzające inne zdarzenia (przebieg pewnych czynności i zdarzeń wywołujących skutki prawne – art. 104 § 3). Różnice między nimi przejawiają się m.in. w problematyce dowodowej (...). Podział przejawia się także w wyodrębnieniu aktów notarialnych jako dokumentów o charakterze konstytutywnym, do których zalicza się np. umowę sprzedaży, umowę darowizny, oraz aktów narracyjnych (sprawozdawczych), którymi są np. protokoły notarialne (zob. np. A. Bieranowski, *Glosa do postanowienia SN z 7 stycznia 1998 r., III CKN 307/97, «Rejent» 1998, nr 11, s. 123–131*)”. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 72–73.

⁴⁵ Zob. A. Turower, *Błędy w aktach notarialnych i prawne możliwości ich poprawienia*, „Temidium” 2022, nr 1, s. 35.

protokołu w myśl art. 80 § 4 p.n.⁴⁶. Natomiast te drugie odnoszą się do *meriti* sprawy, a więc do treści aktu notarialnego, a także wszelkich uchybień formalnych, jakie nastąpiły przy jego sporządzaniu, odczytaniu lub podpisaniu⁴⁷. I tutaj należy wyodrębnić podział wad aktów notarialnych w ramach wad istotnych na wady materialne i formalne. Te pierwsze odnoszą się do wad wynikających głównie z prawa cywilnego materialnego, natomiast te drugie odnoszą się do wad, które stanowią naruszenie przepisów proceduralnych, w tym błędnego dokonywania czynności notarialnych⁴⁸ na podstawie ustawy – Prawo o notariacie.

Jeśli chodzi o te pierwsze, to w literaturze wskazuje się najczęściej na wady materialnoprawne prawa cywilnego w postaci wad oświadczenia woli, uregulowane w art. 82–88 k.c.⁴⁹. Spośród innych wad wynikających z prawa materialnego, można wymienić także potencjalnie instytucję wyzysku uregulowaną w art. 388 k.c., braki w zakresie zdolności do czynności prawnych⁵⁰, braki w zakresie reprezentacji osób prawnych, brak umocowania do działania w cudzym imieniu w przypadku dokonywania czynności prawnej przez pełnomocnika⁵¹, a także kategorie tzw. „szerokich” podstaw prawnych, mieszczących w sobie różnego rodzaju stany faktyczne, czyli np. instytucję nieważności czynności prawnej uregulowaną w art. 58 k.c.⁵², czy też *actio pauliana* uregulowane w art. 527 i n. k.c.⁵³.

⁴⁶ Jak stanowi art. 109a p.n.: wypisy aktu notarialnego sprostowanego protokołem zgodnie z art. 80 § 4 wydaje się z uwzględnieniem treści sprostowania.

⁴⁷ Inaczej rzecz ujmując, mówimy tu o wszystkich błędach, jakie nastąpiły przy „procedowaniu” aktu notarialnego, czyli w trakcie trwania postępowania notarialnego. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 225 i n.

⁴⁸ Samo pojęcie czynności notarialnych, uregulowane w art. 79 na gruncie prawa notarialnego, również nie jest jednoznaczne oraz pozostaje wewnętrznie zróżnicowane, gdyż ustawa wyróżnia obok czynności notarialnych, także formę notarialną i formę aktu notarialnego. Więcej na ten temat zob. *ibidem*, s. 52 i n., a także Z. Truskiewicz, *Pojęcie, systematyka i funkcje czynności notarialnych*, „Rejent” 2024, nr 2, s. 13–34.

⁴⁹ Szerokie studium przykładów empirycznych w tym zakresie prezentuje publikacja powołana na samym wstępie. Zob. ponownie R. Trzaskowski, *Nieważność...*, s. 7–58. Por. wyrok SA w Katowicach z dnia 13 września 2012 r., I ACa 488/12, LEX nr 1236348. Zob. także J. Preussner-Zamorska, *Wady oświadczenia woli w praktyce notarialnej*, ABC, LEX/el.

⁵⁰ Na które notariusz powinien w szczególności zwracać uwagę zgodnie z regulacją z art. 86 p.n.

⁵¹ Instytucja tzw. *falsus procurator*. Zob. art. 103 i 104 k.c.

⁵² I powiązaną z nią niejednokrotnie instytucję odmowy dokonania czynności notarialnej sprzecznej z prawem. Zob. art. 81 p.n. Por. A. Laskowska-Hulisz, *Zakres odpowiedzialności cywilnej notariusza odmawiającego dokonania czynności notarialnej*, „Rejent” 2024, nr 5, s. 59–75.

⁵³ Wszystkie te przypadki zostały omówione szczegółowo w publikacji R. Trzaskowski, *Nieważność...*, s. 15 i n.

Spośród innych przyczyn, niewynikających z prawa cywilnego materialnego⁵⁴ i niewymienionych powyżej, można wskazać także na błędy materialne, tym razem popełnione w ramach ustawy – Prawo o notariacie i niemających nic wspólnego z samym procedowaniem aktów notarialnych, w tym z błędami natury formalnej⁵⁵. Mianowicie, można wskazać na przekroczenie kompetencji przy dokonywaniu czynności notarialnej przez notariusza, zastępcę notarialnego lub aplikanta notarialnego⁵⁶. Osobną kwestią pozostaje jeszcze organizacja kancelarii notarialnej oraz odpowiedzialność notariusza za zatrudnianych przez niego pracowników. Tym niemniej należy zacząć od profesji notariusza, który przy dokonywaniu czynności notarialnych korzysta z ochrony przysługującej funkcjonariuszom publicznym, a jednocześnie działa jako osoba zaufania publicznego⁵⁷.

Zawód notariusza jest przy tym jednym z najstarszych zawodów prawniczych, a według doktryny, także jednym z najbardziej prestiżowych⁵⁸. Naruszenie zatem

Na szczególną uwagę, ze względu na swoją doniosłość prawną i procesową, zasługiwała, zdaniem autora, instytucja skargi paulińskiej, stąd została jej poświęcona odrębna część opracowania. Zob. *ibidem*, s. 53 i n.

⁵⁴ Powyższy katalog wad cywilnoprawnych nie ma bowiem charakteru zamkniętego, gdyż można wskazać także na takie wady, jak te wynikające z art. 59 k.c. (instytucja prawa do rzeczy, *ius ad rem*), czy też wymienione wcześniej na podstawie art. 151 i 231 k.c. (przekroczenie granic nieruchomości sąsiedniej przy wznoszeniu budynku) lub zawarcie w umowie notarialnej klauzul abuzywnych (zob. art. 385¹ k.c. w zw. z art. 353¹ k.c.).

⁵⁵ Jak wskazuje A. Oleszko: „Nie jest aktem notarialnym, mimo jego nazwy, dokument sporządzony nie przez notariusza, przez notariusza zawieszzonego w czynnościach zawodowych (art. 68) bądź dotknięty wadami istotnymi (konstytutywnymi) eliminującymi taki dokument z obrotu prawnego (zob. pkt 8)”. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 28. Ten sam autor w kolejnej publikacji dotyczącej systemu teleinformatycznego Krajowej Rady Notarialnej wskazuje także, iż: „Prowadzenie w systemie teleinformatycznym listy notariuszy, zastępców notarialnych i zapewnienie sądom wieczystoksięgowym dostępu do danych osobowych, wskazanych w § 1 art. 41a pr. not., ma na celu umożliwienie niezwłocznej weryfikacji osób, które sporządziły dokument stanowiący podstawę wpisu w księdze wieczystej. Poprzednio zdarzały się sytuacje sporządzania fałszywego aktu notarialnego przez osobę niebędącą notariuszem. Wobec postępującej techniki fałszowania dokumentów dostęp do rejestru notariuszy (zastępców notarialnych) stanowi istotny element bezpieczeństwa obrotu prawnego”. Zob. A. Oleszko, *Prawo o notariacie. Komentarz. Tom 1. Ustrój notariatu*, Warszawa 2016, komentarz do art. 41a, s. 625.

⁵⁶ Szerzej omawia te kwestie A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 102 i n.

⁵⁷ Zob. art. 2 § 1 p.n.

⁵⁸ Spośród publikacji omawiających genezę i doniosłość tego zawodu dla porządku prawnego zob. P. Langowski, *Notariat*, Sopot 1998, a także A. Oleszko, *Ustrój notariatu polskiego*, Kraków 1999.

powagi tego zawodu, w tym naczelnych zasad etycznych⁵⁹, skutkować będzie nie tylko odpowiedzialnością dyscyplinarną, lecz także karną bądź cywilną⁶⁰, jak również będzie oddziaływać na dokonywane przez niego czynności notarialne⁶¹. Oczywiście, w doktrynie nie jest do końca jasno ustalony zakres pojęciowy terminu „osoba zaufania publicznego”⁶², lecz można domniemywać, iż każde wykroczenie poza przyjęte standardy profesji prawniczych uchybia powadze tego zawodu, a także będzie skutkować odpowiedzialnością notariusza na różnych polach, nie tylko zawodowym, ale przede wszystkim materialnoprawnym⁶³.

Jeśli chodzi o odpowiedzialność notariusza za organizację kancelarii oraz za zatrudnianych przez niego pracowników, należy odwołać się do poglądów doktryny. Jak wskazuje J. Borowicz: „Pracownik kancelarii notarialnej (jako pracownik w rozumieniu [k.p.]) nie jest objęty szczególnym obowiązkiem zachowania tajemnicy zawodowej określonym w art. 18 [ustawy z 1991 r. – Prawo o notariacie]. Obowiązek ten zastrzeżono wyłącznie w odniesieniu do notariusza ze względu na jego szczególny status prawny. (...) Akt korporacyjny typu kodeksu etyki zawodowej nie może stanowić podstawy prawnej do wyprowadzania takiej powinności pracowniczej. Obowiązek zachowania tajemnicy w przypadku pracowników kancelarii notarialnej wyprowadzany być może przede wszystkim z [k.p.]”⁶⁴. Obowiązek zachowania tajemnicy pracowniczej ciąży bowiem na wszystkich pracownikach z mocy ustawy, a nie z mocy umowy o pracę, chociaż można w niej dodać klauzule precyzujące obowiązki pracownika w tym zakresie, a także zaostrzyć odpowiedzialność pracowniczą pracownika z tego tytułu, chyba że semiimperatywne przepisy polskiego prawa pracy stanęłyby przeciwko temu. I dalej: „Wobec pracownika kancelarii notarialnej

⁵⁹ Zob. uchwałę nr 19 z późniejszymi zmianami Krajowej Rady Notarialnej z dnia 12 grudnia 1997 r. ustanawiającą Kodeks Etyki Zawodowej Notariuszy.

⁶⁰ Spośród publikacji omawiających te kwestie należy przede wszystkim wskazać na: W. Kozielewicz, *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, Warszawa 2023, a spośród starszych zob. A. Oleszko, *Akt notarialny jako podstawa odpowiedzialności prawnej notariusza – dyscyplinarnej, cywilnej i karnej*, Warszawa 2015.

⁶¹ Zgodnie bowiem w przywołanym na samym wstępie art. 2 § 2 p.n. tylko czynności notarialne **zgodne z prawem** mają charakter dokumentu urzędowego. *A contrario* niezgodne z prawem tego charakteru nie mają.

⁶² Szerzej na ten temat pisze A. Oleszko, *Notariat...*, s. 57 i n.

⁶³ Wśród niewymienionych jeszcze przesłanek materialnoprawnych należy wskazać na obowiązek wyjaśniająco-doradczy notariusza w stosunku do stron aktu notarialnego, uregulowany w art. 80 § 3 p.n., którego niedochowanie może być przyczyną nieważności czynności prawnej zawartej w formie aktu notarialnego. Jego uzupełnieniem jest poprzedzający go art. 80 § 2 p.n., który kreuje po stronie notariusza obowiązek należytego zabezpieczenia interesów stron. Więcej na temat prawidłowej interpretacji tych przepisów zob. R. Trzaskowski, *Nieważność...*, *passim*.

⁶⁴ J. Borowicz, *Pracownik kancelarii notarialnej i jego obowiązek zachowania tajemnicy*, „Rejent” 2013, nr 4, s. 9–27, LEX/el.

naruszającego obowiązki przestrzegania tajemnicy mogą zostać zastosowane reguły szeroko ujmowanej odpowiedzialności pracowniczej. Notariusz-pracodawca może (...) zastosować wobec zobowiązanego do zachowania poufności pracownika kancelarii notarialnej odpowiedzialność porządkową (art. 108 i nast. k.p.) i materialną (art. 114 i nast. k.p.), ale także inne środki stosowane w sytuacjach nagannych zachowań pracowników, takie jak np. rozwiązanie umowy o pracę⁶⁵. Z przedstawionych wyżej poglądów jasno wynika, iż to na notariuszu jako pracodawcy spoczywa obowiązek takiego uregulowania stosunku pracy, aby jego pracownik był zobowiązany do „szczególnego” przestrzegania rygorów tajemnicy pracowniczej, gdyż jej niedochowanie może mieć wpływ na dokonywane przez niego czynności notarialne⁶⁶.

Natomiast w przedmiocie kwestii wad formalnych należy wskazać, iż dotyczą one w głównej mierze okoliczności związanych z procedowaniem aktu notarialnego, czyli inicjowania „właściwego” postępowania notarialnego⁶⁷. Należy tutaj wskazać w głównej mierze na „niechlujność” samego aktu⁶⁸, błędy przy jego odczytaniu⁶⁹, a także brak zachowania wymogów formalnych przy jego podpisaniu⁷⁰.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Poufność jest bowiem bardzo ważną cechą każdego zawodu prawniczego, w szczególności w zawodzie notariusza, gdyż jest to zawód „zaufania publicznego”, który wymaga od jego przedstawicieli takiego wypełniania funkcji zawodowych, aby były one zgodne z prawem, zasadami współżycia społecznego, a także przede wszystkim z interesami klientów, których oni reprezentują, będąc zarazem w stosunku do nich zobowiązanymi do zachowania bezstronności. Więcej na ten temat zob. M. Łata, *Bezstronność (sensu stricto) notariusza*, „Rejent” 2018, nr 5, s. 9–32 i *eadem*, *Bezstronność (sensu largo) notariusza*, „Rejent” 2018, nr 7, s. 21–40.

⁶⁷ W praktyce notarialnej bardzo często strony, przed dokonaniem czynności notarialnej w formie aktu notarialnego, uczestniczą w przygotowaniu jego projektu, czyli przede wszystkim zapoznają się z jego treścią i składają notariuszowi ewentualne propozycje jego zmian, które może on uwzględnić lub też z góry je odrzuca, gdyż są one np. niezgodne z prawem. Por. M.K. Kolasiński, *Zadania notariusza w zakresie ochrony konsumentów w obrocie deweloperskim*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2019, nr 2, s. 51–66.

⁶⁸ Jak naruszenie wymienionej wcześniej zasady *unitas actus*, czy też wymogu z art. 80 § 1 lub z art. 92 § 4 p.n.

⁶⁹ Co ma niebagatelne znaczenie dla jednostek dotkniętych różnego rodzaju ułomnościami fizycznymi. W szczególności należy tutaj wskazać na prawa osób niewidomych, niemych, głuchych lub głuchoniemych. Dla tych grup istnieje szczególnie uregulowanie zawarte w art. 87 § 1 pkt 3 i 4 w zw. z art. 92 § 2 i § 3 zdanie drugie p.n. Zob. ponownie uchwałę SN z dnia 19 lipca 2001 r., III CZP 36/01, OSNC 2002, nr 1, poz. 7, a także postanowienie SN z dnia 21 stycznia 2011 r., III CSK 67/10, OSNC-ZD 2011, nr 4, poz. 78; wyrok SN z dnia 18 stycznia 2013 r., IV CSK 269/12, LEX nr 1293818; wyrok SN z dnia 19 stycznia 2018 r., I CSK 181/17, LEX nr 2483332; postanowienie SN z dnia 9 września 2011 r., I CSK 248/11, OSNC-ZD 2012, nr 4, poz. 72; wyrok SA w Łodzi z dnia 2 października 2015 r., I ACa 431/15, OSAŁ 2016, nr 2, poz. 11. Por. wyrok SN z dnia 27 czerwca 2007 r., II CSK 124/07, OSNC 2008, nr 9, poz. 102.

⁷⁰ Zob. ponownie przyp. 10 i powołaną tam literaturę.

Wszystkie te błędy skutkować będą „nieważnością” aktu notarialnego w aspekcie formalnym⁷¹, natomiast będą one oddziaływać również na jego ważność w aspekcie materialnoprawnym, o czym poniżej.

4. „NIEWAŻNOŚĆ” AKTU NOTARIALNEGO – I CO DALEJ?

Skutki nieważności aktów notarialnych mogą być dalekosiężne. Należy tutaj rozważyć kilka kwestii, które mogą wystąpić zarówno na gruncie prawa materialnego, w tym przede wszystkim prawa o notariacie, prawa cywilnego oraz prawa karnego, jak i na gruncie procesowym.

Po pierwsze, „unieważnienie” aktu notarialnego w trybie procesowym cywilnym⁷², ze względu na jego wady materialne lub formalne, bądź też jedne i drugie, powoduje jego derogację z obrotu prawnego ze skutkiem natychmiastowym⁷³, gdyż ustalenie tej nieważności ma charakter *ex lege* i *ex tunc*⁷⁴. Wyrok sądu ustalający

⁷¹ Nie można bowiem mówić o samej nieważności aktu notarialnego, nawet nieważności „formalnej”, jest to bowiem błąd terminologiczny oraz merytoryczny. Należy tutaj ponownie się powołać na poglądy A. Oleszko w tym względzie, który stwierdza, iż: „Źródłem wadliwego sporządzenia aktu notarialnego może być nieprzestrzeganie przepisów prawa o notariacie regulujących tryb (art. 85 i n.) i sposób (art. 92–94) sporządzenia tego dokumentu, a także naruszenie materialnoprawnych przepisów właściwych dla danego rodzaju czynności prawnej objętej aktem notarialnym. Pierwszy reżim prawny odnosi się do wymogów zachowania formalnoprawnych przepisów prawa notarialnego; drugi – obejmuje różne aspekty prawa materialnego regulujące oświadczenie woli składające się na sporządzoną czynność prawną, mocą ustawy objętej aktem notarialnym. Na tym «styku» spotykamy wiele aspektów odnoszących się zarówno do formy aktu notarialnego, jak i do aktu notarialnego [...]” I dalej w publikacji: „Na tle «styku» obu reżimów prawnych (materialnego oraz formalnego) dochodzi do wielu nieporozumień, a nawet błędów merytorycznych, czego najczęstszym wyrazem są żądania procesowe o «ustalenie nieważności aktu notarialnego», a poprawniej sądowego ustalenia nieważności czynności prawnej stwierdzonej w akcie notarialnym przy równoczesnym stwierdzeniu «ważnego» samego aktu notarialnego obejmującego tę nieważną czynność prawną. Praktyka sądowa odnotowuje ponadto orzeczenia stwierdzające (ustalające) nieważność umowy (czy innej czynności prawnej, np. testamentu notarialnego)”. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 148 i 153–154. Jednak R. Trzaskowski twierdzi, iż: „Ściśle rzecz ujmując, nie jest prawidłowe także powództwo o ustalenie nieważności czynności prawnej, jest ono jednak akceptowane, ponieważ w doktrynie wskazuje się, że stwierdzenie (ustalenie) nieważności czynności prawnej jest niejako stwierdzeniem (ustaleniem) w sposób pośredni nieistnienia stosunku prawnego (prawa)”. Zob. R. Trzaskowski, *Nieważność...*, s. 14.

⁷² W drodze powództwa cywilnego o ustalenie jego nieważności opartego na art. 189 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 1568 ze zm.); dalej: k.p.c.

⁷³ Oczywiście po uzyskaniu przez dany wyrok sądowy przymiotu prawomocności.

⁷⁴ Zob. wyrok SN z dnia 26 listopada 2004 r., I CK 384/04, LEX nr 303351; wyrok SA w Katowicach z dnia 14 stycznia 2014 r., I ACa 520/13, LEX nr 1437966.

nieważność aktu notarialnego ma zatem skutek *ab initio* dla ważności aktu notarialnego, gdyż traktowany jest on w obrocie tak, jakby od początku w nim nie istniał (wywiera skutek w postaci *actus non existens*)⁷⁵, gdyż nie spełnia on podstawowych kryteriów dla niego wymaganych⁷⁶ oraz nie zaistniał on zarazem w swej drugiej naturze, czyli pod postacią quasisądowego aktu stosowania prawa⁷⁷, co oznacza, iż automatycznie traci też swój przymiot dokumentu urzędowego⁷⁸.

Po drugie, akt notarialny jako akt konstytutywny⁷⁹, wraz ze stwierdzeniem jego nieważności z jakichkolwiek przyczyn wyżej wymienionych, powoduje jego upadek w całości⁸⁰, a nie tylko „w części” czy też „w nieznacznej części”, lub też, jak wskazuje część komentatorów, pozostaje ambiwalentny dla jego ważności bądź też trwałości w pozostałej części⁸¹. Nie można bowiem stwierdzić jego nieważności „materialnej”

⁷⁵ Innymi słowy, pozostaje on „aktem nieistniejącym”, nigdy nie zawartym. Zdaniem A. Oleszko: „Sporządzenie aktu notarialnego z naruszeniem istotnych (konstytutywnych) wymogów formalnych Prawa o notariacie jest wystarczającą przesłanką uznania, że prócz samej nazwy dokumentu «akt notarialny» w rzeczywistości (w obrocie prawnym) taki akt nie istnieje”. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 104. Por. wyrok SN z dnia 30 maja 2000 r., IV CKN 36/00, OSNC 2000, nr 12, poz. 223, który co prawda odnosi się jedynie do przesłanek formalnych ważności aktu notarialnego i odróżnia je zarazem od jego materialnoprawnej skuteczności, innymi słowy, ważności czynności prawnej w nim zawartej, to jednak bez zachowania prawidłowej formy aktu notarialnego nie może ona zaistnieć w obrocie, tak samo jak nie może „formalnie” zaistnieć akt notarialny z nieważną czynnością prawną w nim zawartą.

⁷⁶ Zob. wyrok SA w Łodzi z 31 marca 2016 r., I ACa 1439/15, LEX nr 2044379.

⁷⁷ Notariat jest bowiem elementem sprawowania wymiaru sprawiedliwości, przynajmniej w jego pozycji ustrojowej pod postacią notariatu łańskieckiego. Stąd też oprócz staropolskiego określenia „rejent”, oznaczającego dawniej urzędnika państwowego, do notariusza prawidłową formą zwracania się jest również określenie „sędzia”, choć oba zawody oczywiście diametralnie różnią się od siebie. Zob. A. Oleszko, *Notariat...*, s. 41 i n. Ponadto w naukach o języku akt notarialny jako „szczególna” postać dokumentu, zmieniającego rzeczywistość faktyczną i prawną, został zakwalifikowany do kategorii wypowiedzi performatywnych. Zob. P. Pieprzycza, *Akt notarialny jako wypowiedź performatywna*, „Comparative Legilinguistics” 2016, nr 25(1), s. 27–40.

⁷⁸ Tak przynajmniej powinno być zgodnie z regułą ustanowioną w art. 2 § 2 p.n., choć zdania w tym zakresie, w szczególności w odniesieniu do skutków prawnych wad aktu notarialnego, są podzielone, co wynika z przyjęcia przez część doktryny i orzecznictwa podziału na wady prawne aktu notarialnego „zwykłe” i kwalifikowane, o czym będzie jeszcze mowa niżej. Por. wyrok SN z dnia 11 września 2013 r., III CSK 5/13, LEX nr 1408183. Z wcześniejszego orzecznictwa por. postanowienie SN z dnia 25 stycznia 2006 r., I CK 277/05, LEX nr 607103.

⁷⁹ Zob. postanowienie SN z dnia 28 czerwca 2000 r., IV CKN 1083/00, LEX nr 52529. Zob. jednak przyp. 45.

⁸⁰ Zob. ponownie tezy wyroku SN z dnia 26 listopada 2004 r., I CK 384/04, LEX nr 303351.

⁸¹ Przyjęcie koncepcji wad „zwykłych” i kwalifikowanych nie jest jednoznaczne ani w zakresie kwalifikowania, które z wad aktu notarialnego mają taki charakter, a które nie, ani w zakresie skutków prawnych z tym związanych, w szczególności jeżeli czynność prawna jest objęta przymusem

bez stwierdzenia jego nieważności „formalnej”, i na odwrót⁸². Akt notarialny jest bowiem jedną trwałą oraz zupełną całością, zarówno w aspekcie formalnym, jak i materialnym. Nie można przecież „odkleić” od siebie formy czynności prawnej od jej treści, które pozostają ze sobą w stosunku jednego nierozzerwalnego, trwale połączonego oraz zlepionego bytu⁸³.

notarialnym. Zwolennikiem tej koncepcji jest A. Oleszko, który w powoływanej wielokrotnie publikacji: *Akty notarialne...*, *passim*, omawia wszystkie kwestie z tym związane, jak również dokonuje własnego podziału, które z wad aktu notarialnego mają charakter konstytutywny, a które nie, powołując się przy tym na orzecznictwo sądowe i wykładnię historyczną stosownych przepisów w tym zakresie. Wskazuje on bowiem, iż: „Niekóre z tych wad formalnych aktu notarialnego mogą być na tyle istotne (konstytutywne), że ich stwierdzenie sprawia, iż mimo nazwy w rzeczywistości akt nie istnieje (następuje utrata bytu aktu notarialnego w ogóle); zatem i stwierdzona w nim czynność prawna nie wywołuje żadnych skutków prawnych, ilekroć przepisy prawa materialnego przewidywały dla tej czynności formę aktu notarialnego”. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 151. Por. bardziej zbiorcze i precyzyjne, oparte na orzecznictwie SN, ujęcie tematu w publikacji W. Gonet (red.), *Prawo...*, s. 525–546.

⁸² Nawet sam A. Oleszko musi stwierdzić, iż: „Natomiast akt notarialny jako tzw. dokument konstytutywny albo ma moc dokumentu urzędowego (jeżeli jest zgodny z prawem – art. 2 § 2 pr. not. w zw. z art. 244 § 1 k.p.c.), albo takiej mocy jest pozbawiony (jeżeli został sporządzony niezgodnie, sprzecznie z prawem notarialnym; np. art. 84, 86) bądź stwierdzona w nim czynność prawna powstała z naruszeniem np. art. 58 § 1 k.c.”. Finalnie stwierdza on także, iż: „Oczywiście, treść nieobowiązujących przepisów [z czasów II RP – przyp. aut.] może jedynie stanowić pewną wskazówkę, które z wymagań formalnych aktu notarialnego mogą być traktowane jako mające najistotniejsze znaczenie, stanowiąc jego «elementy konstytutywne». Trzeba jednak mieć na względzie, że treść obowiązujących przepisów Prawa o notariacie stanowi słabą podstawę do dokonywania podziałów w obrębie wymagań przewidzianych ustawą. Warto także zauważyć, że nawet zwolennicy dokonywania takich podziałów wskazują, iż każde uchybienie wymaganiom zawartym w Prawie o notariacie powinno, co do zasady, pociągać za sobą utratę przez sporządzony dokument charakteru dokumentu urzędowego (z uzasad. cyt. wyżej uchwały SN z 19 lipca 2001 r., III CZP 36/01)”. Odosobniony pogląd w tym zakresie prezentuje postanowienie SN z dnia 15 maja 2003 r., I CKN 367/01, LEX nr 585680. Podobnie wyrok SA w Gdańsku z dnia 16 października 2015 r., V ACa 379/15, LEX nr 1932046. Tezy postawione wyżej przeczą zatem idei dokonywania podziałów na wady aktu notarialnego „zwykłe” i kwalifikowane, co świadczy o braku zasadności i podstaw *de lege lata* ich wyodrębniania. Zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 110 i 152.

⁸³ Jak wskazuje A. Oleszko: „Prawidłowość sporządzenia aktu co do zachowania wymogów formalnych nie przesądza o ważności stwierdzonej w nim czynności prawnej zawartej w formie aktu notarialnego. Objęcie aktem notarialnym oświadczeń woli stron składających się na zawartą czynność prawną (najczęściej umowę skutkującą przeniesieniem własności nieruchomości), dla której ważności ustawa wymaga zachowania formy aktu notarialnego, sprawia, że nie ma aktu notarialnego bez formy aktu notarialnego. Zarazem «łączność» ta pozwala wyodrębnić w sporządzonym dokumencie dwa aspekty: materialnoprawny – właściwy dla redakcji oświadczeń woli stron danej czynności prawnej, a także prawnoprocesowy – odnoszący się do obowiązku zachowania wymagań formalnych przewidzianych zwłaszcza w przepisach art. 92–94”. Zob. A. Oleszko, *Akty nota-*

Po trzecie, w literaturze i orzecznictwie kiedyś był przyjmowany podział na wady zwykłe i kwalifikowane aktu notarialnego⁸⁴. Te pierwsze podlegały procesowi konwalidacji, natomiast te drugie powodowały jego bezwzględłą nieważność. Obecnie przyjmuje się jednak, iż wszystkie wady aktu notarialnego, bez względu na ich charakter, powodują jego nieważność⁸⁵.

Nie można zatem konwalidować już raz nieważnego aktu notarialnego, chociaż w doktrynie wskazuje się na możliwe ścieżki naprawienia jego błędów⁸⁶. Według A. Turower, przed wytoczeniem procesu o jego „unieważnienie”⁸⁷, oprócz oczywiście przypadków prostowania oczywistych omyłek protokołem notarialnym, można zastosować następujące tryby jego konwalidacji⁸⁸: zawarcie aneksu do umowy notarialnej, wytoczenie powództwa o ustalenie treści aktu notarialnego w trybie art. 189 k.p.c., wytoczenie powództwa o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym w trybie art. 10 u.k.w.h.⁸⁹, bądź też zastosować środki prawne przewidziane w art. 31 u.k.w.h. lub w art. 626¹³ § 1 k.p.c.⁹⁰.

Po czwarte, pod kątem procesowym pojawia się również kilka poważnych problemów z „unieważnieniem”, czy też bardziej poprawnie, z ustaleniem nieważności czynności prawnej zawartej w formie aktu notarialnego. Pierwszym z nich jest problem prejudycjalności, czy też prejudycjalnego oddziaływania tych wyroków

rialne..., s. 153. Tezy prezentowane wyżej pozostają w zgodzie z wyrokiem SN z dnia 26 listopada 2004 r., I CK 384/04, LEX nr 303351. Por. ponownie wyrok SA w Łodzi z dnia 31 marca 2016 r., I ACa 1439/15, LEX nr 2044379.

⁸⁴ Co do tego podziału zob. ponownie A. Oleszko, *Akty notarialne...*, *passim*, jak również wyrok SA w Katowicach z dnia 8 stycznia 2014 r., I ACa 401/12, LEX nr 1425407.

⁸⁵ Teza ta pozostaje w zgodzie z tym, co zostało już powiedziane wcześniej. Zob. przyp. 82.

⁸⁶ Unieważnienie aktu notarialnego jest bowiem środkiem prawnym naprawczym o charakterze *ultima ratio*, z uwagi na jego przymiot dokumentu urzędowego, który korzysta z różnego rodzaju domniemań prawnych, o czym szerzej będzie jeszcze mowa.

⁸⁷ Będącym również powództwem w trybie art. 189 k.p.c. o ustalenie nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, chociaż dążącym *de facto* do **ustalenia nieważności czynności prawnej** zawartej w formie aktu notarialnego, który to termin według doktryny jest terminem potocznym i nieprawidłowym, ale akceptowanym poniekąd „w sposób pośredni” przez orzecznictwo. Uwagi na tym tle były już czynione w przyp. 71.

⁸⁸ Chociaż ściśle rzecz ujmując, środki te nie mają nic wspólnego z konwalidacją cywilnoprawną *sensu stricto*, a raczej są środkami prawnymi reformatoryjnymi, bądź też jeżeli chodzi o oczywiste błędy pisarskie lub rachunkowe, „korygują” treść aktu notarialnego, gdyż formalnoprawnie nie można „uzdrowić” już raz nieważnego aktu notarialnego. Środki te mają zatem charakter akcesoryjny do jednego i właściwego trybu wyeliminowania z obrotu prawnego wadliwego aktu notarialnego, w postaci wytoczenia procesu o jego „unieważnienie”.

⁸⁹ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 341); dalej: u.k.w.h.

⁹⁰ Zob. A. Turower, *Błędy w aktach notarialnych ...*, s. 35–39.

sądów, które dotyczą wyżej omawianej materii. O co tutaj właściwie chodzi? Mianowicie, można wyróżnić kilka aspektów tych spraw. *Primo*, skazanie wyrokiem sądu karnego notariusza ze przestępstwo powiązane ze stanem faktycznym sprawy, która toczy się przed sądem cywilnym w przedmiocie „unieważnienia” wydanego przez tegoż aktu notarialnego, będzie skutkowało związaniem sądu cywilnego wyrokiem sądu karnego na mocy art. 11 k.p.c. Sąd cywilny będzie zatem musiał przy orzekaniu o nieważności aktu notarialnego wziąć w poczet materiału dowodowego ten wyrok, a także wszystkie jego ustalenia, zarówno faktyczne, jak i prawne⁹¹. Nie oznacza to oczywiście automatyzmu w orzekaniu o nieważności aktu notarialnego, ale jednak sąd, podejmując decyzje procesowe w tej sprawie, powinien wziąć pod uwagę prawomocny wyrok karny skazujący, nawet jeżeli w rozpatrywanym stanie faktycznym nie zachodzi tożsamość przedmiotowa, a jedynie podmiotowa notariusza, który został skazany za inne przestępstwo bądź też przestępstwa w związku ze swoją działalnością zawodową, a nie dotyczą one bezpośrednio *casu in procedendo*, lecz zapadły na kanwie innych spraw, które stanowią kluczowy materiał dowodowy w sprawie głównej cywilnej⁹². Obowiązkiem sądu jest przy tym zgromadzenie tego materiału dowodowego⁹³, a następnie jego ocena w myśl zasady swobodnej oceny dowodów⁹⁴. *Secundo*, rzecz ma się inaczej w przypadku, kiedy sąd cywilny orzekł najpierw o nieważności aktu notarialnego, a następnie została ustalona odpowiedzialność karna notariusza. W grę wchodzi tutaj zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu karnego, której wyrazem normatywnym jest art. 8 k.p.k.⁹⁵, *expressis verbis* wskazujący, iż: „sąd karny rozstrzyga **samodzielnie** zagadnienia faktyczne

⁹¹ Tak też J.M. Kondek, *Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia sądowego* (art. 365 § 1 k.p.c.), Warszawa 2021, s. 14. Por. A. Koziołkiewicz, *Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia sądowego – glosa do wyroku SN z 4.11.2016 r. (I CSK 736/15)*, „Palestra” 2022, nr 4, s. 106–111.

⁹² Zob. wyrok SA w Krakowie z dnia 27 września 2013 r., I ACa 750/12, LEX nr 2674237 w zw. z wyrokiem SN z dnia 8 marca 2012 r., III CSK 221/11, OSNC-ZD 2013, nr 3, poz. 55 w zw. z postanowieniem SN z dnia 23 października 2014 r., III CSK 254/14, LEX nr 2087820.

⁹³ Wyżej powołany *casus* jest dowodem na to, gdyż Sąd Najwyższy uwzględnił skargę kasacyjną powódki z uwagi na fakt, że Sąd Apelacyjny w Krakowie w postępowaniu odwoławczym pominął fakt, iż w trakcie trwania tego postępowania w międzyczasie doszło już do skazania pozwanego notariusza za inne przestępstwa popełnione w związku z jego działalnością zawodową, ale nie były to przestępstwa powiązane z tym stanem faktycznym sprawy. Powoływany przykład świadczy dobitnie o tym, iż sprawy o ustalenie nieważności aktu notarialnego są bardzo skomplikowane i nie są jednolite pod względem wydawanych przez sądy judykatów (oddalenie powództwa powódki w pierwszej i w drugiej instancji, a następnie skutek wniesionej przez nią skargi kasacyjnej i jej uwzględnienia przez SN, uwzględnienie jej roszczeń przez SA w Krakowie).

⁹⁴ Zob. wyrok SN z dnia 27 września 2002 r., II CKN 817/00, LEX nr 56906.

⁹⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 46); dalej: k.p.k.

i prawne oraz nie jest związany rozstrzygnięciem innego sądu lub organu” (§ 1). I dalej: „prawomocne rozstrzygnięcia sądu kształtujące prawo lub stosunek prawny są jednak wiążące” (§ 2). Natomiast nie ma tutaj mowy o żadnym „unieważnianiu” (**ustalaniu** jego nieistnienia) stosunku prawnego lub prawa, czyli niweczeniu jego istnienia, co *a contrario* wskazuje, iż wyroki sądów „unieważniające” czynność prawną zawartą w formie aktu notarialnego nie mają charakteru wiążącego dla sądu karnego. Sąd karny nie jest zatem w żadnym stopniu związany wyrokiem sądu cywilnego, ale powinien jego postanowienia wziąć pod uwagę, w imię spójności oraz systemowości naszego porządku prawnego⁹⁶. *Tertio*, przy omawianiu sytuacji prawnej gospodarstw rolnych należy wziąć pod uwagę, iż jeżeli ich nabycie nastąpiło w drodze uprzedniej decyzji administracyjnej pozytywnej, wydanej przez Dyrektora Generalnego KOWR, to sam wyrok cywilny dokonuje unieważnienia aktu notarialnego, a nie decyzji administracyjnej jako takiej, która w dalszym ciągu pozostaje w obrocie prawnym⁹⁷. Należałoby więc rozważyć, oprócz wymienionych wcześniej⁹⁸ uprawnień nadzorczych Dyrektora Generalnego, w pierwszej kolejności nadzwyczajne tryby postępowania administracyjnego w przedmiocie jej usunięcia z obrotu, gdyż w większości przypadków decyzje te są ostateczne i prawomocne w czasie orzekania sądu cywilnego⁹⁹.

⁹⁶ Zob. M. Czapliński, *Zawieszenie postępowania karnego z uwagi na prejudykat a samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 11–12, s. 64–80.

⁹⁷ W myśl doktrynalnej zasady trwałości decyzji administracyjnej. Sąd cywilny nie jest bowiem właściwy do orzekania w sprawach o charakterze administracyjnym, chyba że uprawnienia w tym zakresie przyznaje mu ustawa. Kognicję „właściwą” w tym zakresie mają jednak sądy administracyjne, które dokonują kontroli zgodności działań administracji publicznej z prawem. Zob. art. 184 Konstytucji RP.

⁹⁸ W szczególności wskazanych w art. 8a u.k.u.r. w powiązaniu z art. 9 u.k.u.r., choć sankcja z tego ostatniego ma jednak charakter cywilnoprawny i będzie rozpoznawana przez sąd cywilny na podstawie art. 189 k.p.c.

⁹⁹ Zdaniem M.Z. Sondej: „Celem zmiany jest wskazanie, że bezwzględna nieważność jako skutek naruszenia przepisów ustawy (w zakresie np. prawa pierwokupu, prawa nabycia KOWR) dotyczy wyłącznie czynności prawnych, na podstawie których dochodzi do przeniesienia prawa do nieruchomości rolnej. Nie dotyczy natomiast orzeczeń sądowych lub decyzji administracyjnych, których wadliwość (ze względu na naruszenie przepisów ustawy) będzie mogła być stwierdzona, ale w postępowaniu dla nich właściwym”. M.Z. Sondej, *Obrót nieruchomościami rolnymi po 5 października 2023 r. Ocena i skutki zmian w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, LEX/el. 2023. Należy tutaj rozważyć i zastanowić się także nad inną kwestią. Jeśli wyrok sądu cywilnego unieważniający akt notarialny ma charakter *ex lege* i *ex tunc*, a nie *ex nunc*, czyli skutki prawne czynności prawnej nie zaszły od momentu jej zawarcia, to czy w dalszym ciągu istnieje zgoda Dyrektora Generalnego KOWR wydawana w formie decyzji administracyjnej na podstawie art. 2ba u.k.u.r., skoro zgodnie z postanowieniami tego przepisu, zgoda ta wygasa z mocy prawa, jeżeli w **ciągu roku** od momentu, kiedy ta decyzja stała się ostateczna, nie dojdzie do nabycia nieruchomości rolnej,

Po piąte, kontynuując wątek procesowy, należy odnieść się także do szczególnej mocy dowodowej, jaką posiada akt notarialny jako dokument urzędowy¹⁰⁰. Na początek, trzeba się jednak ustosunkować do doktrynalnego podziału na dokumenty prywatne i urzędowe. Jak wskazuje A. Mendrek: „Podział dokumentów na dokumenty urzędowe i prywatne wynika z art. 244 i 245 k.p.c. Ustawodawca zdefiniował jedynie pojęcie dokumentu urzędowego (art. 244 k.p.c.). Dokumentem prywatnym jest natomiast dokument, który nie jest dokumentem urzędowym. Obu kategoriom dokumentów (dokumentom prywatnym opatrzonym własnoręcznym podpisem lub kwalifikowanym podpisem elektronicznym oraz dokumentom urzędowym) przysługuje domniemanie autentyczności, różnica ujawnia się przy rozkładzie ciężaru dowodu w razie zaprzeczenia autentyczności dokumentów. Dokumentom urzędowym, niezależnie od domniemania autentyczności, przysługuje również domniemanie zgodności z prawdą zawartych w nich oświadczeń organu (art. 244 i 252 k.p.c.), podczas gdy dokumentom prywatnym – opatrzonym podpisem własnoręcznym lub kwalifikowanym podpisem elektronicznym – wyłącznie domniemanie, że osoba podpisana pod dokumentem złożyła oświadczenie w nim zawarte (art. 245 k.p.c.). Na zaprzeczającym prawdziwości dokumentu urzędowego spoczywa ciężar wykazania jego nieautentyczności lub niezgodności z prawdą zawartych w nim oświadczeń (art. 252 k.p.c.). W przypadku dokumentu prywatnego ciężar wykazania nieautentyczności spoczywa na zaprzeczającym, jeżeli wedle treści dokumentu pochodzi on od zaprzeczającego, zaś jeśli dokument pochodzi od innej osoby trzeciej, ciężar prawdziwości dokumentu spoczywa na osobie, która z dokumentu chce skorzystać (art. 253 k.p.c.)”¹⁰¹.

Natomiast, jeśli chodzi o sam akt notarialny jako „dokument urzędowy” jako taki, to należy przychylić się do następującego głosu w doktrynie, który wskazuje, iż: „Jak wynika z art. 2 § 2 pr.not. czynności notarialne, dokonane przez notariusza zgodnie z prawem, mają charakter dokumentu urzędowego. Mimo ich odróżniania od «klasycznego» [podkr. aut.] dokumentu urzędowego zgoda panuje co do tego,

a w rozważanym przypadku do nabycia tego nie doszło (działanie orzeczenia ze skutkiem wstecznym). Większość sądowych przypadków „unieważnienia” aktu notarialnego cechuje bowiem znaczna odległość czasowa od momentu, kiedy dokonane zostały czynności prawne w nich zawarte. Pytanie finalne jest zatem takie: czy jest sens wszczynania drogi administracyjnej procesowej, skoro przedmiotowa zgoda, ergo decyzja administracyjna, nie istnieje „w ogóle”, gdyż przestała istnieć dawno temu w prezentowanym tutaj ciągu procesowym, innymi słowy, wygasła na skutek niedochowania terminu.

¹⁰⁰ Zob. P. Kuliński, *Akt notarialny – szczególna postać dokumentu urzędowego – jako dowód w postępowaniu cywilnym*, „Rejent” 1996, nr 11, s. 59–69.

¹⁰¹ A. Mendrek, *Pojęcie dokumentu urzędowego – zagadnienia wybrane*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 3, s. 29–30.

że oznacza to wyposażenie tej czynności w moc dowodową przysługującą każdemu dokumentowi urzędowemu. Co więcej, w literaturze podkreśla się, że akt notarialny jest wręcz modelową formą dokumentu urzędowego. Także wykładnia historyczna daje podstawę do zaliczania ich do grupy dokumentów urzędowych¹⁰².

Akt notarialny stanowi zatem quasiakt prawa publicznego¹⁰³, gdyż do jego głównych cech, odróżniających go od „klasycznego” dokumentu urzędowego, należy fakt, iż nie jest on wydawany przez organ administracji publicznej¹⁰⁴.

Po szóste, odchodząc już od wątku procesowego, należy się odnieść także do odpowiedzialności prawnej notariusza na kanwie pełnionych przez niego czynności zawodowych. Pewne fragmenty tej odpowiedzialności na gruncie karnoprawnym zostały już w tym artykule zasygnalizowane¹⁰⁵, niemniej jednak należy się szerzej odnieść także do pozostałych ich rodzajów, a mianowicie występujących na gruncie cywilnoprawnym i dyscyplinarnym. W przypadku odpowiedzialności cywilnoprawnej notariusza należy wskazać, iż ma ona charakter podwyższony w stosunku do jej wzorca ustanowionego w art. 355 k.c., który mówi o zachowaniu należytej staranności w stosunkach cywilnoprawnych¹⁰⁶. Można tutaj wyróżnić dwa aspekty. *Primum*, notariusz jest osobą zaufania publicznego, a jednocześnie pełni on funkcję funkcjonariusza publicznego w zakresie dokonywanych przez siebie czynności notarialnych, czyli jest osobą dającą gwarancję należytego zabezpieczenia obrotu cywilnoprawnego na terytorium RP. *Secundum*, jest on przedsiębiorcą, a zarazem przedstawicielem jednego z wolnych zawodów prawniczych w Polsce, czyli profesjonalistą w swojej dziedzinie¹⁰⁷. Natomiast, jeżeli chodzi o aspekt odpowiedzial-

¹⁰² K. Markiewicz, *Czy w świetle art. 788 § 1 k.p.c. podstawą nadania klauzuli wykonalności może być poświadczony odpis dokumentu?*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1, s. 87.

¹⁰³ Według nomenklatury z II RP akt notarialny to dokument publiczny, a nie „urzędowy”.

¹⁰⁴ Co do cech dokumentu urzędowego zob. A. Mendrek, *Pojęcie...*, s. 30. W doktrynie krytykowane jest zakwalifikowanie działalności notariusza do „zadań z zakresu administracji państwowej”, chociaż notariusz niewątpliwie pełni funkcje publiczne. Zob. E. Drozd, *O potrzebie zmian w prawie notarialnym*, „Rejent” 2001, nr 5, s. 26. Por. A. Oleszko, R. Pastuszko, *Ustrój polskiego notariatu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22, s. 551–564.

¹⁰⁵ Szersze studium przypadków zostało omówione m.in. w publikacjach A. Oleszko, *Odpowiedzialność karna notariusza za nieprzestrzeganie zakazu z art. 86 pr. o not. w związku z art. 231 k.k. Glosa do wyroku SN z dnia 10 stycznia 2018 r., V KK 247/17*, „Rejent” 2018, nr 9, s. 79–94 oraz K.J. Pawelec, *Glosa do postanowienia SN z dnia 14 listopada 2017 r., V KK 219/17*, „Rejent” 2018, nr 11, s. 54–62.

¹⁰⁶ Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 7 lipca 2021 r., I ACa 604/20, LEX nr 3457723. Por. wyrok SA w Lublinie z dnia 15 lutego 2023 r., I ACa 603/22, LEX nr 3502446; wyrok SA w Krakowie z dnia 16 stycznia 2015 r., I ACa 1493/14, LEX nr 1659076.

¹⁰⁷ Zob. uchwała SN z dnia 23 marca 2016 r., III CZP 4/16, OSNC 2017, nr 2, poz. 19.

ności dyscyplinarnej notariusza, jest on ściśle uregulowany w przepisach ustawy – Prawo o notariacie. Na kanwie odpowiedzialności ściśle zawodowej notariuszy A. Oleszko wskazuje, iż: „Poza ograniczeniem podmiotowym, odnoszącym się do organów nadzoru, wynikającym z treści przepisów art. 42 § 1 oraz art. 44 § 1 ustawy [z 1991 r. – Prawo o notariacie], brak jest podstaw do sytuowania zwłaszcza nadzoru ministra sprawiedliwości nad działalnością notariuszy jako subsydiarnego względem tychże uprawnień rady izby notarialnej. Przeprowadzenie wizytacji w kancelarii notariusza, na podstawie § 4 ust. 2 pkt 1 i 2 rozp. wyk. dot. nadzoru [rozporządzenie z dnia 30 kwietnia 1991 r. w sprawie trybu wykonywania nadzoru nad działalnością notariuszy..., Dz.U. z 1991 r., nr 42, poz. 188], należy rozumieć w ten sposób, że w razie zaistnienia sytuacji w przepisie tym wskazanej, prezes sądu apelacyjnego ma obowiązek w szczególności zarządzić kontrolę działalności danego notariusza. Co więcej, przez ten właśnie nadzór minister ma znaczne możliwości kontroli jakości i skuteczności nadzoru przeprowadzonego przez organy samorządu notarialnego”¹⁰⁸. I dalej: „Notariusza w ramach nadzoru nie można «wiązać» wykładnią dokonywaną przez organy nadzoru. Z drugiej jednak strony, ustawa nie przyznała notariuszowi statusu niezawisłości na wzór sędziowski. W zakresie wykładni i stosowania prawa może oznaczać to, że jeżeli środowisko notariuszy zaakceptuje określony pogląd jako powszechnie stosowany, w formie podjętej uchwały i gdyby następnie okazał się on błędny, np. w wyniku dokonanej wykładni sądowej, wówczas notariuszowi trudno byłoby udowodnić zarówno przewinienie służbowe (art. 50 ustawy [z 1991 r. – Prawo o notariacie]), jak i ponoszenie odpowiedzialności cywilnej (art. 49 ustawy)”¹⁰⁹. Należy tutaj w pełni podzielić wyżej prezentowane poglądy w tym zakresie.

Po siódme, przedostatnim aspektem wymagającym omówienia, a istotnym z punktu widzenia ustalenia „nieważności” aktu notarialnego, jest okoliczność, iż w większości przypadków czynności notarialne zawierane w formie aktu notarialnego mają charakter czynności prawnych¹¹⁰. Akt notarialny sam w sobie jest bowiem formą kwalifikowaną czynności prawnej, co *per se* oznacza, iż może on inkorporować dowolną czynność prawną z zakresu prawa cywilnego. Niemniej jed-

¹⁰⁸ A. Oleszko, *Nadzór nad notariatem*, „Rejent” 1993, nr 7, s. 9.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Chociaż niekoniecznie zawsze tak musi być, o czym świadczy przyp. 44. Na marginesie należy wskazać także, iż do dokumentów notarialnych zaliczamy nie tylko akty notarialne (art. 92–94 p.n.), ale także akty poświadczenia dziedziczenia (art. 95a p.n. i n.), poświadczenie notarialne (art. 96–101 p.n.), protokół notarialny (art. 104 p.n.), notarialny protest weksla lub czeku (art. 105 p.n.) oraz wypis, wyciąg i odpis dokumentu notarialnego (art. 109–112 p.n.). Te wszystkie dokumenty notarialne mają charakter dokumentów urzędowych, ale nie mają one charakteru aktu notarialnego *sensu stricto*, chociaż są zawierane „w formie” aktu notarialnego.

nak, co należy podkreślić, wyróżnić można w doktrynie zróżnicowaną typologię i klasyfikację w odniesieniu do czynności prawnych, a wśród nich najważniejszy jest podział na czynności prawne *inter vivos* oraz *mortis causa*¹¹¹. W szczególności jest to widoczne przy ustalaniu skutków nieważności czynności prawnej dokonanej w formie aktu notarialnego, czego najlepszym przykładem są czynności prawne dokonane na wypadek śmierci. Wśród przykładów można podać dokonanie testamentu obejmującego rozporządzenia majątkiem przyszłego spadkodawcy, w skład którego wchodzi właśnie gospodarstwo rolne. I chociaż obecne przepisy nie przewidują co do zasady ograniczeń ani wyjątków w zakresie swobody testowania gospodarstwami rolnymi¹¹², to jednak skutki „unieważnienia” testamentu notarialnego będą bardzo dotkliwe dla jego testatora, i to pod wieloma względami, o czym niżej.

Po ósme, prawo posiada wiele płaszczyzn, a jego obowiązywanie przebiega wśród wielu z nich. W teorii prawa możemy wyróżnić kilka ich rodzajów¹¹³. Pierwszą będzie jego zakres terytorialny, czyli obowiązywanie prawa w przestrzeni, na terytorium danego państwa¹¹⁴. Drugą i najważniejszą jest jego zakres temporalny, czyli obowiązywanie prawa w czasie¹¹⁵. Trzecią – jego zakres personalny, czyli kogo dotyczą, bardziej prawidłowo, do kogo są kierowane przepisy prawne stanowione przez prawodawcę¹¹⁶. Czwartą, chociaż nie ostatnią płaszczyznę, będzie tworzyć jego zakres przedmiotowy, czyli jakie kwestie z życia społecznego reguluje prawo. Wszystkie te warstwy są bardzo istotne, gdyż wyznaczają granice skutków prawnych, jakie zachodzą przy różnego rodzaju stanach faktycznych, tym bardziej takich, które cechuje odległość w czasie, tak jak w przypadku wszczęcia procedury „unieważnienia” aktu notarialnego, czy też przy wielopodmiotowości adresatów

¹¹¹ Co do innych podziałów zob. Z. Radwański, A. Olejniczak, *Prawo...*, s. 240 i n., chociaż i one ulegają zmianie na skutek rozwoju technologii cyfrowych i zmian w prawie z tym związanych. Więcej na ten temat zob. Z. Długosz, K. Stolarski, *Forma czynności prawnej dokonanej odręcznym podpisem biometrycznym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2018, nr 7, s. 28–33.

¹¹² Skutki prawne spadkobrania dotyczące gospodarstw rolnych zostały omówione szerzej w publikacji P. Porębny, *Zmiany...*, s. 145 i n.

¹¹³ Zob. J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2016, s. 224 i n.

¹¹⁴ Co do zasady terytorializmu w notariacie zob. A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 27–28.

¹¹⁵ Oceny sytuacji prawnosпадkowej spadkodawcy i jego następców dokonuje się na chwilę jego śmierci, natomiast ocenę ważności czynności prawnej dokonuje się na moment jej zawarcia, z kolei ocenę, czy roszczenie jest przedawnione, dokonuje się na dzień wytoczenia powództwa. Sąd przy orzekaniu musi uwzględnić także nieważność czynności prawnej z urzędu, tak samo jak przedawnienie w sprawach z udziałem konsumentów. Oceny prawnej stanu faktycznego sprawy na dzień orzekania dokonuje natomiast sąd w sprawach o odszkodowania czy w sprawach rodzinnych.

¹¹⁶ Zgodnie z tezą wyroku SN z dnia 30 maja 2000 r., IV CKN 36/00, OSNC 2000, nr 12, poz. 223, nie można skutecznie wytoczyć przeciwko notariuszowi powództwa o stwierdzenie nieważności aktu notarialnego, gdyż nie jest on uczestnikiem (stroną) tego aktu, a jedynie jego wystawcą.

norm prawnych¹¹⁷, bądź też w odniesieniu do bardzo skomplikowanych prawnie okoliczności natury faktycznej, w przypadku których uwidacznia się wielonormatywność naszego systemu prawnego¹¹⁸.

5. PODSUMOWANIE

Przechodząc w tym miejscu do konkluzji niniejszych rozważań, należy stwierdzić, iż prawidłowa działalność notariatu, jak i notariuszy w nim zrzeszonych, jest podstawą funkcjonowania państwa prawa, gdyż nie można zapewnić prawidłowości obrotu cywilnoprawnego wśród członków społeczności danego państwa bez zabezpieczenia należytego nadzoru nad nim¹¹⁹. Zagwarantowanie podstawowych mechanizmów ochronnych w zakresie obrotu prawnego na terytorium RP, w szczególności w ramach obrotu ziemią, jest spełnieniem nie tylko obowiązków konstytucyjnych¹²⁰ czy też międzynarodowych¹²¹, ale przede wszystkim gwarantuje

¹¹⁷ Chodzi o sytuacje, gdy skutki prawne czynności prawnych stron przestają dotyczyć jedynie ich uczestników. Jako przykład można wskazać instytucję *pactum in favorem tertii*, bądź też zmiany dokonane w statucie spółki akcyjnej, które będą dotyczyć jej akcjonariuszy. Wśród innych zagadnień problemowych można wskazać na wielostronne umowy notarialne, bądź też na wielopodmiotowość strony postępowania administracyjnego lub postępowania cywilnego. W literaturze dotyczącej nieważności czynności prawnych zawartych w formie aktu notarialnego sygnalizowany jest problem ważności, bezwzględnej nieważności lub też „względnej ważności” czynności prawnych kulejących (*negotium claudicans*) i czy notariusz powinien ich w ogóle dokonywać na mocy art. 81 p.n. Zob. ponownie R. Trzaskowski, *Nieważność..., passim*.

¹¹⁸ Tak jak opisane wyżej przypadki w zakresie gospodarstw rolnych, które nabyte w drodze uprzedniej decyzji administracyjnej pozytywnej, a następnie weszły w skład spadku, a których notarialne umowy nabycia unieważniono już po wielu latach od tych zdarzeń faktycznych, w tym zdarzeń już nieodwracalnych, takich jak śmierć spadkodawcy. Na gruncie *mortis causa* można wyróżnić także inne przypadki prawne, takie jak np. nieważność testamentu notarialnego, którego testator zmarł przed jego unieważnieniem, a masa spadkowa po nim zawiera gospodarstwo rolne, bądź też możemy mówić o samej nieważności aktu poświadczenia dziedziczenia, gdzie spadek obejmuje np. nieruchomości rolną, lub aktu sprzedaży gospodarstwa rolnego, którego skutki w zakresie unieważnienia będą zachodzić w obrocie *inter vivos*, i które będą w szczególności dotkliwie pod względem prawnym i majątkowym dla jego dotychczasowego właściciela, jak również nowego nabywcy, jeżeli w czasie zawierania umowy notarialnej zachodziły wszystkie przesłanki prawidłowego jego nabycia przewidziane w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego, a w momencie jego unieważnienia, np. tylko z przyczyn formalnych, przesłanki te już odpadły.

¹¹⁹ Negatywnie jest przy tym oceniana działalność prawodawcy w przedmiocie deregulacji zawodów prawniczych. Zob. K. Sielski, *Uzyskanie statusu zastępcy notarialnego – uwagi krytyczne*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2024, nr 10, s. 83, przyp. 5 i 6.

¹²⁰ Zob. art. 21 w zw. z art. 31 w zw. z art. 64 Konstytucji RP.

¹²¹ Polska jest przecież członkiem Międzynarodowej Unii Notariatu Łacińskiego.

spełnienie na poziomie ustawowym norm podstawowych¹²², których aksjologia jest nie tylko podstawą do ich obowiązywania, ale też gwarantuje wewnętrzną spójność naszego systemu prawnego. Normy te mają bowiem charakter kreacyjny, gdyż są prelude do tworzenia nowych postulatów ze strony doktryny i orzecznictwa, które wpływają na proces interpretacyjny prawa, w tym są zarzewiem do jego ulepszenia ze strony prawodawcy¹²³.

Tematyka nieważności aktów notarialnych jest przy tym bardzo istotnym obszarem problemowym, który wymaga badania, nie tylko pod kątem gospodarstw rolnych, ale i szerszym, gdyż stanowi jedno z węzłowych zagadnień cywilistyki na granicy, czy też może bardziej adekwatnie, na pograniczu różnych dziedzin prawa. Jak dotąd zagadnienie to nie było szerzej omawiane wśród doktryny ani w orzecznictwie¹²⁴, właśnie ze względu na jego systemowy oraz wielodziedzinowy charakter. Należy bowiem podkreślić jedną bardzo ważną okoliczność. Notariusz, według poglądów doktryny, jest niemy audytorem zinstytucjonalizowanego dialogu prawnego¹²⁵, który toczy się wśród wielu jego uczestników. Prawnicy są też jego częścią, skoro wielokrotnie uchwalają normy prawne go dotyczące¹²⁶, jak również uczestniczą w jego stosowaniu, inaczej mówiąc, co jest jednak znacznym uproszczeniem¹²⁷, interpretowaniu¹²⁸. Notariusz nie może być jednak niemy zarówno wobec pogwałcenia zasad porządku prawnego, jak i będących ich dopełnieniem, a zarazem bardzo ważną ich częścią zasad współżycia społecznego¹²⁹. To one tworzą fundament

¹²² Wyróżniane w prawoznawstwie jako „normy – zasady”. Więcej na ten temat zob. S. Tkacz, *Po co prawnikom zasady prawa?*, „radca.pl: Kwartalnik Okręgowej Izby Radców Prawnych w Katowicach” 2018, nr 1, s. 25–36.

¹²³ W ostatnich czasach pojawiła się propozycja zmian legislacyjnych, aby rozwód był możliwy do przeprowadzenia przed notariuszem, ale obecnie projektowane zmiany nie przewidują już takiej możliwości i przeniosły kompetencje w tym zakresie na kierownika USC. Zob. <https://www.gov.pl/web/premier/projekt-ustawy-o-zmianie-ustawy-kodeks-rodzinny-i-opiekunczy-oraz-niektorych-innych-ustaw6> (dostęp: 3.06.2025 r.).

¹²⁴ Spośród wszystkich wymienionych tutaj publikacji, tylko jedna powołana na samym wstępie ma tak naprawdę charakter kompleksowy.

¹²⁵ Zob. S. Piekarczyk, *Notariusz jako niemy audytor zinstytucjonalizowanego dialogu prawnego* (w:) P. Jabłoński, J. Kaczor, M. Pichlak (red.), *Prawo i polityka w sferze publicznej: perspektywa wewnętrzna*, Wrocław 2017, s. 181–196.

¹²⁶ Wchodzą przecież w skład zarówno ciał legislacyjnych, jak i organów pomocniczych, takich jak np. Kancelaria Sejmu.

¹²⁷ Proces stosowania prawa jest bowiem wieloetapowy. Por. J. Nowacki, Z. Tobor, *Wstęp...*, s. 245–263.

¹²⁸ Zob. P. Konca, *Prawo interpretacyjne*, Katowice 2022, s. 21 i n.

¹²⁹ Zob. Ł. Węgrzynowski, *Odmowa dokonania przez notariusza czynności prawnej sprzecznej z zasadami współżycia społecznego*, „Przebieg Sądowy” 2015, nr 1, s. 33–46; A. Oleszko, *Czynność*

współczesnego prawa cywilnego, łącząc jego korzenie z przeszłości z owocami teraźniejszości¹³⁰.

Finalizując ostatnimi słowami powyższe rozważania, należy wyjść od samych ich początków. Skoro prawo cywilne jest wyłącznie dla ludzi starannych, to należy stwierdzić, iż głównie od działalności notariuszy zależy zapewnienie, przynajmniej w jego najważniejszym aspekcie, prawidłowości obrotu prawnego na terytorium RP. Od podmiotów prawa cywilnego jest bowiem tylko (czy też aż) wymagana zarówno dbałość o własne sprawy, jak i należyta (a nie najwyższa) staranność w zawieranych przez siebie stosunkach cywilnoprawnych, gdyż niejednokrotnie nie są oni profesjonalistami w dziedzinie prawa. Stąd też piecza nad zabezpieczeniem ich praw w przypadkach prawem przewidzianych, i nie tylko¹³¹, spoczywa właśnie na profesjonalistach, czyli m.in. notariuszach. Ich wysoki poziom staranności oraz opieki prawnej nad klientami, lub jej brak, będzie skutkować takim a nie innym obrotem cywilnoprawnym, w tym obrotem ziemią w naszym kraju. Jak głosi paremia: *iura vigilantibus non dormientibus prosunt*, czyli prawa służą „osobom starannym, a nie drzemiącym, zaniedbującym”, taką też postawę powinni prezentować notariusze.

Zawód notariusza jest niewątpliwie elitarny i szczególnie istotny dla prawidłowego funkcjonowania państwa¹³², stąd też postawa członków tej korporacji prawniczej będzie podstawowym warunkiem, jak fundamentalne prawa cywilne są realizowane w naszym kraju, pod kątem w szczególności ich zabezpieczenia ze strony państwa, które dbając o porządek publiczny, powinno jednocześnie dbać o szeroko pojęty dobrobyt swoich własnych obywateli, którzy go przecież w pierwszym miejscu tworzą¹³³.

notarialna sprzeczna z zasadami współzycia społecznego. Zagadnienia konstrukcyjne, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 4, s. 5–22.

¹³⁰ Wraz z rozwojem technologii cyfrowych, w doktrynie od dawna jest bowiem postulowana możliwość dokonywania czynności notarialnych z wykorzystaniem urządzeń porozumiewania się na odległość. Co do szans i zagrożeń z tym związanych zob. M. Grochowski, E. Rott-Pietrzyk, D. Szostek, F. Zoll, *Czynności notarialne online – podstawy de lege lata i uwagi de lege ferenda*, „Forum Prawnicze” 2020, nr 4, s. 38–56. Spośród wcześniejszej literatury zob. K. Rymanowska-Mrugala, *Akt notarialny...*, s. 238 *in fine*; A. Oleszko, *Akty notarialne...*, s. 194 i n.

¹³¹ Zob. art. 1 § 1 oraz art. 91 p.n. Co do przymusu notarialnego zob. R. Wrzcionek, *Instytucja przymusu notarialnego w ujęciu doktryny*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 9, s. 38–41.

¹³² Stanowi on istotny element ochrony prawnej gwarantowanej przez państwo, tak jak i inne zawody prawnicze.

¹³³ Realizując tym samym konstytucyjne założenia o demokratycznym państwie prawa o dbaniu o dobro wspólne, jak również o urzeczywistnianiu zasad sprawiedliwości społecznej. Zob. art. 1 i 2 Konstytucji RP.

REFERENCES

- Barej J., *Praktyka notarialna a prawo handlowe*, „Nowy Przegląd Notarialny” 1999, nr 1
- Barej J., *Kilka uwag o podpisie*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2007, nr 2
- Bieniek G., *Dodatkowe zastrzeżenia umowne w praktyce notarialnej*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2009, nr 2
- Bieniek G., *Prawo pierwokupu, odkupu, wykupu i pierwszeństwo nabycia*, (w:) G. Bieniek, M. Gdesz, S. Rudnicki, *Nieruchomości. Problematyka prawna*, Warszawa 2013, LEX/el.
- Biernacki P., *Złożenie przez notariusza wniosku wieczystoksięgowego jako czynność notarialna*, „Rejent” 2016, nr 2
- Borowicz J., *Pracownik kancelarii notarialnej i jego obowiązki zachowania tajemnicy*, „Rejent” 2013, nr 4, LEX/el.
- Celiński D., (w:) W. Gonet (red.), *Prawo o notariacie. Komentarz. Wzory aktów notarialnych i poświadczeń*, Warszawa 2022
- Czapliński M., *Zawieszenie postępowania karnego z uwagi na prejudykat a samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 11–12
- Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2019
- Czerwińska-Koral K., *Odpowiedzialność nabywcy gospodarstwa rolnego za zobowiązania związane z prowadzeniem gospodarstwa w świetle poglądów judykatury*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2016, nr 1
- Długosz Z., Stolarski K., *Forma czynności prawnej dokonanej odręcznym podpisem biometrycznym*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2018, nr 7
- Drozd E., *Z problematyki zawarcia umowy w formie aktu notarialnego*, „Rejent” 1996, rok 6, nr 4–5 (60–61)
- Drozd E., *O potrzebie zmian w prawie notarialnym*, „Rejent” 2001, nr 5
- Giara M., *Cywilnoprawne pojęcie pisemności w społeczeństwie informacyjnym*, „Państwo i Prawo” 2009, nr 10
- Górecki J., *Zapis windykacyjny w praktyce notarialnej*, „Rejent” 2012, nr 4
- Grochowski M., Rott-Pietrzyk E., Szostek D., Zoll F., *Czynności notarialne online – podstawy de lege lata i uwagi de lege ferenda*, „Forum Prawnicze” 2020, nr 4
- Jerzmanowski J., *Uchwała o przekształceniu zastępująca zawarcie umowy spółki przekształconej (art. 563 § 2 k.s.h.)*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2024, nr 6
- Kalusieński S., *Prawo o notariacie – uwagi wizytatora*, „Nowy Przegląd Notarialny” 1999, nr 1
- Kocot W.J., *Dalsza modernizacja kodeksowej regulacji formy pisemnej czynności prawnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2016, nr 10
- Kolasiński M.K., *Zadania notariusza w zakresie ochrony konsumentów w obrocie deweloperskim*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2019, nr 2
- Konca P., *Prawo interpretacyjne*, Katowice 2022
- Kondek J.M., *Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia sądowego (art. 365 § 1 k.p.c.)*, Warszawa 2021
- Kozielewicz W., *Odpowiedzialność dyscyplinarna sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych i notariuszy*, Warszawa 2023
- Koziolkiewicz A., *Moc wiążąca prawomocnego orzeczenia sądowego – glosa do wyroku SN z 4.11.2016 r. (I CSK 736/15)*, „Palestra” 2022, nr 4
- Kuliński P., *Akt notarialny – szczególna postać dokumentu urzędowego – jako dowód w postępowaniu cywilnym*, „Rejent” 1996, nr 11

- Książak P., Mikołajczyk J. (red.), *Nieruchomości rolne w praktyce notarialnej*, Warszawa 2017
- Kubasik K., *Prawo pierwokupu nieruchomości rolnej podmiotu korzystającego z tej nieruchomości bez obowiązku uiszczania czynszu. Glosa do wyroku SN z dnia 3 grudnia 2015 r., III CSK 13/15*, „Przeegląd Sądowy” 2018, nr 11–12
- Langowski P., *Notariat*, Sopot 1998
- Laskowska-Hulisz A., *Zakres odpowiedzialności cywilnej notariusza odmawiającego dokonania czynności notarialnej*, „Rejent” 2024, nr 5
- Łata M., *Bezstronność (sensu stricto) notariusza*, „Rejent” 2018, nr 5
- Łata M., *Bezstronność (sensu largo) notariusza*, „Rejent” 2018, nr 7
- Łobos-Kotowska D., (w:) M. Fras, M. Habledas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna (art. 1–125)*, LEX/el. 2018
- Markiewicz K., *Czy w świetle art. 788 § 1 k.p.c. podstawą nadania klauzuli wykonalności może być poświadczony odpis dokumentu?*, „Polski Proces Cywilny” 2010, nr 1
- Maziarz A., *Prawo pierwokupu*, (w:) *Obrót prawny nieruchomościami*, Warszawa 2011, LEX/el.
- Mendrek A., *Pojęcie dokumentu urzędowego – zagadnienia wybrane*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 3
- Mikołajczyk J. (red.), *Prawo rolne: czynności notarialne, klauzule w aktach notarialnych, wzory aktów notarialnych*, Warszawa 2024
- Nowacki J., Tobor Z., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2016
- Nowocien M.A., *Kilka uwag dotyczących żądania strony czynności notarialnej złożenia przez notariusza wniosku o wpis w księdze wieczystej*, „Rejent” 2021, nr 1
- Oleszko A., *Podział aktów notarialnych według treści*, (w:) *Obrót cywilnoprawny w praktyce notarialnej i wieczystoksięgowej*, Kraków 2003, LEX/el.
- Oleszko A., *Części składowe aktu notarialnego i ich wpływ na ocenę sporządzonego dokumentu urzędowego*, (w:) *Obrót cywilnoprawny w praktyce notarialnej i wieczystoksięgowej*, Kraków 2003, LEX/el.
- Oleszko A., *Akt notarialny jako podstawa odpowiedzialności prawnej notariusza – dyscyplinarnej, cywilnej i karnej*, Warszawa 2015
- Oleszko A., *Akty notarialne. Komentarz*, Warszawa 2015
- Oleszko A., *Czynność notarialna sprzeczna z zasadami współzycia społecznego. Zagadnienia konstrukcyjne*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 4
- Oleszko A., *Moc wiążąca wypisu aktu notarialnego (art. 109)*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2014, nr 4
- Oleszko A., *Nadzór nad notariatem*, „Rejent” 1993, nr 7
- Oleszko A., *Notariat w systemie wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2015
- Oleszko A., *Odpowiedzialność karna notariusza za nieprzestrzeganie zakazu z art. 86 pr. o not. w związku z art. 231 k.k. Glosa do wyroku SN z dnia 10 stycznia 2018 r., V KK 247/17*, „Rejent” 2018, nr 9
- Oleszko A., *Podpis własnoręczny jako element formalny aktu notarialnego obejmującego czynność prawną, cz. I*, „Rejent” 2001, nr 6
- Oleszko A., *Podpis własnoręczny jako element formalny aktu notarialnego obejmującego czynność prawną, cz. II*, „Rejent” 2001, nr 9
- Oleszko A., *Prawo o notariacie. Komentarz. Tom 1. Ustrój notariatu*, Warszawa 2016
- Oleszko A., *Ustrój notariatu polskiego*, Kraków 1999
- Oleszko A., Pastuszko R., *Ustrój polskiego notariatu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2014, nr 22
- Pałdyna T., *Wykładnia testamentów notarialnych*, „Zeszyty Prawnicze” 2002, nr 1

- Pastuszko R., *Redakcja testamentu notarialnego w zakresie powołania spadkobiercy czy ustanowienia zapisobiercy zwykłego*, „Rejent” 2018, nr 3
- Pawelec K.J., *Glosa do postanowienia SN z dnia 14 listopada 2017 r., V KK 219/17*, „Rejent” 2018, nr 11
- Piekarczyk S., *Notariusz jako niemy audytor zinstytucjonalizowanego dialogu prawnego*, (w:) P. Jabłoński, J. Kaczor, M. Pichlak (red.), *Prawo i polityka w sferze publicznej: perspektywa wewnętrzna*, Wrocław 2017
- Pieprzycza P., *Akt notarialny jako wypowiedź performatywna*, „Comparative Legilinguistics” 2016, nr 25(1)
- Porębný P., *Zmiany dokonane w prawie spadkowym ustawą z dnia 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 1615) i ich wpływ na strukturę własnościową gospodarstw rolnych w Polsce*, „Yearbook of Agricultural and Food Law” 2024, nr 1, DOI: <https://doi.org/10.31338/yaf.1.2024.10>
- Preussner-Zamorska J., *Wady oświadczenia woli w praktyce notarialnej*, ABC, LEX/el.
- Radwański Z., Olejniczak A., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2023
- Rymanowska-Mrugala K., *Akt notarialny jako szczególna forma dokumentu urzędowego*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2016, nr 5(1)
- Sadowski A., *Załączniki do aktu notarialnego*, „Rejent” 2008, nr 9
- Sawarzyński J., *Pozycja notariusza wykonującego obowiązki ustanowiony w art. 626(4) k.p.c.*, „Polski Proces Cywilny” 2019, nr 1
- Siciński P., *Wniosek o wpis złożony przez notariusza – kluczowe zagadnienia*, „Nowy Przegląd Notarialny” 2016, nr 2
- Sielski K., *Uzyskanie statusu zastępcy notarialnego – uwagi krytyczne*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2024, nr 10
- Sondej M.Z., *Obrót nieruchomościami rolnymi po 5 października 2023 r. Ocena i skutki zmian w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego*, LEX/el. 2023
- Tkacz S., *Po co prawnikom zasady prawa?*, „radca.pl: Kwartalnik Okręgowej Izby Radców Prawnych w Katowicach” 2018, nr 1
- Truskiewicz Z., *Pojęcie, systematyka i funkcje czynności notarialnych*, „Rejent” 2024, nr 2
- Trzaskowski R., *Nieważność czynności prawnej dokonanej w formie aktu notarialnego*, „Prawo w Działaniu” 2012, nr 12
- Turower A., *Błędy w aktach notarialnych i prawne możliwości ich poprawienia*, „Temidium” 2022, nr 1
- Węgrzynowski Ł., *Odmowa dokonania przez notariusza czynności prawnej sprzecznej z zasadami współżycia społecznego*, „Przegląd Sądowy” 2015, nr 1
- Wolak G., *O formie aktu notarialnego na gruncie kodeksu spółek handlowych*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2009, nr 1(6)
- Wrzcionek R., *Instytucja przymusu notarialnego w ujęciu doktryny*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2007, nr 9
- Zaradkiewicz K., *Wpis w księdze wieczystej jako czynność notarialna. Problematyka ustrojowa i procesowa*, „Nieruchomości” 2022, nr 1

IGOR RAPICKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Polska

e-mail: igor.rapicki@student.uwm.edu.pl

ORCID: 0009-0000-6163-6780

STATUS SZCZEGÓLNY GOSPODARSTWA ROLNEGO W SYSTEMIE USTROJOWYM RP – WYBRANE ZAGADNIENIA

THE SPECIAL STATUS OF A FAMILY FARM IN THE CONSTITUTIONAL
SYSTEM OF THE REPUBLIC OF POLAND – SELECTED ISSUES

ABSTRACT The purpose of this study is to present selected aspects of the special status that a family farm occupies in shaping the agrarian system in the Third Republic of Poland. The starting point is the assumption that agriculture in Poland – unlike many other sectors of the economy – has been explicitly recognized in the Constitution as an area requiring special structural protection. In this context, a family farm is not merely a production unit, but a constitutionally sanctioned form of organizing social and economic life in rural areas.

The main objective of the study is to indicate how the solutions adopted in the Constitution of the Republic of Poland – primarily Article 23¹ – influence the construction of agricultural law and the manner in which the state fulfills its obligations towards agriculture. Special attention is given to the institutional durability of this model, its role in ensuring food security, and the social function it performs within the structure of a democratic state. The study applies a dogmatic-legal analysis supplemented by functional and historical context to capture the full significance of the constitutional privileging of a family farm in the contemporary system of public law.

The study uses the dogmatic-legal method, involving the analysis of binding constitutional and statutory norms, as well as the functional method, which takes into account the socio-economic conditions that underlie the designation of a family farm as a constitutionally privileged form of agricultural organization.

KEYWORDS: agrarian system, agricultural law, constitutional law

SŁOWA KLUCZOWE: ustrój rolny, prawo rolne, prawo konstytucyjne

WSTĘP

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wybranych aspektów szczególnego statusu, jaki gospodarstwo rodzinne zajmuje w kształtowaniu ustroju rolnego w III Rzeczypospolitej. Punktem wyjścia jest założenie, że rolnictwo w Polsce – w przeciwieństwie do wielu innych sektorów gospodarki – zostało ujęte wprost w ustawie zasadniczej jako obszar wymagający szczególnej ochrony ustrojowej. Gospodarstwo rodzinne nie jest w tym ujęciu jedynie jednostką produkcyjną, lecz również konstytucyjnie usankcjonowaną formą organizacji życia społecznego i ekonomicznego na wsi.

Głównym celem pracy jest wskazanie, jak przyjęte w Konstytucji RP¹ rozwiązania – przede wszystkim art. 23 – wpływają na konstrukcję prawa rolnego oraz na sposób, w jaki państwo realizuje swoje zadania wobec rolnictwa. Szczególna uwaga została poświęcona trwałości instytucjonalnej tego modelu, jego funkcji w zapewnianiu bezpieczeństwa żywnościowego oraz społecznej roli, jaką pełni w strukturze demokratycznego państwa. W pracy zastosowano analizę dogmatycznoprawną uzupełnioną o kontekst funkcjonalny i historyczny, aby uchwycić pełne znaczenie konstytucyjnego uprzywilejowania gospodarstwa rodzinnego we współczesnym systemie prawa publicznego.

W opracowaniu zastosowano metodę dogmatycznoprawną, polegającą na analizie obowiązujących norm konstytucyjnych i ustawowych, oraz metodę funkcjonalną, uwzględniającą społeczno-ekonomiczne uwarunkowania, które legły u podstaw wyodrębnienia gospodarstwa rodzinnego jako konstytucyjnie uprzywilejowanej formy organizacji rolnictwa.

RYS HISTORYCZNY

Rolnictwo stanowi najstarszą dla cywilizacji ludzkiej metodę pozyskiwania żywności, pierwszą z cywilizowanych dziedzin gospodarki. Do dnia dzisiejszego, mimo postępów co do efektywności² tej odmiany działalności, zdecydowana większość

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.); dalej: Konstytucja RP.

² V. Smil, *Jak naprawdę działa świat. Przewodnik po naszej przeszłości, terażniejszości i przyszłości*, Kraków, 2024, s. 80–81. Autor wskazuje, że jeszcze w XVIII wieku europejskie rolnictwo było w stanie wyżywić mniej niż dwie osoby z hektara, podczas gdy dziś globalna produkcja żywności pozwala utrzymać niemal ośmiokrotnie większą populację niż w 1950 r. Równocześnie odsetek niedożywionych ludzi na świecie spadł z około 65% w 1950 r. do niespełna 9% w 2019 r., co oznacza, że setki milionów osób zostały wyciągnięte ze stanu chronicznego niedoboru żywności. Ten wzrost wydajności i opłacalności rolnictwa możliwy był dzięki postępowi w zakresie energii, mechanizacji,

powierzchni naszej planety pozostaje zajęta pod właśnie szeroko rozumianą działalność rolniczą, zarówno pod uprawy roślin zdalnych do spożycia przez człowieka, jak i pod hodowlę zwierząt, która dodatkowo wymaga poświęcania na cele pozyskiwania paszy ogromnych obszarów globu³. Ten fakt dowodzi nie tylko ciągłej fundamentalnej roli rolnictwa w utrzymaniu populacji ludzkiej, ale także uzasadnia szczególny status, jakim ten sektor cieszy się w porządkach prawnych wielu państw.

Porządek prawny Rzeczypospolitej Polskiej od dawna był wyjątkowy w zakresie ochrony, jakiej udzielał temu szczególnemu rodzajowi prowadzenia działalności produkcyjnej⁴. Obowiązująca od 1997 r. Konstytucja RP nie stanowi od tej tradycji wyjątku; wprost odwołuje się do szczególnej roli rolnictwa rodzinnego, co w polskich realiach dąży do zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego jako dobra wspólnego całego narodu. Uznanie to przekłada się m.in. na ograniczenia w obrocie ziemią rolną⁵, preferencje podatkowe⁶ czy też konstrukcję planowania przestrzennego⁷. Historia uczy nas, że wolne gospodarstwa rodzinne to zasób nie tylko o znaczeniu ekonomicznym, ale również i politycznym; ich struktura miała bezpośredni wpływ na kształt i trajektorię rozwoju całych systemów państwowych. W systemach, gdzie chłop posiadał ziemię na własność, a jego prawo do niej było zabezpieczone przed arbitralnym przejściem przez warstwy uprzywilejowane, to właśnie wieś stawała się trwałym oparciem dla władzy państwowej. Przykład ustroju francuskiego pokazuje, że wolny chłop, jako bezpośredni właściciel gruntu, który płacił podatki monarchii, a nie czynsz arystokracji, stał się *de facto* filarem absolutystycznego państwa centralnego. Taki model nie tylko uniezależnił chłopstwo od lokalnych feudałów, ale też zapewniał władzy królewskiej stabilne podstawy fiskalne i polityczne, wzmacniając jej zdolność do sprawowania zwierzchnictwa nad całym terytorium. Przeciwnie natomiast działo się w systemach, gdzie dominowała arystokracja ziemiska, a chłopcy byli jedynie dzierżawcami – pozbawieni własności

nawożenia i logistyki, czyniąc współczesną produkcję rolną jednym z największych sukcesów cywilizacyjnych ostatnich dekad.

³ H. Ritchie, M. Roser, *Half of the world's habitable land is used for agriculture*, Our World in Data (University of Oxford), 16.02.2024, <https://ourworldindata.org/global-land-for-agriculture> (dostęp: 24.06.2025 r.).

⁴ P. Tuleja, (w:) P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2023, komentarz do art. 23.

⁵ Zob. A. Ratajszczak, *Nowe zasady obrotu ziemią rolną*, LEX/el. 2019.

⁶ Zob. I. Rapicki, *Patologie w podatku rolnym i jego wpływ na ustrój rolny*, „Yearbook of Agricultural and Food Law” 2024, nr 1, s. 167–187, https://wuw.pl/data/include/cms//Yearbook_of_Agricultural_2024_1.pdf (dostęp: 24.06.2025 r.).

⁷ Zob. M.J. Nowak, *Instrumenty planowania przestrzennego a ograniczenia w zbywaniu nieruchomości rolnych*, LEX/el. 2016.

i realnego wpływu, stanowili przedmiot, a nie podmiot ustrojowej gry sił. W tym świetle ochrona gospodarstwa rodzinnego, wpisana *explicite* w Konstytucję RP, nie jest jedynie reliktem historycznym, lecz wyrazem świadomej decyzji o kształcie relacji między państwem a wsią – decyzji, która odzwierciedla głębokie rozumienie strategicznej roli rolnictwa w ustroju demokratycznym i społecznym⁸.

W ramach podstawowej rzetelności należy zwrócić uwagę, że działalność rolnicza nie jest jedynie kolejnym z działów gospodarki. Produkcja żywności nie stanowi po prostu kolejnego z wielu sektorów gospodarki, lecz jest warunkiem biologicznego przetrwania uczestników życia gospodarczego, jak również – szerszej sprawę ujmując – gatunku ludzkiego jako takiego. W przeciwieństwie do przemysłu, usług czy nowych technologii, których funkcjonowanie jest zależne od czynników wtórnych, rolnictwo dostarcza dobra absolutnie podstawowe. W tym sensie jego funkcja nie sprowadza się wyłącznie do wartości rynkowej, lecz przyjmuje wymiar strategiczny, ustrojowy i – w momentach potencjalnego kryzysu – egzystencjalny. Dopełnieniem tej refleksji może być przywołana przez J. Diamonda scena z lat 50., gdy jako młody człowiek pracował na ranczu w Montanie. W pewnym momencie jeden z Indian z plemienia Czarnych Stóp, z goryczą przeklinając potomka szwajcarskich osadników, który zagarnął te ziemie, zawołał: „Niech cię diabli porwą, Fredzie Hirschy! Ciebie i ten przekłęty statek, który cię tu przywiózł ze Szwajcarii!” Dla Diamonda była to chwila olśnienia, zrozumienie, że cywilizacyjna dominacja nie wynikała z moralnej wyższości czy militarnej siły, lecz z brutalnej matematyki kalorii. Społeczności rolnicze, w przeciwieństwie do łowiecko-zbierackich, mogły wyżywić wielokrotnie więcej ludzi, a więc zyskać przewagę liczebną, organizacyjną i ostatecznie także polityczną. W tym sensie rolnictwo nie tylko żywi, ono tworzy fundamenty przetrwania i dominacji, czego echo pobrzmiewa do dziś w ustrojowych gwarancjach jego szczególnej ochrony⁹.

REGULACJE KONSTYTUCJI RP

Rolnictwo jest jedynym z sektorów gospodarki, który wyróżniony został własnymi, bezpośrednimi przepisami wprost zawartymi w tekście obowiązującej Konstytucji. W art. 23 Konstytucji RP ustawodawca nie tylko uznał gospodarstwo rodzinne za podstawę ustroju rolnego państwa, ale również nadał tej formie organizacji produkcji rolniczej rangę szczególnego dobra chronionego przez państwo. Tego rodzaju wyróżnienie nie dotyczy żadnej innej dziedziny życia gospodarczego – ani

⁸ K. Pobłocki, *Kapitalizm. Historia krótkiego trwania*, Warszawa 2017, s. 304–305.

⁹ J. Diamond, *Strzelby, zarazki i stal. Krótka historia ludzkości*, Poznań 2020, s. 115–120.

przemysłu, ani sektora usług – co potwierdza wyjątkową pozycję rolnictwa w systemie wartościującym Konstytucji. Wskazuje to nie tylko na doniosłość rolnictwa dla bezpieczeństwa żywnościowego i struktury społecznej, lecz także na jego znaczenie jako czynnika kulturowego i cywilizacyjnego, głęboko zakorzenionego w tożsamości ustrojowej państwa polskiego. Należy przy tym zwrócić uwagę, że komentowany przepis ustawy zasadniczej ma raczej charakter ujemny niż dodatni; zabrania on regulowania ustroju rolnego poszczególnymi ustawami w sposób, który osłabiałby czy też relatywizował pozycję gospodarstwa rodzinnego jako zakładanej bazy działalności rolniczej, natomiast ciężko wywnioskować z niego, na czym konkretnie „opieranie się” ma polegać. Dlatego, aby to ustalić, trzeba odwoływać się do szerszego kontekstu historycznego i gospodarczego, w którym rolnictwo funkcjonuje¹⁰.

Na wstępie należy zwrócić uwagę, że porządek prawny Rzeczypospolitej Polskiej stanowi jeden z niewielu systemów konstytucyjnych, które już w ustawie zasadniczej dokonują tak doniosłego uregulowania swojego ustroju rolnego. Stwierdzenie to wykracza poza ogólne deklaracje programowe czy postulaty polityki gospodarczej, zyskując charakter kluczowy dla całokształtu ustroju rolnego naszego państwa. Ujęcie gospodarstwa rodzinnego jako podstawy ustroju rolnego nie jest wyłącznie wyrazem tradycji społeczno-historycznej, ale stanowi również fundament dla dalszych regulacji ustawowych oraz dla orzecznictwa sądów konstytucyjnych i administracyjnych. Wyróżnienie to umieszcza rolnictwo w uprzywilejowanej pozycji w systemie prawa publicznego.

Zasada, zgodnie z którą podstawą ustroju rolnego RP jest gospodarstwo rodzinne, została wprowadzona w obecnym kształcie do porządku konstytucyjnego w latach 80., jeszcze w czasach PRL. Miała wówczas zupełnie inny kontekst: była odpowiedzią na realne zagrożenie kolektywizacją i służyła ochronie prywatnego rolnictwa indywidualnego w systemie promującym spółdzielnie i państwowe gospodarstwa rolne. W warunkach tamtej rzeczywistości – charakterystycznej dla Polski jako wyjątku w bloku socjalistycznym – przepis ten miał charakter obronny, chroniący dotychczasową strukturę rolnictwa przed dalszymi zmianami systemowymi¹¹. W przeciwieństwie do większości państw bloku wschodniego, Polska nie przeprowadziła pełnej kolektywizacji rolnictwa. Mimo nacisków władz, zdecydowaną większość ziemi uprawnej zachowały gospodarstwa indywidualne, prowadzone przez rodziny rolnicze. Dzięki temu modelowi Polska zachowała rozdrobnioną,

¹⁰ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 22 czerwca 2017 r., II OSK 2695/15, LEX nr 2325157.

¹¹ W. Skrzydło, (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, komentarz do art. 23.

prywatną strukturę własności rolniczej, która przetrwała upadek systemu komunistycznego¹².

Wraz z transformacją ustrojową i przejściem do gospodarki rynkowej znacznie art. 23 Konstytucji RP uległo przekształceniu. Zamiast funkcji zabezpieczającej przed kolektywizacją, obecnie pełni on rolę pozytywnego drogowskazu polityki państwa. Gospodarstwo rodzinne nie jest już formą oporu wobec systemu, lecz konstytucyjnie potwierdzonym modelem organizacji rolnictwa, którego trwałość ma być wspierana przez prawo i instytucje publiczne. Mimo zachodzących procesów koncentracji ziemi i zmian strukturalnych, to właśnie ten model wciąż stanowi fundament polskiego ustroju rolnego, łącząc funkcję ekonomiczną z istotną rolą społeczną i kulturową.

Nie można jednak argumentować w ten sposób, iż nadrzędny charakter gospodarstwa rodzinnego usprawiedliwiać ma nieefektywny sposób gospodarowania na niedoinwestowanych, małopowierzchniowych gospodarstwach rolnych. Komentowany przepis konstytucyjny wyraża zasadę ustrojową, zgodnie z którą gospodarstwo rodzinne stanowi nie tylko historycznie ukształtowaną formę własności, ale przede wszystkim efektywny model gospodarowania, zdolny zapewnić rodzinie rolniczej godziwe warunki życia oraz realizować istotne funkcje społeczne. Państwo zobowiązane jest do prowadzenia polityki, która wspiera gospodarstwa rodzinne w osiąganiu tych celów – zarówno w wymiarze ekonomicznym, jak i społecznym. Ochrona tej formy gospodarowania nie może być traktowana jako wartość sama w sobie, lecz jako środek służący utrwaleniu stabilnych, zrównoważonych i społecznie użytecznych struktur rolnych¹³.

PRZYCZYNY SZCZEGÓLNEGO STATUSU ROLNICTWA I ELEMENTY JEGO UPRIWILEJOWANIA

Choć podatek rolny formalnie istnieje jako samodzielna danina publiczna, jego konstrukcja sprawia, że w praktyce pełni on funkcję systemowego uprzywilejowania podatkowego dla posiadaczy gruntów rolnych¹⁴. W przeciwieństwie do podatku

¹² A. Wierzbicki, *Rolnictwo w PRL – niedokończona kolektywizacja*, „Polska Times”, <https://polskatimes.pl/rolnictwo-w-prl-niedokonczone-kolektywizacja/ar/9731244> (dostęp: 26.06.2025 r.).

¹³ P. Tuleja, (w:) P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja...*, komentarz do art. 23.

¹⁴ *Przywileje rolników – fakty i mity*, Centrum Monitoringu Gospodarki, <https://cmg.org.pl/analizy-i-komentarze/przywileje-rolnikow> (dostęp: 30.06.2025 r.); por. także: A. Tokarski, *Problemy opodatkowania rolnictwa w Polsce*, „Problemy Rolnictwa Światowego” 2019, t. 19, z. 1, s. 120–132, <https://prs.sggw.edu.pl/article/download/5983/5109> (dostęp: 30.06.2025 r.).

dochodowego czy podatków od nieruchomości, wysokość podatku rolnego nie jest powiązana z faktyczną zdolnością płatniczą podatnika, lecz oparta jest na jednolitym przeliczniku powierzchniowym (konstrukcji tzw. hektara przeliczeniowego) i obowiązującej na rynku cenie żyta. Oznacza to, że nawet duże gospodarstwa mogą korzystać z czysto symbolicznego obciążenia podatkowego, niezależnie od skali produkcji, jej intensywności czy rentowności. Taka konstrukcja sprawia, że podatek rolny nie spełnia ani funkcji fiskalnej, ani redystrybucyjnej, a jego rzeczywistą rolę jest nieformalna subwencja podatkowa, która nie została nigdy wypowiedziana. Na tle państw członkowskich Unii Europejskiej Polska jawi się jako przypadek całkowicie odosobniony w zakresie opodatkowania rolnictwa. Podczas gdy w pozostałych systemach europejskich dochody rolnicze podlegają opodatkowaniu na zasadach zbliżonych do innych form działalności gospodarczej – choć z różnym zakresem preferencji fiskalnych – w Polsce obowiązuje model, w którym znacząca część tej działalności została *de facto* wyłączona spod reżimu podatku dochodowego. W państwach UE można wyróżnić trzy główne podejścia: od systemów oferujących szeroki katalog ulg i preferencji, przez systemy wprowadzające umiarkowane mechanizmy wsparcia, aż po takie, które traktują rolnictwo na równi z innymi sektorami – jednak w żadnym z tych rozwiązań nie dochodzi do całkowitego wyłączenia dochodów rolniczych z obowiązku opodatkowania¹⁵. Polski system, oparty na podatku rolnym niezwiązanym z rzeczywistą zdolnością płatniczą ani faktycznym dochodem, stanowi zatem nie tylko anomalię na tle wspólnoty europejskiej, ale również przypadek szczególnego uprzywilejowania o charakterze ustrojowym i systemowym dla tej formy własności ziemskiej. Chociaż można kwestionować zasadność takiego stanu rzeczy z perspektywy sprawiedliwości podatkowej czy efektywności systemu danin publicznych, to nie sposób zaprzeczyć, że jego istnienie ma bardzo realny wymiar fiskalny i systemowy dla ochrony specjalnego statusu działalności rolniczej od strony fiskalnej. System składek społecznych dla rolników, KRUS, w praktyce także posiada uprzywilejowany względem beneficjentów powszechnego systemu ubezpieczeń emerytalnych charakter, co choć bywa przedmiotem kontrowersji¹⁶, pozostaje trwałym i realnym elementem architektury systemu zabezpieczenia społecznego w Polsce.

¹⁵ K. Wójtowicz, *Ocena i potrzeba zmian dotychczasowego systemu opodatkowania dochodów z rolnictwa*, (w:) A. Pomorska (red.), *Potrzeba i kierunki reformy podatków dochodowych w Polsce*, Lublin 2016, s. 253–254.

¹⁶ M. Orzechowski, *Ubezpieczeni w KRUS (znowu) uprzywilejowani*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 2.02.2022, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/emerytury-i-renty/artykuly/8359500.ubezpieczeni-w-krus-emerytury-stazowe.html> (dostęp: 30.06.2025 r.).

W ramach obowiązujących założeń ustroju rolnego Rzeczypospolitej Polskiej, gospodarstwo rodzinne to bezdyskusyjnie gospodarstwo prowadzone przez jedną rodzinę¹⁷. Z tego względu należy z całą stanowczością podkreślić, że przepis art. 23 Konstytucji RP, choć nie ustanawia prawa podmiotowego *sensu stricto*, pełni istotną funkcję systemową. Nie może on być traktowany jako bezpośrednia podstawa do dochodzenia konkretnych roszczeń, lecz raczej jako norma kierunkowa, stanowiąca istotne ograniczenie dla działalności ustawodawczej. Oznacza to, że ustawodawca nie może tworzyć regulacji, które naruszałby fundament aksjologiczny polskiego ustroju rolnego, jakim jest pierwszeństwo gospodarstw rodzinnych w strukturze własności gruntów rolnych. W konsekwencji art. 23 Konstytucji RP pełni funkcję swoistej „straży konstytucyjnej”, zapobiegając próbom wprowadzenia rozwiązań legislacyjnych, które mogłyby osłabić lub zrelatywizować rolę, jaką w kształtowaniu ładu rolnego pełni tradycyjne, indywidualne gospodarstwo rodzinne. W tym kontekście art. 23 Konstytucji RP nie tylko wyznacza granice dla ustawodawcy, ale również formułuje pozytywny obowiązek takiego kształtowania porządku prawnego, który realnie wspiera funkcjonowanie gospodarstw rodzinnych jako struktury społeczno-gospodarczej. Norma ta działa zatem jako wyraźny sygnał ustrojowy, nakazujący podejmowanie działań wzmacniających tę formę gospodarowania – zarówno przez tworzenie stabilnych warunków prawnych, jak i poprzez prowadzenie aktywnej polityki rolnej. Co istotne, nie może ona być traktowana jedynie deklaratorywnie: jej obecność w ustawie zasadniczej wymaga realnego przekładu na systemowe instrumenty wsparcia, w tym rozwiązania prawne i instytucjonalne, które umożliwią gospodarstwom rodzinnym nie tylko przetrwanie, lecz także rozwój w warunkach współczesnej gospodarki rynkowej¹⁸.

Bezpieczeństwo żywnościowe, jako element suwerenności państwa, ma w polskim porządku prawnym swój szczególny wymiar ustrojowy – oparty na zasadzie, że podstawą krajowego rolnictwa jest gospodarstwo rodzinne¹⁹. A analizując kwestię szeroko, dążenie do tego, aby mimo niekorzystnych uwarunkowań rynkowych utrzymać produkcję rolną na terytorium państwa, nie wynika wyłącznie z sentymentu czy tradycji, lecz ze strategicznego rozpoznania roli lokalnej, rozproszonej produkcji jako fundamentu odporności państwa. Gospodarstwa rodzinne, zakorzenione społecznie i terytorialnie, tworzą nie tylko strukturę ekonomiczną, ale też sieć

¹⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2014 r., K 43/12, OTK-A 2014, nr 5, poz. 50.

¹⁸ T. Czech, (w:) *Kształtowanie ustroju rolnego. Komentarz*, LEX/el. 2025, komentarz do art. 5.

¹⁹ P. Kalinowski, *Gospodarstwo rodzinne jako element systemu bezpieczeństwa żywnościowego Polski*, praca doktorska, Uniwersytet Warszawski, 2023, s. 5–6, <https://wpia.uw.edu.pl/uploads/media/65d350f9bc2f1/autoreferat-p-kalinowski.pdf> (dostęp: 30.06.2025 r.).

bezpieczeństwa – umożliwiają utrzymanie produkcji w warunkach kryzysowych, kiedy systemy wielkoskalowe lub importowe zawodzą. Dlatego też ochrona tej formy gospodarowania nie jest wyłącznie kwestią sprawiedliwości społecznej, lecz warunkiem zachowania samowystarczalności żywnościowej i ciągłości zaopatrzenia w sytuacjach nadzwyczajnych.

Przywiązanie lokalne do stylu życia, który naturalnie powstaje wokół produkcji rolnej, wymaga nie tylko ochrony ekonomicznej, ale również uznania jego wartości ustrojowej. Gospodarstwo rodzinne nie jest bowiem jedynie jednostką produkcji – stanowi także przestrzeń kultywowania wspólnoty, odpowiedzialności międzypokoleniowej oraz ciągłości kulturowej wsi. Utrzymanie tej formy gospodarowania wzmacnia więzi społeczne i ogranicza zjawiska, takie jak wyludnienie terenów rolniczych²⁰, degradacja krajobrazu kulturowego²¹ czy wykluczenie infrastrukturalne. W warunkach rosnącej mobilności i globalizacji, zakorzeniona forma gospodarstwa rodzinnego staje się elementem stabilizacji nie tylko ekonomicznej, ale i społecznej – o znaczeniu trudnym do przecenienia dla długofalowego ładu wspólnotowego.

Specyficzne utrudnienia²² przy podejmowaniu się produkcji rolnej wymagają nadzwyczajnych form pomocy, jakiej udzielać musi państwo w celu realizacji ustrojowej zasady gospodarstwa rodzinnego jako podstawy ustroju rolnego. Należy jednak zauważyć z całą stanowczością, że systemowe pojmowanie szczególnej roli rolnictwa w gospodarce nie może usprawiedliwiać nieefektywnego gospodarowania w ramach tego modelu produkcji²³. Wspieranie gospodarstw rodzinnych nie stanowi wyjątku od zasad gospodarki rynkowej, lecz ich dopełnienie – szczególnie w kontekście społecznie zrównoważonego rozwoju i wyrównywania szans ekonomicznych. Ujęta w art. 23 Konstytucji RP zasada ustrojowa wskazuje, że gospodarstwo rodzinne powinno być traktowane jako docelowy model efektywnego gospodarowania, który pozwala nie tylko na zapewnienie utrzymania rodzinie rolniczej, ale również realizuje szersze cele społeczne i strukturalne. W tym ujęciu rola państwa nie ogranicza się do biernej ochrony tej formy własności, lecz rozciąga się na aktywne wspieranie

²⁰ J. Bański, J. Wesołowska, *Zmiany demograficzne i społeczne na obszarach wiejskich w Polsce*, „Wieś i Rolnictwo” 2015, nr 2(167), s. 25–43, <https://kwartalnik.irwirpan.waw.pl/wir/article/view/299> (dostęp: 26.06.2025 r.).

²¹ M. Halamska, *Tradycja wiejska w kryzysie? Przemiany społeczno-kulturowe na obszarach wiejskich*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2017, nr 1(67), <https://studiaregionalne.pl/archiwum/srl1-2017/halamska/> (dostęp: 26.06.2025 r.).

²² W. Łuczka, S. Kalinowski, *Barriers to the Development of Organic Farming: A Polish Case Study*, „Agriculture” 2020, nr 10(11), <https://www.mdpi.com/2077-0472/10/11/536> (dostęp: 26.06.2025 r.).

²³ P. Tuleja, (w:) P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja...*, komentarz do art. 23.

jej zdolności do adaptacji, konkurencyjności i trwałości w warunkach gospodarki rynkowej. Uprzywilejowanie gospodarstw rodzinnych nie wynika więc z romantycznego przywiązania do tradycji, lecz z przekonania, że są one – przy odpowiednim wsparciu instytucjonalnym – zdolne do realizowania zadań gospodarczych i społecznych w sposób trwały i systemowo korzystny²⁴. Ostatecznym celem jest więc zabezpieczanie zarówno pozycji gospodarstwa rodzinnego jako podstawy ustroju rolnego, jak i efektywności produkcji prowadzonej przez rzeczono gospodarstwa.

Warto również mieć na uwadze kontekst historyczny, w jakim uchwalano Konstytucję RP z 1997 r. Był to okres intensywnej transformacji ustrojowej i gospodarczej, naznaczony głębokimi napięciami społecznymi, pauperyzacją wsi oraz upadkiem dotychczasowego modelu rolnictwa zbiorowego. Gospodarstwo rodzinne, choć niekoniecznie efektywne w sensie ekonomicznym, postrzegane było wówczas jako bastion stabilności i kulturowej ciągłości na obszarach wiejskich – symbol odporności na negatywne skutki liberalizacji rynku oraz swoista przeciwwaga dla postępującej koncentracji kapitału. Ustawodawca, działając w realiach społecznej niepewności i przy coraz głośniejszych dramatycznych protestach środowisk wiejskich – jak choćby tragiczne przypadki samobójstw wśród sadowników przygniecionych spadkiem cen skupu i długami – zdecydował się na konstytucyjne zabezpieczenie tej formy gospodarowania, traktując ją jako element porządku publicznego i spoiwo ładu wspólnotowego.

W atmosferze dramatycznych przemian społecznych i upadku wielu indywidualnych strategii przetrwania na rynku, zasada wyrażona w art. 23 wpisywała się również w próbę zdefiniowania Rzeczypospolitej jako „demokratycznego państwa prawnego”, które nie ogranicza się wyłącznie do roli arbitra wolnego rynku, lecz aktywnie uczestniczy w ochronie najbardziej wrażliwych struktur społecznych. Paradoksalnie jednak to właśnie konstytucyjna ochrona gospodarstwa rodzinnego może być dziś postrzegana jako przeszkoda w modernizacji rolnictwa, narzędzie konserwujące stan rzeczy, który w zamysle miał być jedynie tymczasowym środkiem zaradczym w obliczu głębokiego kryzysu transformacyjnego.

System prawny Rzeczypospolitej Polskiej jest wyjątkowy pod względem zakresu doniosłości ochrony, jaką przyznaje gospodarstwu rodzinnemu²⁵. W większości przypadków wzmianki o tej szczególnej gałęzi gospodarki ogranicza się do zapewnienia wsparcia średnim i drobnym gospodarstwom rolniczym²⁶.

²⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5.

²⁵ L. Garlicki, M. Zubik, (w:) M. Derlatka, K. Działocha, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzciniński, M. Wiącek, L. Garlicki, M. Zubik, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2016, komentarz do art. 23.

²⁶ Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r., art. 44, tłum. Google Translator: „Dla osiągnięcia racjonalnego użytkowania ziemi oraz ustanowienia sprawiedliwych stosunków społecznych w rolnictwie, ustawa (...) wspiera tereny górskie i inne obszary wymagające szczególnej

WNIOSKI

Nie podlega wątpliwości, że działalność rolnicza jako taka ostatecznie przeżyje wszystkie formy państwowości. Kwestią dyskusyjną pozostaje natomiast jej wyjątkowy status jako konstytucyjnie uprzywilejowanej formy działalności gospodarczej, której szczególna ochrona nie zawsze znajduje uzasadnienie ani w realiach współczesnej ekonomii, ani w zasadach równości wobec prawa.

Nie sposób pominąć głosów krytycznych wobec konstytucyjnego uprzywilejowania gospodarstwa rodzinnego jako fundamentu ustroju rolnego Rzeczypospolitej. W doktrynie pojawiają się opinie²⁷, zgodnie z którymi art. 23 Konstytucji RP utrwała anachroniczny model gospodarowania, oderwany od współczesnych realiów społeczno-gospodarczych²⁸. Podnosi się, że normatywne usankcjonowanie dominacji niewielkich, tradycyjnych gospodarstw rodzinnych – które z definicji opierają się na pracy własnej, a nie na zatrudnianiu pracowników najemnych – stanowi przejaw nieadekwatnej polityki ustrojowej, rozmiągającej się z kierunkiem rozwoju zarówno rolnictwa europejskiego, jak i krajowego. Zdaniem niektórych komentatorów, taka forma gospodarowania, choć historycznie zakorzeniona, jest raczej symbolem strukturalnego zacofania obszarów wiejskich niż nowoczesnego rozwoju rolnictwa. W tym kontekście krytycznie oceniana jest również interpretacja art. 23 prezentowana przez Trybunał Konstytucyjny, który – jak wskazuje się – nie dostrzega kolizji między wspieraniem archaicznego modelu „farmerstwa” a unijną polityką rolną, dążącą w założeniach do zapewnienia zarówno dochodowego, jak i zdrowego profilu produkcji rolnej²⁹.

Warto także zwrócić uwagę na argumenty kwestionujące logiczną spójność art. 23 z innymi przepisami ustawy zasadniczej. Zwraca się uwagę, że już sam ustawodawca dostrzegł kontrowersyjny charakter tej normy, dlatego zawarł w Konstytucji wyraźne zastrzeżenie, iż przepis ten nie może być interpretowany jako naruszający zasady dotyczące własności, dziedziczenia, wywłaszczenia czy wolności prowadzenia działalności gospodarczej (art. 21 i 22 Konstytucji RP). Mimo tego,

ochrony”, tekst dostępny: https://www.senato.it/1025?sezione=119&articolo_numero_articolo=44 (dostęp: 30.06.2025 r.).

²⁷ Takie jak przedstawiane przez K. Complak, (w:) M. Haczkowska (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2014, komentarz do art. 23.

²⁸ J. Bieluk, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 10, fragment dostępny online, https://www.ksiegarnia.beck.pl/media/product_custom_files/2/1/21173-ustawa-o-kszaltowaniu-ustroju-rolnego-komentarz-jerzy-bieluk-prof-uwb-fragment.pdf (dostęp: 30.06.2025 r.).

²⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 49.

orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego pozostawia ustawodawcy przestrzeń do szczególnego traktowania gospodarstw rolnych – przykładowo przez możliwość wprowadzenia odmiennych zasad dziedziczenia mających na celu ochronę rodzinnego charakteru gospodarstw³⁰. Takie podejście, choć formalnie zgodne z Konstytucją, w ocenie niektórych autorów prowadzi do utrwalania nieefektywnych modeli własnościowych i ograniczania równości wobec prawa, szczególnie w kontekście podziałów spadkowych.

Ustrój rolny oparty na gospodarstwach rodzinnych nie tylko organizuje produkcję rolną w sposób funkcjonalny, lecz także pełni istotną rolę społeczną – ogranicza ryzyko wyobcowania rolnika z efektów jego własnej pracy. System, w którym produkcja jest odseparowana od prawa do jej owoców, nawet przy wysokiej wydajności, może prowadzić do trwałego alienowania producentów³¹. Dlatego współczesna polityka rolna, jeśli ma być rzeczywiście zrównoważona i sprawiedliwa, musi chronić zarówno efektywność gospodarczą, jak i strukturę własnościową opartą na podmiotowości rolnika – a temu właśnie służy konstytucyjna zasada pierwszeństwa gospodarstwa rodzinnego w ustroju Rzeczypospolitej³².

Nie chodzi przy tym o kwestionowanie samej idei gospodarstwa rodzinnego ani o podważanie jego znaczenia w historii i strukturze społecznej polskiej wsi. Przeciwnie – ta forma gospodarowania zasługuje na ochronę właśnie dlatego, że łączy wymiar produkcyjny z kulturowym i wspólnotowym. Jednak owa ochrona nie może oznaczać ślepego utrwalania wszystkiego, co mieści się pod tym szyldem. W warunkach współczesnej gospodarki konieczne jest pogodzenie dwóch wartości: z jednej strony – poszanowania dla rodzinnego modelu produkcji rolnej jako fundamentu ustroju rolnego, z drugiej – dążenia do jego faktycznej efektywności i zdolności do przetrwania w realiach rynkowych. Tylko wtedy ta forma gospodarowania będzie miała przed sobą przyszłość, a nie jedynie status konstytucyjnego reliktu.

³⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5.

³¹ W. Heijman, Z. Krzyżanowska, S. Gędek, Z. Kowalski, *Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii*, Warszawa 1997, s. 155–160.

³² D. Acemoglu, S. Johnson, *Władza i postęp. Tysiąc lat walki o technologię i dobrobyt*, Poznań 2025, s. 119–123. Autorzy wskazują na mechanizm, w którym wzrost produktywności i skok technologiczny w gospodarce rolnej nie gwarantują automatycznie poprawy warunków życia producentów, jeśli jednocześnie nie towarzyszy im sprawiedliwa redystrybucja wytworzonych dóbr i równowaga własnościowa. Zwiększenie plonów może bowiem współlistnieć z pogłębieniem ubóstwa, jeśli dostęp do nadwyżek zostaje zmonopolizowany przez elity lub instytucje kontrolujące zasoby. Współczesna rola ustrojowa gospodarstwa rodzinnego – jako podstawowej i prawnie chronionej formy organizacji rolnictwa – przeciwdziała takim zjawiskom, utrzymując związek między pracą, produkcją i podmiotowością ekonomiczną obywatela.

REFERENCES

Orzecznictwo

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99, OTK 2001, nr 1, poz. 5

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 maja 2005 r., K 18/04, OTK-A 2005, nr 5, poz. 49

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 maja 2014 r., K 43/12, OTK-A 2014, nr 5, poz. 50

Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 22 czerwca 2017 r., II OSK 2695/15, LEX nr 2325157

Literatura i opracowania naukowe

Acemoglu D., Johnson S., *Władza i postęp. Tysiąc lat walki o technologię i dobrobyt*, Poznań 2025

Bański J., Wesołowska J., *Zmiany demograficzne i społeczne na obszarach wiejskich w Polsce*, „Więś i Rolnictwo” 2015, nr 2(167), <https://kwartalnik.irwirpan.waw.pl/wir/article/view/299> (dostęp: 26.06.2025 r.)

Bieluk J., *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz*, Warszawa 2021, https://www.ksiegarnia.beck.pl/media/product_custom_files/2/1/21173-ustawa-o-ksztaltowaniu-ustroju-rolnego-komentarz-jerzy-bieluk-prof-uw-b-fragment.pdf (dostęp: 30.06.2025 r.)

Complak K. (w:) M. Haczowska (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2014

Czech T. (w:) *Kształtowanie ustroju rolnego. Komentarz*, LEX/el. 2025

Diamond J., *Strzelby, zarazki i stal. Krótka historia ludzkości*, Poznań 2020

Garlicki L., Zubik M., (w:) M. Derlatka, K. Działocha, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzcíński, M. Wiącek, L. Garlicki, M. Zubik, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I*, Warszawa 2016

Halamska M., *Tradycja wiejska w kryzysie? Przemiany społeczno-kulturowe na obszarach wiejskich*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2017, nr 1(67), <https://studiaregionalne.pl/archiwum/srl-1-2017/halamska/> (dostęp: 26.06.2025 r.)

Heijman W., Krzyżanowska Z., Gędek S., Kowalski Z., *Ekonomika rolnictwa. Zarys teorii*, Warszawa 1997

Kalinowski P., *Gospodarstwo rodzinne jako element systemu bezpieczeństwa żywnościowego Polski*, praca doktorska, Uniwersytet Warszawski, 2023, <https://wpia.uw.edu.pl/uploads/media/65d350f9bc2f1/autoreferat-p-kalinowski.pdf> (dostęp: 30.06.2025 r.)

Nowak M.J., *Instrumenty planowania przestrzennego a ograniczenia w zbywaniu nieruchomości rolnych*, LEX/el. 2016

Orzechowski M., *Ubezpieczeni w KRUS (znowu) uprzywilejowani*, „Dziennik Gazeta Prawna”, 2.02.2022, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/emerytury-i-renty/artykuly/8359500,ubezpieczeni-w-krus-emerytury-stazowe.html> (dostęp: 30.06.2025 r.)

Poblocki K., *Kapitalizm. Historia krótkiego trwania*, Warszawa 2017

Rapicki I., *Patologie w podatku rolnym i jego wpływ na ustrój rolny*, „Yearbook of Agricultural and Food Law” 2024, nr 1, https://wuw.pl/data/include/cms//Yearbook_of_Agricultural_2024_1.pdf (dostęp: 24.06.2025 r.)

Ratajszczak A., *Nowe zasady obrotu ziemią rolną*, LEX/el. 2019

Ritchie H., Roser M., *Half of the world's habitable land is used for agriculture*, Our World in Data (University of Oxford), 16.02.2024, <https://ourworldindata.org/global-land-for-agriculture> (dostęp: 24.06.2025 r.)

- Skrzydło W., (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013
- Smil V., *Jak naprawdę działa świat. Przewodnik po naszej przeszłości, terażniejszości i przyszłości*, Kraków 2024
- Tokarski A., *Problemy opodatkowania rolnictwa w Polsce*, „Problemy Rolnictwa Światowego” 2019, t. 19, z. 1, <https://prs.sggw.edu.pl/article/download/5983/5109> (dostęp: 30.06.2025 r.)
- Tuleja P. (w:) P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radziejewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2023
- Wierzbicki A., *Rolnictwo w PRL – niedokończona kolektywizacja*, „Polska Times”, <https://polskatimes.pl/rolnictwo-w-prl-niedokonczone-kolektywizacja/ar/9731244> (dostęp: 26.06.2025 r.)
- Wójtowicz K., *Ocena i potrzeba zmian dotychczasowego systemu opodatkowania dochodów z rolnictwa*, (w:) A. Pomorska (red.), *Potrzeba i kierunki reformy podatków dochodowych w Polsce*, Lublin 2016
- Łuczka W., Kalinowski S., *Barriers to the Development of Organic Farming: A Polish Case Study*, „Agriculture” 2020, nr 10(11), <https://www.mdpi.com/2077-0472/10/11/536> (dostęp: 26.06.2025 r.)

Źródła internetowe

- Przywileje rolników – fakty i mity*, Centrum Monitoringu Gospodarki, <https://cmg.org.pl/analizy-i-komentarze/przywileje-rolnikow> (dostęp: 30.06.2025 r.)
- Konstytucja Republiki Włoskiej z dnia 27 grudnia 1947 r., art. 44, https://www.senato.it/1025?sezio-ne=119&articolo_numero_articolo=44 (dostęp: 30.06.2025 r.)

ALEKSANDRA RUTANA
Uniwersytet Śląski, Polska
e-mail: a.rutana@o365.us.edu.pl
ORCID: 0009-0008-8771-2428

MIKOŁAJ DUTKIEWICZ
Uniwersytet Śląski, Polska
e-mail: mikolaj.dutkiewicz@o365.us.edu.pl
ORCID: 0009-0002-7380-5670

ALICJA SOBANIK
Uniwersytet Śląski, Polska
e-mail: a.sobanik@o365.us.edu.pl
ORCID: 0009-0007-9183-6151

FILIP WIECZOREK
Uniwersytet Śląski, Polska
e-mail: filip.wieczorek@o365.us.edu.pl
ORCID: 0009-0004-2008-0359

ZASIEDZENIE NIERUCHOMOŚCI ROLNEJ PRZEZ CUDZOZIEMCA

ACQUISITION OF AGRICULTURAL PROPERTY BY A FOREIGNER

ABSTRACT This article aims to examine the issue of acquisitive prescription of agricultural property by foreigners in light of the applicable legal framework. Acquisitive prescription is a classical civil law instrument that enables the acquisition of ownership through long-term possession and plays a significant stabilizing role within the legal system. However, in the case of agricultural real estate, this institution is subject to numerous restrictions stemming from public law provisions aimed at protecting the national land market (or: national land resources). The analysis focuses on the relationship between the provisions of the Civil Code and the regulations contained in the Act on the Acquisition of Real Estate by Foreigners and the Act on Shaping the Agricultural System. Particular attention has been paid to the question of the extent to which these restrictions affect the possibility for foreigners to acquire ownership rights through acquisitive prescription, as well as the consequences this has for the certainty and stability of property relations in the agricultural real estate market, as well as the overall dynamics of property acquisition, especially of land intended for agricultural use.

KEYWORDS: act on the structuring of the agricultural system, incumbency of property, agricultural property, foreigner, real estate trade

SŁOWA KLUCZOWE: ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego, zasiedzenie nieruchomości, nieruchomości rolne, cudzoziemiec, obrót nieruchomościami rolnymi

1. WSTĘP

Zasiedzenie jest sposobem nabycia określonego prawa wskutek upływu czasu. Jest to szczególna instytucja prawa cywilnego, mającą na celu regulację długotrwałych stanów faktycznych i prawnych. Jej podstawową funkcją jest stabilizacja stosunków

własnościowych przez umożliwienie nabycia prawa własności osobie, która przez oznaczony przepisami czas faktycznie włada rzeczą jak właściciel. Instytucja ta odgrywa szczególnie istotną rolę w sytuacjach, w których istnieje rozdźwięk między stanem faktycznym a formalnym stanem prawnym. Pozwala ona bowiem nie tylko na uznanie długotrwałego posiadania za zgodne z prawem, lecz także na przywrócenie spójności pomiędzy rzeczywistością społeczną a obowiązującym systemem prawnym¹.

Znaczenie tej instytucji staje się wyjątkowo istotne w przypadku nieruchomości rolnych – zasobów o szczególnym charakterze, strategicznych z punktu widzenia interesu publicznego, bezpieczeństwa żywnościowego, a także ochrony krajowego rynku ziemi. Nabycie nieruchomości przez cudzoziemców podlega określonym ograniczeniom mającym na celu ochronę krajowego rynku nieruchomości, zwłaszcza w kontekście gruntów rolnych, które są postrzegane jako zasób o kluczowym znaczeniu społecznym i gospodarczym.

Obrót nieruchomościami rolnymi podlega licznym ograniczeniom, które wykraczają poza ogólne normy prawa cywilnego. W Traktacie Akcesyjnym, podpisanym w dniu 16 kwietnia 2003 r. w Atenach², zamieszczono m.in. uregulowania zezwalające Rzeczypospolitej Polskiej na przejściowe ograniczenie nabywania nieruchomości przez podmioty z krajów należących do Unii Europejskiej. Jednocześnie została tam zamieszczona klauzula zakazująca nierównego traktowania obywateli z państw wspólnoty w zakresie nabywania nieruchomości o charakterze rolnym i leśnym³. Wszelkie te uregulowania znalazły swoje odbicie w przepisach dwóch ustaw: ustawie z dnia 24 marca 1920 r. o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców⁴ oraz ustawie z dnia 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego⁵. Obie ustawy przewidują mechanizmy ograniczające możliwość swobodnego nabywania nieruchomości rolnych przez cudzoziemców. W uzasadnieniu do projektu ustawy o wstrzymaniu sprzedaży Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw⁶, nowelizującej ustawę o kształtowaniu ustroju rolnego w 2016 r., stwierdzono wprost, że zmierza ona do ochrony polskiej ziemi

¹ E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2022, s. 117–118.

² Dz.U. z 2004 r. nr 90, poz. 864 ze zm.

³ P. Czechowski (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2022, s. 289.

⁴ Tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 2278; dalej: u.n.n.c.

⁵ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 423 ze zm.; dalej: u.k.u.r.

⁶ Rządowy projekt ustawy o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw, druk sejmowy VIII kadencji nr 293, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/0/9D241C1002D44B10C1257F6F004743F5/%24File/293.pdf> (dostęp: 1.07.2025 r.).

rolniczej przed jej spekulacyjnym wykupywaniem przez osoby krajowe i zagraniczne, niedające gwarancji wykorzystania nabytych nieruchomości na cele rolnicze⁷.

Pomimo swojej ugruntowanej roli w systemie prawnym, instytucja zasiedzenia nie funkcjonuje w oderwaniu od innych regulacji. Zasiedzenie, choć wywodzące się z prawa cywilnego, nie pozostaje całkowicie niezależne od regulacji publiczno-prawnych, w szczególności dotyczących nabywania nieruchomości rolnych. Obie te regulacje wprowadzają wiele wymogów, których celem jest ochrona krajowego zasobu ziemi rolnej oraz nadzór nad jej obrotem. Zagadnienie to ma istotne znaczenie praktyczne i teoretyczne, gdyż dotyczy granic ingerencji prawa publicznego w sferę instytucji cywilnoprawnych. W szczególności wymaga rozważenia, czy objęcie instytucji zasiedzenia wymogami charakterystycznymi dla obrotu nieruchomościami jest systemowo uzasadnione, czy też prowadzi do nieproporcjonalnego ograniczenia uprawnień posiadacza.

Niniejszy artykuł ma na celu dogłębną analizę instytucji zasiedzenia nieruchomości rolnych przez cudzoziemców w świetle obowiązujących przepisów prawa. Szczególna uwaga zostanie poświęcona relacjom i porównaniu ogólnych regulacji z Kodeksu cywilnego⁸ dotyczących zasiedzenia z wymogami nałożonymi przez ustawę o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców oraz ustawę o kształtowaniu ustroju rolnego. Analiza ta ma na celu wyjaśnienie, w jakim stopniu obowiązujące przepisy ograniczają możliwość nabycia prawa własności nieruchomości rolnej w drodze zasiedzenia przez cudzoziemców oraz jakie są tego konsekwencje dla stabilności stosunków własnościowych.

2. ZASIEDZENIE: CHARAKTER I CEL INSTYTUCJI

Zasiedzenie jest jednym ze sposobów nabycia nieruchomości, związanym z upływem czasu oraz będącym wynikiem zaniedbań osoby uprawnionej z tytułu praw własnościowych do rzeczy. Do zasiedzenia dochodzi w sytuacji, gdy podmiot prawa przez dłuższy czas nie wykonuje swoich uprawnień, podczas gdy inny podmiot zachowuje się tak, jakby to jemu te prawa przysługiwały i faktycznie je wykonuje przez określony w ustawie czas⁹. Celem instytucji zasiedzenia jest usunięcie rozbieżności pomiędzy stanem faktycznym i prawnym. Nabycie własności wskutek zasiedzenia

⁷ Zob. M. Łata, *Sytuacja prawna cudzoziemca – spadkobiercy nabywającego nieruchomość rolną położoną w Polsce w drodze sukcesji mortis causa*, (w:) D. Łobos-Kotowska (red.), *Współczesne problemy prawa rolnego i żywnościowego*, Katowice 2019, s. 73 i n.

⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 1071 ze zm.); dalej: k.c.

⁹ A. Górski (red.), *Zasiedzenie nieruchomości w praktyce*, Warszawa 2022, s. 19.

jest nabyciem pierwotnym, z mocy prawa i bez jakiegokolwiek rekompensaty na rzecz poprzednio uprawnionego. W związku z tym, że jest to nabycie pierwotne, powoduje utratę prawa do rzeczy przez poprzedniego właściciela, ale jednocześnie nie prowadzi do wygaśnięcia obciążających rzecz ograniczonych praw rzeczowych.

Przez zasiedzenie można nabyć przede wszystkim prawo własności, którego przedmiotem są w szczególności rzeczy ruchome lub nieruchomości. W odniesieniu do nieruchomości przedmiotem zasiedzenia może być w szczególności nieruchomość gruntowa lub jej część. Jeżeli grunt jest zabudowany, to budynki i budowle trwale z nim związane są zasiadywane razem z gruntem, bowiem co do zasady stanowią one jego części składowe. Zasiedzenie gruntu lub jego części powoduje zgodnie z art. 95 pkt 3 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹⁰ nowy podział, niezależnie od miejscowego planu zagospodarowania. Zasiedzieć można również nieruchomość lokalową i nieruchomość budynkową, czyli budynki trwale z gruntem związane, jednak stanowiące odrębny od gruntu przedmiot własności. Budynki, znajdujące się na gruncie oddanym w użytkowanie wieczyste i stanowiące od niego odrębny przedmiot własności, można zasiedzieć jedynie wraz z zasiedzeniem prawa do użytkowania wieczystego gruntu. Poza nieruchomościami zasiedzeniu podlega także prawo użytkowania wieczystego, służebności gruntowe¹¹ oraz ustanowione wcześniej odrębne prawo własności lokalu¹². Możliwe jest także zasiedzenie przez współwłaściciela udziału innego współwłaściciela¹³.

Przedmiotu zasiedzenia nie mogą stanowić między innymi: drogi publiczne, jeśli faktycznie są używane jako drogi, a także śródlądowe wody powierzchniowe płynące i grunty pokryte śródlądowymi wodami płynącymi, które stanowią własność Skarbu Państwa oraz inne nieruchomości przeznaczone i wykorzystywane dla celów publicznych. Zasiedzenie ponadto nie biegnie w małżeństwie pomiędzy małżonkami oraz w relacjach rodzic – dziecko¹⁴. Nie można zasiedzieć również rzeczy wpisanej do rejestru utraconych dóbr kultury. Ustawodawca odmiennie uregulował zasiedzenie nieruchomości oraz rzeczy ruchomych. Szczególne unormowania odnoszą się także do zasiedzenia nieruchomości rolnych oraz zasiedzenia nieruchomości przez cudzoziemców. Będzie o tym mowa w dalszych akapitach.

¹⁰ Tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.; dalej: u.g.n.

¹¹ Następuje to, gdy korzystanie z nich polega na trwałym i widocznym użytkowaniu.

¹² Zasiedzenie odnosi się jedynie do lokalu, który już wcześniej był nieruchomością lokalową, czyli nie można wytworzyć w ten sposób nowego lokalu, oraz lokal taki można zasiedzieć jedynie w całości, a wraz z nim nabywamy udział we współwłasności części wspólnej.

¹³ E. Gniewek, *Prawo...*, s. 118–119. W takiej sytuacji wymagane jest jednak wykazanie rozszerzenia swojego posiadania i odpowiednie zmanifestowanie woli władania wydzieloną częścią oraz woli odsunięcia pozostałych od posiadania.

¹⁴ Dziecko nie może zasiedzieć domu swoich rodziców, w którym mieszka.

Co do zasady właściciel nie musi podejmować żadnych aktywności wobec rzeczy, aby utrzymać jej własność, posiadacz natomiast, aby zasiedzieć, musi demonstrować swoje władztwo i czynić nakłady na rzecz. W celu zasiedzenia wymagane jest kumulatywne spełnienie ustawowych przesłanek.

Po pierwsze, do zasiedzenia zarówno rzeczy ruchomych, jak i nieruchomości wymagane jest samoistne posiadanie rzeczy przez posiadacza niebędącego jej właścicielem. Aby spełniać cechy posiadacza samoistnego, trzeba zgodnie z art. 336 k.c. faktycznie władać rzeczą jak właściciel, jednak w tym przypadku bez tytułu własności do danej rzeczy. Posiadacz musi zatem faktycznie posiadać rzecz (*corpus*) oraz mieć intelektualny zamiar jej posiadania (*animus*), o czym świadczyć mogą nakłady czynione na rzecz, np. ogrodzenie gruntu, koszenie trawy, naprawa dachu w budynku czy wykonywanie obowiązków podatkowych. Działania te muszą być uzewnętrznione i widoczne dla innych. Nie wystarczy jedynie sama wola i wewnętrzne przekonanie o chęci posiadania rzeczy. Zasiedzenia nie można uzasadnić inną formą posiadania, jaką jest posiadanie zależne. Inaczej mówiąc, nie ma możliwości zasiedzenia rzeczy, np. będąc jej użytkownikiem, najemcą czy dzierżawcą¹⁵.

Drugą przesłanką jest wymóg nieprzerwanego posiadania. Zgodnie z art. 340 k.c. domniemywa się ciągłość posiadania, więc do zasiedzenia wystarczy zwykle udowodnienie wejścia w posiadanie oraz aktualnego jego trwania, a dopiero ewentualne przeciwdowody, świadczące o przerwaniu ciągłości, mogą uniemożliwić zasiedzenie. „Niemożność posiadania wywołana przez przeszkodę przemijającą nie przerywa posiadania” – oznacza to, że krótkotrwałe przerwy w posiadaniu wynikające z niemożności, np. pobytu w szpitalu czy przymusowej służby wojskowej, nie stoją na drodze do zasiedzenia. Zgodnie z art. 345 k.c. „posiadanie przywrócone poczytuje się za nieprzerwane”¹⁶. Utracone posiadanie może zostać przywrócone w wyniku roszczenia posesoryjnego lub dozwolonej samopomocy.

Po trzecie, duże znaczenie z perspektywy zasiedzenia ma dobra lub zła wiara posiadacza, która w zależności od zasiedzenia nieruchomości lub rzeczy ruchomych wpływa na okres wymaganego posiadania. Posiadanie w dobrej wierze oznacza, że posiadacz pozostaje w błędnym, lecz usprawiedliwionym przekonaniu, o tym, że przysługuje mu prawo własności do rzeczy lub nieruchomości – czyli sądzi, że rzecz należy do niego i przy zachowaniu należytej staranności dalej może pozostawać w tym przeświadczeniu. W przypadku osoby pozostającej w złej wierze – jest ona świadoma, że nie jest właścicielem lub przy zachowaniu należytej staranności powinna to wiedzieć.

¹⁵ A. Górski (red.), *Zasiedzenie...*, s. 42.

¹⁶ E. Gniewek, *Prawo...*, s. 120–121.

Nieruchomości można zasiedzieć zarówno w dobrej, jak i złej wierze. Osoba będąca w chwili uzyskania posiadania nieruchomości w dobrej wierze nabędzie jej własność z upływem 20 lat ciągłego posiadania. Jeśli jednak osoba w momencie objęcia posiadania była w złej wierze, termin do zasiedzenia jest dłuższy i upływa po 30 latach nieprzerwanego posiadania. Nieco inaczej sytuacja wygląda w odniesieniu do ruchomości. Zgodnie z art. 174 k.c. można zasiedzieć je jedynie w dobrej wierze przez nieprzerwane 3-letnie posiadanie¹⁷. Upływ tych terminów skutkuje nabyciem własności do posiadanej rzeczy. Niezbędne jest przy tym ustalenie terminu początkowego zasiedzenia. Zgodnie z art. 175 k.c. należy w tym zakresie stosować odpowiednio przepisy o biegu przedawnienia roszczeń¹⁸. Bieg zasiedzenia rozpoczyna się z dniem objęcia rzeczy w posiadanie przez posiadacza samoistnego, a kończy z upływem dnia terminu końcowego, tj. odpowiednio dniem odpowiadającym dniu początkowemu po 20, 30 lub 3 latach (art. 120 k.c.). Po tym terminie dotychczasowy właściciel traci prawo do rzeczy, a osoba, która ją zasiedziała *ex lege*, to prawo uzyskuje i jest to nabycie pierwotne, czyli bez jakiegokolwiek rekompensaty na rzecz poprzednio uprawnionego.

Pomimo przejścia własności do rzeczy z mocy samego prawa (*ex lege*), konieczne jest formalne stwierdzenie jej nabycia przez sąd w postępowaniu o stwierdzenie zasiedzenia. Wniosek inicjujący postępowanie o stwierdzenie zasiedzenia może, zgodnie z art. 609 k.p.c., złożyć każda osoba mająca w tym interes, wraz ze wskazaniem innych uczestników postępowania. Jeżeli takich osób nie można wskazać, sąd wezwie je przez ogłoszenie, w którym dokładnie określi przedmiot zasiedzenia i dane posiadacza. Następnie zgodnie z art. 610 § 2 k.p.c., jeśli we wskazanym przez sąd terminie nikt się nie zgłosi albo nie wykaże swojej własności, to sąd poprzez deklaratoryjne postanowienie stwierdzi nabycie rzeczy. W przypadku nabycia rzeczy czy nieruchomości w drodze zasiedzenia przez jednego ze współmałżonków, pozostających we współwłasności majątkowej, wchodzi ona w skład majątku wspólnego, ale pod warunkiem że termin zasiedzenia zakończył się w trakcie trwania tej współwłasności.

Warto również wspomnieć o uregulowaniach szczególnych. Pierwszym z nich jest ochrona małoletniego, wynikająca z art. 173 k.c. Zgodnie z tym przepisem, jeśli właścicielem rzeczy będącej przedmiotem zasiedzenia jest osoba małoletnia, zasiedzenie nie może skończyć się wcześniej niż z upływem 2 lat od uzyskania przez nią pełnoletniości. Oznacza to, że bieg terminu zasiedzenia ulega wstrzymaniu i zaczyna biec dopiero po 2 latach od uzyskania przez małoletniego pełnoletniości, nie-

¹⁷ <https://zasiedzenie.net> (dostęp: 1.07.2025 r.).

¹⁸ A. Górski (red.), *Zasiedzenie...*, s. 89.

zależnie od tego, kiedy pierwotnie upłynąłby termin¹⁹. Drugą regulację szczególną zawiera art. 176 § 2 k.c. Według tego przepisu: „Jeżeli podczas biegu zasiedzenia nastąpiło przeniesienie posiadania, obecny posiadacz może doliczyć do czasu, przez który sam posiada, czas posiadania swego poprzednika. Jeżeli jednak poprzedni posiadacz uzyskał posiadanie nieruchomości w złej wierze, czas jego posiadania może być doliczony tylko wtedy, gdy łącznie z czasem posiadania obecnego posiadacza wynosi przynajmniej lat trzydzieści”. Takie zaliczenie czasu posiadania ma również zastosowanie do spadkobierców ustawowych i testamentowych po posiadaczu, którzy mogą doliczyć czas posiadania rzeczy swojego spadkodawcy, ale wyłącznie do udziału, który otrzymali w spadku²⁰.

3. ZASIEDZENIE W USTAWIE O NABYWANIU NIERUCHOMOŚCI PRZEZ CUDZOZIEMCÓW

Podstawowy akt prawny regulujący kwestię zasiedzenia nieruchomości rolnych przez cudzoziemców to ustawa o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców. Regulacje dotyczące zasiedzenia nieruchomości rolnych znajdują się także w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego. Celem ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców jest ograniczenie zbycia ziemi na rzecz cudzoziemców, do których zalicza się m.in. osoby fizyczne nieposiadające obywatelstwa polskiego oraz „podmioty zbiorowe” utworzone na podstawie prawa obcego lub kontrolowane przez takie podmioty. W doktrynie wskazuje się, że celem wprowadzenia ustawy było zapobiegnięcie zbyciu polskich gruntów, w krótkim czasie, na rzecz cudzoziemców i innych podmiotów zagranicznego pochodzenia. Motorem napędowym prac legislacyjnych była przede wszystkim trudna sytuacja gospodarcza Polski oraz niski, w stosunku do innych walut, kurs polskiej marki²¹. Obecnie ustawa ta stanowi główne narzędzie reglamentacji wykupu nieruchomości polskich przez kapitał zagraniczny, który szczególnie w czasach postkomunistycznych był siłą gospodarczą dominującą nad rodzimym potencjałem Rzeczypospolitej Polskiej.

Ustawa o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców nie odnosi się wprost do kwestii zasiedzenia nieruchomości, nie wyróżnia nigdzie wprost tej instytucji prawa rzeczowego. Zasiedzenie nieruchomości (w tym także tych o rolnym

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Zob. G. Wolak, *O accessio possessionis z art. 176 § 2 k.c. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2019 r., III CSK 126/17*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury/Quarterly of the National School of Judiciary and Public Prosecution” 2021, z. 1(41), s. 99 i n.

²¹ M. Złoto-Małołepszy, *Procesy nabywania nieruchomości przez cudzoziemców*, Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania, 2013, s. 1.

charakterze) mieści się w zakresie przepisu art. 1 ust. 1 zdanie 1 u.n.n.c., który stanowi, że: „Nabycie nieruchomości przez cudzoziemca wymaga zezwolenia”. Dokonując wykładni zarówno literalnej, jak i celowościowej słowa „nabycie”, można stwierdzić, że obejmuje ono różnorakie sposoby uzyskania prawa rzeczowego na nieruchomości, w tym także jej zasiedzenie. Potwierdza to przepis art. 1 ust. 4 u.n.n.c., który wskazuje, że: „Nabyciem nieruchomości w rozumieniu ustawy jest nabycie (...) na podstawie każdego zdarzenia prawnego” – czyli także na podstawie regulacji prawnych dotyczących zasiedzenia. Ustawa, posługując się pojęciem nabywania nieruchomości, odnosi się także do jej zasiadywania – w takim kontekście będzie używane słowo „nabycie” w dalszych merytorycznych rozważaniach.

Jednostkami, do których adresuje się przepisy ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, są cudzoziemcy, czyli podmioty wymienione w art. 1 ust. 2. Zgodnie z ustępem 2 cudzoziemcami są: 1) osoby fizyczne nieposiadające obywatelstwa polskiego, 2) osoby prawne mające siedzibę za granicą, 3) nieposiadające osobowości prawnej spółki osób (wymienionych w powyższych dwóch przypadkach, mające siedzibę za granicą), 4) osoby prawne i spółki handlowe nieposiadające osobowości prawnej mające siedzibę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, kontrolowane bezpośrednio lub pośrednio przez osoby lub spółki wymienione w trzech powyższych przypadkach. Dodatkowo art. 1 ust. 3 u.n.n.c. wskazuje, że ustawa określa mianem kontrolowanej spółki handlowej, spółkę, w której cudzoziemiec (lub cudzoziemcy) ma pozycję dominującą w rozumieniu art. 4 § 1 pkt 4 Kodeksu spółek handlowych²².

Przedmiotem ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców jest nabycie prawa własności lub użytkowania wieczystego nieruchomości oraz nabycie drugiego domu, czyli nieruchomości przeznaczonej pod zabudowę mieszkaniową lub na cele rekreacyjno-wypoczynkowe, która nie będzie stanowić stałego miejsca zamieszkania cudzoziemca. Ustawa wyłącza ze swojego zakresu nabycie samodzielnego lokalu mieszkalnego w rozumieniu ustawy z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali²³.

Zasadnicze znaczenie dla praktycznego stosowania ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców ma procedura uzyskiwania zezwolenia przez cudzoziemców. Podstawowym obowiązkiem cudzoziemca w procesie nabywania przez niego nieruchomości oraz podstawowym warunkiem tego nabycia jest uzyskanie zezwolenia ministra właściwego do spraw wewnętrznych i administracji, jeśli sprzeciwu nie wniesie Minister Obrony Narodowej, a w przypadku nieruchomości rol-

²² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 18 ze zm.); M. Złoto-Małołepszy, *Procesy...*, s. 2.

²³ Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r., poz. 1048 ze zm.

nych – minister właściwy do spraw rolnictwa i rozwoju wsi. Jest to pierwszy ważny wyróżnik, oddzielający nabycie zwykłych nieruchomości od rolnych. Brak definicji legalnej nieruchomości rolnej nastręcza wielu problemów oraz skazuje interpretatorów ustawy na odwołanie się do innych aktów prawnych²⁴.

Zezwolenie wydawane jest w postępowaniu administracyjnym, prowadzonym przez wskazanego ministra w formie decyzji administracyjnej. Jednocześnie, z racji tego, że minister jest organem naczelnym i centralnym, od jego decyzji nie przysługuje odwołanie do organu wyższej instancji, lecz jedynie możliwość wniesienia wniosku o ponowne rozpoznanie sprawy i zaskarżenia decyzji w postępowaniu sądownoadministracyjnym. Minister Obrony Narodowej i minister właściwy ds. rozwoju wsi mogą wnieść sprzeciw wobec wydania zezwolenia. Ministrowie są uprawnieni do wystosowania swoich sprzeciwów w terminie 14 dni od dnia doręczenia im wystąpienia ministra właściwego do spraw wewnętrznych i administracji. Termin ten w szczególnie uzasadnionych wypadkach może zostać wydłużony do 2 miesięcy, na wniosek organu zainteresowanego. Odmowa wydania zezwolenia przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji nie wymaga zgłoszenia sprzeciwu przez wymienionych ministrów. Sprzeciwy ministrów wyrażane są w drodze postanowień.

Przed wydaniem samego zezwolenia minister ma prawo zwrócić się do cudzoziemca o udzielenie dodatkowych informacji i przedstawienie dodatkowych dowodów potrzebnych do rozpatrzenia sprawy²⁵. Możliwością ministra jest także zbadanie, czy zachodzą przeszkody uniemożliwiające pozytywne rozpatrzenie sprawy. Cięży na nim ponadto powinno być sprawdzenie, czy zaistniały przesłanki materialne do wydania pozwolenia na nabycie nieruchomości przez cudzoziemca. Przesłanki te są wymienione w art. 1a ust. 1 pkt 1 i 2 u.n.n.c. Przepis ten stanowi, że zezwolenie dla cudzoziemca jest wydawane, jeżeli nabycie nieruchomości przez cudzoziemca nie spowoduje zagrożenia obronności, bezpieczeństwa państwa lub porządku publicznego, a także nie sprzeciwiają się temu względy polityki społecznej i zdrowia społeczeństwa oraz wykaże on, że zachodzą okoliczności potwierdzające jego więzi z Rzeczpospolitą Polską. Wymienione warunki muszą zostać spełnione kumulatywnie.

Przeszkody uniemożliwiające wydanie decyzji pozytywnej są wyszczególnione w pkt 2 ust. 1 tego samego artykułu, w którym wskazany jest obowiązek przedstawienia informacji i dowodów na żądanie organu. Przeszkodami tymi są spowodowanie nabyciem nieruchomości zagrożenia obronności, bezpieczeństwa państwa lub porządku publicznego, a także niezgodność nabycia z interesem państwa. Sam wniosek, jak również wydana decyzja powinny czynić zadość wymogom przewi-

²⁴ M. Orlewska, *Nabywanie nieruchomości rolnych w Polsce przez cudzoziemców*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2008, t. X, z. 1, s. 2.

²⁵ M. Złoto-Małołepszy, *Procesy...*, s. 3.

dzianym przez ustawę z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego²⁶ oraz ustawę o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców. Należy także nadmienić, że minister może żądać spełnienia dodatkowych specjalnych warunków od wnioskodawcy, od których uzależni wydanie decyzji. Sama ustawa reguluje jeszcze kwestie częściowe, takie jak przypadki zawieszenia postępowania, nieważności postępowania czy promesy²⁷. Zezwolenie wydawane jest na okres 2 lat. Terminu nie przedłuża się ani nie zawieszają.

Ustawa o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców nie zawiera definicji legalnej nieruchomości rolnej, co przysparza licznych trudności doktrynie i zmusza do stosowania definicji zawartych w innych ustawach. Brakuje ponadto korelacji pomiędzy przepisami tej ustawy a ustawą o kształtowaniu ustroju rolnego, choćby w zakresie wymogu uzyskania zezwolenia. Artykuł 8 ust. 2 u.n.n.c. wskazuje, że nie jest obowiązkowe i wymagane uzyskanie zezwolenia przez cudzoziemców, którzy są obywatelami lub przedsiębiorcami obcych państw, będących stronami umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej. Od tej zasady ustawa przewiduje jednak wyjątki. Dotyczą one wymogu uzyskania zezwolenia na nabycie nieruchomości rolnych i leśnych przez okres 12 lat od dnia przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej. Początkiem tego terminu była data przystąpienia Polski do UE, czyli 1 maja 2004 r. Wspomniany okres przejściowy zakończył się z dniem 1 maja 2016 r. Od tego momentu ustawa zezwala cudzoziemcom ze wskazanych państw nabywać nieruchomości rolne bez zezwolenia. Artykuł 8 ust. 2a u.n.n.c., stanowiący normę *lex specialis* wobec poprzedzającego ją ust. 2, stanowi w pkt 1, że cudzoziemcy nie muszą uzyskać zezwolenia wtedy, gdy chcą nabyć nieruchomość rolną uprzednio dzierżawioną przez 3 lata lub 7 lat, jeżeli przez okres dzierżawy osobiście prowadzili na tej nieruchomości działalność rolniczą oraz legalnie zamieszkiwali na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej²⁸. W ustępie 3 tego artykułu są wskazane kolejne wyjątki od braku wymogu uzyskania zezwolenia na nabycie nieruchomości. Mianowicie zwolnień dla obywateli EOG

²⁶ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn. Dz.U. z 2024 r., poz. 572 ze zm.).

²⁷ Zob. art. 3d u.n.n.c. – promesa to pewnego rodzaju przyrzeczenie władzy publicznej zachowania się z góry w określony sposób. W wypadku materii regulowanej przez ustawę o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców jest to oświadczenie ministra, który zobowiązuje się w nim do wydania zezwolenia na nabycie nieruchomości. Ma charakter uznaniowej decyzji administracyjnej. Promesa ma moc, jeżeli zostaną spełnione warunki narzucone na odbiorcę promesy, czyli cudzoziemca. Promesa jest ważna rok od jej wydania.

²⁸ D. Stankiewicz, *Nabywanie ziemi rolniczej przez cudzoziemców w Polsce*, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu „Infos” 2015, nr 7(190), s. 2.

i Szwajcarii nie stosuje się do nieruchomości położonych w strefie nadgranicznej oraz gruntów rolnych o powierzchni przekraczającej 1 hektar.

Oceniając przedstawione uregulowania dotyczące ograniczeń w nabyciu nieruchomości przez cudzoziemców, należy stwierdzić, że ustawodawca stworzył wskazany akt prawny, mając na celu istotny interes państwa, jakim była ochrona polskiej ziemi przed jej nadmiernym wykupem przez osoby i podmioty pochodzenia zagranicznego. W czasach po upadku systemu demokracji ludowej regulacje ustawy na nowo stały się tematem powszechnym w dyskursie prawniczym, czego dowodem jest wiele ustaw zmieniających z lat 90. XX w. i początków XXI w., a w szczególności ustawa z dnia 15 marca 1996 r. o zmianie ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców²⁹. Ustawa ta obszernie znowelizowała ustawę o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców. Jednak dopiero nowelizacja z dnia 3 lutego 2001 r. o zmianie ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców oraz ustawy – Ordynacja podatkowa – w związku z dostosowaniem do prawa Unii Europejskiej³⁰ – miała szczególne znaczenie; nie tylko dostosowywała polskie przepisy do prawa unijnego, lecz także zachęcała podmioty zagraniczne do inwestowania w Polsce³¹. Patrząc na obecne czasy, jak również na liczbę wydawanych zezwoleń, śmiało można stwierdzić, że ustawa jako narzędzie reglamentacyjne straciła swoje istotne znaczenie. Przykładowo w 2023 r. MSWiA wydał jedynie 1206 zwolnień, a dla porównania Dyrektor Generalny KOWR w tym samym roku wydał aż 3104 decyzje pozytywne (liczba wniosków, które wpłynęły do tych organów jest jeszcze bardziej rozbieżna)³². Powyższe cząstkowe dane prowadzą do wniosku, że ustawa o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców straciła swoje limitacyjne znaczenie na rzecz innych ustaw, takich jak np. ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Warto zadać sobie w tym miejscu pytanie, czy kwestia zasiedzenia powinna podleżeć reżimowi tej ustawy.

4. ZASIEDZENIE W USTAWIE O KSZTAŁTOWANIU USTROJU ROLNEGO

Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego reguluje obrót nieruchomościami rolnymi, mając na celu m.in. przeciwdziałanie ich nadmiernej koncentracji oraz wspieranie gospodarstw rodzinnych. Jednym z głównych mechanizmów ustawy jest ogranicze-

²⁹ Dz.U. nr 45, poz. 198.

³⁰ Dz.U. nr 16, poz. 166.

³¹ M. Złoto-Małolepszy, *Procesy...*, s. 3.

³² P.A. Blajer, *Nabywanie nieruchomości przez cudzoziemców. Komentarz*, Warszawa 2025, s. 32–33.

nie kręgu podmiotów mogących nabywać nieruchomości rolne. Zasadniczo, nabywcą nieruchomości rolnej może być wyłącznie osoba posiadająca status rolnika indywidualnego. Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego ingeruje od 2016 r. także w możliwość nabycia nieruchomości przez zasiedzenie.

Zgodnie z art. 46¹ k.c. nieruchomościami rolnymi są nieruchomości, które są lub mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej. Według art. 2 pkt 1 u.k.u.r. przez „nieruchomość rolną” należy rozumieć nieruchomość w rozumieniu Kodeksu cywilnego, z wyłączeniem nieruchomości położonych na obszarach przeznaczonych w planach zagospodarowania przestrzennego na cele inne niż rolne. Po wejściu w życie ustawy nowelizującej z dnia 14 kwietnia 2016 r.³³, zgodnie z art. 2a ust. 1 u.k.u.r., tylko rolnik indywidualny mógł nabyć nieruchomość rolną. Nowelizacja ta dodała ponadto § 3 do art. 172 k.c. Przepis ten stanowił, że: „Nabyć nieruchomość rolną w rozumieniu przepisów ustawy, o której mowa w art. 166 § 3, przez zasiedzenie może jedynie rolnik indywidualny w rozumieniu przepisów tej ustawy, jeżeli – ustalona zgodnie z przepisami art. 5 ust. 2 i 3 tej ustawy – powierzchnia nabywanej nieruchomości rolnej wraz z nieruchomościami rolnymi stanowiącymi jego własność nie przekroczy 300 ha użytków rolnych”.

Według art. 6 ust. 1 u.k.u.r. rolnikiem indywidualnym jest osoba fizyczna będąca właścicielem, użytkownikiem wieczystym, samoistnym posiadaczem lub dzierżawcą nieruchomości rolnych, których łączna powierzchnia użytków rolnych nie przekracza 300 ha, posiadająca kwalifikacje rolnicze oraz co najmniej od 5 lat zamieszkała w gminie, na obszarze której jest położona jedna z nieruchomości rolnych wchodzących w skład gospodarstwa rolnego, i prowadząca przez ten okres osobiście to gospodarstwo. W konsekwencji, osoby niebędące rolnikami indywidualnymi nie mogły zasiedzieć nieruchomości rolnych, nawet jeżeli spełniały przesłanki posiadania samoistnego przez odpowiedni, wymagany w ustawie czas. Zasiedzenie było uzależnione od spełnienia kryteriów ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego. W praktyce prowadziło to do trudności i wydłużenia biegu zasiedzenia, ponieważ nie liczył się czas posiadania osób niebędących rolnikami indywidualnymi. Następstwem tego mogła być nawet niemożność zasiedzenia nieruchomości. Osoby, które przez dekady władają gruntem rolnym jak właściciele, nie mogły nabyć go przez zasiedzenie, jeżeli nie spełniały formalnych kryteriów rolnika indywidualnego³⁴.

³³ Ustawa z dnia 14 kwietnia 2016 r. o wstrzymaniu sprzedaży nieruchomości Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa oraz o zmianie niektórych ustaw (tekst jedn. Dz.U. z 2025 r., poz. 559).

³⁴ R. Michałowski, *Kwestie związane z zasiedzeniem nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2017, Vol. XXVI, nr 1, DOI: 10.17951/sil.2017.26.1.115.

Na tle stosowania ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców oraz ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego dochodziło do sytuacji budzących wątpliwości interpretacyjne i praktyczne kontrowersje. Pomimo uzyskania zezwolenia na nabycie nieruchomości rolnej na podstawie ustawy o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców, ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego mogła pozbawić cudzoziemca możliwości nabycia nieruchomości rolnej. Duże wątpliwości narastały bowiem wokół kwestii, czy cudzoziemiec w ogóle może posiadać status rolnika indywidualnego i według jakich kryteriów należy go oceniać (np. czy cudzoziemiec może prowadzić gospodarstwo poza granicami Polski i jakie grunty – położone tylko w Polsce czy poza – podlegają zaliczeniu do limitu 300 ha).

W październiku 2023 r. nastąpił istotny przełom. Ustawą z dnia 13 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa oraz niektórych innych ustaw³⁵, która weszła w życie 5 października 2023 r., wprowadzono wiele zmian, między innymi znowelizowano art. 172 k.c., który reguluje zasady nabywania nieruchomości przez zasiedzenie. Uchyłono art. 172 § 3 k.c. ograniczający zasiedzenia nieruchomości rolnych przez osoby niebędące rolnikami. W następstwie nowelizacji z dnia 13 lipca 2023 r. w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego zlikwidowano cywilnoprawny wymóg, aby zasiedzenie nieruchomości rolnej było całkowicie uzależnione od posiadania statusu rolnika indywidualnego. Na tym polu dochodziło do kolizji przepisów Kodeksu cywilnego z przepisami ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego, w której statusu rolnika indywidualnego nie wymaga się do nabycia nieruchomości rolnej przez m.in. osobę bliską zbywcy, jednostkę samorządu terytorialnego czy Skarb Państwa lub działający na jego rzecz Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa³⁶.

Przepis art. 172 § 3 k.c. nie przewidywał żadnych wyjątków, które umożliwiałyby zasiedzenie nieruchomości rolnej. W związku z tym zmiany, które nastąpiły po wejściu w życie 5 października 2023 r. nowelizacji z dnia 13 lipca 2023 r., w świetle powyższych rozważań należy uznać za krok w dobrym kierunku. Miały one szczególnie doniosłe znaczenie dla osób starszych, spadkobierców, mieszkańców miast oraz właścicieli nieruchomości rolnych, którzy faktycznie nie prowadzili działalności rolniczej, lecz utrzymywali grunty w dobrej kulturze rolnej. Nowe przepisy wzmacniają ochronę prawa własności oraz zasadę stabilności stosunków prawnych, co ma ogromne znaczenie w kontekście licznych spraw o zasiedzenie toczących się przed sądami powszechnymi. Nowelizacja z dnia 13 lipca 2023 r. umożliwia bowiem skuteczne zakończenie takich spraw na korzyść wnioskodawców, niezależnie od ich statusu zawodowego czy miejsca zamieszkania.

³⁵ Dz.U. z 2023 r., poz. 1933; dalej: nowelizacja z dnia 13 lipca 2023 r.

³⁶ Art. 2a ust. 3 pkt 1 u.k.u.r.

Pomimo braku uzależnienia kwestii zasiedzenia nieruchomości rolnych od statusu rolnika indywidualnego, ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego nie pozostaje bez wpływu na sytuację podmiotu zasiadającego nieruchomości. Nadal w mocy pozostawiona została regulacja z art. 4 ust. 1 u.k.u.r., tj. prawo nabycia przez Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa, działający na rzecz Skarbu Państwa, nieruchomości rolnej za zapłatą oznaczonej sumy. Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa jest agencją wykonawczą, która podlega Ministerstwu Rolnictwa i Rozwoju Wsi³⁷. Zgodnie z art. 4 u.k.u.r., jeżeli nieruchomość rolna jest nabywana przez osobę niebędącą rolnikiem indywidualnym (również w drodze zasiedzenia), to KOWR może złożyć oświadczenie o nabyciu tej nieruchomości, działając na rzecz Skarbu Państwa, za cenę odpowiadającą wartości rynkowej tej nieruchomości. Dotyczy to każdego nabycia nieruchomości rolnej, jeżeli nabywca nie jest rolnikiem indywidualnym lub nie ma zastosowania inny wyjątek z ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego³⁸. Powyższe uprawnienie nie przysługuje przykładowo, jeżeli nabycie nieruchomości rolnej następuje przez osobę bliską zbywcy³⁹. KOWR nie ma obowiązku skorzystania z tego prawa. Jest to jego uprawnienie fakultatywne. W sytuacji, gdy cena nieruchomości rolnej nie została wskazana w treści orzeczenia sądu, decyzji administracyjnej lub innego aktu prawnego, Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa określa jej wartość. Wycena ta opiera się na wartości rynkowej ustalonej zgodnie z przepisami ustawy o gospodarce nieruchomościami, na podstawie operatu szacunkowego przygotowanego przez rzeczoznawcę majątkowego, z uwzględnieniem istniejących obciążeń nieruchomości⁴⁰. Krajowy Ośrodek Wsparcia Rolnictwa może skorzystać z prawa nabycia, składając oświadczenie o nabyciu danej nieruchomości rolnej w terminie miesiąca od otrzymania stosownego zawiadomienia.

5. PODSUMOWANIE

Regulacje dotyczące nabywania nieruchomości przez cudzoziemców w Polsce mają na celu przede wszystkim ochronę krajowego rynku nieruchomości. Szczególnie istotne jest to w kontekście gruntów rolnych, które są postrzegane jako zasób o kluczowym znaczeniu społecznym, gospodarczym oraz strategicznym z punktu widzenia interesu publicznego i bezpieczeństwa żywnościowego. Historycznie, impulsem do sformułowania tych przepisów była trudna sytuacja gospodarcza Polski i dążenie do tego, aby ziemia krajowa pozostała w rękach obywateli II Rzeczypospolitej.

³⁷ Zob. <https://www.gov.pl/web/kowr/podstawowe-informacje> (dostęp: 1.07.2025 r.).

³⁸ Art. 4 ust. 1 u.k.u.r.

³⁹ <https://www.gov.pl/web/kowr/czesto-zadawane-pytania> (dostęp: 1.07.2025 r.).

⁴⁰ Art. 4 ust. 2 u.k.u.r.

Obecnie ustawa o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców stanowi głównie narzędzie reglamentacji wykupu nieruchomości polskich przez kapitał zagraniczny.

Zasiedzenie to pierwotny sposób nabycia prawa własności wskutek upływu czasu i długotrwałego, samoistnego oraz nieprzerwanego posiadania rzeczy jak właściciel. Celem instytucji jest stabilizacja stosunków własnościowych. Nabycie nieruchomości przez cudzoziemców, w tym przez zasiedzenie, co do zasady wymaga uzyskania zezwolenia ministra właściwego do spraw wewnętrznych i administracji. Zezwolenie wydawane jest, jeśli nabycie nie zagraża bezpieczeństwu państwa i cudzoziemiec wykaże więzi z Polską. Obywatele EOG i Szwajcarii są zwolnieni z tego wymogu, lecz dla nieruchomości rolnych obowiązywał okres przejściowy do 1 maja 2016 r. Począwszy od 30 kwietnia 2016 r. w ustawie o kształtowaniu ustroju rolnego wprowadzono rozbudowane ograniczenia w nabywaniu nieruchomości rolnych, które objęły także zasiedzenie. Konsekwencją tego były problemy powstałe na linii ustawa o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców a ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego i nasuwające się pytanie, czy zasiedzenie powinno podlegać reżimom obydwu ustaw. Ważna zmiana w tym zakresie nastąpiła 5 października 2023 r. Uchylono wówczas art. 172 § 3 k.c. Wskutek tego do zasiedzenia nieruchomości rolnej przestał być wymagany status rolnika indywidualnego. Mimo to KOWR nadal zachował prawo nabycia, które razem z obowiązkiem uzyskania zezwolenia przez cudzoziemca tworzą dwuetapowy poziom ingerencji w prawo zasiedzenia nieruchomości rolnej przez cudzoziemca.

Dokonując oceny wskazanych zagadnień, należy zadać pytanie, czy przedstawione w artykule regulacje obejmujące nabycie nieruchomości przez cudzoziemców mają sens w obecnym świecie. Odpowiedź powinna być twierdząca ze względu na to, że polska ziemia jest cennym przedmiotem obrotu i stanowi dobro publiczne, w szerokim tego słowa znaczeniu, które powinno być chronione przed niekontrolowanym nabywaniem. Jednak czy w odniesieniu do zasiedzenia nieruchomości przez cudzoziemców konieczna jest dwuetapowa kontrola? Tu już odpowiedź jest bardziej kłopotliwa. Warto bowiem mieć na uwadze, z jednej strony, postulat zapewnienia pewnej ekonomiki postępowania, z drugiej natomiast – udział ministra właściwego do spraw rolnictwa i rozwoju wsi w procesie uzyskiwania zezwolenia przez cudzoziemca.

REFERENCES

- Blajer P.A., *Nabywanie nieruchomości przez cudzoziemców. Komentarz*, Warszawa 2025
Czechowski P. (red.), *Prawo rolne*, Warszawa 2022
Gniewek E., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2022
Górski A. (red.), *Zasiedzenie nieruchomości w praktyce*, Warszawa 2022

<https://www.gov.pl/web/kowr/czesto-zadawane-pytania> (dostęp: 1.07.2025 r.)

<https://www.gov.pl/web/kowr/podstawowe-informacje> (dostęp: 1.07.2025 r.)

Łata M., *Sytuacja prawna cudzoziemca – spadkobiercy nabywającego nieruchomość rolną położoną w Polsce w drodze sukcesji mortis causa*, (w:) D. Łobos-Kotowska (red.), *Współczesne problemy prawa rolnego i żywnościowego*, Katowice 2019

Michałowski R., *Kwestie związane z zasiedzeniem nieruchomości rolnej przez rolnika indywidualnego*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 2017, Vol. XXVI, nr 1

Orlewski M., *Nabywanie nieruchomości rolnych w Polsce przez cudzoziemców*, „*Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*” 2008, t. X, z. 1

Stankiewicz D., *Nabywanie ziemi rolniczej przez cudzoziemców w Polsce*, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu „*Infos*” 2015, nr 7(190)

Sylwestrzak A., Balwicka-Szczyrba M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2024

Wolak G., *O accessio possessionis z art. 176 § 2 k.c. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 14 czerwca 2019 r., III CSK 126/17*, „*Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury/Quarterly of the National School of Judiciary and Public Prosecution*” 2021, z. 1(41)

Złoto-Małoński M., *Procesy nabywania nieruchomości przez cudzoziemców*, Politechnika Częstochowska, Wydział Zarządzania, 2013

WIKTORIA STOJEK

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Prawa i Administracji, Polska

e-mail: wiktoria.stojek78@gmail.com

ORCID: 0009-0004-4887-1224

CZY PRAWO ŻYWNOŚCIOWE NADĄŻA ZA TRENDAMI KONSUMENCKIMI? ANALIZA REGULACJI DOTYCZĄCYCH TRZECH KATEGORII PRODUKTÓW: „BEZGLUTENOWYCH”, „BIO” ORAZ TZW. „SUPERFOODS”

DOES THE FOOD LAW KEEP UP WITH CONSUMER TRENDS?
AN ANALYSIS OF REGULATIONS CONCERNING THREE CATEGORIES
OF PRODUCTS: “GLUTEN-FREE”, “ORGANIC”,
AND THE SO-CALLED “SUPERFOODS”

ABSTRACT In recent years, EU food law has faced growing challenges in adapting to the evolving preferences and expectations of consumers. The article analyses to what extent the current regulations in force respond to three key market trends: gluten-free food, organic food and the so-called superfoods. Based on an analysis of EU and national legislation – in particular, Regulations 828/2014, 2018/848 and 1924/2006 – important regulatory aspects (such as the certification of organic products) are discussed. Gaps in lawmaking, such as the lack of transparency of “gluten-free” labels and insufficient supervision of social media advertising are also highlighted. The aim is to provide practical recommendations for increasing consumer protection through stronger regulatory oversight, consumer education, and improved legal adaptability to market trends.

KEYWORDS: food law, consumer, consumer protection, organic foods, gluten-free foods, superfoods, marketing, European Union

SŁOWA KLUCZOWE: prawo żywnościowe, konsument, ochrona konsumenta, produkty bio, produkty bezglutenowe, *superfoods*, reklama, Unia Europejska

1. WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest analiza, w jakim zakresie obowiązujące prawo żywnościowe odpowiada na zmieniające się potrzeby i oczekiwania konsumentów. Przedmiot rozważań zostanie skoncentrowany na regulacjach prawnych odnoszących się do trzech dynamicznie rozwijających się kategorii produktów spożywczych: żywności bezglutenowej, ekologicznej („bio”) oraz tzw. *superfoods*. Kategorie te odzwierciedlają rosnące zainteresowanie konsumentów aspektami zdrowotnymi, środowiskowymi oraz funkcjonalnymi żywności, a ich popularność stanowi wyzwanie zarówno dla ustawodawcy krajowego, jak i unijnego. Artykuł zmierza do oceny, czy obowiązujące ramy prawne nadążają za trendami oraz w jakim stopniu zapewniają przejrzystość, rzetelność i adekwatność informacji przekazywanych konsumentom na temat żywności.

2. KONTEKST SPOŁECZNY PROBLEMU

Konsument XXI wieku to osoba bardziej świadoma, poszukująca żywności nie tylko bezpiecznej, ale i zgodnej z indywidualnymi przekonaniem dietetycznymi, zdrowotnymi czy środowiskowymi¹. Trendy, takie jak: „clean eating”, „zero gluten”, „organiczne” czy „superfoods”, przestały być niszowe i stały się istotnym segmentem rynku. W Polsce, według badania Inquiry z 2024 r., aż 82% respondentów deklaruje, że zdrowe odżywianie jest dla nich ważne, a 77% unika żywności wysokoprzetworzonej. W ostatnich latach sektor spożywczy przeszedł głębokie transformacje, napędzane rosnącą świadomością konsumentów w zakresie zdrowia, zrównoważonego rozwoju i pochodzenia żywności². Współcześni konsumenci nie zadowolają się już produktami bezpiecznymi pod względem higienicznym i zdrowotnym: poszukują spójności między żywnością a własnymi wartościami, specyficznymi potrzebami dietetycznymi i troską o środowisko. Ta ewolucja znajduje wyraźne odzwierciedlenie w rosnącym popycie na produkty oznaczone jako „bezglutenowe”, „organiczne” lub należące do kategorii tzw. superżywności³. Są to coraz ważniejsze segmenty rynku, stawiające nowe wyzwania regulacyjne w zakresie zapewnienia przejrzystości, rzetelności informacji i ochrony konsumentów.

¹ Zob. np. M. Łata, *Adresat reklamy żywności*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2020, nr 1, s. 91 i n., oraz cytowana tam literatura.

² Inquiry Market Research, *Zdrowe odżywianie – zwyczaje i postawy konsumentów 2024*, raport z kwietnia 2024 r., https://inquirymarketresearch.pl/wp-content/uploads/2024/04/INQUIRY_Zdrowe-od%C5%BCywanie_04-2024.pdf (dostęp: 11.07.2025 r.).

³ Portal Hurt & Detal, *Trendy 2024 na rynku spożywczym*, styczeń 2024 r., <https://hurtidetal.pl/Artykuly/Trendy-2024-na-rynku-spozywczym> (dostęp: 13.07.2025 r.).

W obliczu dynamicznie zmieniających się preferencji konsumenckich prawo żywnościowe, którego nadrzędnym celem jest ochrona konsumenta, powinno cechować się odpowiednią elastycznością i zdolnością do szybkiego reagowania na nowe zjawiska rynkowe⁴. Powstaje jednak pytanie, czy obecne regulacje rzeczywiście spełniają te wymagania.

3. PRODUKTY BEZGLUTENOWE

Oświadczenie, że produkt spożywczy jest „bezglutenowy” lub „o bardzo niskiej zawartości glutenu”, jest oświadczeniem dobrowolnym, ale w przypadku jego stosowania podlega ścisłym zasadom. Ramy regulacyjne określa rozporządzenie wykonawcze Komisji (UE) nr 828/2014 z dnia 30 lipca 2014 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat nieobecności lub zmniejszonej zawartości glutenu w żywności⁵, które normuje zasady informowania konsumentów o braku lub zmniejszonej zawartości glutenu w żywności. Rozporządzenie 828/2014 ustanawia przy tym dwa kluczowe progi:

- „bezglutenowy”: zawartość glutenu poniżej 20 mg/kg,
- „o bardzo niskiej zawartości glutenu”: zawartość poniżej 100 mg/kg.

W konsekwencji użycie omawianych oznaczeń jest dopuszczalne jedynie przy zachowaniu precyzyjnie określonych w przepisach kryteriów dotyczących zawartości glutenu. Choć system regulacyjny wydaje się klarowny, praktyka rynkowa ujawnia istotne problemy. W listopadzie 2024 r. Stowarzyszenie Osób z Celiakią w Polsce przeprowadziło badanie 20 produktów oznaczonych jako „bezglutenowe”. W jednym z nich – napoju fermentowanym – wykryto ilość glutenu przekraczającą dopuszczalną normę ponad 200-krotnie. Nasuwa się także pytanie, czy przyzwolenie prawodawcy unijnego na znakowanie żywności zawierającej gluten jako „bezglutenowa” nie wprowadza konsumentów w błąd.

Odpowiedzialność za bezpieczeństwo żywności deklarowanej jako bezglutenowa oraz jej oznakowanie ponosi producent lub podmiot wprowadzający żywność do obrotu. Podmioty działające na rynku spożywczym, które w oznakowaniu, reklamie lub prezentacji środków spożywczych posługują się określeniami „bezglutenowy” lub „o bardzo niskiej zawartości glutenu”, ponoszą odpowiedzialność za zapewnienie, że wprowadzana do obrotu żywność spełnia wymagania rozporządzenia 828/2014. Pominięcie wymaganej przepisami informacji o składniku, który ma

⁴ M. Łata, *Reklama suplementów diety. Ograniczenia prawne*, Warszawa 2024, s. 321.

⁵ Dz.Urz. UE L nr 228 z 2014 r., s. 5; dalej: rozporządzenie 828/2014.

właściwości alergenne, może prowadzić nawet do śmierci konsumenta, czego następstwem będzie odpowiedzialność producenta m.in. za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny⁶.

Podmioty stosujące etykietę „bezglutenowe” muszą być w stanie wykazać, że ich produkty spełniają limity określone w rozporządzeniu 828/2014. Jednak w przypadku braku obowiązkowej, niezależnej certyfikacji konsument – zwłaszcza osoby z celiakią – nie zawsze mogą polegać na wiarygodności etykiet. Co więcej, powszechne jest stosowanie etykiety „bezglutenowy” na produktach, które naturalnie nie zawierają glutenu, takich jak ryż czy soki owocowe. Choć formalnie jest to poprawne, praktyka może być myląca, tworząc nieuzasadniony wizerunek jakości lub prozdrowotności. Problem ten zauważył także prawodawca unijny. W preambule do rozporządzenia 828/2014 dopuścił on znakowanie żywności zawierającej składniki naturalnie bezglutenowe informacją wskazującą na nieobecność glutenu zgodnie z przepisami rozporządzenia 828/2014, pod warunkiem spełnienia ogólnych wymagań dotyczących rzetelnego informowania na temat żywności⁷, określonych w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności⁸.

Dowodzi to, że obecne przepisy, choć precyzyjne, są niewystarczające pod względem kontroli i skutecznego egzekwowania prawa.

4. ŻYWNÓŚĆ EKOLOGICZNA – PRODUKTY „BIO” CZY „EKO”

W przypadku żywności ekologicznej mamy solidne podstawy prawne regulujące to zagadnienie⁹. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów

⁶ P. Wojciechowski, *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny żywnościowy pierwotny i przetworzony. Wybrane problemy*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, t. 9, s. 328–355.

⁷ P. Wojciechowski, *Informacja o braku zawartości określonych substancji w żywności w regulacjach prawa żywnościowego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2018, nr 1, s. 118.

⁸ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1169/2011 z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1924/2006 i (WE) nr 1925/2006 oraz uchylenia dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 608/2004 (Dz.Urz. UE L nr 304 z 2011 r, s. 18 ze zm.).

⁹ M. Korzycka-Iwanow, P. Wojciechowski, *Żywność ekologiczna w prawie USA i Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, nr 3, s. 19 i n.

ekologicznych¹⁰ ustanawia jednolity system produkcji ekologicznej i wymogi certyfikacyjne, a tzw. eurolisć pełni funkcję zaufanego znaku. To przykład sprawnego instrumentu prawa żywnościowego.

Każdy produkt żywnościowy pochodzący z upraw ekologicznych musi zawierać określone informacje na etykiecie. Do obowiązkowych danych należą: nazwa produktu, nazwa i adres producenta, data produkcji oraz termin przydatności do spożycia, oznaczenie miejsca pochodzenia surowców rolniczych, z których wyprodukowano dany artykuł (np. „Rolnictwo UE”). W wykazie składników producent zobowiązany jest wyraźnie oznaczyć te składniki, które pochodzą z rolnictwa ekologicznego – poprzez dodanie gwiazdki (*) lub dopisku „bio”/„ekologiczne”. Etykieta zawiera także numer identyfikacyjny jednostki certyfikującej (np. PL-EKO-01), nadany przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, oraz unijne logo rolnictwa ekologicznego. To tzw. eurolisć – oficjalny znak rolnictwa ekologicznego w Unii Europejskiej, przyznawany przez Komisję Europejską. Symbol ten ma formę stylizowanego liścia utworzonego z białych gwiazd na zielonym tle i stanowi potwierdzenie, że dany produkt spełnia rygorystyczne unijne standardy dotyczące produkcji ekologicznej.

Logo Unii Europejskiej może być umieszczane wyłącznie na produktach certyfikowanych jako ekologiczne przez upoważniony organ, zawierających co najmniej 95% ekologicznych składników pochodzenia rolnego oraz objętych kontrolą na wszystkich etapach łańcucha – od produkcji, przez przetwarzanie, po transport i przechowywanie. Nie jest ono natomiast dopuszczalne w odniesieniu do produktów znajdujących się w okresie konwersji ani tych, które nie spełniają wymogu minimalnej zawartości składników ekologicznych. Obecność unijnego znaku ekologicznego na opakowaniu produktu stanowi potwierdzenie, że spełnia on wszystkie wymogi określone w przepisach Unii Europejskiej dotyczące rolnictwa ekologicznego. Zgodnie z obowiązującymi regulacjami pełną odpowiedzialność za zgodność produktu z tymi wymaganiami ponoszą producent, przetwórcza lub importer legitymujący się ważnym certyfikatem uprawniającym do stosowania oznaczenia ekologicznego. W tym kontekście symbol eurolisća nie pełni wyłącznie funkcji informacyjnej, lecz stanowi formalną gwarancję jakości, odpowiedzialności oraz przejrzystości procesów produkcyjnych i dystrybucyjnych w całym łańcuchu dostaw produktów ekologicznych.

Należy pamiętać, że stosowanie logo jest dobrowolne w przypadku produktów importowanych z krajów trzecich (spoza UE). Jak wskazano wcześniej, stosowanie unijnego logo nie jest dopuszczalne w przypadku produktów znajdujących się

¹⁰ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2018/848 z dnia 30 maja 2018 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 (Dz.Urz. UE L nr 150 z 2018 r., s. 1 ze zm.).

w okresie konwersji na rolnictwo ekologiczne ani w odniesieniu do produktów zawierających mniej niż 95% ekologicznych składników pochodzenia rolnego.

Na mocy decyzji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi wyznaczono jedenaście jednostek certyfikujących upoważnionych do prowadzenia kontroli i wydawania certyfikatów w zakresie rolnictwa ekologicznego¹¹. Zakres certyfikacji obejmuje m.in.: zbiór ze stanu naturalnego, ekologiczne metody uprawy roślin oraz utrzymania zwierząt, produkcję w ramach akwakultury oraz zbiorów wodorostów morskich, działalność pszczelarską, przetwórstwo produktów ekologicznych, w tym produkcję pasz i drożdży, wprowadzanie na rynek produktów ekologicznych, również tych pochodzących z importu spoza Unii Europejskiej. W toku procesu certyfikacji przeprowadzane są kontrole obejmujące m.in.: stan i sposób prowadzenia upraw rolnych, rodzaje i pochodzenie nawozów stosowanych w produkcji owoców i warzyw, metody żywienia oraz warunki utrzymania zwierząt gospodarskich. System ten stanowi istotny element nadzoru nad jakością i integralnością produktów ekologicznych, zapewniając zgodność z unijnymi standardami i budując zaufanie konsumentów do oznakowania „eko”.

Warto również dodać, że na terenie Unii Europejskiej zaczął obowiązywać nowy system certyfikacji elektronicznej, który obejmuje importowane produkty ekologiczne¹². Dotyczy on m.in. kawy, ryżu czy owoców sprowadzanych do UE z krajów trzecich. Te produkty – zanim trafią na rynek unijny – muszą przejść przez specjalny system kontroli. Nowy system ma umożliwić dokładniejsze i szybsze śledzenie drogi, jaką przebywa ekologiczna żywność i napoje, zanim trafią do konsumenta.

Znaczenie przestrzegania wymogów certyfikacji ekologicznej jest wieloaspektowe. Po pierwsze, każdy produkt wprowadzany na rynek jako ekologiczny musi posiadać odpowiednie zezwolenia potwierdzające jego zgodność z obowiązującymi regulacjami. Po drugie, produkt ten musi być bezpieczny dla konsumenta, co oznacza m.in. brak pozostałości niedozwolonych substancji chemicznych. Po trzecie, wszystkie etapy obrotu produktem – od przetwarzania i pakowania, po magazynowanie i transport – muszą odbywać się w warunkach gwarantujących wysoki poziom higieny. Wreszcie kluczowe znaczenie ma autentyczność pochodzenia – produkt określany jako ekologiczny musi rzeczywiście pochodzić z certyfikowanych upraw prowadzonych zgodnie z zasadami rolnictwa organicznego, a nie jedynie sprawiać takie wrażenie na poziomie marketingu lub oznakowania. Ten nowy system elektroniczny nie został stworzony od zera – zintegrowano go z już istniejącym

¹¹ Zob. K. Leśkiewicz, *Jednostki certyfikujące jako podmioty kontrolujące i nadzorujące w rolnictwie ekologicznym*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1, s. 79 i n.

¹² <https://www.farmer.pl/agroskop/analizy-i-komentarze/ue-import-produktow-ekologicznych-z-elektroniczna-certyfikacja,70937.html> (dostęp: 1.07.2025 r.).

systemem TRACES, znanym dotąd głównie z obszaru nadzoru weterynaryjnego. To rozwiązanie nie tylko zwiększa transparentność i bezpieczeństwo, lecz także ułatwia nadzór nad zgodnością produktów ekologicznych z unijnymi standardami.

Jednak praktyka pokazuje też wyzwania. Jednym z nich jest choćby fakt, że niektóre produkty „stylizowane” są na ekologiczne jedynie przez opakowanie, kolorystykę czy użycie słów, takich jak: „naturalny”, „tradycyjny”, „z gospodarstwa”, mimo że nie mają certyfikatu ekologicznego. To zjawisko określa się czasem mianem *greenwashingu* – i choć formalnie może nie naruszać przepisów, niewątpliwie wpływa na percepcję konsumenta i podważa zaufanie do systemu certyfikacji. Unia Europejska podjęła określone działania mające na celu zwalczanie tego typu praktyk. *Greenwashing* stanowi bowiem znaczące wyzwanie dla integralności w zakresie informacji na temat środowiska naturalnego, podważając zaufanie konsumentów oraz wpływając na ich decyzje zakupowe¹³.

Takie praktyki prowadzą do ryzyka wprowadzania konsumentów w błąd przez produkty stylizowane na ekologiczne wyłącznie za pomocą elementów graficznych, kolorystyki opakowania czy haseł marketingowych, mimo że nie posiadają one wymaganej certyfikacji. Działania te mogą wywoływać u odbiorców fałszywe przekonanie o spełnianiu przez dany produkt standardów rolnictwa ekologicznego, co podważa zaufanie do systemu oznaczeń i utrudnia świadome wybory konsumenckie.

5. „SUPERFOODS” – ŻYWNOSĆ O RZEKOMO WYJĄTKOWYCH WŁAŚCIWOŚCIACH ZDROWOTNYCH

Termin „superżywność” nie ma definicji prawnej ani precyzyjnych norm regulacyjnych w Unii Europejskiej¹⁴. Jest to określenie czysto marketingowe, używane do oznaczania żywności „bogatej w składniki odżywcze”, która rzekomo ma korzystny wpływ na zdrowie, ale bez konkretnych wymogów prawnych, które by to określały¹⁵. Nie istnieje również oficjalna lista „superżywności” ani standardy jakościowe, które musiałby spełniać produkt, aby legalnie używać tego określenia.

Zgodnie z unijnym prawem znakowanie produktów określanych mianem „superfoods” podlega regulacjom rozporządzenia (WE) nr 1924/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 grudnia 2006 r. w sprawie oświadczeń żywieniowych

¹³ K. Pieróg, *Greenwashing – formy, regulacje prawa unijnego i konsekwencje*, (w:) D. Teneta (red.), *Zrównoważony rozwój – trendy, wyzwania, kontrowersje*, Wrocław 2024, s. 138–145.

¹⁴ R. Gartner, A. Gurnani, *Superfoods czy Superhype?*, SupplySide Supplement Journal, 24.10.2016 r., <https://www.supplysidesj.com/claims/superfoods-or-superhype> (dostęp: 17.09.2025 r.) – brak prawnej definicji terminu „superfood” w UE.

¹⁵ *Ibidem*.

i zdrowotnych dotyczących żywności¹⁶. Rozporządzenie to wprowadza wiele wymogów w zakresie oświadczeń żywieniowych i zdrowotnych dotyczących żywności. Według jego przepisów wszelkie twierdzenia dotyczące wpływu danego składnika lub produktu na zdrowie – takie jak „wzmacnia odporność” czy „opóźnia starzenie się” – muszą być poparte rzetelną dokumentacją naukową i zatwierdzone przez Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności (EFSA).

Jednak praktyka rynkowa znacząco odbiega od tych założeń. Producenci często omijają te regulacje, posługując się nieprecyzyjnym językiem, subtelnymi sugestiami graficznymi lub hasłami odwołującymi się do ogólnego „dobrostanu” czy „naturalności” produktu, bez formułowania bezpośrednich oświadczeń zdrowotnych¹⁷. Takie działania mieszczą się w tzw. „szarej strefie” oznaczeń i marketingu. Szczególnym polem nadużyć stały się media społecznościowe, gdzie influencerzy – promując produkty – często nie oznaczają współpracy reklamowej w sposób wystarczająco jasny i zgodny z prawem, co utrudnia konsumentom identyfikację treści komercyjnych¹⁸.

6. PODSUMOWANIE

Prawo żywnościowe Unii Europejskiej niewątpliwie stanowi solidną podstawę prawną dla ochrony konsumentów, szczególnie w zakresie bezpieczeństwa żywności i prawidłowego etykietowania produktów. Należy jednak przyznać, że jego zdolność do szybkiego reagowania na zmiany rynkowe jest wciąż ograniczona. Ta krytyczna rola jest szczególnie widoczna w dynamicznych sektorach, takich jak tzw. superżywność czy komunikacja cyfrowa i media społecznościowe.

Warto podkreślić, że skuteczna ochrona konsumentów w sektorze żywności nie może opierać się wyłącznie na reagowaniu po fakcie. Potrzebne są ramy prawne, które będą zdolne wyprzedzać trendy oraz dostrzegać nowe zjawiska, zanim staną się problemem.

W świetle tych wyzwań konieczne wydaje się uzupełnienie istniejących ram prawnych o bardziej elastyczne i aktualne instrumenty. W szczególności należy postulować jednoznaczne zdefiniowanie w przepisach terminów powszechnie wykorzystywanych w marketingu żywnościowym, takich jak „naturalny” czy „superfood”, których brak precyzyjnej regulacji sprzyja nadużyciom informacyjnym. Równie istotne jest wzmocnienie mechanizmów nadzoru nad przekazami reklamowymi, aby skuteczniej eliminować treści wprowadzające konsumentów w błąd. Kluczowe znaczenie mają jednak działania prewencyjne, obejmujące edukację konsumentów,

¹⁶ Dz.Urz. UE L nr 404 z 2006 r., s. 9 ze zm.

¹⁷ Osborne Clarke, *Is „superfood” a general food health claim?*, 2014.

¹⁸ <https://uokik.gov.pl/influencer-marketing> (dostęp: 1.07.2025 r.).

promowanie przejrzystości w praktykach promocyjnych oraz wprowadzenie bardziej rygorystycznych regulacji dotyczących marketingu prowadzonego przez influencerów, którzy odgrywają coraz większą rolę w kształtowaniu decyzji zakupowych.

Nie ulega wątpliwości, że realizacja tych postulatów wymaga ścisłej współpracy trzech kluczowych podmiotów: środowiska naukowego, organów regulacyjnych oraz samych konsumentów. Tylko przez skoordynowane działania tych grup możliwe będzie skuteczne przeciwdziałanie nieuczciwym praktykom rynkowym i zapewnienie wysokiego poziomu ochrony interesów konsumentów.

Patrząc w przyszłość, prawo żywnościowe powinno ewoluować proaktywnie, nie tylko po to, by korygować już widoczne nadużycia, lecz także by przewidywać pojawiające się trendy, zwłaszcza te, które mogą mieć wpływ na zdrowie publiczne lub zaufanie konsumentów do systemu rolno-spożywczego. W tym celu zachęca się do zacieśnienia dialogu między ustawodawcą, środowiskiem naukowym i społeczeństwem obywatelskim, aby stworzyć prawo żywnościowe, które rzeczywiście będzie w stanie sprostać potrzebom świadomej, zrównoważonej i odpowiedzialnej konsumpcji.

REFERENCES

- Gartner R., Gurnani A., *Superfoods czy Superhype?*, SupplySide Supplement Journal, 24.10.2016 r., <https://www.supplysidesj.com/claims/superfoods-or-superhype-> (dostęp: 17.09.2025 r.)
<https://uokik.gov.pl/influencer-marketing> (dostęp: 1.07.2025 r.)
<https://www.farmer.pl/agroskop/analizy-i-komentarze/ue-import-produktow-ekologicznych-z-elektroniczna-certyfikacja.70937.html> (dostęp: 1.07.2025 r.)
- Inquiry Market Research, *Zdrowe odżywianie – zwyczaje i postawy konsumentów 2024*, raport z kwietnia 2024 r., https://inquirymarketresearch.pl/wp-content/uploads/2024/04/INQUIRY_Zdrowe-od%C5%BCywanie_04-2024.pdf (dostęp: 11.07.2025 r.)
- Korzycza-Iwanow M., Wojciechowski P., *Żywność ekologiczna w prawie USA i Unii Europejskiej*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, nr 3
- Leśkiewicz K., *Jednostki certyfikujące jako podmioty kontrolujące i nadzorujące w rolnictwie ekologicznym*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2009, nr 1
- Łata M., *Adresat reklamy żywności*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2020, nr 1
- Łata M., *Reklama suplementów diety. Ograniczenia prawne*, Warszawa 2024
- Osborne Clarke, *Is „superfood” a general food health claim?*, 2014
- Pieróg K., *Greenwashing – formy, regulacje prawa unijnego i konsekwencje*, (w:) D. Teneta (red.), *Zrównoważony rozwój – trendy, wyzwania, kontrowersje*, Wrocław 2024
- Portal Hurt & Detal, *Trendy 2024 na rynku spożywczym*, styczeń 2024 r., <https://hurtidetal.pl/Artykuly/Trendy-2024-na-rynku-spozywczym> (dostęp: 13.07.2025 r.)
- Wojciechowski P., *Informacja o braku zawartości określonych substancji w żywności w regulacjach prawa żywnościowego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2018, nr 1
- Wojciechowski P., *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny żywnościowy pierwotny i przetworzony. Wybrane problemy*, „Studia Iuridica Agraria” 2011, t. 9

MICHAŁ ŚCIBURA

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: m.scibura2@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-8090-0871

THE TOIL FOR SOIL: STATE OF POLISH AND EU SOIL CONSERVATION LAW IN ANTICIPATION OF THE SOIL MONITORING DIRECTIVE

ABSTRACT This article examines the current landscape of soil conservation law in Poland and the European Union, set against the pending Soil Monitoring Law – the first prospective EU legislation dedicated specifically to soil protection. Despite soil's vital role as a non-renewable resource supporting biodiversity, climate stability, and food security, recent data indicate that over 61% of EU soils are degraded, underscoring the urgent need for robust legal frameworks. In Poland, soil conservation measures can be assessed as relatively advanced. However, they are scattered across various legislative acts and integrate both public and private law instruments. Similar legal fragmentation exists in the European Union. By analysing the strengths and limitations of both Poland's and the EU's current legal systems and the anticipated impact of the Soil Monitoring Directive, the study advocates for deliberate and imperative legislation as a cornerstone of sustainable soil conservation in Europe.

KEYWORDS: soil protection, soil security, Soil Monitoring Law, food security, environmental protection, environmental damage, land contamination, agricultural and forest land, remediation

SŁOWA KLUCZOWE: ochrona gleb, bezpieczeństwo glebowe, Prawo o Monitorowaniu Gleb, bezpieczeństwo żywnościowe, ochrona środowiska, szkoda w środowisku, zanieczyszczenie powierzchni ziemi, grunty rolne i leśne, remediacja

Essentially, all life depends upon the soil...

Charles E. Kellogg¹

Soil, a non-renewable natural resource, is an indispensable constituent of the Earth's ecosystem, serving to ensure terrestrial biodiversity, climate stability and food

¹ Ch. E. Kellogg, *Soil and Society* [in:] U.S. Department of Agriculture, *Soils & Men. Yearbook of Agriculture*, U.S. Government Printing Office 1938, p. 863.

supply.² Its degradation poses a tremendous risk to the environment, the climate, and the ability to feed a growing human population.³ Against this background, it is staggering to observe the statistics indicating that at least 61% of European Union soils are currently in a degraded state, with this figure most likely being an underestimate of the actual extent of soil degradation.⁴ Although much of the public and scientific discourse on security currently focuses on areas such as energy, climate and mineral security, increasing attention should therefore be shifted to soil security.⁵

Sustainable soil conservation calls for comprehensive and deliberate legal regulations. The Soil Monitoring Law – a legislative proposal currently under consideration, which has the potential to become the first piece of legislation in the history of the European Union dedicated to soil – warrants reflection on the current state of Polish and European law in this area.

POLISH LEGAL SYSTEM FOR SOIL PROTECTION

The Polish law provides for a variety of soil conservation instruments, including both public and private law measures. Protective regulations are not, however, collated under a single umbrella act dedicated to soil, but rather spread across various legal acts.⁶ Aside from a certain amount of effort required to reconstruct legal norms from multiple sources, this structure can hardly be considered as undermining the effectiveness of said provisions, as they are grouped according to higher subject tiers in which soil issues materialise.

The Polish environmental protection system, which undoubtedly should involve the conservation of soil as an element of the natural environment,⁷ is based on a cor-

² B. W. Boer, H. Ginzky, I. L. Heuser, *International Soil Protection Law: History, Concepts and Latest Developments* [in:] H. Ginzky, I. L. Heuser, T. Qin, O. Ruppel, P. Wegerdt (eds.), *International Yearbook of Soil Law and Policy 2016*, Springer 2017, pp. 49-50.

³ C. J. Rhodes, “Soil erosion, climate change and global food security: challenges and strategies”, *Science Progress* 2014, 97(2), p. 98.

⁴ C. Arias-Navarro, R. Baritz, A. Jones (eds.), *The State of Soils in Europe*, Publications Office of the European Union 2024, p. 84.

⁵ L. Montanarella, P. Panagos, “Soil Security for the European Union”, *Soil Security* 2021, vol. 4, p. 1; A. Koch et al., “Soil Security: Solving the Global Soil Crisis”, *Global Policy* 2013, vol. 4, no. 4, p. 2; A. McBratney, D. J. Field, A. Koch, “The Dimensions of Soil Security”, *Geoderma* 2014, vol. 213, p. 203.

⁶ J. Kostecki, R. Fruzińska, “Ochrona gleb w świetle prawa krajowego i europejskiego”, *Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska* 2012, 146 (26), p. 9.

⁷ A. Mocek, W. Owczarzak, “Gleba jako naturalne środowisko przyrodnicze”, *Nauka. Przyroda. Technologie* 2010, vol. 4, iss. 6, p. 1.

nerstone piece of legislation – the **Environmental Protection Law**⁸ (“EPL”). Among the chapters of this act there are provisions concerning the protection of land surface. According to Article 101 of the EPL, the protection of land surface consists of rational management, preservation of environmental, economic, social and cultural functions (including food and biomass production as well as carbon storage), prevention of contamination with hazardous substances, remediation, preservation of the best possible soil condition, minimisation and mitigation of soil sealing impacts, and avoidance of adverse changes to the natural landform (including prevention of soil destruction and ensuring rational use of the topsoil layer). Under this principle, if it is determined that the intended activity will not ensure the proper achievement of the enumerated objectives, other ways of land use should be sought.⁹

Soil and land conditions are evaluated and observed as part of the state environmental monitoring (EPL, Art. 101b). This instrument should be associated primarily with Article 23 of the Environmental Protection Inspection Act¹⁰ and, as indicated therein, constitutes a system for measuring, assessing and forecasting the state of the environment. The evaluation of land contamination is based on the exceedance of permissible levels of hazardous substances in the soil or earth (EPL, Art. 101a). To avoid a purely mathematical approach, the evaluation also considers the impact of such substances on the functions performed by the land surface and on human health and the environment.¹¹ The procedure for evaluating land contamination is specified in detail in the 2016 Regulation of the Minister of Environment.¹²

The land surface is also subject to examination in the context of historical contamination. Under Article 101f sec. 1 of the EPL, on a site where, before 30 April 2007,¹³ activities were undertaken that were highly likely to cause historical contamination of the land surface, and where there exist indications of such

⁸ Act of 27 April 2001 – Environmental Protection Law (consolidated text: Journal of Laws of 2025, item 647, as amended).

⁹ K. Gruszecki, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz, wyd. VII*, LEX/el. 2025, commentary to Art. 101.

¹⁰ K. Gruszecki, *Prawo...*, commentary to Art. 101b; Act of 20 July 1991 on the Environmental Protection Inspection (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 425).

¹¹ K. Gruszecki, *Prawo...*, commentary to Art. 101a.

¹² Regulation of the Minister of Environment of 1 September 2016 on the Procedure for Evaluating Land Contamination (Journal of Laws, item 1395, as amended).

¹³ On 30 April 2007, the Environmental Damage Prevention and Repair Act (“EDPRA”) came into force, regulating issues of present land contamination. Therefore, contamination that occurred before 30 April 2007 is considered historical contamination and is subject to the EPL, while contamination that occurred after that date is subject to the EDPRA. You will find more information about EDPRA regulations in the following part of the article. See also: J. Jerzmański, “Nowe zasady ochrony powierzchni ziemi”, *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 2015, no. 2, p. 210.

a contamination, the Regional Director for Environmental Protection (“RDEP”) may, by way of an administrative decision, impose on the land occupier the obligation to perform soil and earth contamination surveys. Such surveys may also be performed independently by the RDEP in any other case (EPL, Art. 101g). Historical land contamination is recorded in a register maintained by the General Director for Environmental Protection (EPL, Art. 101c), while *poviat* starosts identify potential historical land contamination and maintain a list of such sites (EPL, Art. 101d). Anyone who has identified potential historical land contamination may report it to the starost (EPL, Art. 101e).¹⁴

Where historical contamination occurs, the occupier of the land is obliged to remediate it, unless they can prove that the contamination was caused by another entity after the date on which they took possession of the land (EPL, Art. 101h). Remediation, according to the EPL, means subjecting soil, earth and groundwater to measures aimed at removing or reducing the amount of substances causing risk,¹⁵ controlling them and limiting their spread, so that the contaminated area no longer poses a threat to human health or the environment (EPL, Art. 3 point 31b).¹⁶ Should it be impossible to initiate enforcement proceedings against the land occupier or other perpetrator, or should such proceedings prove ineffective, as well as in cases where immediate remediation is necessary due to a threat to human health or the risk of irreversible damage to the environment, a remediation will be undertaken by the RDEP (EPL, Art. 101i).

The EPL’s regulation of merely historical land contamination does not imply that soil damage occurring after 30 April 2007 managed to escape Polish legislation. More recent cases of contamination are regulated by another statute, the **Environmental Damage Prevention and Repair Act**¹⁷ (“EDPRA”), which introduces the concept of ‘environmental damage’ – a negative, measurable change in the condition or function of natural elements, assessed in relation to the initial condition, caused directly or indirectly by the activities of an entity using the environment, with regard

¹⁴ M. Górski, *Usuwanie odpadów*, Warszawa 2021, p. 174.

¹⁵ Remediation may rely on self-cleaning if it offers the highest environmental benefits (EPL, Art. 3 point 31b).

¹⁶ Remediation of historical land contamination is performed in accordance with an established remediation plan. An entity obliged to remediate historical land contamination is required to apply to the RDEP for a decision establishing such a plan. Where necessary, the RDEP consults sanitary authorities (regarding threats to human health and drinking water contamination), the starost (regarding agricultural land), as well as authorities competent for mining activities, forest lands, national parks and state waters (EPL, Art. 101i).

¹⁷ Act of 13 April 2007 on the prevention and repair of environmental damage (consolidated text: Journal of Laws of 2020, item 2187).

to, *inter alia*, land surface, i.e. soil or earth contamination (EDPRA, Art. 6 point 11). Liability for environmental damage under the EDPRA is particularly stringent and relates to the effect itself, thus being separated from fault (both *dolus* and *culpa*).¹⁸ Accordingly, even the slightest negligence (*culpa levissima*) gives rise to liability.¹⁹

In the event of an imminent threat of environmental (incl. soil) damage, the entity using the environment²⁰ is obliged to take immediate preventive measures, whereas if damage has already occurred, it shall take measures to limit it, prevent further damage and negative effects on human health or further impairment of the functions of natural elements, as well as undertake reparative measures (EDPRA, Art. 9). This requires applying to the RDEP for its approval of reparative measures.²¹ The RDEP decision specifies the condition to which the environment must be restored, the scope and method of reparative measures, as well as their start and end dates.²²

For the purposes of the EDPRA, reparative measures mean any measures, including restrictive or temporary ones, taken to repair or replace in an equivalent manner natural elements or their functions that have been damaged, as well as compensatory measures. They may include remediation, restoration of the natural landform, afforestation, tree planting or creating vegetation clusters, reintroduction of destroyed species, provided that they result in removing the threat to human health and restoring the natural balance in a given area (EDPRA, Art. 6 point 3).

Similar to the historical land contamination register, the General Director for Environmental Protection maintains a register of direct threats of environmental damage and environmental damage that has occurred within the country (EDPRA, Art. 26a).

Following P. Czepiel, another facet of the interaction between the EPL and the EDPRA must also be noted. Namely, violations of soil or earth quality standards, or changes in land use may be considered not only as environmental damage, but also as a negative impact on the environment, which is prohibited under Article 362 of

¹⁸ P. Korzeniowski, "Ryzyko szkody w środowisku", *Prawo i Środowisko* 2011/1, LEX.

¹⁹ T. Czech, "Wina jako przesłanka odpowiedzialności administracyjnoprawnej za szkodę w środowisku", *Przegląd Prawa Publicznego* 2009, no. 2, p. 33.

²⁰ Only entities conducting activities that pose a risk of environmental damage (EDPRA, Art. 2 sec. 1 point 1) or other activities that pose a direct threat of damage or cause environmental damage (EDPRA, Art. 2 sec. 1 point 2) are liable. See: B. Draniewicz, "Odpowiedzialność za szkodę w środowisku w ustawie o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie – wybrane zagadnienia", *Monitor Prawniczy* 5/2008, p. 8.

²¹ P. Cwiek, *Szkoda w środowisku – procedura podejmowania działań naprawczych*, LEX/el. 2021.

²² W. Federczyk, A. Kosieradzka-Federczyk, *Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Komentarz*, LEX/el. 2013, commentary to Art. 13.

the EPL. However, the author rightly concluded that in such a situation of overlapping regulations, the provisions of EDPRA should apply as *leges speciales*.²³

Another piece of Polish legislation containing soil conservation standards, which *nota bene* is also of a specific nature when compared with the EPL,²⁴ is the **Agricultural and Forest Land Protection Act**²⁵ (“AFLA”). This statute primarily concerns soil protection through spatial planning instruments and restrictions on land use, and as such is closely correlated with Polish zoning laws.

Article 6 of the AFLA stipulates that the conversion of land to non-agricultural and non-forestry uses should primarily involve uncultivated land (wasteland²⁶) and, where none is available, other land with the lowest production potential. It is clear from this provision that agricultural lands of the highest classes should only be withheld from agricultural use in exceptional circumstances.²⁷ Echoing J. Bieluk and D. Łobos-Kotowska, it should be noted that preventing reductions in agricultural land area is of significant social importance. The AFLA regulations, therefore, ultimately aim to safeguard the right to healthy and safe food, as well as public goods such as rural landscapes, biodiversity, water quality and availability, soil functionality and climate stability.²⁸

To this end, the AFLA regulations, together with applicable zoning laws, provide for a certain regime governing changes in the use of land containing soils that are of the highest value. Land use changes involving agricultural land classified as class I-III farmland or forest land can only be implemented in the form of a local plan adopted by a municipal council and additionally require the consent of a relevant authority (in some cases as high-level as the minister responsible for rural development) (AFLA, Art. 7). For some developments, a local plan is mandatory even for lower

²³ P. Czepiel, “Problematyka prawna ochrony powierzchni ziemi jako medium środowiskowego, cz. II”, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 2011, no. 2, pp. 2-12; A. M. Kozińska, “Regulacje prawne dotyczące odpowiedzialności za szkody w środowisku oraz ich naprawy”, *Przegląd Prawa Ochrony Środowiska* 2009, no. 2, p. 95-120.

²⁴ K. Gruszecki, *Prawo...*, commentary to Art. 101.

²⁵ Act of 3 February 1995 on the protection of agricultural and forest land (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 82).

²⁶ Wasteland in the agricultural meaning, i.e. an area of land on which not much can grow; cf. *Wasteland*, Collins Dictionary, retrieved on 8 September 2025 from www.collinsdictionary.com/dictionary/english/wasteland.

²⁷ Judgment of the Supreme Administrative Court of 17 January 2019, sign II OSK 775/18, LEX no. 2628730; D. Danecka, W. Radecki, *Ochrona gruntów rolnych i leśnych. Komentarz, wyd. VI*, LEX/el. 2024, commentary to Art. 6.

²⁸ Cf. J. Bieluk, D. Łobos-Kotowska, *Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Komentarz*, Warszawa 2015, p. 2; judgment of the Voivodeship Administrative Court in Warsaw of 28 May 2021, sign. IV SA/Wa 229/21, LEX no. 3313242.

classes, e.g. class IV for certain renewable energy installations.²⁹ Unlike an administrative decision, the form of a local plan as a means of changing land use provides greater protection for valuable land, as it ensures the participation of the public and specialist environmental bodies and is less susceptible to manipulation.³⁰

According to Article 72 of the EPL, when establishing local plans, conditions shall be ensured to maintain ecological balance and rational management of environmental resources, in particular by providing programs for the rational use of land surface, including in areas where mineral deposits are exploited, and rational land management. The procedure for adopting a local plan also ensures that an environmental impact assessment is produced, which should evaluate the anticipated impact on the land surface.³¹

In addition to the formal change of use, it is often necessary to obtain a decision to exclude the land from production. If required, the exemption decision is a condition for issuing a building permit.³² This obligation largely depends on the type of soil found in a given area and accordingly serves as a special instrument for its protection. As such, an exemption decision is mandatory for agricultural land classified as classes I, II, III, IIIa, IIIb formed from mineral and organic soils, agricultural land classified as classes IV, IVa, IVb, V and VI formed from organic soils, and all forest land (AFLA, Art. 11). Additional obligations may be imposed, such as removing and preserving topsoil (humus) (AFLA, Art. 14).³³ Over the last 10 years, an average of 4 482 hectares of land per year has been excluded from agricultural production.³⁴

²⁹ Article 14 sec. 6a point 2 of the Act of 27 March 2003 on spatial planning and development (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 1130, as amended).

³⁰ M. Ścibura, *Ochrona gruntów rolnych i leśnych a lokalizacja instalacji odnawialnych źródeł energii w świetle nowelizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* [in:] B. Jeżyńska, A. Niewiadomski (eds.), *Teoretyczna i funkcjonalna adaptacja zmian w prawie rolnym. Pakiet legislacyjny 2023*, Warszawa 2024, pp. 199-200.

³¹ Article 51 sec. 2 point 2 letter e) seventh index of the Act of 3 October 2008 on providing access to information on the environment and its protection, public participation in environmental protection and environmental impact assessments (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 1112, as amended) ("EIA Act").

³² P. Korzeniowski, "Cele i funkcje ochrony prawnej gruntów rolnych i leśnych", *Prawo i Środowisko* 2012, no. 3, LEX.

³³ Also confer judgment of the Voivodeship Administrative Court in Gliwice of 6 November 2006, sign II SA/GI 83/06, LEX no. 930677.

³⁴ According to own calculations based on data retrieved on 9 September 2025 from Statistics Poland, Local Data Bank, category K9 Environmental Protection, group G304 Land Surface and Soil Protection, subgroup P1985 Agricultural Area and Forest Land Excluded from Agricultural and Forest Production.

The AFLA also provides a legal framework for land reclamation (otherwise translated as land revegetation, rehabilitation or restoration), defined as providing or restoring degraded or devastated land with its utility or natural value, e.g., through proper landscaping, improving physical and chemical properties, or soil restoration (AFLA, Art. 4 point 18). Land reclamation is obligatory for persons who cause the loss or reduction of the utility value of land and it must be carried out at their expense (AFLA, Art. 20). In addition, owners of agricultural land and land reclaimed for agricultural purposes are obliged to prevent soil degradation (AFLA, Art. 15). Land rehabilitation is particularly important in mining.³⁵

The **Agricultural System Formation Act**³⁶ (“ASFA”), which governs the transfer of ownership of agricultural properties, also emerges as a clearly indirect but significant instrument for the legal protection of agricultural land and its soils. Its objectives include, primarily, ensuring that agricultural activities are performed by qualified persons and preventing excessive concentration of agricultural property (ASFA, Art. 1). According to D. Łobos-Kotowska and M. Stańko, over-concentration of agricultural land poses a direct threat to food security, as well as environment and soil quality.³⁷ Furthermore, T. Czech, who refers to the ASFA explanatory memorandum, points out that agricultural land is the most important means of food production and, as such, should be protected in terms of quality, i.e. by ensuring that the productive properties of the soil are not impaired and that lost properties are restored.³⁸

The **(Soil) Fertilisers and Fertilisation Act**³⁹ (“SFFA”) is also significant among the Polish soil conservation statutes. It regulates the sale and use of fertilisers, plant growth aids and digestates, as well as includes the prohibition of using fertilisers and digestates on certain soils. The SFFA also defines the tasks of the National Chemical and Agricultural Station and its 17 subordinate regional stations in the field of soil conservation, which feature analysing soils, plants, agricultural and forest crops, executing quality tests of fertilisers and plant growth aids, and performing expert assessments on soil fertility (SFFA, Art. 26-28). Laboratory chemical testing of soils for agricultural purposes in Poland has a history dating back over 150 years.⁴⁰

³⁵ D. Danecka, W. Radecki, *Ochrona...*, commentary to Art. 20.

³⁶ Act of 11 April 2003 on the formation of the agricultural system (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 423, as amended).

³⁷ D. Łobos-Kotowska, M. Stańko, *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz, wyd. II*, LEX/el. 2023, commentary to Art. 1.

³⁸ T. Czech, *Kształtowanie ustroju rolnego. Komentarz, wyd. IV*, LEX/el. 2025, commentary to Art. 1.

³⁹ Act of 10 July 2007 on fertilisers and fertilisation (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 105).

⁴⁰ K. Boratyński, R. Czuba, “Rozwój i działalność stacji chemiczno-rolniczych w Polsce”, *Postępy Nauk Rolniczych* 1970, no. 5, p. 105.

Soil and land surface protection mechanisms also appear punctually in many **other legal contexts**. During the investment process, as part of the screening procedure aimed at determining the obligation to conduct an Environmental Impact Assessment, the competent authorities analyse the type and characteristics of the project, considering biodiversity and the use of natural resources, such as soil, water and land.⁴¹ Equivalent information must also be included in EIA Reports for projects and examined accordingly.⁴²

Waste legislation requires waste management to be done in a way that does not pose a threat to the soil.⁴³ Specifically, it prohibits the discharge of waste oils into soil⁴⁴ and the location of waste landfills on soils classified as classes I-III and on soils of organic origin.⁴⁵ For all waste landfills and projects such as waste-to-energy plants, special soil protection conditions apply.⁴⁶ Within the mining industry, mining waste management programs must be drawn up, with one of their objectives being to improve the utility value of land.⁴⁷

Under forest law, permanently sustainable forest management is guided by forest management plans, which aim to protect soils and other particularly vulnerable areas.⁴⁸ Forest owners are also obliged to maintain balance in forest ecosystems, especially to protect their soils and waters.⁴⁹ On a general basis, everyone is prohibited from polluting the soil and water of any forest, regardless of whether they are its owner or a third party.⁵⁰ This includes burning the top layer of soil and plant residues in forests, inner forest areas, and within 100 metres of the forest borders.⁵¹

⁴¹ Article 63 sec. 1 point 1 letter c) of the EIA Act.

⁴² Article 66 sec. 1 point 1 letter d) of the EIA Act.

⁴³ Article 16 of the Act of 14 December 2012 on waste (consolidated text: Journal of Laws of 2023, item 1587, as amended) ("Waste Act").

⁴⁴ Article 93 of the Waste Act.

⁴⁵ § 2 sec. 1 point 9 of the Regulation of the Minister of Environment of 30 April 2013 on waste landfills (consolidated text: Journal of Laws of 2022, item 1902).

⁴⁶ Article 124 sec. 2, Article 160 sec. 1 of the Waste Act.

⁴⁷ Article 8 sec. 2 point 1 letter d) of the Act of 10 July 2008 on Mining Waste (consolidated text: Journal of Laws of 2022, item 2336).

⁴⁸ Article 7 sec. 1 point 3 of the Act of 28 September 1991 on Forests (consolidated text: Journal of Laws of 2025, item 567) ("Forest Act").

⁴⁹ Article 9 sec. 1 point 3 of the Forest Act.

⁵⁰ Article 30 sec. 1 point 1 of the Forest Act; B. Rakoczy, *Ustawa o lasach. Komentarz*, Warszawa 2011, commentary to Art. 30.

⁵¹ Article 30 sec. 3 point 3 of the Forest Act.

SOIL CONSERVATION IN THE EUROPEAN UNION

Similarly to Poland, there is currently no integrated legal act concerning soil conservation in the European Union. However, certain community strategies have been passed, with the most recent titled “EU Soil Strategy for 2030. Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate”⁵² adopted by the European Commission in 2021. This document recognises soil as a key solution for climate change mitigation and adaptation, as well as an important factor for human, animal and plant health. Accordingly, the main visions and objectives of the 2030 strategy include restoring degraded land and soil, reducing soil pollution to levels no longer considered harmful, providing food and biomass production as well as a basis for life and biodiversity, and reaching no net land take. As the strategy itself indicates, it interlinks with and relies on other European Union instruments such as the Fit for 55 package, Farm to Fork strategy, Common Agricultural Policy or the Taxonomy.

Another piece of currently relevant soft law is also the European Union Mission under Horizon Europe entitled “A Soil Deal for Europe”⁵³ with its main goal to establish a hundred Living Labs and Lighthouses to lead the transition towards healthy soils by 2030. In March 2023, the Mission, in cooperation with the Joint Research Centre of the European Commission, has launched the EU Soil Observatory Dashboard.⁵⁴ Among the initiatives funded by this Mission is the AI4SoilHealth, an innovative project aimed at implementing and improving soil health monitoring and modelling services using artificial intelligence (AI) technologies.⁵⁵

It is worth noting that the European Union has already made one attempt to adopt a specialized legal act focused exclusively on soil protection. In 2006, a proposal was put forward for a directive of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the protection of soil and amending Directive 2004/35/EC.⁵⁶ A. Nowak categorised the solutions outlined in the directive proposal

⁵² *EU Soil Strategy for 2030. Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate*, communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2021) 699 final, Brussels, 17 November 2021.

⁵³ European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, *EU mission: A Soil Deal for Europe*, Publications Office of the European Union, 2025, retrieved on 17 September 2025 from <https://data.europa.eu/doi/10.2777/4948116>.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ T. Oberleitner, R. Skalský, J. Balkovič, C. Folberth, *AI4SoilHealth: Supporting Europe's Soil Deal using AI Technology and Predictive Services*, Mission Soil.at, Vienna 2024, retrieved on 17 September 2025 from <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/20065>.

⁵⁶ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the protection of soil and amending Directive 2004/35/EC, COM/2006/0232 final, COD 2006/0086, EUR-Lex document no. 52006PC0232.

into three groups: preventive measures, restorative mechanisms, and raising public awareness of soil health issues.⁵⁷ The author also spoke highly of the directive proponents, whom he considered to have adopted a comprehensive, wide-reaching and universal approach to soil protection.⁵⁸ This comprehensive character of the proposal was also acknowledged by S. Paleari, although she distinguished three other sets of measures: general precaution and prevention, identification of risk areas and contaminated sites, as well as operative measures for such areas.⁵⁹ Disappointingly, this proposal was withdrawn by the European Commission in 2014.⁶⁰

That being said, many current European Union laws indirectly address the issue of soil protection.⁶¹ Preliminary reference must be made to the general regulations at the **treaty level**. Article 3(3) of the Treaty on European Union⁶² establishes the Union's commitment to ensuring a high level of protection and improvement of the quality of the environment, whereas Article 191 of the Treaty on the Functioning of the European Union⁶³ further specifies that the Union's policy on the environment shall contribute to preserving, protecting and improving the quality of the environment, protecting human health, and prudent and rational utilisation of natural resources, as well as aim at a high level of protection taking into account the diversity of situations in various regions.

Within the European Union, environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage is regulated by **Directive 2004/35/EC**,⁶⁴ which introduces the definition of land damage and classifies it as a subtype of environmental damage. Annex II to this Directive specifies a common framework for choosing the most appropriate measures to ensure the remediation of land damage, underlining the need to consider the characteristics and function of the soil. Environmental protection is also enforced through criminal liability instruments

⁵⁷ A. Nowak, "Ochrona gleb w prawie wspólnotowym – w kontekście projektu 'Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającej ramy dla ochrony gleb oraz zmieniającej dyrektywę 2004/35/WE'", *Studia Iuridica* 2015, iss. 61, p. 288.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ S. Paleari, "Is the European Union protecting soil? A critical analysis of Community environmental policy and law", *Land Use Policy* 2017, p. 2.

⁶⁰ Withdrawal of obsolete Commission proposals (2014/C 153/03) (OJ C 153, 21.5.2014).

⁶¹ Z. Tóth, "Soil protection in the EU: the most important soil-related EU policies and legal sources", *Journal of Agricultural and Environmental Law* 22/2017, p. 202.

⁶² Consolidated version of the Treaty on European Union (OJ C 202, 7 June 2016, p. 13).

⁶³ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union (OJ C 326/47, 26 October 2012).

⁶⁴ Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage (OJ L 143, 30 April 2004, p. 56).

in accordance with the **Directive 2024/1203**,⁶⁵ which stipulates that the Member States shall criminalise, where it is unlawful and intentional, the discharge, emission or introduction into soil of a quantity of materials or substances, energy or ionising radiation, which causes or is likely to cause the death of, or serious injury to, any person or substantial damage to the quality of soil, or substantial damage to an ecosystem, animals or plants.

Soil health issues are also captured in the directive on integrated pollution prevention and control (“**IPPC Directive**”),⁶⁶ which defines soil as the top layer of the Earth’s crust situated between the bedrock and the surface, composed of mineral particles, organic matter, water, air and living organisms. According to Article 14 of the IPPC Directive, Member States shall ensure that permits for installations include appropriate requirements ensuring protection of the soil, as well as requirements for periodic monitoring of soil and regular maintenance and surveillance of measures taken to prevent emissions to soil. Soil protection is also addressed with respect to site closures (IPPC Directive, Art. 22).

Significant importance in protecting European Union soils is also attributed to the provisions of the **Common Agricultural Policy**,⁶⁷ which, *inter alia*, sets the standards for good agricultural and environmental condition of land. According to M. Raffelsiefen, five of these standards are directly aimed at soil protection (minimum soil cover, limiting soil erosion, maintenance of soil organic matter, crop diversification, and maintenance of permanent grassland including wetland and peatland), whereas others contribute to it indirectly.⁶⁸

Reflecting on the summary compiled by S. Paleari, soil protection instruments also appear in the EIA Directive, the Fourth Daughter Directive, the REACH Regulation, the Birds and Habitats Directives, as well as in relevant legislation on biocidal

⁶⁵ Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC (OJ L, 2024/1203, 30 April 2024).

⁶⁶ Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial and livestock rearing emissions (integrated pollution prevention and control) (OJ L 334, 17 December 2010, p. 17).

⁶⁷ Regulation (EU) No 1306/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Council Regulations (EEC) No 352/78, (EC) No 165/94, (EC) No 2799/98, (EC) No 814/2000, (EC) No 1290/2005 and (EC) No 485/2008 (OJ L 347, 20 December 2013, p. 549).

⁶⁸ M. Raffelsiefen, *The EU Common Agricultural Policy and Its Contribution to the Protection and Sustainable Use of Soils: New Approaches for the Period 2021–2027* [in:] H. Ginzky, E. Dooley, I. L. Heuser, E. Kasimbazi, R. Kibugi, T. Markus, T. Qin, O. Ruppel (eds.), *International Yearbook of Soil Law and Policy 2019*, Springer 2021, p. 343.

products, fertilisers and pesticides, carbon storage, GMOs, landfills, mining waste, renewable energy and many others.⁶⁹

SOIL MONITORING DIRECTIVE AND ITS ROLE IN THE POLISH LEGAL SYSTEM

The state of *acquis communautaire* in the field of soil conservation may soon change fundamentally, with the Soil Monitoring Law currently in legislative works. In July 2025, the European Council reached a provisional deal with the European Parliament on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on soil monitoring and resilience (Soil Monitoring Law)⁷⁰ (“SML Proposal”). If adopted, this directive will make history as the first comprehensive piece of European Union legislation to deal with soil protection issues.

SML Proposal is rooted in the consideration that soil is a vital, limited resource crucial for the economy, the environment and the society. It is also essential for ensuring food security and providing a physical platform for infrastructures and human activities, as well as a source of raw materials. However, estimations show that 60 to 70% of the soils in the European Union are degraded and continue to deteriorate. Therefore, its objective is to put in place a solid and coherent soil monitoring framework for all soils across the Union, to continuously improve soil health, maintain soils in a healthy condition as well as prevent and tackle all aspects of soil degradation, with the view to achieving healthy soils by 2050 (SML Proposal, Art. 1).

The definition of soil in the SML Proposal is based on the one adopted in the IPPC Directive, although it is not identical, as it also considers parent material, apart from bedrock, as a possible baseline for soil location. What deserves recognition is the introduction of additional uniform definitions relating to soil, such as soil biodiversity, soil health, soil resilience or soil investigation. In terms of general provisions, the draft also proposes the establishment in each Member State of soil districts for administrative purposes, as well as soil units (within the soil districts) for the purposes of monitoring and reporting of soil health (SML Proposal, Art. 4). To this end, Member States shall designate the competent authorities responsible at an appropriate level for performing the soil conservation duties (SML Proposal, Art. 5). In this regard, Polish law will certainly require several organisational adaptations, although it appears that existing entities such as RDEPs or Regional Chemical and Agricultural Stations could successfully assume the role of competent authorities.

⁶⁹ S. Paleari, *Is the European Union...*, pp. 4-5.

⁷⁰ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on soil monitoring and resilience (Soil Monitoring Law), 2023/0232 (COD).

Following the systematics adopted by the SML Proposal, its further material content can be divided into four thematic categories: (i) monitoring and assessment of soil health, (ii) soil resilience, (iii) management of contaminated sites, and (iv) financing, information to the public and reporting.

- I. If adopted, the new directive will oblige Member States to establish a monitoring framework at a level appropriate for the soil descriptors, soil sealing and soil removal indicators. On the soil unit level, the monitoring shall include soil health,⁷¹ whereas in soil districts soil sealing⁷² and soil removal⁷³ should be monitored (SML Proposal, Art. 6). When monitoring and assessing soil, Member States will be required to use newly introduced standards – soil descriptors, criteria for healthy soil condition, and soil sealing and soil removal indicators (SML Proposal, Art. 7), listed and explained in Annex I to the directive. Measurements and methodology, including the determination of sampling points and minimum criteria, are regulated in Annex II. The first soil measurements must be performed within five years from the date of entry into force of the directive and then every six years within one sampling campaign or as part of a continuous sampling scheme (SML Proposal, Art. 8 sec. 4-5). Said measurements shall be the basis for further assessment of soil health in all soil districts and for the identification of areas where individual criteria for healthy soil condition are not satisfied (SML Proposal, Art. 9). The Polish soil monitoring system, although already advanced, will have to be adapted to these new requirements, which should help to further structure and unify it to European standards.
- II. In terms of soil resilience,⁷⁴ encouragement, facilitation and support shall be provided for landowners and land managers to improve soil health and soil resilience, particularly by ensuring access to science-based advice and information, promoting awareness on the benefits of soil health and

⁷¹ Soil health means the physical, chemical and biological condition of the soil determining its capacity to function as a vital living system and to provide ecosystem services, i.e. direct or indirect contributions of ecosystems to the economic, social, cultural, environmental and other benefits that people derive from those ecosystems (SML Proposal, Art. 3 points 3 and 4).

⁷² Soil sealing means the covering of soil with completely or partially impermeable material (SML Proposal, Art. 3 point 17c).

⁷³ Soil removal means the temporary or long-term total or partial removal of soil in an area (SML Proposal, Art. 3 point 17).

⁷⁴ Soil resilience means the ability of soil to preserve its functions and maintain its capacity to provide ecosystem services (see footnote 71), and to withstand and recover from disturbances (SML Proposal, Art. 3 point 5).

resilience practices, demonstrating available funding, instruments and other supporting measures, or engaging with the public concerned (SML Proposal, Art. 10). Member States shall also realise land take mitigation principles through avoiding or reducing the loss of the capacity of the soil to provide multiple ecosystem services and striving to offset the loss that actually occurs (SML Proposal, Art. 11). While some of these objectives are certainly worth to be further reinforced in Polish law, they remain sufficiently generic that it can be reasonably assumed that, to a certain extent, appropriate legal measures already exist in Poland.

- III. The risks for human health and the environment of potentially contaminated sites and contaminated sites will have to be identified, managed, and kept to acceptable levels (SML Proposal, Art. 12). The role of Member States will be to introduce an appropriate approach to the systematic identification and investigation of potentially contaminated sites, as well as site-specific risk assessments and management of contaminated sites. With regard to such sites, the public should be informed and actively involved through consultation, and a corresponding public register should be established (SML Proposal, Art. 16). It should be stressed that in this area, the SML mostly delegates specific regulation to Member States, without introducing any measurable solutions itself. Altogether, therefore, no significant improvement in this regard is to be expected for the Polish soil protection system due to this new directive, as the objectives collated therein are already largely being achieved.
- IV. The implementation of the proposed directive is foreseen to be supported by the European Union financial programmes (SML Proposal, Art. 17). Member States will be required to report soil data to the Commission and the European Environment Agency, in some instances even through providing online access to relevant data (SML Proposal, Art. 18). Results generated by the soil monitoring and assessments, as well as a digital soil health data portal, will have to be made public (SML Proposal, Art. 19). These measures should be viewed positively, as they promote control and transparency in soil protection and soil data management.

In the overall evaluation, the first apparent concern is that, from the perspective of Poland's relatively advanced soil protection system, the amendments envisaged in the SML Proposal are not particularly novel and do not promise any fundamental change. Another issue, however, is that these solutions are objectively deficient. Experts cited by S. Ibbott indicate that the ambition of the European Union's first soil law is rather weak or even absent, as it will do no more than monitor the ongoing

soil degradation instead of reversing it, and “when monitoring is prioritised above action nothing is guaranteed”.⁷⁵ Other NGOs mention that the SML Proposal does not contain any binding protection measures or targets and, therefore, undermines any meaningful progress in achieving healthy soils.⁷⁶ As such, it should at most be seen as the very first step that “should be accompanied by well-defined roadmaps, ambitious and quantifiable measures”.⁷⁷ Monitoring alone will not suffice; the directive should go the extra mile and provide conclusive solutions for the protection of healthy soils and the restoration of degraded ones, including mandatory deadlines and time-bound targets.⁷⁸

CONCLUSION

In summary, while the SML Proposal marks a significant milestone for the European Union’s soil legislation, its current form remains cautious and preliminary. The directive lays a foundation for improved monitoring, transparency, and harmonisation across Member States, but lacks binding commitments and transformative measures. Therefore, in my opinion, it will contribute little to the Polish legal system, which already contains a variety of mechanisms in the most important areas of soil protection. With this in mind, I deem it appropriate to reaffirm the continued validity of the opinion voiced by J. Kostecki and R. Fruzińska way back in 2012, stating that “the Polish legislator steps ahead of European visions of soil protection”.⁷⁹ Hopefully, it stays on the course.

⁷⁵ S. Ibbott, *A weak deal for Europe’s soils*, European Environmental Bureau 2025, retrieved on 18 September 2025 from <https://eeb.org/a-weak-deal-for-europes-soils>.

⁷⁶ R. R. Valejo, H. Robrecht, G. Sahin, P. Defranceschi, *ICLEI Europe’s position on the Directive on Soil Monitoring and Resilience*, ICLEI Europe 2024, retrieved on 18 September 2025 from https://iclei-europe.org/fileadmin/templates/iclei-europe/lib/resources/tools/push_resource_file.php?uid=rW6eUUvj.

⁷⁷ Agroecology Europe, *Comments on the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law)*, 2023, retrieved on 18 September 2025 from www.agroecology-europe.org/wp-content/uploads/2023/10/AEEU-Comments-on-Soil-Monitoring-Law-October-2023.pdf.

⁷⁸ EurEau, *EurEau Position Paper on the Directive on Soil Monitoring and Resilience*, 2023, retrieved on 18 September 2025 from www.eureau.org/resources/position-papers/7468-eureau-position-paper-on-soil-monitoring/file; G. Kolpak, G. Lisi, E. Kearsey, *Proposal for a Directive on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law). Preliminary analysis and first recommendations*, ClientEarth 2023, retrieved on 18 September 2025 from www.clientearth.org/media/v3cbpbu1/proposal-for-a-directive-on-soil-monitoring-and-resilience-clientearth-preliminary-analysis-and-first-recommendations.pdf.

⁷⁹ J. Kostecki, R. Fruzińska, *Ochrona...*, p. 10.

REFERENCES

- Agroecology Europe, *Comments on the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law)*, 2023, retrieved on 18 September 2025 from www.agroecology-europe.org/wp-content/uploads/2023/10/AEEU-Comments-on-Soil-Monitoring-Law-October-2023.pdf
- Arias-Navarro C., Baritz R., Jones A. (eds.), *The State of Soils in Europe*, Publications Office of the European Union 2024
- Bieluk J., Łobos-Kotowska D., *Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Komentarz*, Warszawa 2015
- Boer B. W., Ginzky H., Heuser I. L., *International Soil Protection Law: History, Concepts and Latest Developments* [in:] Ginzky H., Heuser I. L., Qin T., Ruppel O., Wegerdt P. (eds.), *International Yearbook of Soil Law and Policy 2016*, Springer 2017
- Boratyński K., Czuba R., "Rozwój i działalność stacji chemiczno-rolniczych w Polsce", *Postępy Nauk Rolniczych* 1970, no. 5
- Ćwiek P., *Szkoda w środowisku – procedura podejmowania działań naprawczych*, LEX/el. 2021
- Czech T., *Kształtowanie ustroju rolnego. Komentarz, wyd. IV*, LEX/el. 2025
- Czech T., "Wina jako przesłanka odpowiedzialności administracyjnoprawnej za szkodę w środowisku", *Przegląd Prawa Publicznego* 2009, no. 2
- Czepiel P., "Problematyka prawna ochrony powierzchni ziemi jako medium środowiskowego", cz. II, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 2011, no. 2
- Danecka D., Radecki W., *Ochrona gruntów rolnych i leśnych. Komentarz, wyd. VI*, LEX/el. 2024
- Draniewicz B., "Odpowiedzialność za szkodę w środowisku w ustawie o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie – wybrane zagadnienia", *Monitor Prawniczy* 5/2008
- EurEau, *EurEau Position Paper on the Directive on Soil Monitoring and Resilience*, 2023, retrieved on 18 September 2025 from www.eureau.org/resources/position-papers/7468-eureau-position-paper-on-soil-monitoring/file
- Federczyk W., Kosieradzka-Federczyk A., *Ustawa o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Komentarz*, LEX/el. 2013
- Górski M., *Usuwanie odpadów*, Warszawa 2021
- Gruszecki K., *Prawo ochrony środowiska. Komentarz, wyd. VII*, LEX/el. 2025
- Ibbott S., *A weak deal for Europe's soils*, European Environmental Bureau 2025, retrieved on 18 September 2025 from <https://eeb.org/a-weak-deal-for-europes-soils>
- Jerzmański J., "Nowe zasady ochrony powierzchni ziemi", *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica* 2015, no. 2
- Kellogg Ch. E., *Soil and Society* [in:] U.S. Department of Agriculture, *Soils & Men. Yearbook of Agriculture*, U.S. Government Printing Office 1938
- Koch A. et al., "Soil Security: Solving the Global Soil Crisis", *Global Policy* 2013, vol. 4, no. 4
- Kolpak G., Lisi G., Kearsy E., *Proposal for a Directive on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law). Preliminary analysis and first recommendations*, ClientEarth 2023, retrieved on 18 September 2025 from www.clientearth.org/media/v3cbpbu1/proposal-for-a-directive-on-soil-monitoring-and-resilience-clientearth-preliminary-analysis-and-first-recommendations.pdf
- Korzeniowski P., "Cele i funkcje ochrony prawnej gruntów rolnych i leśnych", *Prawo i Środowisko* 2012, no. 3, LEX
- Korzeniowski P., "Ryzyko szkody w środowisku", *Prawo i Środowisko* 2011/1, LEX

- Kostecki J., Fruzińska R., “Ochrona gleb w świetle prawa krajowego i europejskiego”, *Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska* 2012, 146 (26)
- Kozińska A. M., “Regulacje prawne dotyczące odpowiedzialności za szkody w środowisku oraz ich naprawy”, *Przegląd Prawa Ochrony Środowiska* 2009, no. 2
- Łobos-Kotowska D., Stańko M., *Ustawa o kształtowaniu ustroju rolnego. Komentarz, wyd. II*, LEX/el. 2023
- McBratney A., Field D. J., Koch A., “The Dimensions of Soil Security”, *Geoderma* 2014, vol. 213
- Mocek A., Owczarzak W., “Gleba jako naturalne środowisko przyrodnicze”, *Nauka. Przyroda. Technologia* 2010, vol. 4, iss. 6
- Montanarella L., Panagos P., “Soil Security for the European Union”, *Soil Security* 2021, vol. 4
- Nowak A., “Ochrona gleb w prawie wspólnotowym – w kontekście projektu ‘Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającej ramy dla ochrony gleb oraz zmieniającej dyrektywę 2004/35/WE’”, *Studia Iuridica* 2015, iss. 61
- Oberleitner T., Skalský R., Balkovič J., Folberth C., “AI4SoilHealth: Supporting Europe’s Soil Deal using AI Technology and Predictive Services”, Mission Soil.at, Vienna 2024, retrieved on 17 September 2025 from <https://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/20065>
- Paleari S., “Is the European Union protecting soil? A critical analysis of Community environmental policy and law”, *Land Use Policy* 2017
- Raffelsiefen M., *The EU Common Agricultural Policy and Its Contribution to the Protection and Sustainable Use of Soils: New Approaches for the Period 2021–2027* [in:] Ginzky H., Dooley E., Heuser I. L., Kasimbazi E., Kibugi R., Markus T., Qin T., Ruppel O. (eds.), *International Yearbook of Soil Law and Policy 2019*, Springer 2021
- Rakoczy B., *Ustawa o lasach. Komentarz*, Warszawa 2011
- Rhodes C. J., “Soil erosion, climate change and global food security: challenges and strategies”, *Science Progress* 2014, 97(2)
- Ścibura M., *Ochrona gruntów rolnych i leśnych a lokalizacja instalacji odnawialnych źródeł energii w świetle nowelizacji ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* [in:] Jeżyńska B., Niewiadomski A. (eds.), *Teoretyczna i funkcjonalna adaptacja zmian w prawie rolnym. Pakiet legislacyjny 2023*, Warszawa 2024
- Tóth Z., “Soil protection in the EU: the most important soil-related EU policies and legal sources”, *Journal of Agricultural and Environmental Law* 22/2017
- Valejo R. R., Robrecht H., Sahin G., Defranceschi P., *ICLEI Europe’s position on the Directive on Soil Monitoring and Resilience*, ICLEI Europe 2024, retrieved on 18 September 2025 from https://iclei-europe.org/fileadmin/templates/iclei-europe/lib/resources/tools/push_resource_file.php?uid=rW6eUUvj
- Wasteland*, Collins Dictionary, retrieved on 8 September 2025 from www.collinsdictionary.com/dictionary/english/wasteland

Legal acts, case law and soft law

- Act of 10 July 2007 on fertilisers and fertilisation (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 105)
- Act of 10 July 2008 on mining waste (consolidated text: Journal of Laws of 2022, item 2336)
- Act of 11 April 2003 on the formation of the agricultural system (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 423, as amended)

- Act of 13 April 2007 on the prevention and repair of environmental damage (consolidated text: Journal of Laws of 2020, item 2187)
- Act of 14 December 2012 on waste (consolidated text: Journal of Laws of 2023, item 1587, as amended)
- Act of 20 July 1991 on the environmental protection inspection (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 425)
- Act of 27 April 2001 – Environmental Protection Law (consolidated text: Journal of Laws of 2025, item 647, as amended)
- Act of 27 March 2003 on spatial planning and development (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 1130, as amended)
- Act of 28 September 1991 on forests (consolidated text: Journal of Laws of 2025, item 567)
- Act of 3 February 1995 on the protection of agricultural and forest land (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 82)
- Act of 3 October 2008 on providing access to information on the environment and its protection, public participation in environmental protection and environmental impact assessments (consolidated text: Journal of Laws of 2024, item 1112, as amended)
- Consolidated version of the Treaty on European Union (OJ C 202, 7 June 2016, p. 13)
- Consolidated version of the Treaty on the functioning of the European Union (OJ C 326/47, 26 October 2012)
- Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law and replacing Directives 2008/99/EC and 2009/123/EC (OJ L, 2024/1203, 30 April 2024)
- Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage (OJ L 143, 30 April 2004, p. 56)
- Directive 2010/75/EU of the European Parliament and of the Council of 24 November 2010 on industrial and livestock rearing emissions (integrated pollution prevention and control) (OJ L 334, 17 December 2010, p. 17)
- EU Soil Strategy for 2030. Reaping the benefits of healthy soils for people, food, nature and climate*, communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2021) 699 final, Brussels, 17 November 2021
- European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, *EU mission: A Soil Deal for Europe*, Publications Office of the European Union, 2025, retrieved on 17 September 2025 from <https://data.europa.eu/doi/10.2777/4948116>
- Judgment of the Supreme Administrative Court of 17 January 2019, sign II OSK 775/18, LEX no. 2628730
- Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Gliwice of 6 November 2006, sign II SA/GI 83/06, LEX no. 930677
- Judgment of the Voivodeship Administrative Court in Warsaw of 28 May 2021, sign IV SA/Wa 229/21, LEX no. 3313242
- Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the protection of soil and amending Directive 2004/35/EC, COM/2006/0232 final, COD 2006/0086, EUR-Lex document no. 52006PC0232

Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Soil Monitoring and Resilience (Soil Monitoring Law), 2023/0232 (COD)

Regulation (EU) No 1306/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013 on the financing, management and monitoring of the common agricultural policy and repealing Council Regulations (EEC) No 352/78, (EC) No 165/94, (EC) No 2799/98, (EC) No 814/2000, (EC) No 1290/2005 and (EC) No 485/2008 (OJ L 347, 20.12.2013, p. 549)

Regulation of the Minister of Environment of 1 September 2016 on the procedure for evaluating land contamination (Journal of Laws, item 1395, as amended)

Regulation of the Minister of Environment of 30 April 2013 on waste landfills (consolidated text: Journal of Laws of 2022, item 1902)

Withdrawal of obsolete Commission proposals (2014/C 153/03) (OJ C 153, 21 May 2014)

KATARZYNA CZERWIŃSKA-KORAL

ORZECZNICTWO W SPRAWACH ROLNYCH

UBEZPIECZENIA SPOŁECZNE W ROLNICTWIE

1. Istnienie bezpośredniego związku gospodarstwa domowego z gospodarstwem rolnym w rozumieniu art. 5 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników jest możliwe wówczas, gdy gospodarstwo domowe pozostaje z gospodarstwem rolnym, między innymi, w związku miejscowym. Podstawowym kryterium decydującym o istnieniu owego bezpośredniego związku między obydwoma gospodarstwami jest zachodzący pomiędzy nimi związek o charakterze funkcjonalnym, który przejawia się w tym, że gospodarstwo domowe tworzy wraz z gospodarstwem rolnym pewną zorganizowaną pod względem gospodarczym całość. To zaś powoduje, że ustalenie takiego bezpośredniego związku z całą pewnością nie może pomijać związku miejscowego zachodzącego pomiędzy tymi gospodarstwami. Chodzi bowiem o to, aby gospodarstwo domowe stanowiło swoiste (bezpośrednie) zaplecze dla gospodarstwa rolnego, przyczyniające się do jego sprawnego funkcjonowania, korzystając równocześnie z dochodów uzyskiwanych w gospodarstwie rolnym. Praca w tym gospodarstwie domowym ma powodować, że małżonek rolnika w nim zatrudniony, choć w sposób pośredni, uczestniczy jednak w prowadzeniu samego gospodarstwa rolnego, stwarzając rolnikowi odpowiednie warunki do prowadzenia działalności rolniczej. Taka realna możliwość istnieje natomiast tylko wówczas, gdy gospodarstwo domowe wchodzi w skład gospodarstwa rolnego albo gdy jest położone w jego bliskim sąsiedztwie.
2. Obowiązek wychowywania wspólnych małoletnich dzieci pozostaje w sferze regulacji Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego i stanowi obowiązek małżonków bez względu na ewentualny fakt prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pozostawania małżonkiem rolnika. Może on jednak stanowić przesłankę do objęcia małżonka rolnika ubezpieczeniem społecznym na podstawie art. 5 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, ale tylko wówczas, gdy jest realizowany

w gospodarstwie domowym bezpośrednio (funkcjonalnie) związanym z gospodarstwem rolnym, czyli jest wykonywany równocześnie z prowadzeniem tego gospodarstwa domowego.

Wyrok SN z dnia 3 lipca 2024 r., III USKP 134/23,
Legalis nr 3102256

1. Wprawdzie ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych nie zawiera definicji pojęcia „zwykłych czynności związanych z prowadzeniem działalności rolniczej”, jednakże przyjmuje się, że są to czynności niezbędne do prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa rolnego.
2. „Przejażdżka rowerowa” nie spełnia definicji czynności związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego.

Wyrok SN z dnia 18 września 2024 r., II USKP 50/24,
Legalis nr 3138308

OBRÓT NIERUCHOMOŚCIAMI ROLNYMI

1. Małżonkowie pozostający w ustroju rozdzielności majątkowej małżeńskiej nie mogą wprawdzie nabyć majątku do wspólności majątkowej małżeńskiej, gdyż we wspólności takiej w dacie dokonania czynności nie pozostają, ale właśnie z tej przyczyny poprzez odesłanie z art. 46 KRO w drodze analogii należy stosować art. 1035 KC w zw. z art. 197 KC i przyjąć, że w takiej sytuacji nabycia małżonkowie dokonują do majątku osobistego, a ich udziały są wówczas równe. Stanowisko przyjmujące, że oświadczenie małżonków, iż nabycia dokonują do majątku wspólnego w sytuacji, gdy pozostają w ustroju rozdzielności majątkowej małżeńskiej, skutkuje nieważnością umowy, należy odrzucić.
2. Nie ma przeszkód do zatrzymania przez przekazującego rolnika inwentarza żywego wchodzącego w skład gospodarstwa rolnego, o ile nie był czynnikiem przesądzającym o możliwości prowadzenia produkcji rolnej i jej optymalizacji.
3. Nie ma przeszkód, by w przypadku umowy przeniesienia gospodarstwa rolnego od razu zawrzeć umowę rozporządzającą. Z art. 85 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników nie wynika przy tym, by w umowie przenoszącej własność gospodarstwa rolnego na następcę konieczne było zawarcie zobowiązania do prowadzenia gospodarstwa rolnego oraz określenie świadczeń następcy na rzecz rolnika. Jeżeli umowa nie zawiera szczegółowych postanowień dotyczących obowiązków następcy w stosunku do zbywcy, zastosowanie znajdzie art. 88 tej ustawy. Rolnik może zatem żądać w stosunku do zbyw-

cy świadczeń przewidzianych w art. 908 § 1 KC w zakresie uzasadnionym jego potrzebami i członków jego rodziny oraz warunkami majątkowymi i osobistymi następcy, z uwzględnieniem nakładu jego pracy w gospodarstwie rolnika i korzyści uzyskanych od rolnika przed objęciem gospodarstwa. W przypadku natomiast, gdy rolnik przeniósł własność gospodarstwa rolnego na następcę przed nabyciem uprawnień do emerytury lub renty, a w umowie zawartej w celu wykonania umowy z następcą nie postanowiono inaczej, ma prawo żądać od następcy świadczeń pieniężnych określonych w art. 88 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Ustawodawca uregulował też konsekwencje niepodjęcia lub zaprzestania przez następcę pracy w gospodarstwie rolnym. W przypadku umowy z następcą mogą one skutkować rozwiązaniem umowy przez sąd na żądanie rolnika (art. 87 ustawy), natomiast w przypadku zawarcia umowy przenoszącej własność gospodarstwa rolnego do rozwiązania umowy może dojść w przypadkach określonych w art. 89o ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Niepodjęcie pracy w gospodarstwie rolnym nie stanowi zatem podstawy do stwierdzenia nieważności umowy.

4. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nie uzależnia także nabycia przez rolnika uprawnień emerytalno-rentowych od wyzbycia się gospodarstwa, a tylko od osiągnięcia określonego wieku. Jedynie przyznanie rolnikowi emerytury przed osiągnięciem tego wieku, a także pełna wypłata świadczeń z tytułu emerytury lub renty rolniczej, zostały uzależnione od zaprzestania prowadzenia działalności rolniczej, za które uznaje się, między innymi, wyzbycie się własności gospodarstwa rolnego za pomocą umowy zawartej w celu wykonania umowy z następcą, jak też umowy darowizny czy dożywocia.

Wyrok SN z dnia 8 lutego 2024 r., II CSKP 1229/22,
Legalis nr 3048842

1. Znaczenie pojęcia gospodarstwa rolnego z art. 55³ KC nie powinno być ograniczane w ten sposób, aby było możliwe wypełnienie i zastąpienie niezbędnych składników wyrażenia „gospodarstwo rolne” wyłącznie nieruchomością rolną rozumianą jako część powierzchni ziemskiej, na której mogą znajdować się iluzoryczne komponenty zorganizowanego zespołu składników. Prawidłowa wykładnia przepisu art. 55³ KC stoi w opozycji do twierdzenia, zgodnie z którym gospodarstwo rolne miałyby oznaczać nie więcej niż nieruchomość rolną – ziemię, która miałaby stanowić całość czy zespół składników materialnych i niematerialnych, a więc zespół produkcyjny. W takim zespole konieczna jest bowiem aktywna wytwórcza działalność komponentów gospodarstwa. Jeżeli zatem sam podmiot przypisujący określonej nieruchomości charakter „zorganizowanej

całości gospodarczej” w istocie przydaje jej pomocnicze, marginalne znaczenie dla całokształtu prowadzonych przez siebie działań gospodarczych, wytwórczych czy sadowniczych, to nie sposób przyjąć, aby taka nieruchomość rolna spełniała kryteria, o których mowa w art. 55³ KC, gdzie nieodzowne i bezsporne pozostaje istnienie powiązania funkcjonalnego dla potrzeb prowadzenia działalności rolniczej.

2. Do naruszenia uprawnień z art. 206 KC nie dochodzi nie tylko wówczas, gdy współwłaściciele zawarli porozumienie określające inny od ustawowego sposób korzystania z rzeczy wspólnej albo gdy zostało wydane w tym przedmiocie orzeczenie sądu, ale także wtedy, gdy jeden ze współwłaścicieli zrezygnuje z wykonywania tego uprawnienia na rzecz innego lub innych współwłaścicieli.

Postanowienie SN z dnia 29 października 2024 r., I CSK 2953/23,
Legalis nr 3138218

Każda rzecz, niezależnie od jej rodzaju, może przynosić pożytki naturalne oraz cywilne. O pożytkach rzeczy można mówić dopiero wtedy, gdy są one normalnym dochodem z rzeczy. Dochód normalny, to taki, który ma charakter stałych lub okresowych przychodów, jakie przynosi rzecz według zasad prawidłowej gospodarki, chociażby nawet z uszczupleniem substancji rzeczy, m.in. owoce, płody rolne, jaja, mleko, przychówek inwentarza żywego. Płody rzeczy i jej części składowe mogą być kwalifikowane jako pożytki dopiero po ich odłączeniu. Wówczas uzyskują charakter rzeczy mogących być samodzielnym przedmiotem prawa. Dopóki owoce znajdują się na drzewach, a piasek nie został od gruntu odłączony, dopóty owoce i piasek są częściami składowymi, które dzielą los prawny rzeczy głównej (art. 47 § 1 KC). Przykładowo drewno pochodzące z lasu stanowiącego składnik majątku osobistego małżonka oraz kwoty uzyskane ze sprzedaży tego drewna należą do majątku wspólnego małżonków, jeżeli są pożytkami rzeczy w rozumieniu art. 53 § 1 KC. Z powyższego wynika, że przychówek z inwentarza żywego, stanowiącego składnik gospodarstwa rolnego uczestnika, jako pożytek naturalny tego gospodarstwa rolnego tworzył majątek wspólny wnioskodawczyni i uczestnika (art. 32 § 2 pkt 2 KRO [do 19 stycznia 2005 r.] i art. 31 § 2 pkt 2 KRO [od 20 stycznia 2005 r.]). Oczywistym jest, że po wejściu przychówki do majątku wspólnego, kolejny przychówek stanowił już dochód z majątku wspólnego.

Postanowienie SN z dnia 3 października 2024 r., I CSK 437/24,
Legalis nr 3130600

W razie braku porozumienia współwłaścicieli podział fizyczny rzeczy jest domyślnym sposobem zniesienia współwłasności, także w odniesieniu do gospodar-

stwa rolnego (art. 213 § 1 KC). Stosowanie unormowań zawartych w art. 214 KC wchodzi w rachubę dopiero w przypadku uprzedniego dokonania oceny, że nie ma zgody wszystkich współwłaścicieli, a podział fizyczny byłby sprzeczny z zasadami prawidłowej gospodarki.

Postanowienie SN z dnia 28 listopada 2024 r., I CSK 3449/23,
Legalis nr 3170500

W razie przyznania rzeczy bądź prawa podlegającemu postępowaniu podziałowemu jednemu ze współwłaścicieli, przepisy prawa materialnego zawierają uregulowania zawierające pewne wytyczne dla sądu, którymi powinien kierować się przy wyborze osoby, któremu dana rzecz bądź prawo jest przydzielane. Są one zawarte chociażby w art. 213 i 214 KC, dotyczących gospodarstwa rolnego. W stosunku do innych rzeczy (bądź praw), jak stanowi art. 212 § 2 w zw. z art. 1035 KC i art. 46 KRO (w odniesieniu do byłego majątku wspólnego małżonków), może być ono przyznane jednemu ze współwłaścicieli „stosownie do okoliczności”. W istocie więc decyzja w tym przedmiocie należy do sądu, który przyznając rzecz (prawo) jednemu ze współwłaścicieli, powinien uwzględnić wszelkie okoliczności sprawy. To zatem sąd meriti na podstawie okoliczności faktycznych, istotnych dla rozstrzygnięcia zaistniałego pomiędzy stronami sporu, podejmuje ostateczną decyzję.

Postanowienie SN z dnia 20 sierpnia 2024 r., I CSK 1287/23,
Legalis nr 3112658

PŁATNOŚCI BEZPOŚREDNIE I WSPIERANIE OBSZARÓW WIEJSKICH

Osobom fizycznym ani prawnym nie przyznaje się jakichkolwiek korzyści wynikających z sektorowego prawodawstwa rolnego, jeżeli stwierdzono, że warunki wymagane do uzyskania takich korzyści zostały sztucznie stworzone, w sprzeczności z celami tego prawodawstwa. Przytoczona regulacja stanowi o jakichkolwiek korzyściach pozostających w sprzeczności z celami tego prawodawstwa oraz sztucznie stworzonych warunkach. Wsparcia w ramach tworzenia i organizacji producentów udziela się w celu ułatwienia tworzenia grup i organizacji producentów w sektorach rolnictwa i leśnictwa do celów: a) dostosowania do wymogów rynkowych procesu produkcyjnego i produktów producentów, którzy są członkami takich grup lub organizacji; b) wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowania do sprzedaży, centralizacji sprzedaży i dostawy do odbiorców hurtowych; c) ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem zbiorów i dostępności; d) innych zadań, które mogą być prowa-

dzone przez grupy i organizacje producentów, takich jak rozwijanie umiejętności biznesowych i marketingowych oraz organizowanie i ułatwianie procesów wprowadzania innowacji. Z powyższą regulacją koresponduje art. 2 ust. 1 ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach oraz o zmianie innych ustaw, zawierający określenie celów organizowania się w grupę producentów rolnych. Brak realizowania co najmniej jednego ze wskazanych celów, uniemożliwia kwestionowanie zastosowania art. 60 rozporządzenia 1306/2013.

Wyrok NSA z dnia 14 lutego 2024 r., I GSK 178/20,
Legalis nr 3049517

Warunkiem bycia rolnikiem – producentem rolnym jest posiadanie gospodarstwa rolnego i prowadzenie działalności rolniczej polegającej na wytwarzaniu produktów rolnych powstających z uprawy lub chowu zwierząt lub roślin. Oba te warunki muszą być spełnione łącznie, co oznacza, że nie można być rolnikiem, nie posiadając gospodarstwa rolnego albo nie prowadząc działalności zdefiniowanej w przepisach rozporządzenia 2021/2115.

Wyrok WSA w Kielcach z dnia 14 marca 2024 r., II SA/Ke 744/23,
Legalis nr 3066941

Prowadzenie gospodarstwa rolnego oznacza stałą i osobistą działalność rolnika, mającą charakter zarówno wykonywania pracy lub innych zwykłych czynności wiążących się z tym prowadzeniem, jak i zarządzanie gospodarstwem. Zarządzanie gospodarstwem rolnym nie musi polegać na wykonywaniu przez rolnika osobiście prac w gospodarstwie.

Wyrok WSA w Kielcach z dnia 25 kwietnia 2024 r., II SA/Ke 107/24,
Legalis nr 3087548

INNE

Brak jest podstaw do wyłączenia ze zwolnienia od podatku od czynności cywilnoprawnych umowy sprzedaży gruntów rolnych stanowiących gospodarstwo rolne na rzecz nabywcy, w sytuacji, gdy nabywca nieruchomości na dzień nabycia był dotychczasowym dzierżawcą przedmiotowej nieruchomości.

Wyrok WSA w Olsztynie z dnia 24 stycznia 2024 r., I SA/Ol 469/23,
Legalis nr 3039479

Prowadzenie gospodarstwa rolnego jest pojęciem szerokim, mieszczącym w sobie zespół różnych czynności, polegających nie tylko na zarządzaniu gospodarstwem albo na wykonywaniu pracy w tym gospodarstwie lub podejmowaniu innych zwykłych czynności związanych z prowadzeniem takiej działalności. Samo posiadanie lub własność gospodarstwa nie mogą być kwalifikowane jako jego prowadzenie, jeżeli nie wiąże się z nimi wykonywanie określonej działalności rolniczej. O prowadzeniu działalności rolniczej nie może też decydować wyłącznie wpis do ewidencji aktywnych producentów rolnych. Fakt pobierania takich dopłat potwierdzałyby aktywne prowadzenie działalności rolniczej, czyli prowadzenie gospodarstwa rolnego w rozumieniu art. 17b ust. 1 pkt 1 ustawy o świadczeniach rodzinnych. Mając na uwadze wskazany cel świadczenia pielęgnacyjnego, tj. zastąpienie dochodu uzyskiwanego dotychczas z wykonywanej pracy (w tym przypadku w rolnictwie), nie można traktować jako czynnika decydującego o niemożliwości przyznania świadczenia pielęgnacyjnego wyłącznie faktu zarejestrowania w systemie ARiMR w charakterze aktywnego producenta rolnego – w sytuacji, gdy dana osoba nie korzysta ze świadczeń finansowych z tym związanych.

Wyrok WSA w Gliwicach z dnia 28 lutego 2024 r., II SA/GI 1684/23,

Legalis nr 3054274

Prowadzenie gospodarstwa rolnego oznacza stałą i osobistą działalność rolnika, mającą charakter zarówno wykonywania pracy lub innych zwykłych czynności wiążących się z tym prowadzeniem, jak i zarządzanie gospodarstwem. Zaprzestanie prowadzenia przez rolnika gospodarstwa rolnego, o jakim mowa w art. 17b ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych, nie polega więc tylko na faktycznym zaniechaniu wykonywania przez rolnika pewnych czynności, jak np. zaprzestanie osobistej uprawy, zbierania plonów czy uzyskiwania zysków z gospodarstwa, w tym zaprzestanie składania wniosków o dopłaty unijne. Zaprzestanie prowadzenia gospodarstwa rolnego wymaga poza tym przedsięwzięcia szeregu czynności prawnych, powiązanych integralnie ze statusem rolnika i prowadzeniem przez niego działalności rolniczej, takich jak np. złożenie wniosku o usunięcie wpisu z ewidencji producentów rolnych, który pozwala danemu producentowi (rolnikowi) na korzystanie z systemów wsparcia bezpośredniego, a więc prowadzenie gospodarstwa rolnego. Mając jednak na uwadze cel świadczenia pielęgnacyjnego, tj. zastąpienie dochodu uzyskiwanego dotychczas z wykonywanej pracy (w tym przypadku w rolnictwie), nie można traktować jako czynnika decydującego o wyłączeniu możliwości przyznania świadczenia pielęgnacyjnego wyłącznie faktu zarejestrowania w systemie ARiMR w charakterze producenta

rolnego – w sytuacji gdy dana osoba nie korzysta ze świadczeń finansowych z tym związanych.

Wyrok WSA w Kielcach z dnia 29 lutego 2024 r., II SA/Ke 32/24,
Legalis nr 3055114

Zaprzestanie prowadzenia przez rolnika gospodarstwa rolnego, o jakim mowa w art. 17b ust. 1 pkt 1 ustawy o świadczeniach rodzinnych, nie polega więc tylko na faktycznym zaniechaniu wykonywania przez rolnika pewnych czynności, jak np. zaprzestanie osobistej uprawy, zbierania plonów czy uzyskiwania zysków z gospodarstwa, w tym zaprzestanie składania wniosków o dopłaty unijne. Zaprzestanie prowadzenia gospodarstwa rolnego wymaga poza tym przedsięwzięcia szeregu czynności prawnych, powiązanych integralnie ze statusem rolnika i prowadzeniem przez niego działalności rolniczej, takich jak np. złożenie wniosku o usunięcie wpisu z ewidencji producentów rolnych, który pozwala danemu producentowi (rolnikowi) na korzystanie z systemów wsparcia bezpośredniego, a więc prowadzenie gospodarstwa rolnego. Mając jednak na uwadze cel świadczenia pielęgnacyjnego, tj. zastąpienie dochodu uzyskiwanego dotychczas z wykonywanej pracy (w tym przypadku w rolnictwie), nie można traktować jako czynnika decydującego o wyłączeniu możliwości przyznania świadczenia pielęgnacyjnego wyłącznie faktu zarejestrowania w systemie ARiMR w charakterze producenta rolnego – w sytuacji gdy dana osoba nie korzysta ze świadczeń finansowych z tym związanych.

Wyrok WSA w Kielcach z dnia 13 marca 2024 r., II SA/Ke 45/24,
Legalis nr 3066695

Procedura nadawania osadnikom prawa własności gospodarstw spowodowała, że w wielu przypadkach osadnicy nie otrzymali aktu nadania bądź też otrzymali akty nadania, lecz nie doszło do wydania orzeczeń o wykonaniu aktów nadania. W takich przypadkach osadnicy nie nabyli prawa własności gospodarstw, które były w ich posiadaniu. Stąd też został wydany dekret z 1951 r., na mocy którego osoby, które posiadają gospodarstwa rolne i prowadzą je osobiście lub przez członków rodziny, żyjących z nimi we wspólności gospodarczej, a do dnia wejścia w życie niniejszego dekretu nie nabyły ich własności, stają się z mocy prawa właścicielami tych gospodarstw. Władza nie może zmienić granic gospodarstwa rolnego po wydaniu orzeczenia o wykonaniu aktu nadania, jednakże zgodnie ze zdaniem drugim ust. 1 art. 7 dekretu z 1951 r., przed wydaniem tego orzeczenia granice gospodarstwa rolnego mogą być zmienione w związku z regulacją i jedynie w tym przypadku, gdy to jest potrzebne dla racjonalnego rozmieszczenia gospodarstw. Przy zmianie granic

gospodarstw rolnych władza nie może, bez zgody zainteresowanego, zmniejszyć obszaru gospodarstwa rolnego, jeżeli mieści się ono w granicach norm. Starosta wykonujący zadania z zakresu administracji rządowej może za zgodą zainteresowanego powiększyć posiadane przez niego gospodarstwo rolne do tych norm.

Wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 6 czerwca 2024 r., II SA/Wr 181/24,
Legalis nr 3090602

